

Φ. Ντοστογιέβσκη

ΑΔΕΛΦΟΙ

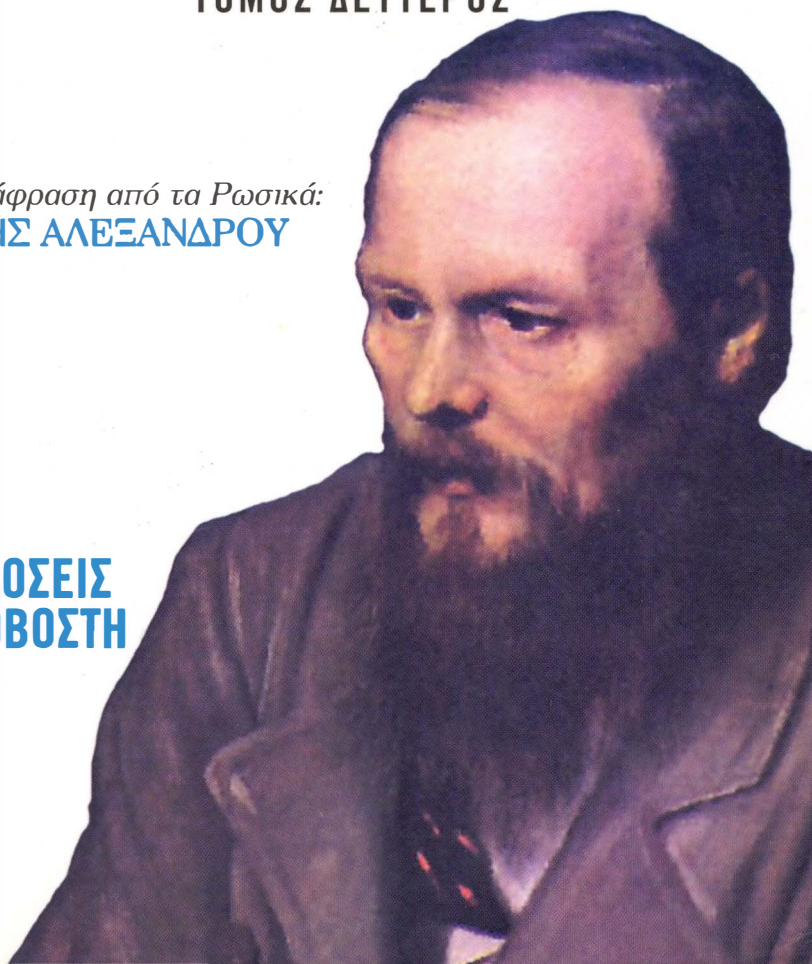
ΚΑΡΑΜΑΖΟΒ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Μετάφραση από τα Ρωσικά:

ΑΡΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΓΚΟΒΟΣΤΗ

Σ’ αυτόν τον τόμο των *αδελφών Καραμάζοβ* περιέχεται ο θρύλος του Μεγάλου Ιεροεξεταστή, αυτή η απολογία, που όπως είπε ο Ντοστογιέβσκι σ’ έναν βιογράφο του, τη θεωρεί σαν το αποκορύφωμα ολόκληρου του φιλολογικού έργου του.

Αυτή η φανταστική ιστορία εξελίσσεται στη Σεβίλη, την εποχή των πυρών της Ιεράς Εξέτασης, αυτό το θαύμα που ανταποκρίνεται στην ελπίδα του ανθρώπινου γένους; την επανενσάρκωση του Χριστού. Ο Μέγας Ιεροεξεταστής διατάζει να συλλάβουν τον Υίο του Ανθρώπου και τον καταδικάζει να πεθάνει στην πυρά. «Γιατί ήρθες λοιπόν να μας ενοχλήσεις;» αγανακτεί ο αρχιερέας. Και δικαιώνει, ενάντια στο Χριστό, το

Ο Φιόντορ Μιχαήλοβιτς Ντοστογιέβσκι γεννήθηκε στη Μόσχα στις 30 Οκτωβρίου 1821. Ο πατέρας του, ιδιαίτερα μορφωμένος και ευλαβής χριστιανός, άσκησε σημαντική επιρροή στο συγγραφέα και κατ’ επέκταση στο έργο του. Αφού ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του, έδωσε εξετάσεις και πέρασε στη Στρατιωτική Σχολή Μηχανικού, που όπως αργότερα αποδείχθηκε δεν τον ενδιέφερε ιδιαίτερα. Πάθος του ήταν η λογοτεχνία. Η συγγραφική του σταδιοδρομία ξεκίνησε το 1844 με το έργο του *Οι φτωχοί*. Η σχέση του με τους σοσιαλιστικούς κύκλους των φουριεριστών οδήγησε στη σύλληψή του από την αστυνομία το 1849 και στη φυλάκισή του. Καταδικάστηκε σε θάνατο, αλλά τελικά, μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα του δόθηκε χάρη. Εξέτισε τετραετή ποινή σε καταναγκαστικά έργα στη Σιβηρία. Καταβεβλημένος σωματικά και ψυχικά επέστρεψε στη Ρωσία, όπου και επιδόθηκε στο συγγραφικό του έργο. Χρέη τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει για άλλη μια φορά την αγαπημένη του πατρίδα και να καταφύγει στην Ευρώπη μαζί με τη δεύτερη σύζυγό του Άννα Σνίτκιν. Η νοσταλγία όμως τον οδήγησε ξανά στην Πετρούπολη, όπου και πέθανε το 1881.

μέγα και σοφό Πνεύμα, το πνεύμα της καταστροφής και του μηδενός, που τον είχε βάλει σε πειρασμό, στην έρημο. Ο Ιεροεξεταστής περιφρονεί και οικτρίζει την ανθρώπινη αδυναμία. Φορτώνοντας το ποίμνιο με αλυσίδες και δίνοντάς του τον άρτον τον επιούσιον, ο ιερέας επωμίζεται το φορτίο της ελευθερίας, υπερβολικά βαρύ για το πλήθος των θνητών. «Εμείς διορθώσαμε το έργο Σου και το θεμελιώσαμε στο θαύμα, στο μυστήριο και στο κύρος». Ποιος «εμείς» και σε ποιον ο Ντοστογιέβσκι αποδίδει αυτή τη σατανική απάτη, αυτή την υποκατάσταση του Σωτήρα με τον Πειρασμό;

ISBN 960-270-120-X

ΑΔΕΛΦΟΙ ΚΑΡΑΜΑΖΟΒ, Β΄

● ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ
ΖΩΟΔ. ΠΗΓΗΣ 21 & ΚΩΛΕΤΤΗ, ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 3615 433, 3625 677

ΦΙΟΝΤΟΡ ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΒΣΚΗ

ΑΔΕΛΦΟΙ ΚΑΡΑΜΑΖΟΒ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΡΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ
ΑΘΗΝΑ 1990

ΔΕΥΤΕΡΟ
Μ Ε Ρ Ο Σ

ΣΠΑΡΑΓΜΟΙ

I

Ο Πάτερ Θεράπων

Ο ΑΛΙΟΣΑ σηκώθηκε νωρίς το πρωί προτού φέξει. Ο στάρετς ξύπνησε κι ένιωθε πολύ αδυνατισμένος, ζήτησε όμως να τον πάνε σε μια πολυθρόνα. Είχε όλη του την πνευματική διαύγεια. Το πρόσωπό του, αν και ήταν εξαιρετικά κουρασμένο, φαινόταν ανέφελο, σχεδόν χαρούμενο και το βλέμμα του εύθυμο, ευπροσήγορο, συμπαθητικό.

— Ίσως να μην την βγάλω αυτήν τη μέρα, είπε στον Αλιόσα. Ύστερα θέλησε χωρίς αργοπορία να εξομολογηθεί και να κοινωνήσει... Πνευματικός του ήταν ο πάτερ Παΐσιος. Όταν τέλειωσαν τα δυο μυστήρια άρχισε το ευχέλαιο. Μαζεύτηκαν οι ιερομόναχοι, το κελί γέμισε σιγά σιγά απ' τους ανθρώπους της σκήτης. Όταν ξημέρωσε πια άρχισαν να φτάνουν κι απ' το μοναστήρι. Όταν τέλειωσε η λειτουργία, ο στάρετς θέλησε να τους αποχαιρετήσει και τους φίλησε όλους. Επειδή το κελί ήταν στενάχωρο, όσοι ήρθαν πρώτοι βγαίνανε για να παραχωρήσουν τη θέση τους στους άλλους. Ο Αλιόσα στεκόταν δίπλα στον στάρετς, που 'χε καθίσει και πάλι στην πολυθρόνα. Μίλαγε και δίδασκε όσο μπορούσε. Η φωνή του, αν και αδύνατη, ήταν ακόμα αρκετά σταθερή.

— Τόσα χρόνια σας έλεγα διδαχές, τόσα χρόνια σας μιλούσα, κι έτσι το πήρα συνήθειο να μιλάω, και μιλώντας να σας διδάσκω, τόσο πο» θα μου ήταν ίσως πιο δύσκολο να σωπαίνω παρά να μι-

λάω, καλοί μου πατέρες κι αδερφοί μου, ακόμα και τώρα που είμαι τόσο αδυνατισμένος, αστειεύτηκε κοιτάζοντας με τρυφερότητα εκείνους που είχαν μαζευτεί κοντά του.

Ο Αλιόσα διατήρησε στη μνήμη του μερικά από εκείνα που είπε τότε. Όμως, αν και μίλαγε καθαρά και με φωνή αρκετά σταθερή, η ομιλία του ήταν κάπως ασύνδετη. Μιλούσε για πολλά πράγματα. λες και ήθελε να τα πει όλα, όλα να τα εκφράσει για μιαν ακόμα φορά, πριν έρθει η ώρα του θανάτου, να πει όλα εκείνα που δεν αποτέλειωσε στη ζωή του, κι αυτό δεν το 'κανε μονάχα για να διδάξει, μα σάμπως να 'θελε να μοιραστεί τη χαρά και τον ενθουσιασμό του με όλους, ν' ανοίξει για μιαν ακόμα φορά την καρδιά του όσο ήταν ζωντανός...

«Αγαπάτε αλλήλους, πατέρες μου», δίδασκε ο στάρετς (απ' όσο θυμόταν αργότερα ο Αλιόσα). «Αγαπάτε τον κοσμάκη του Θεού. Δεν είμαστε δα αγιότεροι εμείς απ' αυτούς που ζουν μες στον κοσμάκη επειδή ήρθαμε δω πέρα και κλειστήκαμε σε τούτους τους τοίχους, μα απεναντίας, ο καθένας που 'ρθε δω, μ' αυτή και μόνο την πράξη του απόδειξε πως παραδέχεται τον εαυτό του χειρότερον από κάθε άλλον που έμεινε στον κόσμο... Κι όσο περισσότερο θα ζει μοναχός μες στο κελί του, τόσο πιο πολύ αισθητό και συνειδητό θα πρέπει να του γίνεται αυτό. Γιατί, αν αυτό δεν γίνει, τότε άδικα ήρθε δω πέρα. Και μόνο τότε θα επιτευχθεί ο σκοπός της ένωσής μας: όταν όχι μονάχα παραδεχτεί πως είναι χειρότερος απ' όλους τους κοσμικούς μα και πως είναι ένοχος μπροστά στους ανθρώπους για όλα όσα γίνονται, για όλες τις ανθρώπινες αμαρτίες, τις παγκόσμιες και τις ατομικές. Γιατί να ξέρετε, καλοί μου, πως ο καθένας από μας είναι αναμφισβήτητα ένοχος για όλους και για το κάθε τι πάνω στη γη, όχι μονάχα μέτοχος του γενικού παγκόσμιου αμαρτήματος, μα και προσωπικά ένοχος για τις πράξεις όλων των ανθρώπων και του καθενός χωριστά που ζει σε τούτη τη γη. Γιατί αυτή η συνείδηση είναι το στεφάνωμα της ζωής του μοναχού, μα και κάθε άλλου ανθρώπου. Γιατί οι μοναχοί δεν είναι τίποτα διαφορετικοί άνθρωποι μα είναι εκείνο που θα 'πρεπε να 'ταν κι όλοι οι άλλοι επί της γης. Μονάχα τότε η καρδιά μας θα γίνει άξια να περικλείσει την ατέλειωτη, την οικουμενική, την άσβεστη αγάπη. Τότε ο καλός

νας από σας θα μπορεί ν' αποκτήσει ολόκληρο τον κόσμο με την αγάπη του και να ξεπλύνει με τα δάχρυά του τ' αμαρτήματα του κόσμου... Ο καθένας σας ας αγρυπνεί πάνω απ' την ίδια του την καρδιά κι ας εξομολογείται ακατάπαυστα στον εαυτό του. Μη φοβάστε τα κρίματά σας ακόμα κι όταν τα συνειδητοποιήσετε. Φτάνει να μετανοείτε, μα μη θέτετε όρους στο Θεό. Και πάλι σας το λέω, μην περηφανεύεστε. Μην περηφανεύεστε ούτε μπροστά στους μικρούς ούτε μπροστά στους μεγάλους. Μη μισείτε εκείνους που σας αποδιώχνουν, που σας λοιδορούν, που σας βρίζουν, που σας συκοφαντούν. Μη μισείτε τους αθεϊστές, τους δάσκαλους του κακού, τους υλιστές, ακόμα και τους μοχθηρούς απ' αυτούς όχι μονάχα τους αγαθούς, γιατί υπάρχουν ανάμεσά τους πολλοί αγαθοί και ιδιαίτερα στην εποχή μας. Να τους μνημονεύετε στις προσευχές σας και να λέτε: Σώσον, Κύριε, εκείνους που δεν έχουν κανέναν να προσευχηθεί για χάρη τους, σώσον κι εκείνους που δεν θέλουν να σου απευθύνουν προσευχές. Και να προσθέτετε αμέσως: Δε σε παρακαλώ, Θεέ μου, από περηφάνεια γιατί και γω ουτιδανός είμαι, πολύ περισσότερο όλων των άλλων... Αγαπάτε τον κοσμάκη του Θεού, μην αφήνετε να σας πάρουν το ποίμνιο οι ξένοι, γιατί αν ολιγωρήσετε ραθυμούντες και γίνετε περήφανοι κι ακατάδεχτοι ή ακόμα χειρότερα αν γίνετε ιδιοτελείς, τότε θα 'ρθουν απ' όλες τις χώρες και θα σας υφαρπάσουν το ποίμνιό σας. Εξηγείτε ακούραστα στο λαό το *Ευαγγέλιο*... Μην είστε φιλοχρήματοι... Το ασήμι και το χρυσάφι μην τ' αγαπάτε, μην προσκολλείσθε σ' αυτά... Πάντα να έχετε πίστη και να κρατάτε γερά τη σημαία μας. Ψηλά να την υψώσετε...»

Για να λέμε την αλήθεια, ο στάρετς μίλαγε πιο ασύνδετα απ' όσο τα είπαμε δω κι απ' όσο τα 'γραφε αργότερα ο Αλιόσα. Μερικές φορές σώπαινε ολότελα, λες και συγκέντρωνε δυνάμεις, μα λαχάνιαζε σαν να βρισκόταν σε έκσταση: 'Όλοι τον άκουγαν με κατάνυξη, αν και πολλοί απορούσαν με τα λόγια του που, τους φαίνονταν εντέλως σκοτεινά... Αργότερα θυμηθήκανε όλα εκείνα τα λόγια. 'Όταν ο Αλιόσα βγήκε μια στιγμή από το κελί, έμεινε κατάπληκτος με τη γενική ταραχή και την αναμονή εκείνων που είχαν μαζευτεί μέσα στο κελί κι εκείνων που συνωστίζονταν εκεί γύρω. Άλλοι περίμεναν τρομερά ανήσυχοι κι άλλοι με κάποιο επίσημο

ύφος. Όλοι περίμεναν πως αμέσως κάτι μεγάλο θα συμβεί μόλις ο στάρετς κλείσει τα μάτια του. Από μιαν άποψη αυτή η αναμονή είχε κάτι το επιπόλαιο, όμως ακόμα και οι πιο αυστηροί γέροντες δεν τα κατάφερναν να την αποτινάξουν από πάνω τους. Την πιο αυστηρή έκφραση την είχε το πρόσωπο του ιερομόναχου πάτερ Παΐσιου. Ο Αλιόσα βγήκε απ' το κελί μόνο και μόνο γιατί του είπε κρυφά ένας καλόγερος πως τον θέλει ο Ραχίτιν για να του δώσει ένα γράμμα από την κυρία Χοχλάχοβα. Του γνωστοποιούσε μια πολύ περίεργη είδηση που ήταν και καταπληκτικά επίκαιρη. Είχε γίνει το εξής: Χτες, ανάμεσα στις πιστές γυναίκες του λαού που ήρθαν να προσκυνήσουν τον στάρετς και να πάρουν την ευλογία του, ήταν και μια γριούλα από την πολιτεία, η Προχόροβνα, χήρα υπαξιωματικού. Είχε ρωτήσει τον στάρετς αν μπορούσε να μνημονέψει το γιόκα της, τον Βάσενκα, που 'χε μετατεθεί μακριά στη Σιβηρία, στο Ιρκούτσκ, και που 'χε να της γράψει ένα χρόνο. Μπορούσε να τον μνημονέψει στην εκκλησία σαν να 'τανε νεκρός; Ο στάρετς απάντησε αυστηρά και της το απαγόρευε, λέγοντας πως ένα τέτοιο μνημόσυνο καταντάει μαγγανεία. Όμως τη συγχώρεσε γιατί εκείνη δεν το 'ξερε και είχε προσθέσει, «λες και διάβαζε στο βιβλίο του μέλλοντος» (έτσι εκφραζόταν η κυρία Χοχλάχοβα στο γράμμα της) τούτα τα παρηγορητικά λόγια: πως ο γιος της ο Βάσια είναι σίγουρα ζωντανός και πως ή ο ίδιος θα 'ρθει σύντομα κοντά της ή θα στείλει γράμμα, κι αυτή να πάει στο σπίτι της και να περιμένει. «Και τι νομίζετε;» πρόσθετε ενθουσιασμένη η κυρία Χοχλάχοβα, «η προφητεία πραγματοποιήθηκε επί λέξει και κάτι παραπάνω μάλιστα. Μόλις η γριούλα γύρισε στο σπίτι της, της δώσανε το γράμμα απ' τη Σιβηρία, που 'χε έρθει κιόλας πριν από λίγην ώρα. Και δεν ήταν αυτό μονάχα: Στο γράμμα που στάλθηκε απ' το Αικατερίνμπουργκ, ο Βάσια πληροφορούσε τη μητέρα του πως έρχεται κι ο ίδιος στη Ρωσία, γυρίζει μ' έναν υπάλληλο και πως ύστερα από τρεις βδομάδες πάνω κάτω μετά τη μέρα που θα φτάσει τούτο το γράμμα "ελπίζει να σφίξει τη μητέρα του στην αγκαλιά του"». Η κυρία Χοχλάχοβα παρακαλούσε θερμά κι επίμονα τον Αλιόσα να γνωστοποιήσει αμέσως τούτο «το νέο θαύμα της προφητείας» στον ηγούμενο και σ' όλη την αδελφότητα: «αυτό πρέπει όλοι. όλοι να το

μάθουν!» αναφωνούσε τελειώνοντας το γράμμα της. Το γράμμα είχε γραφτεί βιαστικά, η ταραχή εκείνης που το 'γραφε διακρινόταν στην κάθε του αράδα. Μα δεν ήταν πια ανάγκη να το πει ο Αλιόσα στην αδελφότητα, γιατί όλοι το 'χαν μάθει κιόλας: ο Ρακίτιν, στέλνοντάς του τον καλόγερο, τον επιφόρτισε να «ανακοινώσει και στον αιδεσιμότατο πατέρα Παΐσιο πως αυτός, ο Ρακίτιν, έχει κάτι να του πει, κάτι που είναι τόσο σπουδαίο, ώστε ούτε λεπτό δεν τολμάει να το αναβάλει κι όσο για το θάρρος που 'χει να τον ανησυχεί, του ζητάει ταπεινότητα συγνώμη». Επειδή ο καλόγερος μεταβίβασε την παράκληση του Ρακίτιν πρώτα στον πατέρα Παΐσιο και ύστερα στον Αλιόσα, αυτός γύρισε στην θέση του· δεν είχε παρά να δώσει το γράμμα στον πατέρα Παΐσιο σαν αποδεικτικό στοιχείο μονάχα. Και νά που κι αυτός ακόμα ο αυστηρός και δύσπιστος άνθρωπος, αφού διάβασε σμίγοντας τα φρύδια του την είδηση του «θαύματος», δεν μπόρεσε να συγκρατήσει εντελώς κάποιαν εσωτερική του συγκίνηση. Τα μάτια του λάμφανε, τα χείλη του χαμογέλασαν κάπως επίσημα και με κάποια σημασία.

— Έχουμε να δούμε κι άλλα ακόμα! άφησε να του ξεφύγει σαν άθελά του.

— Έχουμε να δούμε κι άλλα ακόμα! Έχουμε να δούμε κι άλλα ακόμα! επαναλάμβαναν γύρω του οι καλόγεροι.

Μα ο πάτερ Παΐσιος ξανάσμιξε τα φρύδια του και τους παρακάλεσε όλους να μην το πουν σε κανέναν προς το παρόν, «έως ότου επιβεβαιωθεί θετικώς, διότι οι κοσμικοί διακρίνονται δι' εξαιρετικήν επιπολαιότητα· άλλωστε το περιστατικό τούτο δύναται να είναι κι εντελώς φυσικό», πρόσθεσε προνοητικά, λες και ήθελε να 'χει ήσυχη τη συνειδήσή του και σχεδόν χωρίς κι ο ίδιος να πιστεύει σε τούτη την επιφύλαξη, κι αυτό το κατάλαβαν πολύ καλά εκείνοι που τον άκουγαν.

Φυσικά, εκείνη την ίδια ώρα το «θαύμα» μαθεύτηκε σ' όλο το μοναστήρι. Το μάθανε ακόμα και πολλοί πιστοί που 'χαν έρθει στη λειτουργία. Περισσότερη εντύπωση απ' όλους, καθώς φαίνεται, τούτη η είδηση είχε κάνει στον καλόγερο που 'χε έρθει την προηγούμενη μέρα απ' τον «άγιο Σίλβεστρο», από 'να μικρό κοινόβιο του Ομπντόρσκι, στον μακρινό Βορρά. Ήταν εκείνος που χτες είχε προ-

σχυνήσει τον στάρετς τη στιγμή που βρισκόταν στη σκήτη και η Χοχλάχοβα και δείχνοντάς του τη «θεραπευμένη» κόρη της τον είχε ρωτήσει μ' ένα ύφος γεμάτο νόημα: «Πώς τολμάτε να κάνετε κάτι τέτοια;»

Τώρα τα 'χε χάσει σχεδόν και δεν ήξερε τι να πιστέψει. Χτες το βράδι είχε επισκεφτεί στο μοναστήρι τον πατέρα Θεράποντα, στο ιδιαίτερο κελί του πίσω απ' τον μελισσώνα. Αυτή η συνάντηση τον κατέπληξε και του 'κανε εξαιρετική και τρομερή εντύπωση. Τούτος ο γέρος, ο πάτερ Θεράπων, ήταν εκείνος ο υπέργηρος καλόγερος, ο μεγάλος νηστευτής και «σιωπητής», που γι' αυτόν είπαμε και παραπάνω πως ήταν αντίπαλος του στάρετς Ζωσιμά και γενικά όλου του θεσμού των στάρετς που τον θεωρούσε βλαβερό και κούφιο νεωτερισμό. Αυτός ο αντίπαλος ήταν εξαιρετικά επικίνδυνος, αν και σαν «σιωπητής» δεν έλεγε σε κανέναν σχεδόν ούτε λέξη. Και ήταν επικίνδυνος γιατί πολλοί απ' την αδελφότητα είχαν πάρει το μέρος του και πολλοί απ' τους πιστούς που έρχονταν στο μοναστήρι τον θεωρούσαν μεγάλον ασκητή και δίκαιο, παρ' όλο που το αναγνώριζαν πως ήταν «πτωχός τῷ πνεύματι». Μα ακριβώς αυτή του η ιδιότητα ήταν που τους γοήτευε. Ο πάτερ Θεράπων δεν πήγαινε ποτέ στον στάρετς Ζωσιμά. Αν και ζούσε στη σκήτη δεν τον ενοχλούσαν και πολύ με τους κανονισμούς της κι αυτό γιατί φερόταν πραγματικά σαν «πτωχός τῷ πνεύματι». Ήταν κάπου εβδομηνταπέντε χρονώ, αν όχι παραπάνω, και ζούσε πίσω απ' τον μελισσώνα της σκήτης, σ' ένα παλιό, ξύλινο, σχεδόν γκρεμισμένο κελί, που 'χε χτιστεί στα πολύ παλιά χρόνια, τον προηγούμενο ακόμα αιώνα, για έναν άλλον μεγάλο ασκητή και σιωπητή, τον πατέρα Ιωνά, που πέθανε εκατόν πέντε χρονώ και που για τους άθλους του ακόμα και σήμερα κυκλοφορούσαν στο μοναστήρι μα και σ' όλη την περιφέρεια πολύ περίεργες αφηγήσεις. Εφτά χρόνια πριν, ο πάτερ Θεράπων τα 'χε καταφέρει τέλος να τον αφήσουν να ζήσει σ' αυτό το ξεμοναχιασμένο κελί, που ήταν μια σκέτη ίζμπα μα που έμοιαζε πολύ με παρεκκλήσι, γιατί είχε μέσα πάρα πολλά εικονίσματα, τάματα των πιστών. Μπροστά τους έκαιγαν πάντοτε καντήλια, κι αυτά τάματα των πιστών. Κι ο πάτερ Θεράπων βρισκόταν εκεί για να προσέχει και ν' ανάβει τούτα τα καντήλια. Έτρωγε, καθώς λέγανε (και ήταν αλήθεια) μονά-

χα δυο φούντια ψωμί στις τρεις μέρες, ποτέ περισσότερο. Αυτό το ψωμί του το 'φερνε ο μελισσοκόμος, που καθόταν εκεί κοντά, κάθε τρεις μέρες κι ακόμα και σ' αυτόν σπάνια έλεγε δυο λόγια. Αυτά τα τέσσερα φούντια ψωμί, μαζί με το μικρό πρόσφορο που του 'στελνε κάθε Κυριακή ο ηγούμενος, ύστερα απ' την λειτουργία, ήταν όλο κι όλο το φαί της βδομάδας του. Όσο για το νερό της στάμνας τού το ανανέωναν κάθε μέρα. Στην πρωινή λειτουργία πήγαινε σπάνια. Οι προσκυνητές τον βλέπανε χαμιά φορά να προσεύχεται γονατιστός όλη μέρα, χωρίς να ρίχνει ούτε μια ματιά γύρω του. Κι αν χαμιά φορά έπιανε κουβέντα μαζί τους, ήταν σύντομος, έλεγε πράγματα ασύνδετα και παράξενα και σχεδόν πάντα αγροίκα. Υπήρχαν όμως πολύ σπάνιες περιπτώσεις που συζητούσε κι αυτός με τους επισκέπτες. Μα τις πιο πολλές φορές πρόφερε μονάχα κάποια παράξενη λέξη που έμενε πάντοτε για τον άλλον ένα αίνιγμα και ύστερα απ' αυτό, όσο και να τον παρακαλούσαν, δεν έδινε πια χαμιάν εξήγηση. Βαθμό δεν είχε κανέναν, ήταν απλός καλόγερος. Κυκλοφορούσε μια παράξενη φήμη, πιστευτή εδώ που τα λέμε μονάχα απ' τους πολύ αμόρφωτους, πως ο πάτερ Θεράπων επικοινωνεί με τα επουράνια πνεύματα και μονάχα μ' αυτά κουβεντιάζει. Γι' αυτό και δε μιλάει με τους ανθρώπους. Ο καλόγερος απ' το Ομπντόρσκ, που πήγε να τον βρεί στον μελισσώνα σύμφωνα με τις υποδείξεις του μελισσοκόμου, που ήταν κι αυτός ένας σιωπηλός και σκυθρωπός μοναχός, τράβηξε προς τη γωνιά της μάντρας όπου βρισκόταν το κελί του πατέρα Θεράποντα. Ο φύλακας τον είχε προειδοποιήσει:

— Εσένα που είσαι ξένος ίσως θελήσει να σου μιλήσει, μα ίσως και να μην πετύχεις τίποτα.

Όπως το διηγόταν αργότερα ο ίδιος, πλησίασε το κελί του τρομαγμένος. Ήταν πια αρκετά αργά. Ο πάτερ Θεράπων καθόταν στην πόρτα πάνω σ' ένα χαμηλό σκαμνί. Από πάνω του θροούσανε σιγαλά τα φύλλα μιας πελώριας γέρικης φτελιάς. Αρχίζε η βραδινή ψύχρα. Ο καλόγερος απ' το Ομπντόρσκ έπεσε στα γόνατα μπροστά στον μακάριο και του ζήτησε την ευλογία του.

— Θέλεις να πέσω και γω μπροστά σου, καλόγερε; είπε ο πάτερ Θεράπων. Σήκω απάνω!

Ο καλόγερος σηκώθηκε.

— Με την ευλογία σου να βλογηθείς· κάτσε δω δίπλα. Από πού μας ήρθες;

Εκείνο που 'κανε μεγάλη εντύπωση στον καημένο τον καλόγερο ήταν που ο πάτερ Θεράπων, παρ' όλη του τη μεγάλη νηστεία κι όντας τόσο γέρος πια, φαινόταν δυνατός ακόμα, ψηλός, με στητή κορμοστασιά, δεν έσκυβε καθόλου, το πρόσωπό του αν και ισχνό ήταν γεμάτο υγεία και φρεσκάδα. Είχε αθλητικό παράστημα και είχε διατηρήσει ακόμα μια μεγάλη σωματική δύναμη. Παρ' όλα τα τόσα του χρόνια, τα πλούσια μαλλιά του και τα γένια του, που ήταν άλλοτε μαύρα, δεν είχαν ασπρίσει ακόμα ολότελα. Τα μεγάλα του σταχτιά, φωτεινά μάτια ήταν πολύ πεταχτά, έτσι που προξενούσαν εντύπωση σε κείνους που τον έβλεπαν. Μιλώντας τόνιζε υπερβολικά τα «Ο». Φορούσε ένα μακρύ κοκκινωπό ράσο από χοντροκομμένο πανί, που το λέγανε άλλοτε «πανί των κατάδικων» και ήταν ζωσμένος μ' ένα χοντρό σκοινί. Ο λαιμός και το στήθος του ήταν γυμνά. Μια χοντροκομμένη πουκαμίσσα, που 'χε μαυρίσει σχεδόν γιατί δεν την έβγαζε για μήνες από πάνω του, φαινόταν κάτω απ' το ράσο. Λέγανε πως κάτω απ' το ράσο είχε τυλιγμένες στο κορμί του αλυσίδες, που ζυγίζανε τριάντα φούντια. Στα γυμνά του πόδια φόραγε κάτι παλιά, σχεδόν διαλυμένα παπούτσια.

— Είμαι απόνα μικρό κοινόβιο του Ομπντόρσκ, απ' τον Άγιο Σίλβεστρο, απάντησε ταπεινά ο καλόγερος και τον εξέταζε με τα περίεργα αν και κάπως τρομαγμένα μάτια του.

— Ήμουνα και στο Σίλβεστρο σου. Έζησα εκεί πέρα. Καλά είναι ο Σίλβεστρος;

Ο καλόγερος χόμπιασε.

— Ανόητοι άνθρωποι που είστε! Τι νηστεία κρατάτε;

— Η δίαιτά μας είναι κανονισμένη έτσι, σύμφωνα με τις αρχαιότατες συνθήκες της σκήτης. Τη σαρακοστή, Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή, δεν στρώνουμε τραπέζι. Την Τρίτη και την Πέμπτη οι αδελφοί τρώνε άσπρο ψωμί, μελόσουπα, βατόμουρα ή λάχανο τουρσί κι ακόμα χυλό από αλεύρι βρώμης. Το Σάββατο λαχανόσουπα, αρακά, πιλάφι με σάλτσα, όλα με λάδι. Την Κυριακή, μαζί με τη λαχανόσουπα, φάρι παστό και πιλάφι. Τη Μεγάλη Βδομάδα, απ' τη Δευτέρα ως το Σάββατο το βράδι, δηλαδή έξι μέρες, ψωμί με

νερό και χόρτα άβραστα, κι αυτό με εγκράτεια· κι αυτό πάλι όχι κάθε μέρα αλλά όπως την πρώτη βδομάδα. Τη Μεγάλη Παρασκευή δεν πρέπει τίποτα να φάμε και το Μεγάλο Σάββατο ως τις τρεις η ώρα τίποτα δεν πρέπει πάλι να βάλουμε στο στόμα μας. Στις τρεις μπορούμε να φάμε μια μπουκιά ψωμί με νερό και να πιούμε μια κούπα κρασί. Τη Μεγάλη Πέμπτη τρώμε χόρτα βραστά χωρίς λάδι και πίνουμε λίγο κρασί. Γιατί και στη Σύνοδο ακόμα της Λαοδικείας αναφέρονται τα εξής περί της Μεγάλης Πέμπτης: «Εάν η νηστεία δεν κρατηθεί την τελευταία εβδομάδα της σαρακοστής και καταλυθεί την Πέμπτη, τότε κι όλη η σαρακοστή θεωρείται μαγαρισμένη». Νά πώς είναι κανονισμένα σε μας. Μα τι είναι αυτά αν τα συγκρίνει κανείς με σας, μεγάλε πάτερ, πρόσθεσε ο καλόγερος παίρνοντας θάρρος, που ολάκερο το χρόνο, ακόμα και το Άγιο Πάσχα, τρέφεστε μονάχα με ψωμί και νερό και το ψωμί που έχουμε εμείς για δυο μέρες σεις το ξοδεύετε σε μια βδομάδα. Αληθώς είναι θαυμαστή τούτη η μεγάλη σας εγκράτεια.

— Και τα μανιτάργια; ρώτησε ξαφνικά ο πάτερ Θεράπων με βαριά προφορά.

— Τα μανιτάρια;

— Ναίσκε. Θα τους το χαρίσω το ψωμί τους, καθόλου δε μου χρειάζεται, μπορώ και μέσα στο δάσος να ζω· κι εκεί θα ζήσω με τα μανιτάργια ή τα βατόμουρα. Όμως αυτοί εδώ πέρα δεν μπορούν να το παρατήσουν το ψωμί, θα πει λοιπόν πως ο διάλογος τους κρατάει γερά. Τώρα οι μαγαρισμένοι λένε πως δεν υπάρχει λόγος να νηστεύει κανείς τόσο πολύ. Τούτη η σκέψη τους είναι αλαζονική και ακάθαρτη.

— Αχ, αλήθεια, έτσι είναι, αναστέναξε ο καλόγερος.

— Τους διαόλους τους είδες, που είναι σκαρφαλωμένοι πάνω τους; ρώτησε ο πάτερ Θεράπων.

— Σε ποιους απάνω; ζήτησε να μάθει δειλά ο καλόγερος.

— Είχα πάει πέρσι στην Πεντηκοστή στου ηγούμενου κι από τότε δεν ξαναπήγα. Είδα ένα διαολάκι να κάθεται στα δάχτυλα του ενός, άλλο να κρύβεται κάτω απ' το ράσο, μονάχα τα κερατάκια του ξεπετάγονταν. Ένα άλλο πάλι είχε μπει στην τσέπη ενός καλόγερου

κι από εκεί κρυφοκοίταζε, τα μάτια του ήταν ζωηρά, μα εμένα με φοβόταν. Ένα θronιάστηκε στην κοιλιά κάποιου άλλου, μέσα στο βρωμερό στομάχι του. Άλλο πάλι γαντζώθηκε απ' το λαιμό κάποιου τρίτου κι εκείνος το κουβαλάει και δεν το βλέπει.

— Εσείς... τα βλέπετε; ρώτησε ο καλόγερος.

— Βλέπω, σου λέω, όλα τα βλέπω. Όταν έφευγα απ' του ηγούμενου βλέπω έναν που πήγε να κρυφτεί πίσω απ' την πόρτα, γιατί με φοβήθηκε. Και ήταν πρώτο μπόι, μιάμιση πήχη ψηλός, και η ουρά του ήταν χαντρή, καφετιά, μακριά. Το λοιπόν, η άκρη της ουράς του πιάστηκε στη χαραμάδα της πόρτας, μα εγώ «στάσου και θα δεις τώρα», σφάλιξα άξαφνα την πόρτα και του μάγκωσα για τα καλά την ουρά. Άρχισε να ουρλιάζει, να χτυπιέται, μα εγώ έκανα από πάνω του το σημείο του σταυρού τρεις φορές και τον αποσταύρωσα. Ψόφησε εκεί πέρα σαν αράχνη που την πατάς. Τώρα θα πρέπει να 'χει σαπίσει εκεί στηγωνιά· βρωμάει, όμως εκείνοι δεν τον βλέπουν, δεν τον μυρίζονται. Ένας χρόνος είναι που δεν πάω εκεί πέρα. Στα λέω σένα μόνο και μόνο γιατί είσαι ξένος.

— Τρομερά είναι τα λόγια σας! Όμως για πέστε μου, μεγάλε και μακάριε, —ο καλόγερος έπαιρνε όλο και περισσότερο θάρρος—, είναι αλήθεια εκείνο που λένε για σας, ακόμα και στους μακρινούς τόπους, πως τάχα έχετε αδιάκοπη επικοινωνία με το Άγιο Πνεύμα;

— Καμιά φορά του 'ρχεται και κατεβαίνει.

— Πώς κατεβαίνει; Πώς είναι;

— Πουλί.

— Το Άγιο Πνεύμα εν είδει περιστέρας;

— Αυτό που λες είναι το Άγιο Πνεύμα, τούτο που λέω γω είναι το Αγιόπνεμα. Το Αγιόπνεμα είναι άλλο πράμα, μπορεί να κατέβει και σαν άλλο πουλί: καμιά φορά σαν χελιδόνι, άλλοτε σαν καρδερίνα κι άλλοτε πάλι σαν μελισσοφάγος.

— Και πώς το ξεχωρίζετε από 'ναν σέτο μελισσοφάγο;

— Μιλάει.

— Πώς μιλάει δηλαδή, σε τι γλώσσα;

— Ανθρώπινη.

— Και τι σας λέει;

— Να, σήμερα με ειδοποίησε πως θα μ' επισκεφτεί ένας βλάκας

και θα μου κάνει ανόητες ερωτήσεις. Πολλά ζητάς να μάθεις καλόγερέ μου.

— Τρομερά είναι τα λόγια σας, πανιερότατε και πανοσιότατε πάτερ, έλεγε ο καλόγερος κουνώντας το κεφάλι του.

Εδώ που τα λέμε, στα τρομαγμένα του ματάκια φάνηκε και κάποια δυσπιστία.

— Το βλέπεις τούτο το δέντρο; ρώτησε ο πάτερ Θεράπων αφού σώπασε λίγο.

— Το βλέπω, πανοσιότατε πάτερ.

— Εσύ νομίζεις πως είναι φτελιά, μα εγώ σου λέω πως είναι άλλο πράμα.

— Σαν τι λοιπόν; ρώτησε ο καλόγερος και περίμενε με σεβασμό την απάντηση.

— Τούτο γίνεται τη νύχτα. Βλέπεις κείνα τα δυο κλαδιά; Τη νύχτα γίνονται χέρια του Χριστού. Τ' απλώνει προς το μέρος μου και φάχνει να με αδράξει. Το βλέπω καθαρά και τρέμω. Είναι τρομαχτικό πολύ, ω, τρομαχτικό!

— Πώς μπορεί να 'ναι τρομαχτικό μια και είναι ο ίδιος ο Χριστός;

— Μα θα μ' αρπάξει και θα με πάει στα ουράνια.

— Ζωντανόν;

— Έν πνεύματι και δόξη του προφήτη 'Ηλία, μήπως δεν έχεις ακουστά γι' αυτό; Θα μ' αρπάξει και θα με πάρει...

Παρ' όλο που ύστερα απ' αυτή τη συζήτηση ο καλόγερος απ' το Ομπντόρσκ γύρισε στο κελί ενός καλόγερου, που του 'χαν ορίσει, γεμάτος αμηχανία, ωστόσο η καρδιά του έγερνε μάλλον προς τον πατέρα Θεράποντα παρά προς τον πατέρα Ζωσιμά. Γιατί αυτός ο καλόγερος ήταν πρώτα απ' όλα υπέρ της νηστείας κι ένας τόσο μεγάλος νηστευτής όπως ο πάτερ Θεράπων δεν ήταν παράξενο να βλέπει «θαυμαστά οράματα». Βέβαια τα λόγια του ήταν από μια άποψη κάπως ακαταλαβίστικα μα ένας Θεός ξέρει τι βαθύτερη σημασία μπορεί να 'χαν. Εξάλλου όλοι οι «πτωχοί τῷ πνεύματι» για χάρη του Χριστού λένε και κάνουν πολύ πιο παράξενα πράγματα. Όσο για την ουρά του διαβόλου που την είχε μαγκώσει στην πόρτα, ήταν έτοιμος να το πιστέψει μ' όλη του την ψυχή, όχι μονάχα μεταφορικά

μα και κυριολεκτικά. Εκτός απ' αυτό ακόμα και πριν έρθει στο μοναστήρι ήταν προκατειλημμένος ενάντια στο θεσμό των στάρετς, που τον είχε μονάχα ακουστά και τον θεωρούσε —όπως και πολλοί άλλοι— σαν βλαβερό νεωτερισμό. Όντας πια μιαν ολάκερη μέρα στο μοναστήρι, πρόφτασε να παρατηρήσει τις κρυφές δυσαρέσκειες μερικών επιπόλαιων αδελφών, που διαφωνούσαν και δε θέλανε να υπάρχουν στάρετς. Από φυσικού του άρχισε να χώνει παντού τη μύτη του, να στριφογυρνάει παντού και να ξεσκαλίζει τα πάντα. Νά γιατί η είδηση για το καινούργιο «θαύμα» του στάρετς Ζωσιμά τον έκανε να μην ξέρει τι να σκεφτεί. Ο Αλιόσα θυμήθηκε αργότερα πως τούτος ο επισκέπτης απ' το Ομπντόρσκ τριγύριζε συνεχώς ανάμεσα στους καλόγερους που είχαν μαζευτεί έξω απ' το κελί του στάρετς, άκουγε τις κουβέντες τους και τους ρωτούσε. Μα τότε πολύ λίγο τον πρόσεξε και μονάχα πιο ύστερα τα θυμήθηκε όλα αυτά... Μις ούτε και μπορούσε να 'χει σ' αυτόν το νου του: Ο στάρετς Ζωσιμάς είχε κουραστεί και πάλι πολύ και είχε πλαγιάσει στο κρεβάτι. Έκλεινε πια τα μάτια του όταν τον θυμήθηκε και ζήτησε να του τον φέρουν. Ο Αλιόσα έτρεξε αμέσως. Κοντά στον στάρετς βρίσκονταν εκείνη τη στιγμή μονάχα ο πάτερ Παΐσιος, ο πάτερ ιερομόναχος Ιωσήφ κι ο δόκιμος Πορφύριος. Ο στάρετς άνοιξε τα κουρασμένα του μάτια, κοίταξε επίμονα τον Αλιόσα και ξαφνικά τον ρώτησε:

— Μήπως σε περιμένουν οι δικοί σου, γιόκα μου;

Ο Αλιόσα κόμπιασε.

— Μήπως σ' έχουν ανάγκη; Μήπως υποσχέθηκες χτες σε κάποιον πως θα πας σήμερα;

— Υποσχέθηκα... στον πατέρα... στ' αδέρφια μου... και σ' άλλους ακόμα...

— Τα βλέπεις; Χωρίς άλλο να πας. Μη θλίβεσαι. Να 'σαι βέβαιος πως δε θα πεθάνω προτού να πω μπροστά σου την τελευταία μου λέξη πάνω σε τούτη τη γη. Εσένα θα στην πω αυτή τη λέξη, γιόκα μου, και σε σένα θα την κληροδοτήσω. Σε σένα, καλέ μου γιόκα, γιατί μ' αγαπάς. Όμως τώρα πήγαινε σε κείνους που υποσχέθηκες.

Ο Αλιόσα υπάκουσε αμέσως, αν και πολύ λυπόταν που θα έφευγε. Μα η υπόσχεση του στάρετς πως αυτός θ' ακούσει την τελευ

ταία του λέξη πάνω σε τούτη τη γη και πως θα 'ταν μάλιστα κάτι σαν κληρονομιά για τον Αλιόσα, έκανε την καρδιά του να πλημμυρίσει από ενθουσιασμό. Βιάστηκε, να ξεμπερδεύει το γρηγορότερο με τις δουλειές του στην πολιτεία για να ξαναγυρίσει. Τότε ακριβώς κι ο πάτερ Παΐσιος τον κατευόδωσε με μια νουθεσία που του 'κανε πολύ μεγάλη κι αναπάντεχη εντύπωση. Αυτό έγινε όταν και οι δυο τους είχαν βγει πια απ' το κελί του στάρετς.

— Να θυμάσαι, παιδί μου, πάντα να το θυμάσαι (άρχισε έτσι αμέσως δίχως κανένα πρόλογο ο πάτερ Παΐσιος), πως η σοφία των κοσμικών έγινε μια τεράστια δύναμη και ξεφάχνισε, τον τελευταίο ιδιαίτερα αιώνα, όλα όσα είναι γραμμένα στα θεικά βιβλία. Ύστερα από αμείλιχτη ανάλυση οι σοφοί του κόσμου τούτου κατάντησαν να μην έχουν ούτε ιερό ούτε όσιο. Αυτοί όμως εξετάσανε κάθε κομμάτι χωριστά αφήνοντας να τους ξεφύγει το όλον. Και μάλιστα είναι εκπληκτικό ως ποιο σημείο τύφλωσης έφτασαν πάνω σ' αυτό. Ενώ το όλον ορθώνεται μπροστά στα μάτια τους ακλόνητο όπως πάντα, και «πῦλαι Ἰδου οὐ κατισχύουσιν αὐτοῦ». Μήπως τάχα δεν έζησε δεκαεννιά αιώνες; Μήπως δε ζει και τώρα στις πράξεις της κάθε ψυχής χωριστά και στις πράξεις των λαϊκών μαζών; Ακόμα και στις ψυχές εκείνων των ίδιων των αθεϊστών, που τα γκρεμίσανε όλα, ζει σαν και πρώτα ατράνταχτα! Γιατί στην πραγματικότητα και εκείνοι που αρνήθηκαν το χριστιανισμό και εκείνοι που εξεγέρθηκαν εναντίον του είναι κι αυτοί οι ίδιοι ουσία του ίδιου του Χριστού· και μέινανε όπως ήταν γιατί ως τα τώρα ούτε η σοφία τους, ούτε η φλόγα της καρδιάς τους δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν μιαν άλλη εικόνα του ανθρώπου και της αξιοπρέπειάς του, από εκείνη που 'χε υποδείξει από τα παλιά ακόμα χρόνια ο Χριστός. Όλες οι προσπάθειες που γίνανε είχαν σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθούν μονάχα τέρατα. Αυτό να το θυμηθείς ιδιαίτερα νεαρέ μου, γιατί ο στάρετς σου, που πρόκειται να κοιμηθεί, σε προορίζει για τον κόσμο. Επειδή πάντα θα θυμάσαι τούτη τη μεγάλη μέρα, ίσως να μην ξεχάσεις κι αυτά τα λόγια μου, που στα λέω από καρδιάς για να σε καθοδηγήσω, διότι νέος είσαι, και οι πειρασμοί του κόσμου τούτου είναι μεγάλοι και δε θα 'χεις τη δύναμη να τους αντιμετωπίσεις. Και τώρα πήγαινε, ορφανό μου παιδί.

Λέγοντας αυτά ο πάτερ Παΐσιος τον ευλόγησε. Βγαίνοντας απ' το μοναστήρι ο Αλιόσα σκεφτόταν όλα τούτα τ' αναπάντεχα λόγια και κατάλαβε ξαφνικά πως αυτός ο καλόγερος, που του φερόταν ως τα τώρα αυστηρά και τραχιά, γινόταν ανέλπιστα φίλος του κι αγαπητός καθοδηγητής του. Λες και του τον κληροδοτούσε ο στάρετς Ζωσιμάς μια και τώρα θα πέθαινε.

«Ίσως και στ' αλήθεια να το συμφώνησαν αυτό μεταξύ τους», σκέφτηκε για μια στιγμή ο Αλιόσα.

Η αναπάντεχη και σοφή διδασχή του πάτερ Παΐσιου, που μόλις τώρα είχε ακούσει, κι αυτή μονάχα, μαρτυρούσε τη φλογερή καρδιά του πάτερ Παΐσιου. Βιαζόταν να οπλίσει όσο το δυνατόν πιο γρήγορα αυτό το νεανικό μυαλό ενάντια στους πειρασμούς και να ενδυναμώσει αυτή την ψυχή που του 'χαν εμπιστευτεί, περιβάλλοντάς την μ' ένα τείχος απ' τα πιο στέρεα που μπορούσε να φανταστεί.

Στου Πατέρα

ΠΡΩΤΑ απ' όλα ο Αλιόσα πήγε στου πατέρα του. Πλησιάζοντας θυμήθηκε πως την προηγούμενη ο πατέρας του επέμενε να μπει έτσι που να μην τον δει ο Ιβάν.

«Γιατί άραγε;» συλλογίστηκε τώρα ξαφνικά ο Αλιόσα. «Αν ο πατέρας θέλει να μου πει κάτι ιδιαίτερα, κανένα μυστικό, ποιος ο λόγος να μπω κρυφά; Σίγουρα χτες, μέσα στην ταραχή του κάτι άλλο ήθελε να μου πει, μα δεν πρόφτασε».

Πάντως ευχαριστήθηκε πολύ όταν του άνοιξε η Μάρθα Ιγνάτιεβνα (ο Γρηγόρης είχε αρρωστήσει και βρισκόταν κρεβατωμένος στην πτέρυγα) και του είπε πως ο Ιβάν Φιοντόροβιτς ήταν δυο ώρες πια που βγήκε.

— Κι ο πατερούλης;

— Σηκώθηκε, πίνει τον καφέ του, απάντησε κάπως ξερά η Μάρθα Ιγνάτιεβνα.

Ο Αλιόσα μπήκε. Ο γέρος καθόταν μοναχός του στο τραπέζι με τις παντούφλες του κι ένα παλιό παλτό και ξεφύλλιζε, έτσι για να περνάει η ώρα, χωρίς μεγάλη προσοχή, κάτι λογαριασμούς. Ήταν ολομόναχος σ' όλο το σπίτι (ο Σμερντιακόβ είχε βγει για ψώνια). Μα δεν ήταν οι λογαριασμοί που τον απασχολούσαν. Αν και σηκώθηκε νωρίς το πρωί και προσποιότανε πως αισθάνεται καλά, φαινόταν παρ' όλα αυτά κουρασμένος κι αδύναμος. Το μέτωπό του, όπου τη νύχτα είχαν φανεί τεράστιες μελανιές, ήταν δεμένο μ' ένα κόκκι-

νο μαντήλι. Η μύτη του είχε πρηστεί πολύ και είχε κι αυτή μερικές μελανιές που, αν και ήταν ασήμαντες, του 'διναν μιαν έκφραση μοχθηρή κι οργισμένη. Ο γέρος το 'ξερε κι ο ίδιος αυτό και κοίταζε εχθρικά τον Αλιόσα που έμπαινε.

— Ο καφές είναι κρύος, φώναξε απότομα, δε σε κερνάω. Κι εγώ φίλε μου, δεν πρόκειται να φάω σήμερα παρά μονάχα νηστίσιμη φαρόσουπα και δε θα προσκαλέσω κανέναν. Γιατί μου κουβαλήθηκες:

— Να μάθω για την υγεία σας, πρόσφερε ο Αλιόσα.

— Ναι, κι εξάλλου χτες σ' είχα προστάξει να 'ρθεις. Όλα αυτά είναι ανοησίες. Άδικα μπήκες σε κόπο. Να λέμε την αλήθεια, το 'ξερα πως σίγουρα θα μου κουβαληθείς...

Αυτό το 'πε μ' ένα ύφος εκνευρισμένο. Ταυτόχρονα σηκώθηκε κι εξέτασε ανήσυχα τη μύτη του στον καθρέφτη (για τεσσαρακοστή ίσως φορά απ' το πρωί). Άρχισε να φτιάχνει το κόκκινο μαντήλι πάνω στο μέτωπό του.

— Καλύτερα το κόκκινο, το άσπρο μυρίζει νοσοκομείο, παρατήρησε με εμβρίθεια. Λοιπόν, τι νέα από χει; Πώς τα πάει ο στάρετς σου;

— Είναι πολύ άσχημα, ίσως σήμερα κιόλας να πεθάνει, απάντησε ο Αλιόσα.

Όμως ο πατέρας του ούτε τ' άκουσε καλά-καλά μα και την ερώτησή του την ξέχασε αμέσως.

— Ο Ιβάν έφυγε, είπε ξαφνικά. Με κάθε τρόπο προσπαθεί να βουτήξει απ' τον Μίτχα την αρραβωνιαστικιά του, γι' αυτό και μένει εδώ πέρα, πρόσθεσε με λύσσα και στραβώνοντας το στόμα του κοίταξε τον Αλιόσα.

— Δεν πιστεύω να σας το είπε ο ίδιος; ρώτησε ο Αλιόσα.

— Είναι καιρός πια που μου το 'πε. Αμέ τι νομίζεις; Εδώ και τρεις βδομάδες μου το 'πε. Δεν ήρθε βέβαια κι αυτός εδώ πέρα για να με σφάξει στα κρυφά! Κάποιο λόγο πρέπει να 'χει που ήρθε.

— Τι λέτε εκεί! Γιατί τα λέτε αυτά; είπε ο Αλιόσα τρομερά συγχυσμένος.

— Είναι αλήθεια πως δεν μου ζητάει λεφτά, μα κι έτσι ούτε μια τρίχα δε θα του δώσω. Έχω σκοπό, αγαπητέ μου Αλεξέι Φιοντόροβιτς, να ζήσω σε τούτη τη γη όσο μπορώ περισσότερο, να το ξέρε-

τε αυτό, και για τούτο μου χρειάζεται το κάθε καπίκι· κι όσο πιο πολύ ζήσω τόσο θα μου είναι πιο χρειαζούμενα τα λεφτά, εξακολουθούσε να λέει κόβοντας βόλτες στο δωμάτιο κι έχοντας τα χέρια του στις τσέπες του λιγδιασμένου καλοκαιρινού χίτρινου παλτού του. Τώρα όσο να 'ναι είμαι άντρας ακόμα, πενήντα πέντε χρονώ όλο κι όλο, μα θέλω να ζήσω σαν άντρας τουλάχιστον είκοσι χρόνια ακόμα. Μα όταν θα γεράσω θα γίνω σιχαμερός, κι αυτές δε θα μου 'ρχονται τότε με τη θέλησή τους. Γι' αυτό τότε θα μου χρειαστούν τα λεφτουδάκια μου. Γι' αυτό και γω όλο και τα μαζεύω, όλο και τα μαζεύω και το κάνω μονάχα για μένα, αγαπητέ μου γιε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, και να το ξέρετε, γιατί εγώ θέλω να ζήσω μες στο βούρκο μου ως την τελευταία μέρα. Βάλτε το καλά στο μυαλό σας! Είναι γλυκά μέσα στο βούρκο: Όλοι τον βρίζουνε, όλοι όμως μέσα του ζούνε· μα όλοι κρυφά ενώ εγώ ολοφάνερα. Γι' αυτήν ακριβώς την ειλικρίνειά μου είναι που ρίχτηκαν πάνω μου όλοι αυτοί του βούρκου. Όσο για τον Παράδεισό σου, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, καθόλου δεν τον γουστάρω και να το ξέρεις. Στο κάτω κάτω δεν ταιριάζει κιόλας σ' έναν καθώς πρέπει άνθρωπο να πάει στον Παράδεισο, αν υποθέσουμε πως υπάρχει δηλαδή και τούτος. Κατά τη γνώμη μου πέφτεις και κοιμάσαι τον αζύπνητο και τίποτα άλλο δεν υπάρχει. Αν το θέτε μνημονεύετέ με κι αν δε θέτε τραβάτε στο διάολο. Νά η φιλοσοφία μου. Καλά τα 'λεγε χτες εδώ πέρα ο Ιβάν, παρ' όλο που όλοι ήμασταν μεθυσμένοι. Ο Ιβάν είναι καυχησιάρης, κι ούτε είναι και κάνας σοφός... κι ούτε έχει και σπουδαία μόρφωση... Το μόνο που ξέρει είναι να σωπαίνει και να σε κοιτάει χαμογελώντας. Αυτό είναι το κόλπο.

Ο Αλιόσα τον άκουγε και δεν έβγαζε λέξη.

— Γιατί δε μιλάει μαζί μου; Κι όταν μιλάει παρασταίνει. Παλιάνθρωπος είναι ο Ιβάν σου! Όσο για την Γκρούσενκα, φτάνει να θέλω και την παντρεύομαι τώρα αμέσως. Γιατί όταν έχεις λεφτά, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, φτάνει κάτι να θελήσεις κι αμέσως γίνεται. Ο Ιβάν αυτό ακριβώς φοβάται και με παραφυλάει. Δε θέλει να πάρω την Γκρούσενκα, μα παρωτρύνει τον Μίτχα να την πάρει εκείνος: Έτσι θέλει να χωρίσει και μένα απ' την Γκρούσενκα (λες και θα του αφήσω λεφτά αν δεν την παντρευτώ!) κι απ' την άλλη αν ο Μίτχα

πάρει την Γκρούσενκα, τότε αυτός θα του πάρει την πλούσια μνηστή του. Νά τι υπολογισμούς κάνει! Είναι παλιάνθρωπος ο Ιβάν σου!

— Πόσο είστε ευερέθιστος. Είναι απ' τα χτεσινά. Καλύτερα να πηγαίνατε να πλαγιάσετε, είπε ο Αλιόσα.

— Νά, εσύ μου το λες αυτό, είπε ο γέρος ξαφνικά σάμπως τώρα να το πρωτοσκέφτηκε. Μου το λες κι εγώ δε θυμώνω μαζί σου, όμως με τον Ιβάν θα θύμωνα αν τυχόν και μου 'λεγε το ίδιο πράμα. Μονάχα με σένα είχα πού και πού στιγμές καλοσύνης, αλλιώς είμαι κακός άνθρωπος.

— Δεν ήσασταν κακός από φυσικού σας, μα σας σημάδεψε η ζωή, είπε χαμογελώντας ο Αλιόσα.

— Άκου, τον κακούργο τον Μίτχα ήθελα σήμερα κιόλας να τον χώσω στη φυλακή, μα και τώρα δεν το ξέρω ακόμα τι απόφαση θα πάρω. Βέβαια, στην εποχή μας είναι πολύ της μόδας να νομίζει κανείς πως ο σεβασμός προς τον πατέρα και τη μητέρα είναι μια πρόκληση, μα νομίζω πως υπάρχουν και νόμοι που και στις μέρες μας ακόμα απαγορεύουν στους γιους να τραβάνε απ' τα μαλλιά τους γέρους πατεράδες τους και να τους χτυπάνε με το ταχούνι στα μούτρα, μέσα στο ίδιο τους το σπίτι, τη στιγμή που αυτοί είναι πεσμένοι χάρη κι ακόμα να καυχιούνται πως θα 'ρθουν και θα τους σκοτώσουν κι όλ' αυτά μπροστά σε μάρτυρες. Αν το 'θελα θα τον γράπωνα τώρα και θα τον έχωνα μέσα για τα χτεσινά του χαμώματα.

— Όμως δε θέλετε να τον καταγγείλετε, έτσι δεν είναι;

— Ο Ιβάν με απότρεφε. Βέβαια θ' αδιαφορούσα γι' αυτά που λέει ο Ιβάν, μα ξέρω κάτι άλλο...

Και σκύβοντας εξακολούθησε εμπιστευτικά και χαμηλόφωνα:

— Αν τον χώσω μέσα τον παλιάνθρωπο, εκείνη θα το μάθει και θα τρέξει στη στιγμή κοντά του. Μα αν ακούσει σήμερα πως μ' έσπασε στο ξύλο και λίγο έλειψε να με σκοτώσει, εμένα, τον αδύναμο γέρο, ίσως να τον παρατήσει και να 'ρθει εδώ να με δει... Νά τι χαρακτήρα έχουμε: πάντα κόντρα πάμε. Την ξέρω απόξω κι ανακατωτά. Μα δε θα πεις κανένα κονιάκ; Πάρε χρυσό καφεδάκι, θα σου βάλω και λιγάκι κονιάκ, θα γίνει νόστιμο, άκου που σου λέω.

— Όχι, δε θέλω, ευχαριστώ. Νά, τούτο το φωμάκι θα πάρω μαζί μου, αν μου το δώσετε, είπε ο Αλιόσα κι έβαλε στην τσέπη,

του ράσου του ένα φρατζολάχι των τριών καπικίων. 'Όμως κονιάκ καλά θα χάνατε να μην πίνατε ούτε εσείς, τον συμβούλεψε επιφυλαχτικά ο Αλιόσα κοιτάζοντας το πρόσωπο του γέρου.

— Δίχιο έχεις. Σε νευριάζει αντί να σε καλμάρει. 'Όμως μονάχα ένα ποτηράχι θα πιω... Εδώ στο ντουλαπάκι είναι...

'Ανοιξε με το κλειδί το ντουλαπάκι, γέμισε ένα ποτηράχι, το ήπιε, ύστερα ξανάκλεισε το ντουλαπάκι και ξανάβαλε το κλειδί στην τσέπη του.

— Δεν θα πιω άλλο, μ' ένα ποτηράχι δεν φοφάω.

— Νά που γίνατε τώρα καλύτερος, είπε ο Αλιόσα και χαμογέλασε.

— Χμ! Εσένα σ' αγαπάω και χωρίς να πιω κονιάκ, μα με τους παλιανθρώπους είμαι παλιάνθρωπος. Ο Βάνκα δεν πάει στην Τσερμασνιά. Γιατί; Θέλει να με κατασκοπεύει: θα δώσω πολλά στην Γκρούσενκα όταν θα 'ρθει; 'Ολοι είναι παλιάνθρωποι! Μα τον Ιβάν εγώ καθόλου δεν τον παραδέχομαι για γιο μου. Καθόλου δεν θέλω να τον ξέρω. Από πού ξεφύτρωσε; Είναι εντελώς διαφορετικός από μας. Και μήπως τάχα θα του αφήσω τίποτα; Ούτε διαθήκη δεν θα κάνω και να το ξέρετε. Και τον Μίτκα θα τον πατήσω και θα τον λειώσω σαν κατσαρίδα. Τις νύχτες τυχαίνει καμιά φορά να πατάω τις μαύρες κατσαρίδες με την παντούφλα: ένα κρατς κάνουν μονάχα και λειώνουν. Κρατς θα κάνει κι ο Μίτκα σου. Ο Μίτκα σου, γιατί εσύ τον αγαπάς. Νά, εσύ τον αγαπάς και γώ δεν φοβάμαι που τον αγαπάς. Αν τον αγαπούσε όμως ο Ιβάν, μα την αλήθεια, θα φοβόμουναι και για τη ζωή μου. Μα ο Ιβάν κανέναν δεν αγαπάει, ο Ιβάν δεν είναι δικός μας άνθρωπος. Κάτι τέτοιои, αδερφέ μου, είναι εντελώς αλλιώτικοι από μας, είναι μια σκόνη που σηκώθηκε... λίγος αέρας να φυσήξει και θα φύγει... Χτες μου πέρασε μια ανοησία απ' το κεφάλι, όταν σου είπα να περάσεις. 'Ηθελα να μάθω από σένα κάτι για τον Μίτκα, αν του 'διναι δηλαδή καμιά χιλιάδα ρούβλια, ή και δυο ακόμα, θα δεχότανε να φύγει από δω αυτός ο απένταρος αχρείος για πέντε ή καλύτερα για τριανταπέντε χρόνια, χωρίς να πάρει την Γκρούσενκα και να παραιτηθεί εντελώς απ' αυτήν; Τι λες και συ;

— Θα... θα τον ρωτήσω... μουρμούρισε ο Αλιόσα. Αν του δίνατε τις τρεις χιλιάδες, τότε ίσως αυτός...

— Ψέματα λες! Δεν υπάρχει λόγος τώρα να τον ρωτήσεις. Καθόλου δε χρειάζεται. Άλλαξα γνώμη. Χτες μου πέρασε μια ανόητη σκέψη απ' το κεφάλι. Τίποτα δε θα δώσω, μα τίποτα σου λέω· τα λεφτά μου χρειάζονται σε μένα, είπε ο γέρος κι άρχισε να χειρονομεί. Εγώ θα τον λειώσω σαν κατσαρίδα. Μην του λες τίποτα, γιατί μπορεί ν' αρχίσει να ελπίζει κιόλας. Όμως και συ δεν έχεις τίποτα να κάνεις εδώ πέρα. Μπορείς να πηγαίνεις. Εκείνη η μνηστή του, η Κατερίνα Ιβάνοβνα, που μου την έκρυβε τόσο προσεχτικά όλον τούτο τον καιρό, τι θα κάνει; Θα τον παντρευτεί για όχι; Νομίζω πως χτες πήγες σπίτι της, ε;

— Με κανέναν τρόπο δεν θέλει να τον παρατήσει.

— Κάτι τέτοιους αγαπάνε αυτές οι λεπτές δεσποινίδες. Κάτι γλεντζέδες και παλιανθρώπους! Τίποτα δεν αξίζουν αυτές οι χλωμές δεσποινίδες, άκου με που σου λέω. Να δεις κάτι άλλες... Ε, ρε, και να 'χα τα νιάτα του και το τοτινό μου πρόσωπο, γιατί εγώ ήμουνα πολύ πιο καλοκαμωμένος από εκείνον στα εικοσιοχτώ μου χρόνια. Τότε και εγώ θα 'μουνα κατακτητής όπως και κείνος. Κανάγιας είσαι! Μα την Γκρούσενκα δε θα μου τη φάει, ποτέ δε θα μου τη φάει... Θα τον κάνω λιώμα!

Αγρίεψε και πάλι με τα τελευταία λόγια του.

— Πήγαινε. Τίποτα δεν έχεις να κάνεις σήμερα εδώ πέρα, είπε απότομα.

Ο Αλιόσα σηκώθηκε να τον χαιρετήσει και τον φίλησε στο μάγουλο.

— Γιατί το 'χανες αυτό; είπε λίγο ξαφνιασμένος ο γέρος. Θα ξαναιδωθούμε δα. Ή, μήπως νομίζεις πως δε θα ξαναιδωθούμε;

— Κάθε άλλο, έτσι το 'κανα.

— Μα και βέβαια, δεν είναι τίποτα, κι εγώ έτσι απλώς το είπα, απάντησε ο γέρος κοιτάζοντάς τον. Άκου δω, άκου, φώναξε πίσω του. Έλα καμιά φορά, και σύντομα μάλιστα, για να φάμε φαρόσουπα· θα φτιάξω φαρόσουπα εξαιρετική, η σημερινή δε θα πιάνει πεντάρα μπροστά σε κείνην, να 'ρθεις το δίχως άλλο! Αύριο κιόλας, ακούς, αύριο κιόλας να 'ρθεις!

Και μόλις ο Αλιόσα βγήκε, αυτός πλησίασε το ντουλαπάκι και κατέβασε ακόμα μισό ποτηράκι.

— Όχι άλλο! μουρμούρισε πλαταγίζοντας τη γλώσσα του.

Ξανάκλεισε το ντουλαπάκι, έβαλε το κλειδί στην τσέπη και πήγε στην κρεβατοκάμαρα. Ένιωθε αδυνατισμένος και, μόλις πλάγιασε στο κρεβάτι, τον πήρε ο ύπνος.

Έμπλεξε με τα Σχολιαρόπαιδα

ΔΟΞΑ να 'χει ο Θεός που δε με ρώτησε για την Γκρούσενκα», σκέφτηκε ο Αλιόσα βγαίνοντας απ' το σπίτι του πατέρα του και τραβώντας για της κυρίας Χοχλάκοβα. «Αλλιώς θ' αναγκαζόμουν ίσως να του αφηγηθώ τη χτεσινή μου συνάντηση μαζί της».

Ο Αλιόσα πόνεσε, νιώθοντας πως τη νύχτα οι αντίπαλοι είχαν συγκεντρώσει καινούργιες δυνάμεις και η καρδιά τους είχε σκληρύνει περισσότερο.

«Ο πατέρας είναι εκνευρισμένος και μοχθηρός, κάτι σκέφτηκε και πήρε την απόφασή του. Κι ο Ντιμήτρι; Σίγουρα κι αυτός κάτι θα 'χει σκεφτεί αυτή τη νύχτα και θα 'ναι κι αυτός εκνευρισμένος και μοχθηρός... Ω, πρέπει οπωσδήποτε να προφτάσω να τον βρω σήμερα με κάθε θυσία...»

Μα ο Αλιόσα δεν είχε πολύ καιρό να σκεφτεί: στο δρόμο του συνέβη κάτι που φαινομενικά δεν ήταν και πολύ σπουδαίο μα που του 'κανε μεγάλη εντύπωση. Μόλις πέρασε την πλατεία κι έστριψε σε μια πάροδο για να βγει στην οδό Μιχαηλόβσκαγια, που ήταν παράλληλη με το Μεγάλο Δρόμο και χωριζόταν απ' αυτόν μ' ένα ρέμα μονάχα (όλη η πολιτεία μας είναι γεμάτη ρέματα), είδε κάτω στο γεφυράκι ένα μπουλούκι σχολιαρόπαιδα: όλα μικρά παιδιά, από εννιά ίσαμε δώδεκα το πολύ χρονώ. Είχαν σχολάσει και σκορπί-

ζανε για να πάνε σπίτια τους, άλλα με τη σάκα στην πλάτη και άλλα έχοντάς την κρεμασμένη στον ώμο, άλλα φορούσανε σακάκια κι άλλα παλτουδάκια. Ήταν και μερικά που φορούσαν ποδήματα από μαλακό δέρμα, από εκείνα που αρέσουν πολύ στα μικρά παιδιά, τα παραχαϊδεμένα απ' τους πλούσιους γονείς τους. Όλη η ομάδα συζητούσε ζωηρά, φαινόταν πως κάτι την απασχολούσε και γύρευε να πάρει μια απόφαση. Ο Αλιόσα ήταν αδύνατο να περάσει αδιάφορος μπροστά από μικρά παιδιά, απ' τον καιρό κιόλας που βρισκόταν στη Μόσχα και, αν και του άρεσαν ιδιαίτερα τα πολύ μικρά, τριώ χρονώ πάνω κάτω, αγαπούσε ωστόσο πολύ και τα σχολιαρόπαιδα των δέκα κι έντεκα χρονώ. Γι' αυτό, όσο κι αν ήταν τώρα απασχολημένος με τις σχέφεις του, θέλησε ξαφνικά να τα πλησιάσει και να πιάσει μαζί τους κουβέντα. Πλησιάζοντας κοίταζε τα κοκκινομάγουλα ζωηρά προσωπάκια τους και παρατήρησε ξάφνου πως το καθένα τους βαστούσε στο χέρι μια πέτρα, άλλα μάλιστα είχανε δυο. Απ' την άλλη μεριά της ρεματιάς, κάπου τριάντα βήματα μακριά απ' την ομάδα, στεκόταν ένα παιδί δίπλα σ' ένα φράχτη, μαθητής κι αυτός, με τη σάκα στον ώμο· φαινόταν απ' το μπόι του πως ήταν δέκα χρονώ, ίσως και πιο μικρός. Χλωμούτσικος, αρρωστιάρης, μ' αστραφτερά μαύρα ματάκια, κοίταζε προσεχτικά κι ερευνητικά την ομάδα των έξι παιδιών, που ήταν καθώς φαίνεται συμμαθητές του, μα που τώρα ήταν μαλωμένος μαζί τους. Ο Αλιόσα πλησίασε και μίλησε σ' ένα σγουρόμαλλο, ξανθό, κοκκινομάγουλο παιδί που φορούσε μαύρο σακάκι:

—Όταν είχα και γω μια πέτσινη σάκα σαν τη δικιά σας, την κρέμαγα στον αριστερό μου ώμο για να μπορώ με το δεξί χέρι να παίρνω εύκολα ό,τι ήθελα από μέσα. Όμως εσείς έχετε τη σάκα στο δεξί ώμο και θα δυσκολεύεστε να πάρετε κάτι στα γρήγορα.

Ο Αλιόσα άρχισε απ' αυτή την παρατήρηση χωρίς καμιά προμελετημένη πονηριά. Κι όμως είναι αδύνατο ένας μεγάλος ν' αρχίσει διαφορετικά, όταν θέλει να κερδίσει την εμπιστοσύνη του παιδιού κι ακόμα περισσότερο μιας ολόκληρης ομάδας παιδιών. Πρέπει ν' αρχίζει κανείς να μιλάει σοβαρά για υπόθεση που ενδιαφέρει τα παιδιά και να δείξει πως τους κουβεντιάζει σαν ίσος με ίσο. Ο Αλιόσα το καταλάβαινε αυτό από ένστικτο.

— Μα αυτός είναι ζερβοχέρης, απάντησε ευθύς ένα άλλο παιδί, γεροδεμένο και γεμάτο υγεία, κάπου έντεκα χρονώ.

Τα υπόλοιπα πέντε παιδιά κάρφωσαν τα μάτια τους στον Αλιόσα.

— Και τις πέτρες με τ' αριστερό τις ρίχνει, παρατήρησε ένα τρίτο παιδί.

Εκείνη ακριβώς τη στιγμή έπεσε μια πέτρα μέσα στην ομάδα, άγγιξε ελαφρά τον αριστεροχέρη, μα ξαστόχησε, αν και είχε ριχτεί με καπατσosύνη και δύναμη. Την είχε ρίξει το παιδί που στεκόταν στην άλλη μεριά της ρεματιάς.

— Απάνω του, δωσ' του, Σμούροβ! φώναξαν όλοι.

Μα ο Σμούροβ (ο αριστεροχέρης) και χωρίς αυτό δεν αργοπόρησε καθόλου κι απάντησε αμέσως: έριξε μια πέτρα στο παιδί που βρισκόταν πίσω απ' το ρέμα, μα χωρίς επιτυχία, η πέτρα χτύπησε στο χώμα. Το παιδί απ' το ρέμα έριξε αμέσως κι άλλη πέτρα, που τούτη τη φορά πέτυχε τον Αλιόσα και τον χτύπησε αρκετά δυνατά στον ώμο. Εκείνος απέναντι είχε γεμίσει τις τσέπες του με πέτρες. Αυτό φαινόταν από τριάντα βήματα μακριά γιατί οι τσέπες του παλτού του ήταν φουσκωμένες.

— Εσάς, εσάς ήθελε να χτυπήσει, επίτηδες εσάς σημάδευε. Είστε Καραμάζοβ, Καραμάζοβ, έτσι δεν είναι; φωνάξανε γελώντας τα παιδιά. Όλοι απάνω του λοιπόν, δωσ' του!

Κι απ' την ομάδα ξεπετάχτηκαν μονομιάς έξι πέτρες. Μια απ' αυτές πέτυχε τον άλλον στο κεφάλι και το παιδί έπεσε. Όμως σηκώθηκε αμέσως κι άρχισε να ρίχνει με λύσσα τη μια πέτρα μετά από την άλλη στην ομάδα. Άρχισε ένας κανονικός πετροπόλεμος κι απ' τις δυο μεριές. Πολλά απ' τα παιδιά της ομάδας αποδείχτηκε πως είχαν έτοιμες πέτρες στις τσέπες τους.

— Μα τι κάνετε εκεί! Δεν ντρέπεστε λοιπόν, καλοί μου κύριοι! Τα βάλατε έξι μ' έναν! Μα σεις θα τον σκοτώσετε! φώναξε ο Αλιόσα.

Μπήκε μπροστά για να προφυλάξει το παιδί που ήταν πέρα απ' το ρέμα. Τρεις ή τέσσερις σταμάτησαν για μια στιγμή.

— Αυτός άρχισε πρώτος! φώναξε ένα παιδί που φορούσε κόκκινο πουκάμισο, με μια νευριασμένη παιδιαστική φωνή. Είναι ύπουλος, τις προάλλες χτύπησε τον Κρασότκιν με το σουγιά του, έβγαλε

αίμα. Ο Κρασότκιν δε θέλησε να τον μαρτυρήσει, όμως αυτουνού του χρειάζεται να τον τσακίσουμε...

— Μα γιατί, ίσως σεις οι ίδιοι τον χοροϊδεύετε, ε;

— Νά όμως που αυτός πάλι σας έριξε μια πέτρα στην πλάτη. Αυτός σας ξέρει, φωνάζανε τα παιδιά. Τώρα ρίχνει σε σας τις πέτρες κι όχι σε μας. Όλοι απάνω του και πάλι, κοίτα μην ξεστοχήσεις, Σμούροβ!

Και ξανάρχισε ο πετροπόλεμος, τούτη τη φορά πολύ άγριος. Το παιδί πίσω απ' το ρέμα χτυπήθηκε στο στήθος. Ξεφώνησε, έβαλε τα κλάματα κι έτρεξε τον ανήφορο κατά την οδό Μιχαηλόβσκαγια. Τα παιδιά της ομάδας άρχισαν να φωνάζουν:

— Α, νά του πάει, το 'σχασε το ξέφτι! Δεν τον ξέρετε, Καραμάζοβ, τι ύπουλος που είναι, λίγο θα του ήταν αν τον σκοτώναμε, ξανάπε το παιδί με το μαύρο σχολικό κουστούμι και τ' αστραφτερά μάτια, που φαινόταν να 'ναι μεγαλύτερο απ' όλα.

— Τι έκανε; ρώτησε ο Αλιόσα. Μαρτύρησε μήπως;

Τα παιδιά κοιταχτήκανε με κάποιαν ειρωνεία.

— Πάτε και σεις στη Μιχαηλόβσκαγια; εξακολούθησε να λέει το ίδιο παιδί. Το λοιπόν για πηγαίνετε και προφτάστε τον... Τον βλέπετε; Σταμάτησε και σας κοιτάζει.

— Εσάς κοιτάζει, εσάς κοιτάζει, είπαν και τ' άλλα παιδιά.

— Το λοιπόν, για ρωτήστε τον αν του αρέσει το ξέφτι. Ακούτε; Αυτό να τον ρωτήσετε.

Όλοι γέλασαν. Ο Αλιόσα τους κοιτάζε.

— Μην πηγαίνετε, θα σας χτυπήσει, φώναξε προειδοποιώντας τον ο Σμούροβ.

— Δεν θα τον ρωτήσω, κύριοι, για το ξέφτι, γιατί φαίνεται πως εσείς τον χοροϊδεύετε μ' αυτό κατά κάποιον τρόπο. Μα θα μάθω απ' αυτόν για ποιο λόγο δεν τον χωνεύετε τόσο...

— Μάθετέ το ντε, μάθετέ το, είπαν γελώντας τα παιδιά.

Ο Αλιόσα πέρασε το γεφυράκι, ανέβηκε τον ανήφορο και πλησίασε το παιδί.

— Προσέχτε, του φώναζαν πίσω του. Δε θα σας φοβηθεί, θα σας χτυπήσει άξαφνα, μπαμπέσικα... όπως τον Κρασότκιν...

Το παιδί τον περίμενε χωρίς να κουνιέται απ' τη θέση του. Ό-

ταν τον πλησίασε, ο Αλιόσα είδε ένα μικρό που δε θα 'ταν πάνω από εννιά χρονώ, κοντό κι αδύνατο, με ισχνό και μακρουλό πρόσωπο. Τα μεγάλα σκούρα του μάτια τον κοίταζαν άγρια. Φορούσε ένα αρκετά τριμμένο παλτουδάκι που του ήταν πια μικρό. Τα μανίκια ήταν κοντά και τα χέρια του ξεπετάγονταν γυμνά. Στο αριστερό γόνατο του παντελονιού είχε ένα μεγάλο μπάλωμα και το δεξί του παπούτσι, ακριβώς στο μεγάλο δάχτυλο, είχε μια τρύπα που 'χε προσπαθήσει να την κρύψει με μελάνι. Και οι δυο τσέπες του παλτού του ήταν φουσκωμένες απ' τις πέτρες που 'χε μαζέψει. Ο Αλιόσα σταμάτησε δυο βήματα μακριά του και τον κοίταξε εξεταστικά. Το παιδί κατάλαβε αμέσως απ' το βλέμμα του Αλιόσα πως εκείνος δεν έχει σκοπό να τον χτυπήσει. Έπαψε λοιπόν να κοκορεύεται και μάλιστα μίλησε πρώτος:

— Είμαι ένας και εκείνοι είναι έξι... Θα τους τσακίσω όλους και μόνος μου, είπε ξαφνικά και τα μάτια του άστραφان.

— Μια πέτρα φαίνεται πως σας χτύπησε πολύ άσχημα, παρατήρησε ο Αλιόσα.

— Και εγώ πέτυχα τον Σμούροβ στο κεφάλι! φώναξε το παιδί.

— Τα παιδιά μου είπαν πως με ξέρετε και για κάποιο λόγο ρίχνατε σε μένα τις πέτρες. Είναι αλήθεια αυτό; ρώτησε ο Αλιόσα.

Το παιδί τον κοίταξε κατσούφικα.

— Εγώ δεν σας ξέρω. Μήπως εσείς με ξέρετε; εξακολούθησε να ρωτάει ο Αλιόσα.

— Να μ' αφήσετε ήσυχο! φώναξε ξαφνικά το παιδί θυμωμένο, όμως δεν κουνήθηκε απ' τη θέση του, σάμπως όλο και κάτι να περίμενε, και πάλι τα ματάκια του άστραφαν μοχθηρά.

— Καλά, θα φύγω, είπε ο Αλιόσα. Μονάχα πρέπει να ξέρετε πως εγώ ούτε σας ξέρω ούτε σας κοροϊδεύω. Εκείνοι μου είπανε με ποιον τρόπο σας κοροϊδεύουν, όμως εγώ δε θέλω να σας κοροϊδέψω. Χαίρετε!

— Φουστανά, βρωμοκαλόγερε, φώναξε τ' αγόρι κοιτάζοντας τον Αλιόσα με το ίδιο άγριο και προκλητικό βλέμμα.

Πήρε μάλιστα κι αμυντική στάση υπολογίζοντας πως τώρα, το

δίχως άλλο, ο Αλιόσα θα ορμήσει πάνω του. Μα ο Αλιόσα γύρισε, τον κοίταξε κι έφυγε. Όμως δεν πρόφτασε να κάνει ούτε τρία βήματα και τον χτύπησε στην πλάτη το πιο μεγάλο βότσαλο που 'χε τ' αγόρι στις τσέπες του.

— Όστε από πίσω χτυπάτε; Λένε λοιπόν την αλήθεια τα παιδιά πως τους ρίχνετε μπαμπέσινα; γύρισε και πάλι ο Αλιόσα και του είπε.

Μα τούτη τη φορά το παιδί του 'ριξε με λύσσα μια πέτρα καταπρόσωπο. Όμως ο Αλιόσα πρόφτασε να προφυλαχτεί και η πέτρα τον βρήκε στον αγκώνα.

— Ντροπή σας! Τι σας έκανα; φώναξε αυτός.

Τ' αγόρι περίμενε σιωπηλό πως τώρα πια ο Αλιόσα θα ορμήσει χωρίς άλλο πάνω του. Βλέποντας όμως πως και τώρα δεν ορμάει, τον έπιασε τρομερός θυμός, έγινε ένα μικρό θεριό: όρμησε πάνω στον Αλιόσα και, πριν εκείνος προφτάσει να κουνηθεί, του άρπαξε τ' αριστερό του χέρι και με τα δυο του χέρια, έσκυψε το κεφάλι του και του δάγκωσε το μεσαίο δάχτυλο. Έχωσε βαθιά τα δόντια του και κάπου δέκα δευτερόλεπτα δεν τ' άφηνε. Ο Αλιόσα ξεφώνισε απ' τον πόνο τραβώντας το δάχτυλό του μ' όλη του τη δύναμη. Το παιδί τ' άφησε επιτέλους και ξαναγύρισε τρέχοντας στην προηγούμενη θέση του. Το δάχτυλο το 'χε δαγκώσει βαθιά, ίσαμε το κόκκαλο, κοντά στο νύχι. Έτρεχε αίμα. Ο Αλιόσα έβγαλε το μαντήλι του κι έδεσε σφιχτά το πονεμένο του χέρι. Το τύλιγε σχεδόν ένα ολάκερο λεπτό. Το παιδί όλη τούτη την ώρα στεκόταν και περίμενε. Τέλος ο Αλιόσα τον κοίταξε με το ήσυχο βλέμμα του.

— Πάει καλά, είπε. Το βλέπετε και μονάχος σας πόσο άσχημα με δαγκώσατε. Όμως νομίζω πως φτάνει πια, ε; Τώρα πέστε μου, τι σας έκανα;

Το παιδί τον κοίταξε απορώντας.

— Αν και καθόλου δε σας ξέρω και σας βλέπω για πρώτη φορά, συνέχισε το ίδιο ήρεμα ο Αλιόσα. Όμως δεν μπορεί να μη σας έκανα κάτι, γιατί βέβαια δε θα με βασανίζατε έτσι χωρίς λόγο. Τι σας έκανα λοιπόν και σε τι σας έβλαψα; Πέστε μου.

Αντί ν' απαντήσει το παιδί, ξέσπασε ξαφνικά σε λυγμούς κι έφυγε τρέχοντας. Ο Αλιόσα το ακολούθησε σιγά, πηγαίνοντας για την

Μιχαηλόβσκαγια κι έβλεπε για πολλή ώρα τ' αγόρι που 'τρεχε χωρίς να γυρίζει πίσω του και, καθώς φαίνεται, όλο κλαίγοντας. Αποφάσισε να πάει και να το βρεί μόλις θα 'βρισκε καιρό, για να λύσει αυτό το αίνιγμα που του 'χανε τόση εντύπωση. Μα τώρα βιαζόταν.

Στο Σπίτι των Χοχλάκοβ

ΣΕ ΛΙΓΟ πλησίασε στο σπίτι της κυρίας Χοχλάκοβα. Ήταν πέτρινο, ιδιόκτητο, δίπατο, όμορφο, ένα απ' τα καλύτερα σπίτια της μικρής μας πολιτείας. Αν και η κυρία Χοχλάκοβα ζούσε τον περισσότερο καιρό σ' άλλη επαρχία, όπου είχε χτήματα, ή στη Μόσχα, όπου είχε σπίτι δικό της, είχε και στην πολιτεία μας ιδιόκτητο σπίτι, κληρονομιά απ' τους παππούδες της. Μα και το κτήμα που 'χε στην περιφέρειά μας ήταν το μεγαλύτερο απ' τα τρία της χτήματα. Κι όμως, ως τα τώρα ερχόταν πολύ σπάνια στα μέρη μας. Έτρεξε να υποδεχτεί τον Αλιόσα στο σαλονάκι.

— Το πήρατε, το πήρατε το γράμμα για το καινούργιο θαύμα; άρχισε να του λέει γρήγορα και νευρικά.

— Ναι, το πήρα.

— Διαδόσατε την είδηση, το δείξατε σ' όλους; Απέδωσε το γιο στη μητέρα!

— Σήμερα θα πεθάνει, είπε ο Αλιόσα.

— Το άκουσα, το ξέρω. Ω, πόσο θέλω να σας μιλήσω. Να μιλήσω μαζί σας ή με κάποιον άλλον για όλα αυτά. Όχι, μαζί σας, μαζί σας θέλω να μιλήσω. Τι κρίμα που δεν μπορώ με κανέναν τρόπο να τον δω! Όλη η πολιτεία είναι στο πόδι, όλοι κάτι περιμένουν. Μα τώρα... Το ξέρετε πως είναι εδώ η Κατερίνα Ιβάνοβνα;

— Αχ, είμαι πολύ τυχερός! Νά λοιπόν, θα τη δω σπίτι σας, αναφώνησε ο Αλιόσα. Χτες μου είπε το δίχως άλλο να την επισκεφτώ σήμερα.

— Το ξέρω, όλα τα ξέρω. Τ' άκουσα όλα και με λεπτομέρειες. όλα όσα γίνανε χτες στο σπίτι της... όλα εκείνα τα φριχτά πράματα με κείνο το... υποχείμενο. *C'est tragique* κι αν ήμουν στη θέση της... κι εγώ δεν ξέρω τι θα 'κανα στη θέση της! Μα κι ο αδερφός σας, ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς, ω, Θεέ μου, τι άνθρωπος κι αυτός! Αλεξέι Φιοντόροβιτς, μα την αλήθεια σας λέω, τα χάνω. Τώρα εκεί μέσα είναι ο αδερφός σας, δηλαδή όχι εκείνος, όχι ο φρικαλέος, ο χτεσινός, μα ο άλλος, ο Ιβάν Φιοντόροβιτς, είναι μέσα και μιλάει μαζί της. Έχουν μια συζήτηση επίσημη, σοβαρή... Και να ξέρατε τι συμβαίνει τώρα ανάμεσά τους, ω, είναι τρομερό, σας το λέω, είναι ένας σπαραγμός, μια τρομερή ιστορία, απίστευτη: αυτοβασανίζονται και οι δυο τους, άγνωστο γιατί, το ξέρουν και οι ίδιοι και το απολαμβάνουν! Σας περίμενα! Σας λαχταρούσα! Το κυριότερο είναι που δεν μπορούσα να τα υποφέρω όλα αυτά. Θα σας τα διηγηθώ όλα, μα τώρα είναι και κάτι άλλο, κάτι που είναι και το σπουδαιότερο, αχ, το ξέχασα πως αυτό είναι το σπουδαιότερο: Πέστε μου, γιατί η Lise έπαθε υστερική κρίση; Μόλις άκουσε πως ερχόσαστε, της ήρθε κρίση υστερίας!

— **Maman**, σεις είστε υστερική κι όχι εγώ, τιτίβισε ξαφνικά από μια χαραμάδα η φωνούλα της Lise απ' το πλαϊνό δωμάτιο.

Η χαραμάδα ήταν πολύ μικρή και η φωνή κοβόταν κάθε τόσο, έτσι όπως όταν βάζει κανείς όλα του τα δυνατά να συγκρατηθεί για να μην ξεσπάσει σε γέλια. Ο Αλιόσα παρατήρησε αμέσως πως η πόρτα του πλαϊνού δωματίου είχε ανοιχτεί λιγάκι, μόλις μια χαραμάδα, απ' όπου σίγουρα η Lise θα τον έβλεπε, έτσι καθώς ήταν καθισμένη στην πολυθρόνα της. Μα αυτός δεν μπορούσε να την δει.

— Δεν είναι παράξενο Lise, δεν είναι παράξενο... Με τα πείσματά σου κι εγώ θα γίνω υστερική. Όμως, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, είναι τόσο άρρωστη, τόσο άρρωστη! Όλη τη νύχτα είχε πυρετό και στέναζε! Με πολύ κόπο μπόρεσα να περιμένω ως το πρωί που ήρθε ο Χερτσενστούμπε· κάθε φορά που έρχεται λέει πως τίποτα δεν μπορεί να καταλάβει και πως πρέπει να περιμένουμε. Αυτός ο Χερτσενστούμπε πάντοτε μας έρχεται και λέει πως τίποτα δεν μπορεί να καταλάβει. Μόλις πλησιάσατε στο σπίτι, η Lise έβγαλε μια φωνή και

της ήρθε κρίση και διέταξε να την φέρουν εδώ πέρα στο παλιό της δωμάτιο...

— Μαμά, εγώ καθόλου δεν το 'ξερα πως έρχεται αυτός. Δεν ήταν καθόλου αυτός ο λόγος που θέλησα να 'ρθω σε τούτο το δωμάτιο.

— Αυτό πια δεν είναι αλήθεια, Lise. Η Γιούλια έτρεξε και σου είπε πως έρχεται ο Αλεξέι Φιοντόροβιτς· εσύ η ίδια την είχες βάλει να παραμονεύει.

— Καλή μου μητερούλα, αυτό δεν ήταν καθόλου έξυπνο από μέρους σας. Κι αν θέλετε να τα μπαλώσετε και να πείτε κάτι πολύ έξυπνο, τότε πείτε, καλή μου μαμά, σ' αυτόν τον αξιότιμο κύριο, τον Αλεξέι Φιοντόροβιτς, που ήρθε να μας δει, πως απόδειξε ότι δεν είναι καθόλου έξυπνος, μόνο και μόνο με το να 'ρθει σήμερα εδώ πέρα μετά τα χτεσινά και παραγνωρίζοντας πως όλοι τον κοροϊδεύουν.

— Lise, υπερβαίνεις τα όρια και σε βεβαιώ πως στο τέλος θα φερθώ αυστηρά. Ποιος τον κοροϊδεύει, λοιπόν; Εγώ είμαι τόσο χαρούμενη που ήρθε, μου χρειάζεται τόσο πολύ, μου είναι εντελώς απαραίτητος. Αχ, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, είμαι εξαιρετικά δυστυχισμένη!

— Μα τι έχετε λοιπόν, καλή μου μαμά;

— Αχ, αυτά τα πείσματά σου, Lise, αυτός ο ευμετάβλητος χαρακτήρας σου, η αρρώστια σου, αυτή η τρομερή νύχτα του πυρετού, αυτός ο απαίσιος και αιώνιος Χερτσενστούμπε, και το κυριότερο: ο αιώνιος, ο αιώνιος, ο αιώνιος! Κι έπειτα όλα αυτά, όλα αυτά... Και τέλος ακόμα και τούτο το θαύμα! Ω, πόση εντύπωση μου 'κανε αυτό το θαύμα, πόσο με αναστάτωσε, αγαπητέ μου Αλεξέι Φιοντόροβιτς! Και τώρα τούτη η τραγωδία εκεί μέσα στο σαλόνι, που δεν μπορώ να την υποφέρω, δεν μπορώ, σας το λέω από τώρα πως δεν μπορώ. Ίσως να 'ναι κωμωδία κι όχι τραγωδία. Για πείτε μου, ο στάρετς Ζωσιμάς θα ζήσει ίσαμε αύριο, θα ζήσει; Ω, Θεέ μου! Τι τραβάω, κάθε στιγμή κλείνω τα μάτια μου και βλέπω πως όλα είναι ανοησίες, όλα ανοησίες.

— Πολύ θα σας παρακαλούσα, τη διέκοψε ξαφνικά ο Αλιόσα, να μου δώσετε κανένα καθαρό πανάκι για να δέσω το δάχτυλό μου. Το πλήγωσα βαθιά και τώρα μου πονάει πολύ.

Ο Αλιόσα ξετύλιξε το δαγκωμένο του δάχτυλο. Το μαντήλι ήταν γεμάτο αίματα. Η κυρία Χοχλάκοβα έβαλε μια φωνή κι έκλεισε σφιχτά τα μάτια της.

— Θεέ μου, τι πληγή, αυτό είναι τρομερό.

Μα η Lise, μόλις είδε απ' τη χαραμάδα το δάχτυλο του Αλιόσα, άνοιξε διάπλατα την πόρτα.

— Ελάτε, ελάτε μέσα, άρχισε να φωνάζει επίμονα κι επιταχτικά. Τώρα πια δε λέω ανοησίες! Ω, Θεέ μου, γιατί λοιπόν καθόσασταν και σωπαίνατε τόση ώρα; Μπορούσε να χάσει όλο του το αίμα, μαμά! Πού το πάθατε αυτό, πώς τα καταφέρατε έτσι; Πρώτα απ' όλα φέρτε νερό, νερό! Πρέπει να πλύνουμε την πληγή και να βουτήξετε το δάχτυλο στο χύο νερό για να περάσει ο πόνος και να το κρατάτε εκεί, να το κρατάτε... Γρήγορα, γρήγορα νερό, μαμά, σε μια λεκάνη. Μα γρήγορα λοιπόν, τέλειωσε νευριασμένη.

Είχε κατατρομάξει. Η πληγή του Αλιόσα την είχε αναστατώσει.

— Μήπως θα 'ταν καλό να φωνάξουμε τον Χερτσενστούμπε; πρόφερε δισταχτικά η κυρία Χοχλάκοβα.

— Μαμά, θα με σκοτώσετε. Ο Χερτσενστούμπε σας θα 'ρθει και θα πει πως τίποτα δεν μπορεί να καταλάβει! Νερό! Νερό! Μαμά, για όνομα του Θεού, πηγαίνετε και πέστε στη Γιούλια να κάνει πιο γρήγορα, που όλο και κάπου σκαλώνει και ποτέ δεν έρχεται γρήγορα όταν τη φωνάζεις! Μα γρήγορα λοιπόν, μαμά, γιατί αλλιώς θα πεθάνω...

— Μα δεν έχω τίποτα! ξεφώνισε ο Αλιόσα που τρώμαξε με την τρομάρα τους.

Η Γιούλια έφτασε τρέχοντας κι έφερε νερό. Ο Αλιόσα έβαλε μέσα στη λεκάνη το δάχτυλό του.

— Μαμά, για όνομα του Θεού, φέρτε το ξαντό κι εκείνο το θολό, τσουχτερό νερό που το βάζεις όταν κόβεσαι, αυτό το... ξεχνάω πώς το λένε! Έχουμε, έχουμε... Μαμά, ξέρετε πού είναι το μπουκαλάκι, είναι στην κρεβατοκάμαρά σας, στο ντουλαπάκι σας, δεξιά είναι το μπουκαλάκι και το ξαντό...

— Τώρα αμέσως, όλα θα τα φέρω, Lise, μονάχα μη φωνάζεις και μην ανησυχείς. Κοίτα με πόση σταθερότητα υποφέρει ο Αλεξέι Φιοντόροβιτς τη δυστυχία του. Μα πού καταφέρατε και πληγωθή-

κατε τόσο φριχτά, Αλεξέι Φιοντόροβιτς;

Η κυρία Χοχλάκοβα βγήκε βιαστικά. Η Lise αυτό μονάχα περίμενε.

— Πριν απ' όλα απαντήστε μου, είπε γρήγορα στον Αλιόσα. Πώς τα καταφέρατε και πληγωθήκατε έτσι; Ύστερα θα μιλήσουμε για εντελώς άλλα πράγματα. Λοιπόν;

Ο Αλιόσα, νιώθοντας από ένστικτο πως ο καιρός ήταν πολύτιμος ώσπου να γυρίσει η μητέρα της, της διηγήθηκε βιαστικά, παραλείποντας πολλά, όμως με ακρίβεια και σαφήνεια, το αινιγματικό επεισόδιο με τα σχολιαρόπαιδα. Η Lise, αφού τον άκουσε, έσμιξε τα χέρια κατάπληκτη.

— Μα επιτρέπεται, μα επιτρέπεται σε σας, και μάλιστα μ' αυτό το ένδυμα, ν' ανακατεύετε με παλιόπαιδα; Ξεφώνισε θυμωμένη, σα να 'χε κάποιο δικαίωμα πάνω του! Αυτό σας το φέρσιμο δείχνει πως και σεις είστε παιδί, το πιο μικρό παιδί απ' όλα τα παιδιά! Όμως, οπωσδήποτε θέλω να μάθετε γι' αυτό το παλιόπαιδο και να μου τα διηγηθείτε όλα, γιατί σίγουρα εδώ πέρα υπάρχει κάποιο μυστικό. Τώρα το δεύτερο, μα πρώτα θέλω να σας ρωτήσω τούτο: μπορείτε τάχα, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, παρ' όλο που υποφέρετε απ' τον πόνο να μιλάτε για τα πιο ασήμαντα πράγματα, μα να μιλάτε λογικά;

— Και βέβαια μπορώ. Εξάλλου ούτε και νιώθω τώρα κανέναν εξαιρετικό πόνο.

— Είναι γιατί το δάχτυλό σας το 'χετε βουτήξει στο νερό. Πρέπει τώρα αμέσως να τ' αλλάξουμε γιατί αμέσως ζεσταίνεται. Γιούλια, φέρε αμέσως ένα κομμάτι πάγο απ' το υπόγειο και μια άλλη λεκάνη με νερό. Ε, να, τώρα που αυτή έφυγε, ας μιλήσουμε σοβαρά! Δώστε μου, παρακαλώ, στη στιγμή, καλέ μου Αλεξέι Φιοντόροβιτς, το γράμμα που σας έστειλα χτες, γρήγορα γιατί η μαμά θα γυρίσει και δε θέλω...

— Δεν το 'χω μαζί μου το γράμμα.

— Ψέματα λέτε, το 'χετε. Το 'ξερα πως αυτό θα μου πείτε. Είναι σ' αυτήν εδώ την τσέπη σας. Μετάνιωσα τόσο πολύ γι' αυτό το ανόητο αστείο. Όλη τη νύχτα το σκεφτόμουν. Δώστε μου πίσω το γράμμα, δώστε το!

— Τ' άφησα εκεί.

— Όμως δεν μπορείτε βέβαια να με παίρνετε για κοριτσάκι, για μικρό μικρό κοριτσάκι, ύστερα απ' το γράμμα μου με το τόσο ανόητο αστείο! Σας ζητώ συγνώμη για το ανόητο αστείο μου, μα το γράμμα μου οπωσδήποτε να μου το φέρετε, αν πραγματικά δεν το 'χετε πάνω σας, σήμερα κιόλας να το φέρετε, οπωσδήποτε, οπωσδήποτε!

— Σήμερα είναι αδύνατο γιατί θα πάω στο μοναστήρι και δε θα 'ρθω στο σπίτι σας ίσως για δυο ή και τρεις ή και τέσσερις μέρες, γιατί ο στάρετς Ζωσιμάς...

— Τέσσερις μέρες! Τι ανοησία. Για πέστε μου, γελάσατε πολύ μαζί μου;

— Καθόλου.

— Γιατί λοιπόν;

— Γιατί τα πιστεψα εντελώς όλα.

— Με προσβάλλετε!

— Καθόλου. Μόλις το διάβασα, σκέφτηκα αμέσως πως έτσι και θα γίνει γιατί εγώ μόλις πεθάνει ο στάρετς Ζωσιμάς θα πρέπει να φύγω αμέσως απ' το μοναστήρι. Ύστερα θα συνεχίσω τις σπουδές μου και θα δώσω εξετάσεις κι όταν θα μεγαλώσουμε, όπως το λέει ο Νόμος, θα παντρευτούμε. Θα σας αγαπάω. Αν και δεν είχα ακόμα τον καιρό να το σκεφτώ, μα νομίζω πως καλύτερη γυναίκα από σας δε θα βρω κι ο στάρετς μού είπε να παντρευτώ...

— Όμως εγώ είμαι ένα σκιάχτρο, με κυλάνε πάνω στην πολυθρόνα! είπε γελώντας η Λίζα και τα μάγουλά της κοκκίνισαν.

— Εγώ ο ίδιος θα σας πηγαίνω με την πολυθρόνα σας, μα είμαι βέβαιος πως ως τα τότε θα 'χετε γίνει καλά.

— Μα είστε τρελός, πρόφερε νευρικά η Λίζα, από ένα αστείο βγάλατε όλα αυτά τα ανόητα συμπεράσματα! Αχ, να και η μαμά, ίσως να 'ρχεται ακριβώς την ώρα που χρειαζόταν. Μαμά, πώς αργείτε πάντοτε, επιτρέπεται να κάνετε τόση ώρα; Νά η Γιούλια, φέρνει κιόλας τον πάγο!

— Αχ, Lise, μη φωνάζεις, να χαρείς, μη φωνάζεις. Απ' αυτές τις φωνές σου... Τι ήθελες να κάνω αν εσύ η ίδια παράχωσες αλλού το ξαντό... Έφαχνα, έφαχνα... Υποπτεύομαι πως το 'κανες επίτηδες.

— Μα δεν μπορούσα δα να το ξέρω πως θα 'ρθει με δαγκωμένο το δάχτυλό του. Αν το 'ξερα ίσως και στ' αλήθεια να το 'κανα επίτηδες. Μαμά, αγγελέ μου, αρχίζετε να λέτε εξαιρετικές εξυπνάδες.

— Ας είναι εξυπνάδες, μα να 'ξερεις, Lise, τι αισθάνομαι για το δάχτυλο του Αλεξέι Φιοντόροβιτς και για όλα τα άλλα! Αχ, καλέ μου Αλεξέι Φιοντόροβιτς, δεν είναι ένα και δυο αυτά που με σκοτώνουν, δεν είναι μονάχα ο Χερτσενστούμπε. Μα είναι όλα αυτά, όλα μαζί, που δεν μπορώ να υποφέρω.

— Φτάνει, μαμά, φτάνει για τον Χερτσενστούμπε, γελούσε εύθυμα η Λίζα. Δώστε μου γρήγορα λοιπόν το ξαντό, μαμά, και το νερό. Δεν είναι τίποτα σπουδαίο, μολυβδόχον ύδωρ είναι, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, τώρα θυμήθηκα τ' όνομά του, όμως είναι ένα κι ένα γι' αυτές τις πληγές. Μαμά, για φανταστείτε, μάλωσε στο δρόμο με κάτι παλιόπαιδα κι ένα απ' αυτά τον δάγκωσε. Δεν είναι λοιπόν κι αυτός ένας μικρός, μικρούτσικος ανθρωπάκος, και μπορεί τάχα να παντρευτεί; Γιατί αυτός, φανταστείτε το λοιπόν, θέλει ύστερα απ' αυτό να παντρευτεί, μαμά. Φανταστείτε τον παντρεμένο. Δεν είναι να πεθαίνεις απ' τα γέλια, δεν είναι τρομερό;

Και η Lise όλο και γελούσε με το νευρικό, μικρό γελάκι της, κοιτάζοντας πονηρούτσικα τον Αλιόσα.

— Μα πώς λοιπόν θα παντρευτεί, Lise; Πώς σου 'ρθε αυτό πάλι, καθόλου δεν ξέρεις πια τι λες... τη στιγμή που ίσως εκείνο το παιδί να 'ταν λυσσασμένο.

— Αχ, μαμά! Μα υπάρχουν τάχα λυσσασμένα παιδιά;

— Και γιατί να μην υπάρχουν, Lise· δε νομίζω πως είπα χαμιά ανοησία. Μπορεί εκείνο το παιδί να το δάγκωσε κανένα σκυλί λυσσασμένο και λοιπόν και το παιδί να λύσσαξε και δάγκωσε όποιον βρήκε μπροστά του. Τι όμορφα σας έκανε τον επίδεσμο, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, εγώ ποτέ μου δε θα τα κατάφερνα έτσι. Πονάτε τώρα;

— Τώρα πολύ λίγο.

— Μήπως φοβάστε το νερό; ρώτησε η Lise.

— Καλά, φτάνει, Lise, ίσως στ' αλήθεια να βιάστηκα να πω για το λυσσασμένο παιδί και τώρα συ το παρακάνεις. Μόλις έμαθε η Κατερίνα Ιβάνοβνα πως είστε εδώ πέρα, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, με

παρακάλεσε αμέσως να σας πάω μέσα γιατί ανυπομονεί πολύ, μα πάρα πολύ, να σας δει.

— Αχ, μαμά, πηγαίνετε μονάχη στην Κατερίνα Ιβάνοβνα. Αυτός δεν μπορεί να πάει τώρα, υποφέρει πολύ.

— Καθόλου δεν υποφέρω, μπορώ πολύ καλά να πάω..., είπε ο Αλιόσα.

— Πώς! Φεύγετε; Όστε έτσι ε; Έτσι, ε;

— Μα τι συμβαίνει; Όταν θα τελειώσω από εκεί θα ξανάρθω και θα μπορούμε να ξαναμιλήσουμε όσην ώρα θέλετε. Όμως πολύ θα το 'θελα να δω, όσο γίνεται πιο γρήγορα, την Κατερίνα Ιβάνοβνα γιατί, όπως και να 'ναι, θέλω να γυρίσω το συντομότερο στο μοναστήρι.

— Μαμά, πάρτε τον και πηγαίνετέ τον γρήγορα μέσα. Αλεξέι Φιοντόροβιτς, μην χάνετε τον κόπο να 'ρθετε να με δείτε μετά την Κατερίνα Ιβάνοβνα, μα να πάτε κατευθείαν στο μοναστήρι, ώρα σας καλή! Εγώ θέλω να κοιμηθώ, όλη τη νύχτα δεν κοιμήθηκα.

— Αχ, Lise, σίγουρα θ' αστειεύεσαι βέβαια, όμως τι καλά θα 'ταν αν πραγματικά έπεφτες να κοιμηθείς! αναφώνησε η κυρία Χοχλάχοβα.

— Δεν ξέρω πώς σας... Θα μείνω ακόμα τρία λεπτά, αν θέλετε μάλιστα και πέντε, τραύλισε ο Αλιόσα.

— Ακόμα και πέντε! Μα πάρτε τον από δω, μαμά, και γρήγορα, είναι ένα τέρας!

— Lise, τρελάθηκες; Πάμε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, σήμερα είναι πολύ πεισματάρα, φοβάμαι μήπως τη νευριάσω περισσότερο. Ω, τι βάσανο είναι μια νευρική γυναίκα, Αλεξέι Φιοντόροβιτς! Όμως ίσως και στ' αλήθεια να νύσταξε τώρα που ήρθατε σεις. Πώς τα καταφέρατε τόσο γρήγορα να της φέρετε ύπνο; Είναι τόσο καλό αυτό!

— Αχ, μαμά, τι ωραία αρχίσατε να μιλάτε, σας φιλάω, μαμακούλα μου, γι' αυτό.

— Και γω το ίδιο, Lise. Ακούστε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, άρχισε να λέει γρήγορα και ψιθυριστά με αινιγματικό και επίσημο ύφος η κυρία Χοχλάχοβα φεύγοντας με τον Αλιόσα. Δε θέλω καθόλου να σας προκαταλάβω, ούτε και να σηκώσω απ' τα πριν τον πέπλο του μυστηρίου, μια και θα μπειτε τώρα και θα τα δείτε όλα μόνος

σας, όσα γίνονται εκεί πέρα. Είναι τρομερό, είναι η πιο φανταστική κωμωδία: αγαπάει τον αδερφό σας, τον Ιβάν Φιοντόροβιτς, και μ' όλη της τη δύναμη προσπαθεί να πείσει τον εαυτό της πως αγαπάει τον άλλο αδερφό σας, τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς. Αυτό είναι φοβερό! Θα μπω μαζί σας κι αν δεν με διώξουνε, θα μείνω να δω το τέλος.

Σπαραγμός σε Σαλόνι

Ο ΜΩΣ στο σαλόνι η κουβέντα είχε τελειώσει πια. Η Κατερίνα Ιβάνοβνα ήταν πολύ ταραγμένη, αν και είχε ύφος αποφασιστικό. Τη στιγμή που μπήκε ο Αλιόσα και η κυρία Χοχλάκοβα, ο Ιβάν Φιοντόροβιτς σηκωνότανε να φύγει. Το πρόσωπό του ήταν κάπως χλωμό κι ο Αλιόσα τον κοίταξε ανήσυχος. Και τούτο γιατί εδώ πέρα ο Αλιόσα θα ξεκαθάριζε μιαν αμφιβολία του, ένα αίνιγμα που τον ανησυχούσε, που τον βασάνιζε εδώ και κάμποσον καιρό. Εδώ κι ένα μήνα τώρα του είχαν πει από πολλές μεριές πως ο αδερφός του ο Ιβάν αγαπάει την Κατερίνα Ιβάνοβνα και, το σπουδαιότερο, πως πραγματικά έχει σκοπό να του τη «βουτήξει» του Μίτκα. Ός την τελευταία στιγμή αυτή η σκέψη του φαινόταν κάτι τερατώδες, που ωστόσο τον ανησυχούσε πολύ. Αγαπούσε και τους δυο αδερφούς του και φοβότανε μια τέτοια αντιζηλία ανάμεσά τους. Όμως ο ίδιος ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς του 'χε πει καθαρά χτες πως είναι ευχαριστημένος που 'χει αντίζηλο τον Ιβάν και πως αυτό θα τον βοηθήσει (τον Ντιμήτρι) σε πολλά πράγματα. Σε τι λοιπόν θα τον βοηθήσει; Να παντρευτεί την Γκρούσενκα; Όμως αυτό το θεωρούσε ο Αλιόσα σαν μια πράξη έσχατης απελπισίας. Εξάλλου ο Αλιόσα πίστευε ώς τα χτες το βράδυ πως η Κατερίνα Ιβάνοβνα αγαπάει επίμονα και μέχρι πάθους τον αδερφό του τον Ντιμήτρι. Όμως αυτό το πίστευε μονάχα ώς χτες το βράδυ. Σα να μην έφταναν αυτά, του φαινόταν συνεχώς, για κάποιον ανεξήγητο λόγο, πως αυτή δεν μπορούσε ν' αγαπάει έναν άνθρωπο σαν τον Ιβάν, μα αγαπάει τον αδερφό του

τον Ντιμήτρι, έτσι ακριβώς όπως είναι, ακριβώς επειδή είναι ό,τι είναι, παρ' όλο που μια τέτοια αγάπη ήταν αφύσικη. Όμως χτες, όταν έγινε η σκηνή με την Γκρούσενκα, κάτι άλλο του πέρασε από το μυαλό.

Η λέξη «σπαραγμός», που μόλις πριν από λίγο είχε προφέρει η κυρία Χοχλάκοβα τον έκανε σχεδόν ν' αναπηδήσει γιατί εκείνη ακριβώς τη νύχτα, καθώς μισοξύπνησε την αυγή, πρόφερε κι αυτός ξαφνικά απαντώντας, καθώς φαίνεται, στ' όνειρό του: «σπαραγμός, σπαραγμός!» Όλη τη νύχτα έβλεπε στον ύπνο του τη χτεσινή σκηνή, που έγινε στο σπίτι της Κατερίνας Ιβάνοβνα. Τώρα η αναπάντεχη και θετική διαβεβαίωση της κυρίας Χοχλάκοβα πως η Κατερίνα Ιβάνοβνα αγαπάει τον Ιβάν και πως μονάχη της, επίτηδες, για κάποιο λόγο, «σπαράζει» και ξεσχίζει την καρδιά της, ξεγελάει τον εαυτό της, βασανίζεται νομίζοντας πως τάχα αγαπάει τον Ντιμήτρι ενώ στην πραγματικότητα δεν αισθάνεται γι' αυτόν τίποτα άλλο από ευγνωμοσύνη, έκανε μεγάλη εντύπωση στον Αλιόσα:

«Ίσως ακριβώς σ' αυτά τα λόγια να βρίσκεται η αλήθεια!»

Μα σε μια τέτοια περίπτωση ποια είναι η θέση του Ιβάν; Ο Αλιόσα ένιωθε ενστιχτώδικα πως ένας χαρακτήρας σαν της Κατερίνας Ιβάνοβνα έχει ανάγκη να εξουσιάζει κάποιον και θα μπορούσε να εξουσιάζει μονάχα έναν άνθρωπο σαν τον Ντιμήτρι κι όχι σαν τον Ιβάν. Γιατί μονάχα ο Ντιμήτρι θα μπορούσε (έστω και ύστερα από πολύ καιρό) να υποταχτεί στη θέλησή της «για την ίδια την ευτυχία του» (πράγμα που θα το ευχότανε μάλιστα ο Αλιόσα), μα ο Ιβάν όχι, ο Ιβάν δε θα υποταζόταν ποτέ σ' αυτήν, μα και η υποταγή τούτη δε θα του 'φερνε την ευτυχία. Έτσι νόμιζε ο Αλιόσα πως είναι ο Ιβάν. Όλες αυτές οι αμφιβολίες και οι σχέψεις πέρασαν από το μυαλό του τη στιγμή που έμπαινε στο σαλόνι. Σκέφτηκε και κάτι άλλο ακόμα:

«Κι αν δεν αγαπάει κανέναν, ούτε τον έναν ούτε τον άλλον;»

Εδώ θα πρέπει να σημειώσω πως ο Αλιόσα ντρεπόταν κατά κάποιο τρόπο γι' αυτές τις σχέψεις του και μεμφόταν τον εαυτό του όταν τύχαινε και του περνούσαν από το μυαλό αυτόν τον τελευταίο μήνα.

«Τι καταλαβαίνω εγώ από έρωτα και γυναίκες και πώς μπορώ

να βγάξω τέτοια συμπεράσματα;» έλεγε στον εαυτό του ύστερα από κάθε τέτοια σκέψη ή υπόθεση. Μα παρ' όλα αυτά δεν μπορούσε να μην τα σκέφτεται. Καταλάβαινε ενστικτώδικα πως τώρα τούτη η αντιζηλία των δυο αδερφών του θα 'χει μεγάλη επίδραση στη μοίρα τους, πως είναι ένα ζήτημα πολύ σοβαρό που από αυτό εξαρτιόνται πολλά πράματα. «Η μια οχιά θα φάει την άλλη» είχε πει χτες ο Ιβάν όταν μιλούσε νευριασμένος για τον πατέρα και τον Ντιμήτρι. Θα πει λοιπόν πως τον Ντιμήτρι τον θεωρεί οχιά και ίσως αυτό να συμβαίνει από πολύν καιρό πια. Μήπως απ' τον καιρό που ο Ιβάν γνώρισε την Κατερίνα Ιβάνοβνα; Βέβαια, τούτα τα λόγια του ξέφυγαν του Ιβάν και τα είπε χωρίς να το θέλει, γι' αυτό ακριβώς είχαν μεγαλύτερη σημασία. Αν είναι έτσι, τότε τι ομόνοια θα μπορούσε να υπάρξει; Μήπως τάχα δεν είναι αυτό μια καινούργια αφορμή εχθρότητας και μίσους μέσα στην οικογένειά τους; Και, το σπουδαιότερο, ποιον απ' όλους πρέπει να λυπηθεί αυτός ο Αλιόσα; Τι πρέπει να ευχηθεί για τον καθένα τους; Τους αγαπάει και τους δυο, μα τι να ευχηθεί στον καθένα τους μέσα σ' αυτές τις τρομερές αντιφάσεις; Μέσα σ' αυτόν τον λαβύρινθο θα μπορούσε κανείς να χαθεί εντελώς, και η καρδιά του Αλιόσα δεν μπορούσε να υποφέρει την αβεβαιότητα, γιατί η αγάπη του ήταν πάντα ενεργητική. Δεν μπορούσε ν' αγαπάει παθητικά. Μόλις αγαπούσε, άρχιζε αμέσως και να βοηθάει. Μα γι' αυτό θα 'πρεπε να βάλει ένα σκοπό, θα 'πρεπε να ξέρει θετικά τι είναι καλό και χρήσιμο για τον καθένα τους και, όταν πια θα 'ταν σίγουρος πως ο σκοπός του ήταν σωστός, ν' αρχίσει να τους βοηθάει. Μα αντί για ξεκαθαρισμένο σκοπό όλα ήταν μπερδεμένα και θολά. «Σπαραγμός», μόλις τώρα την προφέρανε τούτη τη λέξη! Μα τι μπορούσε να καταλάβει αυτός ακόμα και σε τούτον το σπαραγμό; Ακόμα και την πρώτη λέξη σ' όλο αυτό το μπερδεμα δεν την καταλάβαινε!

Βλέποντας τον Αλιόσα, η Κατερίνα Ιβάνοβνα είπε γρήγορα και χαρούμενα στον Ιβάν Φιοντόροβιτς, που 'χε κιόλας σηκωθεί να φύγει:

— Ένα λεπτό! Μείνετε ένα λεπτό ακόμα. Θέλω ν' ακούσω τη γνώμη αυτού του ανθρώπου που του 'χω απόλυτη εμπιστοσύνη. Κατερίνα Οσίποβνα, μη φεύγετε ούτε εσείς, πρόσθεσε γυρίζοντας στην κυρία Χοχλάκοβα.

Έβαλε τον Αλιόσα να καθίσει κοντά της· η κυρία Χοχλάχοβα έχασε απέναντί του, δίπλα στον Ιβάν Φιοντόροβιτς.

— Εδώ είστε όλοι οι φίλοι μου, άλλον δεν έχω στον κόσμο καλοί μου φίλοι, άρχισε με ζέση και στη φωνή της τρέμανε ειλικρινά δάκρυα πόνου.

Ο Αλιόσα ένωσε στη στιγμή πως η καρδιά του στράφηκε με το μέρος της.

— Εσείς, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, εσείς ήσασταν χτες μάρτυρας εκείνης της... φρίκης και είδατε πώς φέρθηκα εγώ. Σεις δεν το είδατε αυτό, Ιβάν Φιοντόροβιτς, μα αυτός το είδε. Δεν ξέρω τι σκέφτηκε για μένα χτες, ξέρω όμως ένα μονάχα, πως αν γινόταν σήμερα, τούτη τη στιγμή, αυτό που 'γινε χτες, εγώ θα 'νιωθα τα ίδια πράγματα, θα 'λεγα τα ίδια λόγια και θα 'κανα τις ίδιες χειρονομίες. Τις θυμάστε τις χειρονομίες μου, Αλεξέι Φιοντόροβιτς· σεις ο ίδιος με συγχρατήσατε σε μιαν απ' αυτές... (Λέγοντάς τα αυτά κοκκίνισε και τα μάτια της λάμπανε). Σας το λέω καθαρά, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, πως δεν μπορώ να τα υποφέρω αυτά. Ακούστε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, εγώ δεν ξέρω καλά καλά αν τον αγαπώ τώρα εκείνον. Άρχισα να τον λυπάμαι, αυτό είναι κακό σημάδι όταν πρόκειται για έρωτα. Αν τον αγαπούσα, αν εξακολουθούσα να τον αγαπώ, τότε ίσως να μην τον λυπόμουνα τώρα, μα απεναντίας να τον μισούσα...

Η φωνή της άρχισε να τρέμει και τα ματόκλαδά της νοτίσανε. Η καρδιά του Αλιόσα ανατρίχιασε: «Αυτή η κοπέλα λέει την αλήθεια και είναι ειλικρινής», σκέφτηκε, «και... και δεν αγαπάει πια τον Ντιμήτρι!»

— Έτσι, έτσι είναι! αναφώνησε η κυρία Χοχλάχοβα.

— Σταθείτε, καλή μου Κατερίνα Οσίποβνα, δεν είπα ακόμα το σπουδαιότερο, δεν είπα την απόφαση που πήρα τούτη τη νύχτα. Νιώθω πως ίσως η απόφασή μου να είναι τρομερή για μένα, μα προαισθάνομαι πως τίποτα δε θα με κάνει ν' αλλάξω γνώμη, τίποτα. Και θα μείνω σ' αυτό πιστή σ' όλη μου τη ζωή. Έτσι θα γίνει. Ο καλός, ο αγαθός, ο πιστός και μεγαλόψυχος σύμβουλός μου, ο τόσο βαθύς γνώστης της ανθρώπινης καρδιάς, ο μοναδικός μου φίλος, ο Ιβάν Φιοντόροβιτς, επιδοκιμάζει την απόφασή μου και την επαινεί... Αυτός ξέρει τι αποφάσισα.

— Ναι, την επιδοκιμάζω, πρόφερε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς με σιγανή και σταθερή φωνή.

— Μα θέλω κι ο Αλιόσα... αχ, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, με συγχωρείτε που σας είπα σκέτα Αλιόσα, θέλω τώρα να μου πει κι ο Αλεξέι Φιοντόροβιτς μπροστά στους δυο μου φίλους αν έχω δίκιο ή όχι. Έχω ένα ενστιχτώδικο προαίσθημα πως εσείς, Αλιόσα καλούλη μου, αδερφέ μου (γιατί είστε στ' αλήθεια αδερφός μου) — είπε αυτή ενθουσιασμένα πιάνοντας το χρύο του χέρι με το δικό της που έκαιγε—, προαισθάνομαι πως η απόφασή σας, η επιδοκιμασία σας, παρ' όλα μου τα βάσανα, θα μου δώσει την ησυχία, γιατί όταν εσείς θα μιλήσετε θα ηρεμήσω και θα υποταχτώ, αυτό το προαισθάνομαι!

— Δεν ξέρω τι θα με ρωτήσετε, είπε ο Αλιόσα κοκκινίζοντας, ξέρω μονάχα πως σας αγαπώ και θέλω τούτη τη στιγμή την ευτυχία σας περισσότερο απ' την δική μου!... Μα εγώ δεν ξέρω τίποτα απ' αυτά,... βιάστηκε να προσθέσει άγνωστο γιατί.

— Σ' αυτές τις υποθέσεις, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, σ' αυτές τις υποθέσεις, το σπουδαιότερο είναι τώρα η τιμή και το καθήκον και κάτι άλλο που δεν το ξέρω μα που είναι κάτι ανώτερο, ίσως ανώτερο κι από το καθήκον. Η καρδιά μου μιλάει γι' αυτό το αναπότρεπτο συναίσθημα που μ' έχει κυριέψει και δεν μπορώ να του αντισταθώ. Η απόφασή μου είναι πολύ σύντομη, δυο λόγια έχω να πω μονάχα: κι αν ακόμα εκείνος παντρευτεί εκείνο το... υποκείμενο (άρχισε να λέει επίσημα), που ποτέ, ποτέ δε θα τη συγχωρέσω, και τότε ακόμα δε θα τον εγκαταλείψω! Από δω και πέρα ποτέ, ποτέ πια δεν θα τον αφήσω! πρόφερε με κάποιον σπαραχτικό, βασανισμένο ενθουσιασμό. Δεν πρόκειται δηλαδή να τον παίρνω από πίσω, να βρίσκομαι κάθε στιγμή μπροστά του και να τον βασανίζω. Ω, όχι, θα πάω σ' άλλη πολιτεία, όπου θέλετε θα πάω, μα σ' όλη μου τη ζωή, σ' όλη μου τη ζωή θα τον παρακολουθώ ακούραστα. Κι όταν εκείνος θα γίνει δυστυχισμένος με την άλλη, κι αυτό θα γίνει σύντομα και σίγουρα, τότε ας έρθει σε μένα και θα βρει έναν φίλο, μιαν αδερφή... Μονάχα αδερφή φυσικά κι έτσι θα μείνω για πάντα: μα αυτός θα πειστεί επιτέλους πως αυτή η αδερφή είναι πραγματικά αδερφή του, που τον αγαπάει και που θυσίασε όλη της τη ζωή για χάρη του.

Θα καταφέρω στο τέλος να με νιώσει και να μου τα λέει όλα, χωρίς να ντρέπεται! Ξεφώνησε με παραφορά. Θα γίνω ο Θεός του και θα προσεύχεται σε μένα κι αυτό είναι το ελάχιστο που θα μου χρωστάει για την απιστία του και για όλα εκείνα που υπέφερα χτες εξαιτίας του. Κι ας βλέπει σ' όλη του τη ζωή πως εγώ, όσο ζω, θα του είμαι πιστή και θα κρατήσω το λόγο που του 'δωσα, παρ' όλο που αυτός στάθηκε άπιστος και με πρόδωσε. Θα είμαι... Θα γίνω το μέσο για την ευτυχία του (ή όπως αλλιώς το λένε αυτό), θα γίνω το εργαλείο, η μηχανή για την ευτυχία του κι αυτό για όλη μου τη ζωή, για όλη μου τη ζωή. Κι αυτός να το βλέπει σ' όλη του τη ζωή! Νά όλη κι όλη η απόφασή μου! Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς με επιδοκιμάζει απόλυτα.

Πνιγόταν. Ίσως να 'θελε να εκφράσει τη σκέψη της πολύ πιο αξιόπρεπα, πιο φυσικά και με περισσότερη τέχνη, μα έτσι που βιάστηκε όλα έγιναν πιο ωμά. Πολλά ειπώθηκαν από νεανική ανωριμότητα, πολλά είχαν την αιτία τους στο χτεσινό ερεθισμό κι άλλα τα είπε από ανάγκη να περηφανευτεί. Αυτό το κατάλαβε και η ίδια. Το πρόσωπό της ξαφνικά σκυθρώπιασε, τα μάτια της έδειξαν πως δεν ήταν καλά. Ο Αλιόσα τα 'νιωσε αμέσως όλα αυτά κι αισθάνθηκε οίκτο. Τότε μίλησε ο αδερφός του Ιβάν.

— Είπα μονάχα τη γνώμη μου, είπε αυτός. Κάθε άλλη θα το 'κανε αυτό με σπαραγμό καρδιάς, πιέζοντας τον εαυτό της, βασανίζοντας τον εαυτό της, μα εσείς όχι. Κάθε άλλη θα 'χε άδικο μα εσείς έχετε δίκιο. Δεν ξέρω πώς ακριβώς να το αποδείξω αυτό μα βλέπω πως εσείς είστε εντελώς ειλικρινής και γι' αυτό έχετε δίκιο...

— Όμως αυτό συμβαίνει μονάχα τούτη τη στιγμή... και τι είναι τούτη η στιγμή; Μονάχα η χτεσινή προσβολή, νά τι είναι τούτη η στιγμή! δεν μπόρεσε να συγκρατηθεί η κυρία Χοχλάκοβα που, καθώς φαίνεται, δεν ήθελε ν' ανακατευτεί μα δεν τα κατάφερε να σωπάσει και είπε την αληθινή της σκέψη.

— Σωστά, σωστά, διέκοψε ο Ιβάν με κάποια ζέση και κάπως θυμωμένος γιατί τον διακόφανε. Σωστά. Μα αν ήταν άλλη στη θέση της, θα 'παιρνε τούτη την απόφαση για μια στιγμή μονάχα, επειδή θα θυμόταν τη χτεσινή προσβολή, μα ο χαρακτήρας της Κατερίνας Ιβάνοβνα είναι τέτοιος που τούτη η στιγμή θα κρατήσει

όλη της τη ζωή. Αυτό που για τους άλλους δεν είναι παρά μια υποσχηση, γι' αυτήν είναι αιώνιο, καταθλιπτικό, ζοφερό ίσως, μα διαρκές καθήκον. Και όλη της η ζωή θα τρέφεται με την εκπλήρωση αυτού του καθήκοντος! Η ζωή σας, Κατερίνα Ιβάνοβνα, θα κυλήσει τώρα μέσα στη βασανιστική ενατένιση των αισθημάτων σας, του ηρωισμού σας και της θλίψης σας, μα στο τέλος το βάσανο αυτό θα μαλακώσει και η ζωή σας θα μεταβληθεί πια σε γλυκιά ενατένιση της μια για πάντα εκπληρωμένης σταθερής και περήφανης απόφασής σας. Γιατί, πραγματικά, στο είδος της αυτή η ενατένιση είναι περήφανη ή τουλάχιστον απελπισμένη, μα κυριαρχημένη από σας· κι αυτή η ενατένιση θα σας δώσει τελικά την πληρέστερη ικανοποίηση και θα σας συμφιλιώσει μ' όλα τ' άλλα...

Αυτά τα είπε με κάποια φανερή κακία και με κάποια σκόπιμη οργή, ίσως μάλιστα δίχως να θέλει και να κρύψει την πρόθεσή του πως μιλάει επίτηδες έτσι ειρωνικά.

— Ω, Θεέ μου, πόσο όλα αυτά δεν είναι έτσι, αναφώνησε και πάλι η κυρία Χοχλάκοβα.

— Αλεξέι Φιοντόροβιτς, πέστε και σεις, λοιπόν, τη γνώμη σας! Πρέπει οπωσδήποτε να μάθω τι σκέφτεστε! φώναξε η Κατερίνα Ιβάνοβνα και ξαφνικά ξέσπασε σε κλάματα. Ο Αλιόσα σηκώθηκε από το ντιβάνι.

— Δεν είναι τίποτα, δεν είναι τίποτα, συνέχισε αυτή κλαίγοντας. Είναι από την ταραχή, απ' τη σημερινή νύχτα, μα κοντά σε δυο τέτοιους φίλους, όπως εσείς κι ο αδερφός σας, αισθάνομαι ακόμα δυνατό τον εαυτό μου... γιατί ξέρω πως... και οι δυο σας ποτέ δε θα μ' εγκαταλείψετε.

— Δυστυχώς, εγώ αύριο κιόλας ίσως αναγκαστώ να φύγω για τη Μόσχα και να σας αφήσω για πολύ καιρό... Κι αυτό δυστυχώς είναι αδύνατο να μη γίνει... Είπε ξαφνικά ο Ιβάν Φιοντόροβιτς.

— Αύριο θα φύγετε για τη Μόσχα; είπε η Κατερίνα Ιβάνοβνα και το πρόσωπό της αλλοιώθηκε μονομιάς, μα... μα, Θεέ μου, τι ευτυχισμένη σύμπτωση! ξεφώνισε και η φωνή της είχε γίνει στη στιγμή εντελώς αλλιώτικη χωρίς να μείνει ούτε ίχνος από δάκρια στο πρόσωπό της. Αυτή η αστραπιαία αλλαγή κατέπληξε τον Αλιόσα. Η κοπέλα που 'κλαιγε τώρα μόλις, σπαράζοντας για την προσβολή

που της κάνανε, έδωσε τη θέση της σε μια γυναίκα που κυριαρχούσε εντελώς στον εαυτό της και ήταν για κάποια αιτία πολύ ευχαριστημένη, λες και ξάφνου κάτι την χαροποίησε.

— Ω, δεν είμαι ευτυχισμένη που θα σας χάσω, φυσικά, είπε αυτή σάμπως να 'θελε να δικαιολογηθεί μ' ένα θελκτικό χαμόγελο κοσμικής γυναίκας: ένας φίλος σαν και σας δεν μπορεί να σκεφτεί κάτι τέτοιο. Απεναντίας, είμαι πολύ δυστυχισμένη που θα σας στερηθώ.

Πλησίασε ξαφνικά τον Ιβάν Φιοντόροβιτς και πιάνοντας τα δυο του χέρια τα 'σφιξε εγχάρδια.

— Μα νά τι με κάνει ευτυχισμένη: Πως τώρα θα μπορέσετε σεις ο ίδιος προσωπικά να ιστορήσετε στη Μόσχα, στη θεία μου και στην Αγάθια, όλη την κατάστασή μου, όλη την τρομερή μου θέση. Θα πείτε όλη την αλήθεια στην Αγάθια, μα στη θεία μου θα τα πείτε με τρόπο, έτσι όπως εσείς ξέρετε. Δεν μπορείτε να φανταστείτε πόσο δυστυχισμένη ήμουνα χτες και σήμερα το πρωί, γιατί δεν ήξερα πώς θα τους έγραφα τούτο το φοβερό γράμμα... γιατί στο γράμμα με κανέναν τρόπο δεν μπορείς να τα ιστορήσεις όλα αυτά... Μα τώρα θα μου είναι εύκολο να τα γράψω γιατί θα είστε και σεις εκεί πέρα και θα τους τα εξηγήσετε. Ω, πόσο είμαι χαρούμενη! Μα μονάχα γι' αυτόν τον λόγο είμαι χαρούμενη, πιστέψτε με. Φυσικά εσείς είστε αναντικατάστατος για μένα... Τρέχω τώρα αμέσως να γράψω το γράμμα, κατέληξε ξαφνικά κι έκανε μάλιστα ένα βήμα για να βγει απ' το δωμάτιο.

— Κι ο Αλιόσα; Και η γνώμη του Αλεξέι Φιοντόροβιτς, που τόσο πολύ θέλατε ν' ακούσετε; φώναξε η κυρία Χοχλάκοβα.

Τα λόγια της αντήχησαν κάπως θυμωμένα και φαρμακερά.

— Δεν το ξέχασα, κοντοστάθηκε ξάφνου η Κατερίνα Ιβάνοβνα. Μα γιατί φέρεστε τόσο εχθρικά μαζί μου, Κατερίνα Οσίποβνα, σε μια τέτοια στιγμή; πρόφερε με πικρό και φλογερό παράπονο. Αυτό που είπα το ξαναβεβαιώνω. Η γνώμη του μου είναι απαραίτητη κι όχι μονάχα αυτό: χρειάζομαι την απόφασή του. Αυτό που θα πει, εκείνο και θα γίνει. Νά ως ποιο σημείο έχω ανάγκη τα λόγια σας, Αλεξέι Φιοντόροβιτς... Μα τι έχετε;

— Ποτέ μου δεν το σκέφτηκα, δεν το χωράει ο νους μου αυτό, ξεφώνισε άξαφνα ο Αλιόσα με πίκρα.

— Τι, τι λοιπόν;

— Αυτός πάει στη Μόσχα κι εσείς φωνάζατε πως είστε χαρούμενη, επίτηδες το φωνάζατε! Και ύστερα αρχίσατε αμέσως να εξηγείτε πως δε χαίρεστε γι' αυτό μα πως απεναντίας λυπάστε που... χάνετε έναν φίλο, μα κι αυτό επίτηδες το υποκριθήκατε... παίζατε θέατρο, κωμωδία παίζατε!...

— Θέατρο; Πώς;... Τι σημαίνει αυτό; ξεφώνισε η Κατερίνα Ιβάνοβνα κατάπληκτη, κοκκινίζοντας και σμίγοντας τα φρύδια της.

— Μα όσο κι αν τον βεβαιώνετε πως λυπάστε γιατί χάνετε έναν φίλο, του λέτε όμως καταπρόσωπο πως είστε ευτυχισμένη που φεύγει... πρόφερε ασθμαίνοντας πια ο Αλιόσα.

Στεκόταν δίπλα στο τραπέζι και δεν έλεγε να κάτσει.

— Τι θέλετε να πείτε, δεν καταλαβαίνω...

— Μα ούτε κι ο ίδιος ξέρω... Έγινε κάτι ξαφνικό... σάμπως να φωτίστηκα αναπάντεχα... Ξέρω πως δεν κάνω καλά που τα λέω, όμως παρ' όλα αυτά θα τα πω, εξακολούθησε ο Αλιόσα με την ίδια τρεμάμενη φωνή που κορόβιαν κάθε τόσο. Θέλω να πω τούτο: Πως ίσως εσείς να μην αγαπάτε καθόλου τον αδερφό μου τον Ντιμήτρι, ίσως ποτέ να μην τον αγαπήσατε... Μα κι ο Ντιμήτρι ίσως να μη σας αγαπάει καθόλου... κι αυτός ποτέ του... μονάχα σας σέβεται... Μα την αλήθεια, δεν ξέρω πώς τολμάω και τα λέω τώρα όλα αυτά, μα κάποιος πρέπει επιτέλους να πει την αλήθεια... γιατί κανένας εδώ πέρα δε θέλει να πει την αλήθεια.

— Ποιά αλήθεια; ξεφώνισε η Κατερίνα Ιβάνοβνα και η φωνή της είχε κάποιον υστερικό τόνο.

— Νά ποια, ψιθύρισε ο Αλιόσα σα να πηδούσε στο κενό. Φωνάξτε τώρα τον Ντιμήτρι, εγώ θα τον βρω, κι ας έρθει εδώ κι ας σας πάρει απ' το χέρι. Ύστερα ας πάρει απ' το χέρι τον Ιβάν κι ας ενώσει τα χέρια σας. Γιατί σεις βασανίζετε τον Ιβάν μόνο και μόνο γιατί τον αγαπάτε... Και τον βασανίζετε γιατί πιέζετε τον εαυτό σας ν' αγαπήσετε τον Ντιμήτρι... μα αυτό είναι φέμα... πασχίζετε να πείσετε τον εαυτό σας...

Ο Αλιόσα άφησε ατέλειωτη τη φράση και σώπασε.

— Είστε... είστε... είστε... ένας μικρός παλαβός, νά τι είστε! φώναξε η Κατερίνα Ιβάνοβνα.

Το πρόσωπό της είχε χλωμιάσει και τα χείλη της είχαν παραμορφωθεί από θυμό. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς έβαλε ξαφνικά τα γέλια και σηκώθηκε απ' τη θέση του. Κρατούσε το καπέλο του στο χέρι.

— Έκανες λάθος, καλέ μου Αλιόσα, είπε και το πρόσωπό του πήρε μιαν έκφραση που ώς τα τώρα δεν είχε δει ποτέ του ο Αλιόσα.

Είχε μιαν έκφραση κάποιας νεανικής ειλικρίνειας κι ενός δυνατού, ασυγκράτητου κι ανεπιτήδευτου συναισθήματος.

— Η Κατερίνα Ιβάνοβνα ποτέ δεν μ' αγαπούσε! Όλον τον καιρό το 'ξερε πως την αγαπώ, αν και ποτέ δεν της είπα λέξη για την αγάπη μου. Το 'ξερε μα δε μ' αγαπούσε. Ούτε και φίλος της ήμουν ποτέ, ούτε και για μια μέρα: αυτή η περήφανε γυναίκα δεν είχε ανάγκη τη φιλία μου. Με κρατούσε κοντά της για να εκδικείται στο πρόσωπό μου όλες τις προσβολές που της επέβαλε ο Ντιμήτρι, προσβολές που αρχίσανε απ' την πρώτη τους κιόλας συνάντηση... Γιατί και η πρώτη πρώτη τους συνάντηση έμεινε στην καρδιά της σαν μια προσβολή. Νά τι καρδιά έχει! Όλον αυτόν τον καιρό δεν έκανα τίποτα άλλο παρά να την ακούω να μου μιλάει για τον έρωτα που νιώθει για κείνον. Τώρα φεύγω, μα πρέπει να ξέρετε, Κατερίνα Ιβάνοβνα, πως πραγματικά μονάχα εκείνον αγαπάτε κι όσο περισσότερο σας προσβάλλει, τόσο και πιο πολύ τον αγαπάτε. Αυτός είναι ο σπαραγμός σας. Τον αγαπάτε έτσι ακριβώς όπως είναι, τον αγαπάτε για τις προσβολές του. Αν διορθωνότανε, θα τον παρατούσατε αμέσως και θα παύατε εντελώς να τον αγαπάτε. Μα τον χρειάζεστε για να βλέπετε συνεχώς μπροστά σας τον ηρωισμό της πιστής αφοσίωσής σας και να τον κατηγορείτε για την απιστία του. Κι όλα αυτά απ' την περηφάνεια σας... Ω, έχετε ταπεινωθεί πολύ κι έχετε εξευτελιστεί, μα όλα αυτά γίνανε από περηφάνεια... Εγώ είμαι υπερβολικά νέος και σας αγαπούσα υπερβολικά. Το ξέρω πως αυτό δε θα 'πρεπε να σας το πω, θα 'ταν πολύ πιο αξιοπρεπές να σας αφήσω. Δε θα 'ταν και τόσο προσβλητικό για σας. Μα τώρα φεύγω και πάω μακριά και ποτέ δεν θα ξαναγυρίσω. Για πάντα φεύγω... Δε θέλω να μείνω μ' έναν άνθρωπο που σπαράζει... Άλλωστε, δεν ξέρω να μιλάω. Τα είπα όλα πια... Αντίο, Κατερίνα Ιβάνοβνα. Δεν πρέπει να θυμώνετε μαζί μου, γιατί εγώ είμαι εκατό φορές πιο τιμωρημένος από σας. Τιμωρημένος και μόνο γιατί δε θα σας ξαναδώ

ποτέ πια. Αντίο. Δε θέλω να σφίξω το χέρι σας. Με βασανίζατε πολύ συνειδητά, τόσο που δεν μπορώ να σας συγχωρέσω αυτή την ώρα. Αργότερα ναι, μα τώρα όχι, δεν το θέλω το χέρι σας.

Den Dank, Dame, begehre ich nicht.

(Δεν επιζητώ, κυρία μου, το ευχαριστώ σας),

πρόσθεσε μ' ένα σαρκαστικό χαμόγελο, αποδείχνοντας ταυτόχρονα πως κι αυτός μπορούσε να διαβάξει και να μαθαίνει απέξω τον Σίλνερ, πράγμα που ως τα τότε δε θα το πίστευε ο Αλιόσα. Βγήκε απ' το δωμάτιο χωρίς καν ν' αποχαιρετήσει την οικοδέσποινα, την κυρία Χοχλάκοβα. Ο Αλιόσα έσμιξε τα χέρια του.

— Ιβάν, φώναξε σαν να τα 'χε χαμένα. Γύρισε πίσω, Ιβάν! Όχι, όχι, τώρα πια ποτέ δε θα γυρίσει, ξεφώνισε πάλι με πίκρα, και για όλα αυτά φταίω εγώ, εγώ άρχισα! Ο Ιβάν μίλησε με κακία. Δεν ήταν σωστά αυτά που είπε και δείχνανε κι ένα μίσος... Πρέπει να 'ρθει πάλι εδώ πέρα, να γυρίσει, να γυρίσει, ξεφώνιζε ο Αλιόσα σαν μισοπάλαβος.

Η Κατερίνα Ιβάνοβνα έφυγε ξαφνικά και πήγε στο άλλο δωμάτιο.

— Καθόλου δε φταίτε εσείς· φερθήκατε υπέροχα· σαν άγγελος φερθήκατε, ψιθύρισε γρήγορα και μ' ενθουσιασμό στον Αλιόσα η κυρία Χοχλάκοβα. Θα κάνω ό,τι μπορώ για να μη φύγει ο Ιβάν Φιοντόροβιτς...

Το πρόσωπό της έλαμπε από χαρά προς μεγάλη θλίψη του Αλιόσα. Μα η Κατερίνα Ιβάνοβνα γύρισε αμέσως. Κρατούσε στα χέρια της δυο χαρτονομίσματα των εκατό ρουβλίων.

— Θέλω να σας παρακαλέσω να μου κάνετε μια μεγάλη χάρη, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, άρχισε γυρίζοντας κατευθείαν στον Αλιόσα με μια φωνή φαινομενικά ήρεμη κι άχρωμη, λες και στ' αλήθεια δεν είχε συμβεί τίποτα πριν από λίγο. Εδώ και μια βδομάδα, — ναι, μια βδομάδα, νομίζω — ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς φέρθηκε πολύ απερίσκεπτα, έκανε μια πράξη άδικη, αποτρόπαιη. Υπάρχει εδώ πέρα ένα κακόφημο μέρος, μια ταβέρνα. Εκεί συνάντησε εκείνον τον απόστρατο λοχαγό, που ο πατέρας σας τον χρησιμοποιούσε για κάτι δουλειές. Ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς θύμωσε για κάποιο λόγο μ' αυτόν το λοχαγό, τον άρπαξε απ' τα γένια και μπροστά σ' όλο τον

κόσμο τον έσυρε έξω στο δρόμο, σ' αυτή την ταπεινωτική κατάσταση, και χει εξακολούθουσε να τον σέρνει και λένε πως ένα παιδί, ο γιος αυτού του λοχαγού, που είναι μαθητής, παιδάκι ακόμα, βλέποντάς το αυτό έτρεχε δίπλα του κι έκλαιγε γοερά και παρακαλούσε ν' αφήσουν τον πατέρα του· παρακαλούσε τον κάθε διαβάτη να υπερασπίσει τον πατέρα του, μα όλοι γελούσανε μαζί του. Με συγχωρείτε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, όμως δεν μπορώ να μην αγανακτήσω όταν θυμηθώ αυτό το αδιάντροπο φέρσιμό του... ένα φέρσιμο που μονάχα από έναν Ντιμήτρι Καραμάζοβ μπορεί να το περιμένει κανείς, κι αυτό πάνω στην οργή του... και στα πάθη του! Ούτε και να το διηγηθώ δεν μπορώ, δεν είμαι σε θέση... Χάνω τα λόγια μου. Ζήτησα πληροφορίες γι' αυτόν τον δυστυχισμένο κι έμαθα πως είναι πολύ φτωχός. Το επίθετό του είναι Σνεγκιριόβ. Έκανε κάποιο παράπτωμα στην υπηρεσία του και τον καθαιρέσανε, δεν ξέρω πώς γίνανε όλα αυτά, και τώρα αυτός και η οικογένειά του με τα δυστυχισμένα άρρωστα παιδιά του και τη γυναίκα του, που άκουσα πως είναι τρελή, πεινάει κυριολεκτικά. Ζει πολλά χρόνια πια σ' αυτή την πολιτεία, κάνει κάποια δουλειά, κάπου ήτανε γραφιάς, μα τώρα δεν τον πληρώνουν. Σκέφτηκα εσάς, θέλω να πω πως... δεν ξέρω, τα μπερδεύω, ήθελα με μια λέξη να σας παρακαλέσω, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, καλέ μου Αλεξέι Φιοντόροβιτς, να πάτε σπίτι του, να βρείτε κάποια πρόφαση, να πάτε σπίτι του, δηλαδή σ' αυτού του λοχαγού —ω, Θεέ μου, πώς τα μπερδεύω!— και με τακτ, με προσοχή, ακριβώς όπως εσείς μονάχα ξέρετε να τα καταφέρετε (ο Αλιόσα ξαφνικά κοκκίνισε) να μπορέσετε να του δώσετε αυτή την ενίσχυση, νά, αυτά τα διακόσια ρούβλια. Σίγουρα θα τα δεχτεί... δηλαδή πρέπει να τον πείσετε να τα δεχτεί... Ναι, μα για σταθείτε. Σημειώστε πως αυτό δεν είναι μια δωροδοκία για να μην κάνει την καταγγελία —γιατί νομίζω πως είχε σκοπό να κάνει μήνυση—, γίνεται μονάχα από συμπάθεια, γίνεται γιατί θέλω να τον βοηθήσω, εγώ, εγώ, η αρραβωνιαστικιά του Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς κι όχι αυτός ο ίδιος... Με δυο λόγια εσείς θα τα καταφέρετε... θα πήγαινα μονάχη μου μα εσείς θα τα καταφέρετε πολύ καλύτερα από μένα. Κάθεται στην οδό Οζερνάγια, στο σπίτι της Καλμίκοβα... Για όνομα του Θεού, κάντε μου αυτή τη χάρη, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, κάντε

την και τώρα... τώρα είμαι κάπως... κουρασμένη. Χαίρετε...

Του γύρισε τόσο γρήγορα και ξαφνικά την πλάτη και μπήκε στο άλλο δωμάτιο, που ο Αλιόσα δεν πρόφτασε να πει λέξη· κι όμως, ήθελε κάτι να της έλεγε, ήθελε να ζητήσει συγνώμη, να πάρει όλο το φταίξιμο πάνω του, κάτι να 'λεγε τελοσπάντων, γιατί ένιωθε τόσο ξέχειλη την καρδιά του και δεν ήθελε με κανέναν τρόπο να φύγει έτσι. Μα η κυρία Χοχλάκοβα τον πήρε απ' το χέρι και τον οδήγησε έξω. Στο χωλάκι τον σταμάτησε και πάλι, όπως κι όταν πρωτομπήκε.

— Είναι περήφανη, παλεύει με τον εαυτό της, μα είναι καλή, υπέροχη, μεγαλόφυχη! αναφώνησε μισοφιθυρίζοντας η κυρία Χοχλάκοβα. Ω, πόσο την αγαπώ, ιδιαίτερα ορισμένες στιγμές και πόσο χαίρομαι και πάλι! Καλέ μου Αλεξέι Φιοντόροβιτς, δεν το ξέρατε βέβαια, μάθετε λοιπόν πως όλες εμείς, (εγώ και οι δυο θείες της), όλες σας λέω, και η Lise ακόμα, παρακαλάμε και προσευχόμαστε να τα χαλάσει με τον αγαπητό σας Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς, που δεν θέλει να την ξέρει και δεν την αγαπάει και να πάρει τον Ιβάν Φιοντόροβιτς, αυτό το μορφωμένο και άξιο αυτόν νέο που την αγαπάει περισσότερο από το καθετί στον κόσμο. Ολόκληρη συνωμοσία σχάρωσαμε εδώ πέρα και ίσως αυτός να 'ναι ο λόγος που και γω δε φεύγω από τούτη την πολιτεία...

— Όμως αυτή έκλαψε και πάλι, πάλι προσβλήθηκε! ξεφώνισε ο Αλιόσα.

— Μην πιστεύετε στα δάχρυα της γυναίκας, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, εγώ είμαι πάντοτε ενάντια στις γυναίκες σ' αυτές τις περιπτώσεις και πάντα υποστηρίζω τους άντρες.

— Μαμά, εσείς τον χαλάτε και τον καταστρέφετε, ακούστηκε η λεπτή φωνή της Lise πίσω από την πόρτα.

— Όχι, εγώ φταίω για όλα, εγώ είμαι η αιτία για όλα αυτά τα τρομερά πράγματα! έλεγε και ξανάλεγε απαρηγόρητος ο Αλιόσα σε μιαν έξαψη βασανιστικής ντροπής και υπόφερε για το φέρσιμό του, σκέπαζε μάλιστα το πρόσωπό του με τα χέρια.

— Απεναντίας. Σεις φερθήκατε σαν άγγελος, ναι, σαν άγγελος, αυτό μπορώ να το ξαναλέω χιλιάδες φορές.

— Μαμά, γιατί φέρθηκε σαν άγγελος; ακούστηκε και πάλι η φω-

νούλα της Lise.

— Μου 'ρθε ξαφνικά η σκέψη καθώς τα 'βλεπα όλα αυτά, εξακολούθησε ο Αλιόσα σαν να μην άκουσε τη Λίζα. Πως αυτή αγαπάει τον Ιβάν, κι έτσι είπα εκείνη την ανοησία... και τώρα τι θα γίνει;

— Μα με ποιον τι θα γίνει, τι θα γίνει; Με ποιον; ξεφώνισε η Lise. Μαμά, σίγουρα θέλετε να με σκοτώσετε. Σας ρωτάω και δε μου απαντάτε.

Εκείνη τη στιγμή μπήκε τρέχοντας η καμαριέρα.

— Η Κατερίνα Ιβάνοβνα είναι άσχημα, κλαίει... υστερική κρίση... χτυπιέται.

— Τι είναι; φώναξε η Lise με ταραγμένη τώρα φωνή. Μαμά εγώ θα πάθω κρίση κι όχι αυτή!

— Lise, για όνομα του Θεού, μη φωνάζεις, μη με σκοτώνεις. Είσαι ακόμα σε μιαν ηλικία που δεν επιτρέπεται να τα ξέρεις όλα όσα ξέρουν οι μεγάλοι, θα 'ρθω και θα στα πω όλα όσα είναι σωστό να μάθεις. Ω, Θεέ μου! Τρέχω, τρέχω... Υστερία, αυτό είναι καλό σημάδι, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, αυτό είναι υπέροχο, που της ήρθε κρίση. Έτσι χρειάζεται. Σ' αυτές τις περιπτώσεις είμαι πάντα ενάντια στις γυναίκες, ενάντια σ' όλες αυτές τις υστερίες και τα γυναικεία δάκρυα. Γιούλια, τρέχα και πες πως έφτασα. Και πως αν έφυγε έτσι ο Ιβάν Φιοντόροβιτς γι' αυτό φταίει η ίδια. Μα δε θα φύγει. Lise, για όνομα του Θεού, μη φωνάζεις! Α, ναι, δεν φωνάζεις εσύ, εγώ φωνάζω, συγχώρεσέ την τη μητέρα σου μα είμαι ενθουσιασμένη, ενθουσιασμένη, ενθουσιασμένη! Και το προσέξατε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, τι νεαρός που φάνταζε πριν από λίγο ο Ιβάν Φιοντόροβιτς, τη στιγμή που έβγαινε; Τα είπε όλα και βγήκε! Τον νόμιζα για σοφό, για ακαδημαϊκό και ξαφνικά φέρθηκε με τόση νεανική ορμή, με τόση ειλικρίνεια και απλότητα και ήταν όλα τόσο όμορφα, τόσο όμορφα, σαν να 'σασταν εσείς... Είπε κι εκείνο το γερμανικό στιχάκι, ακριβώς σαν και σας ήταν! Όμως τώρα τρέχω, τρέχω. Αλεξέι Φιοντόροβιτς, βιαστείτε να πάτε εκεί που σας έστειλε και γυρίστε το γρηγορότερο. Lise, μήπως θέλεις τίποτα; Για όνομα του Θεού μην καθυστερήσεις ούτε λεπτό τον Αλεξέι Φιοντόροβιτς, θα ξανάρθει αμέσως...

Η κυρία Χοχλάκοβα έτρεξε επιτέλους. Ο Αλιόσα, πριν φύγει,

θέλησε ν' ανοίξει την πόρτα της Lise.

— Ποτέ! ξεφώνισε η Lise. Τώρα πια με κανέναν τρόπο δε θα ανοίξω! Μιλήστε μου, έτσι έξω απ' την πόρτα. Για ποιο λόγο μπήκατε στη χορεία των αγγέλων; Αυτό μονάχα θέλω να μάθω.

— Για μια τρομερή ανοησία, Lise! Χαίρετε.

— Σας απαγορεύω να φύγετε έτσι! ξεφώνισε η Lise.

— Lise, είμαι πολύ λυπημένος! Θα ξαναγυρίσω αμέσως, όμως είμαι πολύ, πολύ λυπημένος!

Και βγήκε τρέχοντας από το δωμάτιο.

Σπαραγμός σε Φτωχόσπιτο

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ, ένιωθε μεγάλη θλίψη, τέτοια που σπάνια είχε αισθανθεί ως τώρα. Ανακατεύτηκε κι έκανε μια γκάφα. Και σε τι υπόθεση! Σε ερωτική!

«Μα τι καταλαβαίνω εγώ απ' αυτά, τι μπορώ να ξέρω απ' αυτά τα πράγματα;» έλεγε μέσα του για εκατοστή φορά και κοκκίνιζε. «Ωχ, αν ήταν μονάχα η ντροπή, δε θα 'ταν τίποτα, η ντροπή είναι μια τιμωρία που μου αξίζει, μα το κακό είναι που τώρα το δίχως άλλο εξαιτίας μου θα γίνουν κι άλλες δυστυχίες. Κι ο στάρετς, που μ' έστειλε για να τους συμφιλιώσω και να τους καθησυχάσω! Έτσι συμφιλιώνουν;»

Θυμήθηκε ξαφνικά πως είχε «ενώσει τα χέρια τους» και ξανά-νιωσε μεγάλη ντροπή.

«Αν κι όλα αυτά τα 'χανα με ειλικρίνεια, όμως από δω και μπρος πρέπει να 'μαι πιο έξυπνος», έβγαλε ξαφνικά το συμπέρασμα κι ούτε καν χαμογέλασε με την απόφασή του.

Η Κατερίνα Ιβάνοβνα τον είχε στείλει στην οδό Οζερνάγια κι ο αδερφός του Ντιμήτρι καθόταν εκεί κοντά σ' ένα στενό. Ο Αλιόσα αποφάσισε να περάσει πρώτα απ' το σπίτι του, αν και προαισθανόταν πως δεν θα τον πετύχαινε. Υποπευόταν πως ίσως ο αδερφός του να τον απόφευγε τώρα επίτηδες, όμως έπρεπε το δίχως άλλο να τον βρεί. Και η ώρα περνούσε: η σκέψη για τον ετοιμοθάνατο στάρετς δεν τον άφηνε ούτε στιγμή απ' την ώρα που βγήκε από το μοναστήρι.

Η παράκληση της Κατερίνας Ιβάνοβνα είχε και κάτι που τον έκανε να ενδιαφερθεί πολύ: όταν του 'λεγε για κείνο το παιδάκι, το μαθητή, που 'τρεχε δίπλα στον πατέρα του τον λοχαγό κι έκλαιγε γοερά, ο Αλιόσα και εκείνη ακόμα τη στιγμή σκέφτηκε ξαφνικά πως ίσως αυτό το παιδί να 'ταν εκείνο το ίδιο που του δάγκωσε το δάχτυλο, όταν αυτός το ρωτούσε τι του 'χε κάνει. Τώρα ήταν σχεδόν βέβαιος γι' αυτό, χωρίς κι ο ίδιος να ξέρει γιατί. Τούτες οι σκέψεις τον αποροφήσανε κι αποφάσισε να μη σκέφτεται πια για το «καχό» που 'χε κάνει, να μη βασανίζει τον εαυτό του με τύψεις, μα να ενεργήσει κι ό,τι γίνεται. Μ' αυτή τη σκέψη πήρε θάρρος. Στρίβοντας στο στενό όπου καθόταν ο Ντιμήτρι, έβγαλε απ' την τσέπη του το φρατζολάκι που είχε πάρει απ' τον πατέρα του και το 'φαγε περπατώντας. Αυτό του 'δωσε δυνάμεις.

Ο Ντιμήτρι δεν ήταν σπίτι. Οι νυκοχυαίοι —ένας γέρος μαραγκός, ο γιος του και η γριά γυναίκα του— τον κοιτάζανε μάλιστα κάπως ύποπτα.

— Τρίτη μέρα είναι που δεν κοιμάται πια εδώ, ίσως και να 'φυγε, απάντησε ο γέρος στις επίμονες ερωτήσεις του Αλιόσα.

Ο Αλιόσα κατάλαβε πως λέει αυτό που τον διατάζανε να πει. Μετά ρώτησε:

— Μήπως είναι στο σπίτι της Γχρούσενκα μήπως κρύβεται πάλι στου Θωμά; (ο Αλιόσα επίτηδες έβαλε μπροστά τούτες τις ειλικρίνειες).

Όλοι οι νυκοχυαίοι τον κοίταζαν κάπως τρομαγμένα.

«Πα να πει πως τον αγαπάνε και είναι με το μέρος του», σκέφτηκε ο Αλιόσα. «Αυτό είναι καλό».

Τέλος, βρήκε στην οδό Οζερνάγια το σπίτι της Καλμίχοβα. Ένα μισοσαρβαλιασμένο σπιτάκι, που είχε, λες, στραβώσει, με τρία παράθυρα όλα κι όλα στο δρόμο, με βρώμικη αυλή, που στη μέση της στεκόταν μια μοναχική αγελάδα. Η είσοδος ήταν απ' την αυλή. Μπήκε στο διάδρομο. Αριστερά έμενε η γριά νοικοκυρά με τη γερασμένη κόρη της, που φαίνεται να 'ταν και οι δυο τους κουφές. Ρώτησε αρκετές φορές για τον λοχαγό και τέλος η μια από τις γυναίκες κατάλαβε πως ζητάνε τους νοικάρηδες και του 'δειξε με το δάχτυλο στην άλλη μεριά του διαδρόμου μια πόρτα που οδηγούσε στο δωμά-

τιο του λοχαγού. Η κατοικία του λοχαγού αποδείχτηκε πως ήταν ένα σκέτο δωμάτιο. Ο Αλιόσα έβαλε κιόλας το χέρι του στο σιδερένιο πόμολο για ν' ανοίξει την πόρτα, όταν ξάφνου η παράξενη σιωπή που βασιλεύε πίσω απ' την πόρτα του 'κανε εντύπωση. Γιατί ήξερε απ' τη διήγηση της Κατερίνας Ιβάνοβνα πως ο λοχαγός είχε οικογένεια.

«'Η θα κοιμούνται όλοι τους ή μπορεί ν' άκουσαν πως ήρθα και περιμένουν ν' ανοίξω. Καλύτερα να χτυπήσω πρώτα».

Και χτύπησε. Η απάντηση ακούστηκε, μα όχι αμέσως. Ίσως να πέρασαν και δέκα δευτερόλεπτα.

— Ποιος είναι εκεί; φώναξε κάποιος με φωνή δυνατή κι α-γριεμένη.

Ο Αλιόσα άνοιξε τότε την πόρτα και πέρασε το κατώφλι. Βρέθηκε σ' ένα δωμάτιο αρκετά ευρύχωρο, παραγεμισμένο όμως με ανθρώπους και διάφορα τσουμπλέκια. Αριστερά ήταν μια μεγάλη ρούσικη θερμάστρα. Απ' τη θερμάστρα ως τ' αριστερό παράθυρο είχαν τεντώσει ένα σκοινί όπου κρέμονταν διάφορα κουρέλια. Αριστερά και δεξιά, κοντά στους τοίχους, βρίσκονταν δυο κρεβάτια σκεπασμένα με πλεχτές κουβέρτες. Πάνω στο αριστερό υπήρχε ένας σωρός από τέσσερα μαξιλάρια που τα είχανε βάλει το 'να πάνω στ' άλλο, έτσι που το μεγαλύτερο να 'ναι κάτω και το μικρότερο πάνω. Μα στο άλλο κρεβάτι, στα δεξιά, ξεχώριζες ένα μονάχα μικρό μαξιλάρι. Στην μπροστινή γωνιά ήταν τεντωμένο ένα σκοινί κι απάνω του είχαν ρίξει ένα σεντόνι που χρησίμευε για παραβάν. Πίσω από τούτο το παραβάν διακρινόταν ένα κρεβάτι, που το 'χαν φτιάξει από 'ναν πάγκο και μια καρέκλα. Ένα φτηνό τετράγωνο τραπέζι κοντά στο μεσιανό παράθυρο. Και τα τρία παράθυρα, που είχαν το καθένα τέσσερα τζάμια πρασινισμένα απ' τη μούχλα, ήταν πολύ θαμπά κι ερμητικά κλεισμένα, έτσι που το δωμάτιο ήταν μισοσκοτεινό κι ο αέρας βαρύς. Πάνω στο τραπέζι βρισκόταν ένα τηγάνι με τα υπολείμματα από αυγά μάτια, ένα δαγκωμένο κομμάτι ψωμί κι ένα μικρό μπουκάλι όπου είχε μείνει μόλις λίγο ραχί. Κοντά στο αριστερό κρεβάτι καθότανε σε μια καρέκλα μια γυναίκα που φαινόταν σαν κυρία. Φορούσε τσίτινο φουστάνι. Το πρόσωπό της ήταν πολύ αδύνατο, χίτρινο. Τα βαθουλωμένα της μάγουλα έδειχναν αμέσως πως

ήταν άρρωστη. Μα περισσότερο απ' όλα έκανε εντύπωση στον Αλιόσα το βλέμμα της κυρίας, ένα βλέμμα εξαιρετικά ερωτηματικό και ταυτόχρονα τρομερά αλαζονικό. Κι ως τη στιγμή που μίλησε η ίδια, όλη την ώρα που ο Αλιόσα συζητούσε με τον νοικοκύρη, αυτή εξακολουθούσε να κοιτάζει το ίδιο αλαζονικά κι απορημένα, με τα μεγάλα της καστανά μάτια πότε τον έναν και πότε τον άλλον. Δίπλα σ' αυτή την κυρία, κοντά στο αριστερό παράθυρο, στεκόταν μια νεαρή κοπέλα με αρκετά άσχημο πρόσωπο, με κοκκινωπά κι αραιά μαλλιά, ντυμένη φτωχικά μα πολύ καθαρά. Αυτή περιεργάστηκε με σιχασιά τον Αλιόσα. Δεξιά, κοντά στο κρεβάτι, καθόταν ακόμα ένα γυναικείο πλάσμα. Ήταν ένα αξιολύπητο κορίτσι, κάπου είκοσι χρονώ, με καμπούρα και με παράλυτα πόδια, αυτό ο Αλιόσα το 'μαθε αργότερα. Τα δεκανίκια της βρίσκονταν στη γωνία, ανάμεσα στο κρεβάτι και στον τοίχο. Τα υπέροχα κι αγαθά μάτια της φτωχής κοπέλας κοιτάζανε ήρεμα και υποταχτικά τον Αλιόσα. Στο τραπέζι καθόταν ένας κύριος κάπου σαρανταπέντε χρονώ κι αποτέλειωνε το φαί του. Μάλλον κοντός, ξερακιανός, μ' αδυνατισμένο κορμί, κοκκινομάλλης, με κόκκινο αραιό γενάκι που έμοιαζε καταπληκτικά με ξέφτι (αυτή η σύγκριση και ιδιαίτερα η λέξη «ξέφτι» πέρασαν την πρώτη κιόλας στιγμή απ' το μυαλό του Αλιόσα, αυτό το θυμήθηκε αργότερα). Ήταν φανερό πως αυτός ήταν που 'χε φωνάξει: «Ποιος είναι εκεί;» γιατί άλλος άντρας δεν υπήρχε στο δωμάτιο. Μα όταν ο Αλιόσα μπήκε, λες και πετάχτηκε απ' το скаμνί όπου καθόταν και σκουπίζοντας βιαστικά το στόμα του με μια τρύπια πετσέτα, έτρεξε προς το μέρος του Αλιόσα.

— Είναι καλόγερος που 'ρθε να ζητήσει βοήθεια για το μοναστήρι. Βρήκε σε ποιον να 'ρθει! είπε στο μεταξύ δυνατά η κοπέλα που στεκότανε στην αριστερή γωνία.

Μα ο κύριος που 'χε πλησιάσει τον Αλιόσα, γύρισε ευθύς πάνω στα τακούνια του προς το μέρος της κι απάντησε με ταραγμένη κι ασθματική φωνή:

— Όχι δα, Βαρβάρα Νικολάγιεβνα, δεν είναι αυτό, δε μαντέψατε καλά! Επιτρέψτε να σας ρωτήσω και γω με τη σειρά μου, είπε και ξαναγύρισε ξαφνικά στον Αλιόσα, τι σας έκανε να επισκεφτείτε... αυτό το ταπεινόν ενδιαίτημα;

Ο Αλιόσα τον κοίταζε προσεχτικά, ήταν η πρώτη φορά που έβλεπε αυτόν τον άνθρωπο. Είχε κάτι το αγωνιώδες, το βιαστικό, το εκνευριστικό. Αν και θα 'χε μόλις τώρα κατεβάσει κανένα ποτήρι, δεν ήταν μεθυσμένος. Το πρόσωπό του έδειχνε μεγάλο θράσος και ταυτόχρονα —αυτό ήταν παράξενο— μια φανερή δειλία. Φαινόταν να 'ναι άνθρωπος που 'χε υποταχτεί για πολύ καιρό και που 'χε υποφέρει πολλά, μα που ήταν ικανός να πεταχτεί ξαφνικά και να δείξει τι είναι άξιος να κάνει. Ή, ακόμα καλύτερα, έμοιαζε με άνθρωπο που πολύ θα το 'θελε να σας χτυπήσει, μα που φοβάται τρομερά πως θα τον χτυπήσετε κι εσείς. Στα λόγια και στον τόνο της φωνής του, που ήταν αρκετά διαπεραστική, διακρινόταν κάποιο σακάτιχο χιούμορ, άλλοτε μοχθηρό κι άλλοτε δειλιασμένο, που δεν κατάφερνε να διατηρήσει τον τόνο του και κάθε τόσο κοβόταν. Την ερώτηση για το «ταπεινόν ενδιαίτημα» την έκανε τρέμοντας ολόκληρος, τα μάτια του βγήκαν απ' τις κόγχες τους και πλησίασε τόσο τον Αλιόσα, που εκείνος έκανε μηχανικά ένα βήμα πίσω. Τούτος ο κύριος φορούσε ένα σκούρο, πολύ τριμμένο παλτό, μπαλωμένο και λιγδιασμένο. Το παντελόνι του είχε χρώμα υπερβολικά ανοιχτό, τέτοιο που κανείς πια δεν το φοράει, από κάποιο πολύ λεπτό καρό ύφασμα. Τα πατζάκια είχαν τσαλακωθεί τόσο, που το παντελόνι φαινόταν κοντό έτσι που τον έδειχνε σαν παιδί που μεγάλωσε και τα ρούχα του του 'ρχονται μικρά.

— Εγώ... είμαι ο Αλεξέι Καραμάζοβ..., πρόσφερε ο Αλιόσα.

— Σας αντιλαμβανόμεθα, σας αντιλαμβανόμεθα, τον έκοψε αμέσως ο άλλος, δίνοντάς του να καταλάβει πως και χωρίς την εξήγηση ξέρει ποιος είναι. Και γω ευπειθέστατος λοχαγός Σνεγκιριόβ, ωστόσο θα επεθύμουν να γνωρίσω τι επακριβώς σας παρεκίνησε...

— Μα απλώς περνούσα. Για να πω την αλήθεια, ήθελα κάτι να σας πω... Αν βέβαια μου το επιτρέψετε...

— Αφού είναι έτσι, ορίστε μια καρέκλα, ευαρεστηθείτε να καθίσετε.

Αυτό το έλεγαν στις παλιές κωμωδίες: «ευαρεστηθείτε να καθίσετε...» κι ο λοχαγός με μια γρήγορη κίνηση άρπαξε μια καρέκλα (μια φτηνή, ξύλινη καρέκλα) και την έβαλε στη μέση σχεδόν του δωματίου. Ύστερα, άρπαξε μια άλλη παρόμοια για τον εαυτό του

και κάθισε απέναντι στον Αλιόσα, πολύ κοντά του, τόσο που τα γόνατά τους σχεδόν ακουμπούσανε.

— Νικολάι Ίλιτς Σνεγκιριόβ, πρώην λοχαγός του ρωσικού πεζικού, ταπεινωθείς μεν λόγω των ελαττωμάτων του, αλλά πάντως λοχαγός. Καλύτερα θα 'ταν να 'λεγα: λοχαγός ευπειθέστατος κι όχι Σνεγκιριόβ, γιατί μόνον από του δευτέρου ημίσεως της ζωής μου άρχισα να κολλάω αυτό το ευπειθέστατος στην κάθε φράση. Αυτό το ευπειθέστατος αποκτάται εν ταπεινότητι.

— Σ' αυτό έχετε απόλυτο δίκιο, είπε και χαμογέλασε ο Αλιόσα. Μονάχα θα 'θελα να ξέρω: αν αποκτάται αυτόματα ή επίτηδες.

— Μάρτυς μου ο Θεός, αυτομάτως. Ποτέ δεν ομιλούσα έτσι, μια ολόκληρη ζωή δεν το 'λεγα και ξαφνικά ένα πρωί σηκώθηκα με τούτο το ευπειθέστατος: λες και μου το επέβαλε κάποια ανωτέρα δύναμις. Βλέπω πως σας ενδιαφέρουν τα σύγχρονα προβλήματα. Όμως και πάλι σας ρωτώ: πώς έτσι και σας κίνησα την περιέργεια; Βλέπετε πως ζω υπό συνθήκας που αποκλείουν την φιλοξενία.

— Έηρθα... για εκείνην ακριβώς την υπόθεση...

— Για εκείνην ακριβώς την υπόθεση; τον έκοψε ανυπόμονα ο λοχαγός.

— Για εκείνη τη συνάντησή σας με τον αδερφό μου, τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς, απάντησε κομπιάζοντας ο Αλιόσα.

— Ποια συνάντηση λέτε; Μην είναι εκείνη η ίδια; Για το ξέφτι δηλαδή, για το ξέφτι; είπε κι έρριξε άξαφνα τόσο μπροστά το κορμί του, που τούτη τη φορά τα γόνατά του χτύπησαν πραγματικά τα γόνατα του Αλιόσα.

Τα χείλια του σφίχτηκαν μ' έναν ιδιαίτερο τρόπο, τόσο που γίνανε λεπτά σαν μια κλωστή.

— Τι ξέφτι είναι αυτό; μουρμούρισε ο Αλιόσα.

— Έηρθε να σου κάνει παράπονα για μένα, μπαμπά! ακούστηκε μια φωνή από το παραβάν της γωνιάς, μια φωνή που ο Αλιόσα τη γνώρισε αμέσως. Εγώ του δάγκωσα πριν, το πρωί, το δάχτυλο!

Η κουρτίνα παραμέρισε κι ο Αλιόσα είδε τον εχθρό του εκεί στη γωνιά, κάτω απ' τα εικονίσματα, πάνω στον πάγκο όπου είχαν βάλει κοντά και μια καρέκλα κι έγινε έτσι ένα χρεβατάκι. Το παιδί ήταν ξαπλωμένο και το σκέπαζε το παλτουδάκι του κι ένα παλιό πά-

πλωμα. Φαινόταν να 'ναι άρρωστο. Τα μάτια του καίγανε. Σίγουρα θα 'χε πυρετό. Τώρα κοιτάζε άφοβα τον Αλιόσα. «Είμαι σπίτι μου», σαν να του 'λεγε. «Τώρα τίποτα δεν μπορείς να μου κάνεις».

— Ποιο δάχτυλο δάγκωσες; είπε ο λοχαγός και σηκώθηκε απ' την καρέκλα. Το δικό σας δάχτυλο δάγκωσε;

— Ναι, το δικό μου. Το πρωί έριχνε πέτρες στα παιδιά και του ρίχνανε κι αυτά. Αυτοί ήταν έξι κι αυτός μονάχος. Τον πλησίασα κι αυτός μου 'ριξε και μένα μια πέτρα, και ύστερα μια άλλη στο κεφάλι. Τον ρώτησα: «Τι σου 'κανα;» Τότε αυτός όρμησε ξαφνικά πάνω μου και μου δάγκωσε το δάχτυλο, ούτε και γω δεν ξέρω γιατί.

— Τώρα αμέσως θα τον μαστιγώσω! Αυτή την ίδια στιγμή.

— Μα εγώ καθόλου δεν παραπονιέμαι, σας το λέω μονάχα. Δεν το θέλω καθόλου να τον μαστιγώσετε. Νομίζω μάλιστα πως είναι και άρρωστος...

— Και νομίζατε πως στ' αλήθεια θα τον μαστίγωνα; Πως θα πιάσω τώρα αμέσως ευπειθέστατα τον Ηλιούσετσα και θα τον μαστιγώσω ενώπιόν σας προς πλήρη σας ικανοποίηση; Και μήπως θα θέλατε να γίνει αμέσως αυτό; πρόφερε ο λοχαγός και γύρισε ξαφνικά στον Αλιόσα με μια τέτοια κίνηση, λες και ήθελε να ορμήσει πάνω του. Λυπάμαι, κύριέ μου, για το δαχτυλάκι σας, μα μήπως θα θέλατε, πριν μαστιγώσω τον Ηλιούσετσα να κόψω τα τέσσερα δάχτυλά μου τώρα ενώπιόν σας προς πλήρη ικανοποίησή σας; Νά, με τούτο το μαχαίρι θα τα κόψω. Και νομίζω πως τέσσερα δάχτυλα θα ήταν αρκετά δια να χορέσουν την δίψα της εκδικήσεώς σας. Δε θα 'χετε βέβαια την απαίτηση να κόψω και το πέμπτο;

Σταμάτησε ξαφνικά σαν να πνιγόταν. Ο κάθε μυς του προσώπου του παλλόταν τεντωμένος. Κοίταζε ωστόσο πολύ προκλητικά.

— Μου φαίνεται πως τώρα τα κατάλαβα όλα, απάντησε ήσυχα και θλιμμένα ο Αλιόσα που εξακολουθούσε να κάθεται. Βλέπω πως το παιδί σας είναι καλό παιδί, αγαπάει τον πατέρα του κι όρμησε πάνω μου γιατί ήμουν ο αδερφός εκείνου που σας πρόσβαλε... Τώρα το καταλαβαίνω, ξανάπε συλλογισμένος. Μα ο αδερφός μου μετανιώνει τώρα γι' αυτό που έκανε, το ξέρω αυτό, κι αν μπορέσει να 'ρθει στο σπίτι σας ή, ακόμα καλύτερα, να συναντηθεί μαζί σας

στο ίδιο εκείνο μέρος, τότε θα σας ζητήσει μπροστά σ' όλους συγνώμη... αν το θελήσετε.

— Δηλαδή μου ξερίζωσε το γενάκι και τώρα ζητάει συγνώμη. Όλα καλά και άγια, μου έδωσε πλήρη ικανοποίηση. Έτσι δεν είναι;

— Ω, όχι, απεναντίας, θα κάνει ό,τι θελήσετε, κι όπως το θελήσετε εσείς!

— Δηλαδή αν παρακαλούσα ευπειθέστατα την εκλαμπρότητά του να γονατίσει μέσα σε χείνη την ίδια ταβέρνα — «Πρωτεύουσα» είναι τ' όνομά της — ή στην πλατεία, θα γονάτιζε;

— Ναι, θα γονάτιζε.

— Τώρα μου διαπεράσατε την καρδιά. Με συγκινήσατε μέχρι δακρύων και μου διαπεράσατε την καρδιά και νιώθω βαθύτατα τη μεγάλη γενναιοφυχία του αδερφούλη σας. Επιτρέψατέ μου όμως να σας συστηθώ ευπειθέστατα πλήρως: η οικογένειά μου, οι δυο μου κόρες, ο γιος μου. Σαν πεθάνω ποιος θα μείνει να τους αγαπάει; Κι όσο ζω ποιος άλλος θα μ' αγαπήσει εμένα τον ανάξια εκτός απ' αυτούς; Εν σοφία εποίησεν ο Κύριος τον κόσμο, ακόμα και για κάτι ανθρώπους σαν και μένα. Γιατί πρέπει να υπάρχει και κάποιος που να μπορεί ν' αγαπήσει κάτι τέτοιους ανθρώπους σαν και μένα...

— Αχ, σ' αυτό έχετε απόλυτο δίκιο, αναφώνησε ο Αλιόσα.

— Μα πάψτε επιτέλους τα καραγκιοζιλίκια. Ήρθε εκεί πέρα ένας βλάκας και εσείς πάτε να γίνετε ρεζίλι, ξεφώνισε αναπάντεχα η κοπέλα που βρισκόταν κοντά στο παράθυρο γυρίζοντας στον πατέρα της το αηδιασμένο και γεμάτο περιφρόνηση μούτρο της!

— Περιμένετε λιγάκι, Βαρβάρα Νικολάγιεβνα, επιτρέψτε μου να τελειώσω την κουβέντα, της φώναξε με επιταχτικό τόνο μα κοιτώντας την επιδοκιμαστικά. Είναι, βλέπετε, ο χαρακτήρας της τέτοιος, γύρισε και είπε στον Αλιόσα.

*«Και τίποτα σ' όλη την φύση
να ευλογήσει αυτός δεν ήθελε».*

Θα 'πρεπε δηλαδή να 'ταν στο θηλυκό: να ευλογήσει αυτή δεν ήθελε. Μα τώρα επιτρέψτε μου να σας συστήσω ευπειθέστατα και στη σύζυγό μου: ιδού η Αρίνα Πετρόβνα, κυρία παράλυτη σαραντατριών ετών, μπορεί να περπατήσει μα πολύ λίγο. Δεν είναι από τζάκι·

Αρίνα Πετρόβνα, μειδιάστε: ιδού ο Αλεξέι Φιοντόροβιτς Καραμάζοβ. Σηκωθείτε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς· τον πήρε απ' το χέρι και με μια δύναμη που δεν θα μπορούσε κανείς να περιμένει απ' αυτόν, τον τράβηξε προς τα πάνω. Κάνετε τη γνωριμία σας με μια κυρία, πρέπει να σηκωθείτε. Δεν είναι εκείνος ο Καραμάζοβ, μητερούλα, που... χμ και τα λοιπά, μα ο αδερφός του, διαπρέπων εις αρετάς ταπεινοφροσύνης. Επιτρέψτε, Αρίνα Πετρόβνα, επιτρέψτε, μητερούλα, επιτρέψτε να σας φιλήσω το χέρι.

Και φίλησε το χέρι της γυναίκας του με σεβασμό και μάλιστα με τρυφερότητα. Η κοπέλα που ήταν κοντά στο παράθυρο γύρισε αγανακτισμένη την πλάτη σ' αυτή τη σκηνή, το αλαζονικά απορημένο πρόσωπο της συζύγου πήρε ξαφνικά μια ασυνήθιστα στοργική έκφραση.

— Χαίρετε, καθίστε, κύριε Τσερνομάζοβ, είπε αυτή.

— Καραμάζοβ, μητερούλα, Καραμάζοβ (δεν είμαστε δα από τζάκι), φιθύρισε και πάλι.

— Ε, ας είναι Καραμάζοβ ή όπως αλλιώς θέλετε, εγώ πάντα τους έλεγα Τσερνομάζοβ... * Μα καθίστε λοιπόν, γιατί σας σήκωσε αυτός; Είμαι, λέει, κυρία, παράλυτη· έχω πόδια μα πρηστήκανε και γίνανε σαν ασχιά και εγώ αδυνάτισα πολύ. Πρώτα ήμουν τόσο παχιά, μα τώρα λες και έγινα στέκα...

— Δεν είμαστε δα από τζάκι, δεν είμαστε από τζάκι, εξήγησε ακόμα μια φορά ο λοχαγός.

— Μπαμπά, αχ, μπαμπά, πρόφερε ξαφνικά το κορίτσι με την καμπούρα, που ώς τα τώρα καθότανε στην καρέκλα της και δεν έβγαζε λέξη.

Έκρυψε το πρόσωπό της στο μαντήλι.

— Παλιάτσε! σφεντόνισε η κοπέλα που ήταν κοντά στο παράθυρο.

* Δεν ξέρω βέβαια αν αυτή η παραφθορά του ονόματος είναι τυχαία ή έγινε συνειδητά απ' το συγγραφέα. Ο αναγνώστης ας έχει υπόψη του πως «Τσερνομάζοβ» θα πει «εκείνος που είναι βαμμένος με μαύρο». Όμως το ίδιο θα πει και «Καραμάζοβ» (τούρκικα, χαρά = μαύρο). Σ.τ.Μ.

— Τις βλέπετε εκεί; άνοιξε τα χέρια της η μητερούλα δείχνοντας τις κόρες. Λες και περνάνε σύννεφα. Σαν περάσουν τα σύννεφα, ξανά το ίδιο βιολί. Πρώτα όταν ήμασταν στρατιωτικοί, μας έρχονταν πολλοί τέτοιοι μουσαφίρηδες. Εγώ, καλέ μου κύριε, δεν δίνω πεντάρα για όλα αυτά. Όποιος αγαπάει κάποιον, ας τον αγαπάει, χαλάλι του. Έρχεται τότε η παπαδιά και μου λέει: ο Αλέξαντρος Αλεξάντροβιτς έχει υπέροχη ψυχή, μα η Ναστάσια, λέει, Πετρόβνα, είναι απόβρασμα της Κόλασης. Ε, της λέω κι εγώ, αυτό πια είναι όπως το πάρεις, όμως εσύ είσαι βρωμιάρα. Και σένα, μου λέει, θα 'πρεπε να σε κάνουνε δούλα. Αχ, βρε μαύρη, της λέω, εσύ ποιον ήρθες δω χάμου να δασκαλέψεις; Εγώ, μου λέει, αφήνω να μπει στο δωμάτιο καθαρός αέρας και συ αφήνεις να μπει βρώμιχος. Ρώτα, της λέω, όλους τους κυρίους αξιωματικούς, αν έχω ή δεν έχω καθαρόν αέρα. Όμως τούτη η κουβέντα τόσο πολύ μου καρφώθηκε στο κεφάλι που τις προάλλες, καθώς καθόμουνα δω πέρα όπως και τώρα, βλέπω να μπαίνει ο στρατηγός που ήρθε δω πέρα το Πάσχα: Τι λέτε, του είπα, Εξοχότατε, επιτρέπεται τάχα σε μια καθωσπρέπει κυρία ν' αφήνει να μπει στο δωμάτιο αέρας του δρόμου; Ναι, μ' απαντάει, θα 'πρεπε ν' ανοίξετε το παράθυρο ή την πόρτα και τούτο μόνο και μόνο γιατί ο αέρας δω μέσα δεν είναι φρέσκος. Έτσι λένε όλοι τους! Όμως τι τους έφταιξε ο αέρας μου; Οι πεθαμένοι βρωμάνε ακόμα χειρότερα. Εγώ, τους λέω, δε βρωμίζω τον αέρα σας, μα θα βάλω το καπέλο μου και θα φύγω. Πατερούλη, περιστεράκια μου, μην την μαλώνετε τη μάνα σας! Νικολάι Ίλιτς, πατερούλη μου, μήπως τάχα σε λύπησα; Μα έναν μονάχα έχω και γω, τον Ηλιούσετσα που 'ρχεται απ' το σχολειό και μ' αγαπάει. Χτες μου 'φερε ένα μήλο. Συγχωρέστε, πατερούληδες, συγχωρέστε, περιστεράκια μου, την γκαρδιακή σας μάνα, συγχωρέστε με και είμαι ολομόναχη που σιχαθήκατε τον αέρα μου!

Και η φτωχή τρελή μάνα ξαφνικά ξέσπασε σε λυγμούς. Τα δάχρυα έτρεχαν ποτάμι. Ο λοχαγός έτρεξε κοντά της.

— Μητερούλα, μητερούλα, καλή μου, φτάνει, φτάνει! Δεν είσαι μονάχη. Όλοι σ' αγαπάνε, όλοι σε λατρεύουν!

Κι άρχισε πάλι να φιλάει και τα δυο της χέρια και να τη χαϊδεύει απαλά στο πρόσωπο.

‘Αρπαξε ύστερα την πετσέτα κι άρχισε να της σκουπίζει τα δάχρυα· του Αλιόσα του φάνηκε μάλιστα πως κι αυτός ο ίδιος είχε δακρύσει.

— Λοιπόν; Τα είδατε; Τ’ ακούσατε; γύρισε κάπως ερεθισμένος προς το μέρος του Αλιόσα κι έδειχνε με το χέρι τη «φτωχή τρελή».

— Βλέπω κι ακούω, μουρμούρισε ο Αλιόσα.

— Μπαμπά, μπαμπά! Δεν πιστεύω να...

— Παράτα τον, μπαμπά! φώναξε ξαφνικά το αγοράκι κι ανασηκώθηκε.

Κοίταξε με φλογερό βλέμμα τον πατέρα του.

— Φτάνουν επιτέλους τα καραγκιοζιλίκια. Φτάνουν τ’ ανόητα καμώματά σας που δεν καταλήγουν ποτέ σε τίποτα! φώναξε απ’ τη γωνιά της η Βαρβάρα Νικολάγιεβνα, που ‘χε θυμώσει πια εντελώς, και χτύπησε μάλιστα το πόδι της στο πάτωμα.

— Τούτη τη φορά παραφέρεστε μ’ όλο σας το δίκιο, Βαρβάρα Νικολάγιεβνα, και θα σας ικανοποιήσω έν τῷ ᾄμα. Λοιπόν, ευπειθέστατα σας παρακαλώ, βάλτε το καπελάκι σας, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, και γω θα πάρω το κασκέτο μου και πάμε. Πρέπει να σας πω κάτι σπουδαίο, μα έξω απ’ αυτούς τους τοίχους. Αυτή εδώ η κοπέλα, που κάθεται εκεί, είναι η κόρη μου, η Νίνα Νικολάγιεβνα (ξέχασα να σας τη συστήσω), άγγελος ενσαρκωμένος... που κατέβηκε στους θνητούς... δεν ξέρω αν το καταλαβαίνετε...

— Κοίτα τον πώς τρέμει, λες κι έχει σπασμούς, εξακολουθούσε να λέει αγανακτισμένη η Βαρβάρα Νικολάγιεβνα.

— Κι αυτή εδώ, που τώρα μόλις μου χτυπάει το πόδι της και με αποκάλεσε παλιάτσο, είναι κι αυτή άγγελος ενσαρκωμένος και με το δίκιο της με είπε όπως με είπε. Όμως πάμε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, πρέπει να τελειώνουμε...

Κι αρπάζοντας τον Αλιόσα απ’ το χέρι τον έβγαλε απ’ το δωμάτιο.

Και στον Καθαρό Αέρα

Ε ΔΩ ο αέρας είναι καθαρός. Μα στο μέγαρό μου είναι στ' αλήθεια πνιχτικά, από κάθε άποψη μάλιστα. Ας προχωρήσουμε σιγά, καλέ μου κύριε. Πολύ θα το 'θελα να σας κάνω να ενδιαφερθείτε για το άτομό μου.

— Μα ήρθα σπίτι σας ακριβώς γιατί έπρεπε να σας μιλήσω για μια σημαντική υπόθεση..., παρατήρησε ο Αλιόσα. Δεν ξέρω μονάχα πώς πρέπει ν' αρχίσω.

— Αυτό φάνηκε από την πρώτη στιγμή, πως κάτι έχετε να μου πείτε. Αν δεν ήταν αυτό ποτέ δε θα ρχόσασταν να με δείτε. Ή, μήπως ήρθατε τάχα μόνο και μόνο να παραπονεθείτε για το παιδί; Όμως αυτό είναι απίθανο. Και, μια και το 'φερε η κουβέντα, θα σας εξηγήσω για το παιδί: εκεί μέσα δεν μπορούσα να σας τα εξηγήσω όλα, μα τώρα δω πέρα θα σας περιγράψω όλη εκείνη τη σκηνή. Πρέπει λοιπόν να ξέρετε πως το ξέφτι ήταν πιο πυκνό μόλις εδώ και μια βδομάδα, εννοώ το γενάχι μου, το γενάχι μου το είπαν ξέφτι. Τα μαθητούδια το σακαφίστηκαν πρώτα. Λοιπόν με τραβάει τότε ο αδερφούλης σας, ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς, απ' το γενάχι μου· έτσι στα καλά καθούμενα δημιούργησε σκάνδαλο και γω βρέθηκα μπροστά του· μ' έβγαλε απ' την ταβέρνα στην πλατεία και εκείνη ακριβώς την ώρα σχολούσαν τα παιδιά και μαζί τους ήταν κι ο Ηλιούσα. Μόλις με είδε εις αυτήν την κατάσταση, όρμησε πάνω μου: «Μπα-

μπά, φωνάζει, μπαμπά!». Μ' αρπάζει απ' τα ρούχα, μ' αγκαλιάζει, θέλει να με γλιτώσει, φωνάζει στον υβριστή μου: «Αφήστε τον, αφήστε τον, είναι ο μπαμπάς μου, ο μπαμπάς, συγχωρέστε τον...» Έτσι ακριβώς το φώναξε: «συγχωρέστε τον». Τον άρπαξε και εκείνον με τα χεράκια του και φιλούσε το χέρι του, το χέρι εκείνου... Θυμάμαι το προσωπάκι του εκείνη τη στιγμή, δεν το ξέχασα κι ούτε θα το ξεχάσω!

— Σας ορκίζομαι, αναφώνησε ο Αλιόσα, πως ο αδερφός μου θα σας εκφράσει με τον πιο ειλικρινή τρόπο τη μεταμέλειά του, έστω κι αν θα πρέπει να γονατίσει μπροστά σας σε κείνη την ίδια πλατεία... Θα τον αναγκάσω, αλλιώς δε θα μου είναι πια αδερφός!

— Αχά, θα πει λοιπόν πως όλα αυτά βρίσκονται ακόμα «εν σχεδία». Δεν είναι δική του υπόσχεση μα προέρχεται απ' τη δική σας γενναιοφρονα και φλογερή καρδιά. Από χει έπρεπε να 'χατε αρχίσει. Εν τοιαύτη περιπτώσει ευσεβάστως επιτρέψατέ μου να συμπληρώσω τα όσα περί ιπποτικής αρετής και ευγενούς μεγαλοφυχίας του αδερφού σας έχω αναφέρει. Όταν έπαψε να με τραβάει απ' τα γένια, μ' άφησε λεύτερο, και μου είπε: «Είσαι, μου λέει, αξιωματικός και γω είμαι αξιωματικός, αν μπορείς να βρεις έναν ευυπόληπτο άνθρωπο για μάρτυρα να μου τον στείλεις, θα σου δώσω ικανοποίησι κι ας είσαι ένας αχρείος!» Νά τι μου είπε. Πραγματικά ιπποτική συμπεριφορά! Φύγαμε τότε με τον Ηλιούσα, μα στην ψυχή του παιδιού έμεινε για πάντα χαραγμένος αυτός ο οικογενειακός πínaξ. Όχι, δεν μπορούμε πια να κάνουμε τους ευγενείς. Κρίνατε και μόνος: τώρα μόλις είχατε την καλοσύνη να επισκεφτείτε το μέγαρό μου, και τι είδατε; Τρεις κυρίες να κάθονται, η μια χωρίς πόδια και με σαλεμένο το λογικό, η άλλη δεν μπορεί να περπατήσει και είναι και καμπούρα, η τρίτη έχει τα πόδια της μα παραείναι έξυπνη, φοιτήτρια, δε βλέπει την ώρα να ξαναπάει στην Πετρούπολη για να αναζητήσει τα δικαιώματα της γυναίκας εις τας όχθας του Νέβα. Για τον Ηλιούσα δε λέω τίποτα, είναι μόλις εννιά χρονώ. Λοιπόν, όταν πεθάνω γω, τι θ' απογίνει όλο αυτό το τσούρμο; Αυτό μονάχα σας ρωτάω. Κι αφού είναι έτσι, αν τον καλέσω σε μονομαχία κι αν με σκοτώσει αυτός, τι θα γίνει τότε; Τι θα γίνουν όλοι τους τότε; Ακόμα χειρότερα αν δεν με σκοτώσει μα με σακατέψει μονάχα; Δε θα

μπορώ να δουλεύω, το στόμα όμως θα μείνει. Ποιος θα με ταΐσει λοιπόν τότε εμένα και ποιος θα τους ταΐσει τότε όλους τους άλλους; Ή, μην τάχα θα στέλνω τον Ηλιούσα να ζητιανεύει κάθε μέρα αντί να πηγαίνει σχολείο; Νά τι σημαίνει λοιπόν για μένα να τον καλέσω σε μονομαχία. Μια ανόητος λέξη και τίποτε άλλο.

— Θα σας ζητήσει συγγνώμη, θα πέσει στα πόδια σας στη μέση της πλατείας, ξεφώνισε και πάλι ο Αλιόσα και τα μάτια του φλογίστηκαν.

— Ήθελα να του κάνω μήνυση, εξακολούθησε ο λοχαγός: μα, σας παρακαλώ ευσεβάστως, ανοίξτε τον Κώδικά μας, μήπως θα 'χω να περιμένω μεγάλη ικανοποίηση για την προσωπική μου ταπείνωση απ' τον υβριστή; Και τότε ξαφνικά με φωνάζει η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα και μου λέει: «Ούτε να το σκέφτεσαι! Αν τον πας στο δικαστήριο, θα τ' αποκαλύψω όλα κι όλος ο κόσμος θα μάθει πως σε χτύπησε για τις παλιανθρωπιές σου και τότε σένα είναι που θα δικάσουν». Όμως ο Θεός ξέρει τι παλιανθρωπιά ήταν αυτή και με τις διαταγές τίνος ενεργούσα σαν απλό πiónι σ' όλη την υπόθεση. Μήπως τάχα δεν έδινε αυτή η ίδια κι ο Φιοντόρ Παύλοβιτς τις διαταγές; «Μα εκτός απ' αυτό, μου λέει, θα σε διώξω για πάντα και δε θα βγάλεις πεντάρα από μένα από δω και μπρος. Θα το πω και στον έμπορά μου (έτσι τον λέει τον γέρο: ο έμποράς μου) και θα σε διώξει κι εκείνος». Λοιπόν σκέφτομαι κι εγώ: Αν με διώξει κι ο έμπορας, τι θα γίνει τότε; Πού θα δύναμαι πλέον να εξοικονομώ χρήματα; Γιατί μονάχα αυτοί οι δυο μου απέμειναν, μια κι ο πατερούλης σας, ο Φιόντορ Παύλοβιτς, όχι μόνον έπαψε να μου έχει εμπιστοσύνη εξαιτίας κάποιας άλλης υποθέσεως, μα θέλει κι ο ίδιος, έχων εξασφαλίσει ορισμένους αποδείξεις μου, να με τραβήξει στα δικαστήρια. Ύστερα απ' όλα αυτά κάθισα κι εγώ στ' αυγά μου. Και τώρα επιτρέψτε μου να σας ρωτήσω: Σας δάγκωσε άσχημα το χέρι ο Ηλιούσα; Στο σπίτι δεν τόλμησα να σας κάνω λόγο μπροστά του.

— Ναι, πολύ με πόνεσε· ήταν πολύ ερεθισμένος. Εκδικήθηκε πάνω μου γιατί ήμουν Καραμάζοβ, τώρα είναι φανερό. Όμως να βλέπατε πώς πετροβολούσε τους συμμαθητές του και πώς του ρίχνανε κι εκείνοι! Είναι πολύ επικίνδυνο, μπορούν να τον σκοτώσουν:

είναι παιδιά, ανόητα, ρίχνουν την πέτρα και μπορεί να του σπάσουν και το κεφάλι.

— Ναι, και τον πέτυχαν ήδη, όχι στο κεφάλι μα στο στήθος, λίγο πιο πάνω απ' την καρδιά· μελάνιασε σε κείνο το μέρος, ήρθε κι έκλαιγε, αναστέναζε και νά, τώρα αρρώστησε.

— Ξέρετε όμως; Αυτός πρώτος ρίχνεται σ' όλους τους άλλους· είναι θυμωμένος γι' αυτό που έγινε με σας· λένε πως ένα παιδί, τον Κρασότκιν, τον χτύπησε με σουγιά στο πλευρό...

— Το άκουσα κι αυτό, αλήθεια είναι επικίνδυνο: ο Κρασότκιν είναι σπουδαίος υπάλληλος, εδώ πέρα μπορούμε να 'χουμε και τίποτα φασαρίες...

— Θα σας συμβούλευα, εξακολούθησε με ζέση ο Αλιόσα, να μην τον στείλετε καθόλου στο σχολείο για κάμποσον καιρό, ώσπου να ησυχάσει... και να του περάσει αυτή η οργή...

— Οργή! Ακριβώς αυτό είναι. Οργή. Τούτο το μικρό πλάσμα κλείνει μέσα του μεγάλο θυμό. Σεις δεν τα ξέρετε όλα. Επιτρέψτε μου να σας εξηγήσω ευσεβάστως μερικά πράγματα. Συνέβη τούτο: ύστερα από εκείνο το επεισόδιο όλοι οι μαθητές άρχισαν να τον κοροϊδεύουν και να τον λένε ξέφτι. Τα παιδιά του σχολείου είναι άκαρδα πλάσματα: το καθένα χωριστά είναι άγγελος, όμως σαν βρίσκονται μαζί, ιδιαίτερα στο σχολείο, πολλές φορές δε λυπούνται κανέναν. Αρχίσανε να τον κοροϊδεύουν, εθίγη η περηφάνεια του Ηλιούσα. Ένα συνηθισμένο αγόρι, ένα αδύναμο παιδί θα 'χε υποκύψει, θα ντρεπότανε για τον πατέρα του, και όμως αυτός ορθώθη μόνος έναντι όλων δια τον πατέρα του, και την δικαιοσύνη, δια την αλήθεια. Διότι εκείνο το οποίον ησθάνθη όταν ησπάζετο τας χείρας του αδερφού σας κραυγάζοντας: «Συγχωρέστε τον μπαμπάκα, συγχωρέστε τον μπαμπάκα», αυτό μόνον ο Θεός και γω το γνωρίζουμε. Έτσι λοιπόν τα παιδιά μας, δηλαδή όχι τα δικά σας, μα τα δικά μας, τα παιδιά των καταφρονεμένων μα ευγενών ανθρώπων, μαθαίνουν την αλήθεια απ' τα εννιά τους χρόνια. Πού να το νιώσουν αυτό οι πλούσιοι; Εκείνοι σ' όλη τους τη ζωή δε θα δουν ποτέ τούτο το βάθος των πραγμάτων, μα ο Ηλιούσα εκείνη τη στιγμή, στην πλατεία, εκείνην ακριβώς τη στιγμή που του φιλούσε τα χέρια, συνέλαβε όλη την αλήθεια. Τούτη η αλήθεια εισέδυσε εις την καρδιάν του και την συνέ-

τριψε δια παντός, είπε με ζέση κι εκτός εαυτού ο λοχαγός και χτύπησε με τη δεξιά του γροθιά την αριστερή του παλάμη, σαν να 'θελε να δείξει παραστατικά πώς χτύπησε τον Ηλιούσα η «αλήθεια». Εκείνη την ίδια μέρα είχε πυρετό, όλη τη νύχτα παραμιλούσε. Όλη εκείνη τη μέρα μιλούσε λίγο μαζί μου, όλο σώπαινε, μόνον που παρατήρησα πώς με κοίταζε, όλο με κοίταζε απ' τη γωνιά του και όλο και στριμωγνόταν πιο κοντά στο παράθυρο κι έκανε τάχα πως διάβαζε τα μαθήματα, κι όμως έβλεπα πως δεν ήταν τα μαθήματα που τον απασχολούσαν. Την επομένη ήπια αρκετά, δε θυμάμαι καλά-καλά, απ' τη θλίψη μου, σαν αμαρτωλός άνθρωπος που είμαι. Η μητερούλα άρχισε κι αυτή να κλαίει —τη μητερούλα την αγαπάω πολύ— λοιπόν και γω κατέβασα μερικά ποτηράκια, ξόδεψα τα τελευταία μου χρήματα. Μη με κατακρίνετε, καλέ μου κύριε: στη Ρωσία οι μεθυσμένοι είναι οι καλύτεροι άνθρωποι. Οι πιο καλοί μας άνθρωποι είναι μεθύστακες. Έμεινα λοιπόν στο κρεβάτι και τον ξέχασα σχεδόν τον Ηλιούσκα. Και εκείνη την ίδια μέρα άρχισαν τα παλιόπαιδα να τον χοροϊδεύουν απ' το πρωί. «Ξέφτι, του φωνάζανε· τον πατέρα σου τον αρπάξανε απ' το ξέφτι του και τον σύρανε έξω απ' την ταβέρνα και συ έτρεχες δίπλα του και φώναζες να τον συγχωρέσουν». Την τρίτη μέρα ήρθε απ' το σχολείο και βλέπω το πρόσωπό του αναστατωμένο, κατάχλωμο. Τι έχεις; του λέω. Σωπαίνει. Βέβαια μέσα στο δωμάτιο δεν μπορούσα να κουβεντιάσω μαζί του, γιατί αμέσως θα μπαίνανε στη μέση η μητερούλα και οι κοπέλες, οι κοπέλες τα ξέραν όλα, απ' την πρώτη κιόλας μέρα. Η Βαρβάρα Νικολάγιεβνα άρχισε να γκρινιάζει: «Γελωτοποιοί, παλιάτσοι! Μήπως χάνετε και τίποτα της προκοπής;» Έτσι είναι, της λέω, Βαρβάρα Νικολάγιεβνα, μήπως μπορούμε να χάνουμε και τίποτα της προκοπής; Έτσι ξεμπέρδεψα για εκείνη τη φορά. Το λοιπόν, το βράδακι πήρα το παιδί να χάνουμε έναν περίπατο. Βγαίναμε και πριν απ' αυτό το περιστατικό κάθε βράδι και παίρναμε αυτόν ακριβώς τον δρόμο που πάμε τώρα, απ' την εξώπορτά μας ως εκείνη εκεί τη μεγάλη κοτρώνα, —βλέπετε; Εκείνη που κοίτεται ξεμοναχιασμένη κοντά στο φράχτη, εκεί που αρχίζουν τα βοσκοτόπια. Ερημικό και πολύ όμορφο μέρος. Πηγαίνουμε λοιπόν με τον Ηλιούσκα· το χεράκι του είναι μες στο χέρι μου, έτσι γινόταν πάντοτε. Λεπτό είναι το

χεράκι του, λεπτούτσικα τα δάχτυλά του, κρύα· υποφέρει κι απ' το στήθος του το καημενούλι μου. «Μπαμπά, λέει, μπαμπά!» «Τι εί-
ναι;» του λέω. Βλέπω τα ματάκια του ν' αστράφτουν. «Μπαμπά,
τι σου 'κανε τότε, μπαμπά!»

«Τι να γίνει Ηλιούσα», λέω. «Μην τα ξαναφτιάξεις μαζί του, μπαμπά, μην τα ξαναφτιάξεις. Τα παιδιά λένε πως σου 'δωσε δέκα ρούβλια γι' αυτό». «'Όχι, του λέω, Ηλιούσα, τώρα με κανένα τρό-
πο δε θα πάρω λεφτά απ' αυτόν». Άρχισε να τρέμει ολόκληρος, άρπαξε το χέρι μου με τα δυο του χεράκια και το φιλούσε. «Μπα-
μπά λέει, μπαμπά, κάλεσέ τον σε μονομαχία, στο σχολείο με κο-
ροϊδεύουν και μου λένε πως είσαι φοβιτσιάρης και δεν τον καλείς σε μονομαχία, και πως θα πάρεις δέκα ρούβλια απ' αυτόν». «Σε μονο-
μαχία, Ηλιούσα, δεν μπορώ να τον καλέσω», απαντάω εγώ, και του εκθέτω εν συντομία όλα εκείνα που είπα και σε σας. Τ' άκουσε εκείνος και μου λέει: «Μπαμπά, μην τα ξαναφτιάξεις όμως μαζί του. Θα μεγαλώσω και θα τον καλέσω εγώ και θα τον σκοτώσω μονά-
χος μου!» Τα ματάκια του σπίθιζαν και καίγανε. Λοιπόν, είμαι κο-
ντά στ' άλλα και πατέρας, έπρεπε βέβαια να του πω και την αλήθεια: είναι αμαρτία, του λέω, να σκοτώνει κανείς, έστω και σε μονομα-
χία. «Μπαμπά, λέει, μπαμπά θα τον ρίξω κάτω σαν μεγαλώσω, θα του πετάξω μακριά το σπαθί με το σπαθί μου, θα ορμήσω πάνω του, θα τον ρίξω κάτω, θα στριφογυρίσω από πάνω του το σπαθί και θα του πω: Θα μπορούσα, τούτη κιόλας τη στιγμή, να σε σκο-
τώσω, μα σε συγχωράω· νά τι σου κάνω!» Βλέπετε, βλέπετε, καλέ μου κύριε, τι διεργασία συνετελέσθη εκείνες τις δυο μέρες στο μικρό του κεφαλάκι· μέρα νύχτα τη σκεφτόταν τούτη την εκδίκηση με το σπαθί και τη νύχτα γι' αυτό θα παραμιλούσε. Μονάχα που άρχισε να 'ρχεται απ' το σχολείο πολύ δαρμένος, αυτό το 'μαθα εδώ και τρεις μέρες, έχετε δίκιο σ' όσα είπατε. Δε θα τον ξαναστείλω σ' αυ-
τό το σχολείο. Μαθαίνω πως τα 'βαλε μονάχος μ' όλη την τάξη και τους προκαλεί όλους, έχει εξαφθεί πολύ, η καρδιά του φλέγεται, τρώμαξα τότε γι' αυτόν. Πάλι κάναμε περίπατο. «Μπαμπά, ρωτά-
ει, μπαμπά, αλήθεια λένε πως οι πλούσιοι είναι οι πιο δυνατοί στον κόσμο;» «Ναι, του λέω, Ηλιούσα, δεν υπάρχει στον κόσμο δυνατό-
τερος απ' τον πλούσιο». «Μπαμπά, λέει, θα πλουτίσω, θα γίνω α-

ξιοματικός και θα τους τσακίσω όλους, θα μου δώσει παράσημο ο Τσάρος, θα γυρίσω και τότε κανένas δε θα τολμήσει...» Ύστερα σώπασε κι όταν ξαναμίλησε, τα χείλη του τρέμανε και πάλι. «Μπαμπά, λέει, τι κακιά που είναι η πολιτεία μας, μπαμπά!» «Ναι, λέω, Ηλιούσετσα δεν είναι και πολύ καλή η πολιτεία μας». «Μπαμπά, να πάμε σ' άλλη πολιτεία, σε μια καλή, λέει, πολιτεία όπου κανένas δεν ξέρει τίποτα για μας». «Θα πάμε, λέω, Ηλιούσα, θα πάμε, περίμενε μονάχα να μαζέψω λεφτά». Χάρηκα κι εγώ που μου δινόταν ευκαιρία να τον κάνω να ξεχάσει τις μαύρες σκέψεις του, κι αρχίσαμε να κάνουμε όνειρα μαζί: «Πως θα πάμε σ' άλλη πολιτεία, θ' αγοράσουμε αλογάκι δικό μας κι αμαξάκι. Θα βάλουμε μέσα την μητερούλα και τις αδερφούλες, θα τις τυλίξουμε καλά καλά κι εμείς θα περπατάμε δίπλα. Πού και πού θα σε βάζω και σένα επάνω, μα εγώ θα περπατάω εκεί δίπλα, γιατί πρέπει να το λυπηθούμε και λιγάκι τ' αλογάκι μας, δεν πρέπει βέβαια όλοι να του φορτωθούμε· έτσι λοιπόν θα ξεκινήσουμε». Ενθουσιάστηκε μ' αυτά και το κυριότερο γιατί θα 'χει δικό του αλογάκι κι αμαξάκι και θα πηγαίνει όπου θέλει. Είναι γνωστό πως για το ρωσόπουλο, αυτό είναι ό,τι πιο όμορφο μπορεί να λαχταρήσει. Φλυαρούσαμε πολλή ώρα· δόξα να 'χει ο Θεός, σκέφτομαι, τον διασκέδασα, ησύχασε. Αυτό έγινε προχτές το βράδι, μα χτες το βράδι αλλάξανε τα πράγματα. Ξαναπήγε σ' αυτό το σχολείο και γύρισε σκυθρωπός, πολύ σκυθρωπός. Το βράδι τον πήρα απ' το χέρι να κάνουμε περίπατο· σώπαινε, λέξη δεν έλεγε. Άρχισε τότε να φυσάει, ο ουρανός συννέφιασε, μύρισε φθινόπωρο, σουρούπωνε πια, περπατάγαμε και οι δυο μας. Είμαστε θλιμμένοι. «Λοιπόν πώς θα ξεκινήσουμε» του λέω, με τη σκέψη να ξαναρχίσω τη χτεσινή κουβέντα. Σωπαίνει. Μονάχα που κατάλαβα τα δαχτυλάκια του να τρέμουν μες στο χέρι μου. Ε, σκέφτομαι, άσχημα πάμε, κάτι καινούργιο θα 'γινε. Φτάσαμε όπως και τώρα ίσαμε τούτη την πέτρα, κάθισα εδώ στην πέτρα, χαρταετοί πλανιόνταν στον ουρανό, ήταν καμιά τριανταριά, που θορυβούσαν και χροτούσαν στον αέρα. Είναι, βλέπετε, η εποχή τους τώρα. «Νά, λέω, Ηλιούσα, καιρός είναι ν' αμολήσουμε και εμείς τον περσινό αετό μας. Θα στον διορθώσω· πού τον έχεις κρυμμένο;» Σωπαίνει τ' αγόρι μου, κοιτάει παράμερα, έχει μισογυρισμένη την πλάτη του σε μένα.

Τότε ξαφνικά σφύριξε άνεμος δυνατός, σηκώθηκε σκόνη... Έπεσε ξάφνου πάνω μου, αγκάλιασε με τα χεράκια του το λαιμό μου, μ' έσφιξε. Ξέρετε, τα παιδιά, όταν είναι σιωπηλά και περήφανα, κρατάνε για πολλή ώρα τα δάκρυά τους, μα όταν ξεσπάσουν, σαν τα πιάσει μεγάλη θλίψη, τότε όχι μονάχα κλαίνε, μα τα δάκρυά τους τρέχουν ποτάμι. Έτσι λοιπόν και τότε μου 'βρεξε όλο το πρόσωπο με τα ζεστά του δάκρυα. Έκλαιγε μ' αναφυλλητά σαν να 'χε ρίγη, έτρεμε, με σφίγγει πάνω του, εγώ κάθομαι πάνω στην πέτρα. «Μπαμπάκα, ξεφωνίζει, μπαμπάκα, καλέ μου μπαμπάκα, πόσο σε ταπείνωσε!» Άρχισα τότε κι εγώ τα κλάματα, καθόμαστε και κλαίμε και οι δυο μας. «Μπαμπάκα, λέει, μπαμπάκα μου!» «Ηλιούσα, του λέω, Ηλιούσετσα!» Κανένας δε μας είδε τότε, μονάχα ο Θεός μας είδε. Ίσως να μου το καταχωρήσει στο δελτίο ποιότητας, Αλεξέι Φιοντόροβιτς. Μα όχι, το παιδάκι μου εγώ δε θα το δείρω για να ικανοποιηθείτε εσείς!

Τέλειωσε και πάλι με εκείνο το ύφος του το μοχθηρό και παλιατσίστικο. Μα ο Αλιόσα ένιωσε πως τώρα πια του 'χει εμπιστοσύνη και πως, αν ήταν άλλος στη θέση του τότε ο άνθρωπος αυτός δε θα «κουβέντιαζε» έτσι και δε θα αποκαλύπτε όλα όσα αποκαλύψε σ' αυτόν τώρα μόλις. Αυτό έδωσε θάρρος στον Αλιόσα που η φυχή του ήταν γεμάτη δάκρυα.

— Αχ, πόσο θα 'θела να γίνουμε φίλοι με τ' αγοράκι σας! αναφώνησε. Αν με βοηθούσατε κι εσείς...

— Πώς, πώς, μουρμούρισε ο λοχαγός.

— Όμως τώρα δεν είναι αυτό που θέλω να σας πω, είναι κάτι άλλο, ακούστε, ακούστε! εξακολούθησε να αναφωνεί φλογερά ο Αλιόσα. Μου έχουν αναθέσει μια αποστολή: αυτός ο ίδιος ο αδερφός μου, ο Ντιμήτρι, έχει προσβάλει και τη μνηστή του, μιαν ευγενέστατη κοπέλα που σίγουρα θα την έχετε ακουστά. Έχω το δικαίωμα να σας αποκαλύψω την προσβολή που της έγινε και μάλιστα είμαι υποχρεωμένος να σας το πω γιατί αυτή, όταν έμαθε την αδικία που έγινε σε βάρος σας κι όταν πληροφορήθηκε για τη δύσκολη κατάσταση όπου βρισκόσαστε, μου 'δωσε τώρα την εντολή... πριν από λίγη ώρα... να σας φέρω τούτη την ενίσχυση από μέρος της... μα μονάχα από μέρους της, όχι απ' τον Ντιμήτρι που την παράτησε

και την ίδια, κι ούτε από μένα, απ' τον αδερφό του, κι ούτε από κανέναν άλλον μα από κείνη, μονάχα από κείνη! Σας ικετεύει να δεχτείτε τη βοήθειά της... σας έχει προσβάλει, και κείνην και σας ο ίδιος ο άνθρωπος... Και σας θυμήθηκε μάλιστα την ίδια ακριβώς στιγμή που υπέστη κι αυτή την ίδια προσβολή (ίδια σε σοβαρότητα εννοώ) όπως κι εσείς! Είναι δηλαδή μια αδερφή που έρχεται να βοηθήσει τον αδερφό της... Αυτήν ακριβώς την εντολή μου 'δωσε: να σας πείσω να δεχτείτε τούτα τα διακόσια ρούβλια από μίαν αδερφή σας που ξέρει πως έχετε ανάγκη. Κανένας δε θα το μάθει, κανένα κουτσομπολιό δε θα γίνει... νά τα διακόσια ρούβλια, και σας ορκίζομαι, πρέπει να τα δεχτείτε, αλλιώς... αλλιώς πρέπει όλοι να 'ναι εχθροί σ' αυτόν τον κόσμο! Όμως υπάρχουν και σε τούτη τη γη αδέρφια... Έχετε ευγενική ψυχή... πρέπει να το καταλάβετε αυτό, πρέπει!

Κι ο Αλιόσα του άπλωσε τα δυο κολλαριστά κατοστάρικα. Εκείνη τη στιγμή στέχονταν και οι δυο δίπλα στη μεγάλη πέτρα, κοντά στο φράχτη. Ολόγυρά τους κανένας. Τα χαρτονομίσματα φάνηκε να χάνανε στο λοχαγό φοβερή εντύπωση: τινάχτηκε, μα στην αρχή μόνο και μόνο από την κατάπληξή του, καθώς φαίνεται. Κάτι παρόμοιο δεν το 'χε καθόλου φανταστεί και δεν περίμενε μια τέτοια λύση. Μια τέτοια βοήθεια και μάλιστα τόσο σημαντική, δεν την είχε δει ούτε στον ύπνο του. Πήρε τα χαρτονομίσματα και σχεδόν ένα λεπτό δεν μπορούσε ούτε ν' απαντήσει· το πρόσωπό του πήρε μίαν εντελώς καινούργια έκφραση.

— Για μένα, για μένα τόσα λεφτά, διακόσια ρούβλια! Θεέ μου! Τέσσερα χρόνια έχω να δω τόσα λεφτά, Θεέ μου! Και λέει πως είναι αδερφή μου... αλήθεια έτσι είναι; Αλήθεια;

— Σας ορκίζομαι πως όλα όσα σας είπα είναι αλήθεια! — φώναξε ο Αλιόσα.

Ο λοχαγός κοκκίνησε.

— Ακούστε όμως καλέ μου, ακούστε. Αν τα δεχτώ, δε θα 'μαι τάχα παλιάνθρωπος; Στα δικά σας τα μάτια, Αλεξί Φιοντόροβιτς, δε θα 'μαι παλιάνθρωπος; Όχι, Αλεξί Φιοντόροβιτς, ακούστε με, ακούστε με· —έλεγε όλο και πιο βιαστικά, αγγίζοντας και με τα δυο του χέρια τον Αλιόσα. Τώρα εσείς προσπαθείτε να με πείσετε

να τα δεχτώ λέγοντας πως μου τα στέλνει μια «αδερφή», όμως μέσα σας δε θα νιώσετε περιφρόνηση για μένα αν τα πάρω, ε;

— Μα όχι, όχι! Σας ορκίζομαι σ' ό,τι έχω ιερό πως όχι! Και ποτέ δε θα το μάθει κανείς, μονάχα εμείς θα το ξέρουμε: εγώ, εσείς κι εκείνη κι ακόμα μια κυρία πολύ καλή της φίλη...

— Καλά η κυρία! Ακούστε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, ακούστε με, τώρα ήρθε η στιγμή που πρέπει να μ' ακούσετε γιατί εσείς δεν μπορείτε να καταλάβετε τι μπορεί να σημαίνουν τώρα για μένα τούτα τα διακόσια ρούβλια, εξακολούθησε ο δύστυχος και τον έπιανε σιγά-σιγά μια περίεργη, άγρια, θα 'λεγε κανείς, έξαρση.

Λες και δεν ήξερε τι έλεγε, μιλούσε πολύ γρήγορα κι ασθμαίνοντας, σάμπως να φοβόταν πως δεν θα τον αφήσουν να τα πει όλα.

— Εκτός που τούτα τα λεφτά θα τ' αποχτούσα τίμια, μια και μου τα δίνει μια τόσο αξιοσέβαστη και άγια «αδερφή», ξέρετε τάχα πως τώρα μπορώ να φροντίσω τη μητερούλα και τη Νίνोटσκα, την κόρη μου, το μικρό καμπουριασμένο μας αγγελούδι; Ο γιατρός Χερτσενστούμπε ήρθε από καλοσύνη του και την εξέτασε, μιαν ολάκερη ώρα έκανε: «Τίποτα, λέει, δεν καταλαβαίνω, κι όμως το ιαματικό υδωρ που πουλιέται εδώ στο φαρμακείο (έγραφε αυτός τη συνταγή) σίγουρα θα την ωφελήσει», μα και ποδόλουτρα με κάποιο φάρμακο της έγραψε. Το ιαματικό λοιπόν υδωρ έχει τριάντα καπίκια και θα πρέπει να πιεί κάπου σαράντα μπουκάλια. Πήρα λοιπόν και γω τη συνταγή και την έβαλα στο ράφι κάτω από τα εικονίσματα, εκεί βρίσκεται και τώρα. Και της Νίνोटσκας είπε να της κάνουμε μπάνια σε κάποια διάλυση, κάτι ζεστά μπάνια δηλαδή, κάθε μέρα πρωί και βράδι. Το λοιπόν, πώς θα μπορούσαμε να κάνουμε τέτοιες θεραπείες εκεί μέσα στο διαμέρισμά μας, χωρίς υπηρέτρια, χωρίς χαμιά βοήθεια, χωρίς σκεύη και νερό; Κι όμως τη Νίνोटσκα την έχει ποτίσει ολόκληρη ο ρευματισμός, αυτό δεν σας το είπα ως τα τώρα, τις νύχτες τής πονάει όλο το δεξί της πλευρό· υποφέρει και —το πιστεύετε τάχα;— τούτος ο άγγελος σφίγγει τα δόντια του για να μη μας ανησυχήσει, δε στενάζει για να μη μας ξυπνήσει. Τρώμε ό,τι τύχει, ό,τι βρεθεί, όμως εκείνη παίρνει το χειρότερο κομμάτι, ένα κομμάτι που μονάχα στο σκυλί θα 'κανε να το πετάξεις: «Δεν τ' αξίζω, σαν να λείι, αυτό το κομμάτι, από σας το στερώ, σας είμαι βάρος». Αυ-

τό λέει τ' αγγελικό της βλέμμα. Την περιποιόμαστε κι αυτό της είναι οδυνηρό: «Δεν τ' αξίζω όλα αυτά, δεν τ' αξίζω, είμαι μια ανάξια σακάτισσα, άχρηστη». Κι όμως αξίζει και παραξίζει γιατί αυτή μας ημερεύει με την αγγελική της ταπεινσύνη και με τη βοήθεια που της δίνει ο Θεός, γιατί χωρίς αυτήν, χωρίς τον δικό της καλό λόγο, το σπίτι μας θα 'ταν κόλαση, ακόμα και τη Βάρια, κι εκείνη τη μαλάκωσε. Όμως δεν πρέπει να κατακρίνετε και τη Βαρβάρα Νικολάγιεβνα, κι αυτή είναι ένας άγγελος, ένα άγγελος προσβλημένος. Μας ήρθε το καλοκαίρι και είχε μαζί της δεκάξι ρούβλια, τα κέρδισε δίνοντας μαθήματα και τα 'χε στη μπάντα για τα έξοδα της επιστροφής, για να γυρίσει το Σεπτέμβρη, τώρα δηλαδή, στην Πετρούπολη. Και εμείς της πήραμε τα λεφτούλια και τα φάγαμε και τώρα δεν έχει με τι να γυρίσει, νά πως είναι... Μα κι ούτε μπορεί να γυρίσει γιατί δουλεύει για μας σαν κατεργίτης, τη ζέφαμε στη δουλειά σαν υποζύγιο, γιατί όλους αυτή μας φροντίζει, μπαλώνει, πλένει, σκουπίζει, βάζει τη μητερούλα να πλαγιάσει, και η μητερούλα είναι γκρινιάρα, και η μητερούλα είναι κλαψιάρα, και η μητερούλα είναι τρελή!... Όστε λοιπόν τώρα μ' αυτά τα διακόσια ρούβλια μπορώ να πάρω μιαν υπηρέτρια, το καταλαβαίνετε αυτό, Αλεξέι Φιοντόροβιτς; Μπορώ ν' αρχίσω τη θεραπεία των αγαπημένων μου, μπορώ να στείλω τη σπουδάστρια στην Πετρούπολη, θ' αγοράσω βοδινό, θα φάμε κάτι καινούργιο. Θεέ μου, μα αυτό είναι όνειρο!

Ο Αλιόσα ήταν τρομερά ευχαριστημένος που του 'φερε τόσο ευτυχία και που αυτός ο φτωχός τη δέχτηκε.

— Σταθείτε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, σταθείτε, αρπάχτηκε ξαφνικά από 'να καινούργιο όνειρο ο λοχαγός κι άρχισε να μιλάει βιαστικά και ξέφρενα. Μα το ξέρετε τάχα πως τώρα ίσως θα μπορούσαμε στ' αλήθεια να πραγματοποιήσουμε τ' όνειρό μας με τον Ηλιούσχα; Θ' αγοράσουμε ένα αλογάκι κι ένα αμάξι, και τ' αλογάκι θα είναι μαύρο, με παρακάλεσε το δίχως άλλο να 'ναι μαύρο, και θα ξεκινήσουμε όπως τα λέγαμε προχτές. Έχω στην επαρχία Κ—σχαγια έναν γνωστό δικηγόρο, παιδικό μου φίλο, και μου 'πε ένας έμπιστος άνθρωπος πως, αν θα πάω εκεί, θα μου δώσει τάχα τη θέση του αλληλογράφου στο γραφείο του· πού ξέρεις λοιπόν, μπο-

ρεί και στ' αλήθεια να μου τη δώσει... Ε, να 'βαζα λοιπόν τη μητερούλα πάνω στ' αμάξι, να 'βαζα και τη Νίνοτσα, τον Ηλιούσετσα θα τον βάλω να οδηγάει και εγώ με τα πόδια από κοντά και θα πέρναμε το δρόμο... Θεέ μου, αν πάρω κι ένα ποσό που μου χρωστάνε εδώ πέρα, που το 'χω πια για χαμένο, ίσως να φτάσουν τα λεφτά και γι' αυτό!

— Θα φτάσουν, θα φτάσουν! αναφώνησε ο Αλιόσα. Η Κατερίνα Ιβάνοβνα θα σας στείλει κι άλλα, όσα θέλετε και — ξέρετε; — έχω και εγώ λεφτά, πάρτε όσα σας χρειάζονται, σαν να τα παίρνετε από αδερφό, σαν από φίλο· αργότερα θα μου τα επιστρέψετε... Σεις θα πλουτίσετε, θα πλουτίσετε! Και, ξέρετε, ποτέ δε θα μπορούσατε να φανταστείτε τίποτα καλύτερο απ' αυτή τη μετακόμιση σ' άλλη επαρχία! Αυτό θα 'ναι η σωτηρία σας και το κυριότερο θα σωθεί και το παιδάκι σας και μάλιστα θα πρέπει να βιαστείτε, πριν έρθει ο χειμώνας, πριν πιάσουν τα χρύα και να μας γράψετε από κει και θα μένουμε αδέρφια... Όχι αυτό δεν είναι όνειρο!

Ο Αλιόσα ήταν έτοιμος να τον αγκαλιάσει, τόσο ευχαριστημένος ήταν. Μα σαν τον κοίταξε, έμεινε ξαφνικά ακίνητος: ο άλλος στεκόταν με το λαιμό τεντωμένο, με τα χείλη τεντωμένα, με το πρόσωπο χλωμό κι αλλοπαρμένο, τα χείλη του σάλευαν, σαν να 'θελαν κάτι να προφέρουν. Κανέννας ήχος δεν έβγαινε, όμως αυτός εξακολουθούσε να κουνάει τα χείλη του έτσι που σε τρώμαζε.

— Τι έχετε; είπε ο Αλιόσα κι ανατρίχιασε.

— Αλεξί Φιοντόροβιτς... εγώ... εσείς... τραύλισε με φωνή που κοβόταν ο λοχαγός, κοιτάζοντας παράξενα, άγρια και στυλά τον Αλιόσα, έχοντας την έκφραση του ανθρώπου που αποφάσισε να ριχτεί στο κενό, διαστέλλοντας τα χείλη του σαν σε χαμόγελο: Εγώ... εσείς... Θέλετε να σας δείξω τώρα ένα κόλπο, ε; ψιθύρισε ξαφνικά γρήγορα και σταθερά χωρίς να κομπιάζει πια.

— Τι κόλπο;

— Έτσι ένα κολπάκι, εξακολουθούσε να ψιθυρίζει ο λοχαγός.

Το στόμα του στράβωσε προς τ' αριστερά, τ' αριστερό μάτι μισόκλεισε κι αυτός κοίταζε συνεχώς τον Αλιόσα μ' επιμονή.

— Μα τι έχετε, τι κόλπο λέτε; φώναξε αυτός εντελώς πια τρομαγμένος.

— Νά τι κόλπο, κοιτάτε! τσίριξε ξαφνικά ο λοχαγός.

Κι αφού του 'δειξε τα δυο χαρτονομίσματα που όλη την ώρα, όσο κρατούσε η κουβέντα, τα βαστούσε και τα δυο απ' τη γωνιά με το μεγάλο δάχτυλο και το δείκτη του δεξιού χεριού, τ' άρπαξε άξαφνα με μανία, τα τσαλάκωσε και τα 'σφιξε στη γροθιά του.

— Το είδατε, το είδατε! τσίριξε χλωμός κι εκτός εαυτού, και ξάφνου σήκωσε τη γροθιά του και πέταξε με δύναμη τα δυο τσαλακωμένα χαρτιά στην άμμο. Το είδατε; τσίριξε και πάλι δείχνοντάς τα με το δάχτυλο. Ε, λοιπόν, νά!...

Και σηκώνοντας το δεξί του πόδι άρχισε να τα ποδοπατάει μ' άγριο θυμό, ξεφωνίζοντας και λαχανιάζοντας με το κάθε χτύπημα του ποδιού.

— Νά τα λεφτά σας! Νά τα λεφτά σας! Νά τα λεφτά σας! Νά τα λεφτά σας! ξάφνου έκανε ένα πήδημα προς τα πίσω κι όρθωσε το κορμί του μπροστά στον Αλιόσα. Όλο του το ύφος είχε μιαν ανείπωτη περηφάνεια.

— Πέστε σ' εκείνους που σας έστειλαν πως το ξέφτι δεν πουλάει την τιμή του! φώναξε απλώνοντας τα χέρια του.

Ύστερα, έστριψε γρήγορα κι άρχισε να τρέχει. Μα δεν έκανε ούτε πέντε βήματα και γύρισε και κούνησε το χέρι του στον Αλιόσα. Σε λίγο, ύστερα από άλλα πέντε βήματα γύρισε για τελευταία φορά. Δεν είχε πια το κακό χαμόγελο στα χείλη, απεναντίας έτρεμε ολάκερος απ' τα δάχρια. Με μια κλαψιάριχη φωνή, κομπιάζοντας και λαχανιασμένος, του φώναξε:

— Και τι θα 'λεγα λοιπόν στ' αγόρι μου, αν έπαιρνα από σας λεφτά για το ντρόπιασμά μας; και λέγοντάς τα αυτά, άρχισε να τρέχει, και τούτη τη φορά δεν ξαναγύρισε.

Ο Αλιόσα κοίταζε το κατόπι του με μιαν ανείπωτη θλίψη. Ω, το καταλάβαινε πως ο άλλος ως την τελευταία στιγμή ούτε κι ο ίδιος το 'ξερε πως θα τσαλακώσει και θα πετάξει τα χαρτονομίσματα. Εκείνος δε γύρισε άλλο να κοιτάξει πίσω του, ο Αλιόσα το 'ξερε πως τώρα πια δεν θα γυρίσει. Να τρέξει πίσω του και να τον φωνάξει δεν ήθελε, ήξερε το γιατί. Όταν εκείνος χάθηκε εντελώς, ο Αλιόσα σήκωσε τα δυο χαρτονομίσματα. Ήταν μονάχα πολύ

τσαλακωμένα και παραχωμένα στην άμμο, μα δεν είχαν πάθει τίποτα και μάλιστα τρίζανε σαν καινούργια όταν ο Αλιόσα τα ξεδίπλωνε και τα 'σιαζε. Έστερα τα 'βαλε στην τσέπη του και πήγε στης Κατερίνας Ιβάνοβνα να της αναφέρει την αποτυχία της αποστολής του.

ΠΕΜΠΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

PRO ΚΑΙ CONTRA

I

Συνεννόηση

ΠΡΩΤΗ υποδέχτηκε και πάλι τον Αλιόσα η κυρία Χοχλάκοβα. Ήταν βιαστική. Είχε συμβεί κάτι σημαντικό: η κρίση υστερίας της Κατερίνας Ιβάνοβνα τέλειωσε με λιποθυμία, ύστερα της ήρθε μια «τρομερή, φοβερή αδυναμία, πλάγιασε, γλάρωσε τα μάτια της κι άρχισε να παραμιλάει. Τώρα έχει πυρετό, στείλανε να φωνάξουν τον Χερτσενστούμπε, ειδοποίησαν και τις θείες. Οι θείες ήρθαν κιόλας μα ο Χερτσενστούμπε δεν έχει φτάσει ακόμα. Όλοι είναι στο δωμάτιό της και περιμένουν. Τι θα γίνει; Έχει χάσει τις αισθήσεις της. Κι αν είναι κανέννας εγκεφαλικός πυρετός;»

Λέγοντάς τα αυτά η κυρία Χοχλάκοβα φαινόταν σοβαρά τρομαγμένη: «Αυτό πια είναι σοβαρό, σοβαρό!» πρόσθετε σε κάθε λέξη, λες κι όλα όσα της είχαν συμβεί πρωύτερα δεν ήταν σοβαρά. Ο Αλιόσα την άκουγε λυπημένος. Άρχισε να της διηγείται και τις δικές του περιπέτειες, μα αυτή τον διέκοψε απ' τις πρώτες κιόλας λέξεις: ήταν πολύ βιαστική, τον παρακάλεσε να κάτσει στο δωμάτιο της Lise κι εκεί να την περιμένει.

— Η Lise, αγαπητότατε Αλεξέι Φιοντόροβιτς, του φιθύρισε σχεδόν στ' αυτή, η Lise μ' έχανε πολύ ν' απορήσω μόλις πριν από λίγο, μα και μ' ευχαρίστησε, γι' αυτό και εγώ της τα συγχωρώ όλα. Φα-

νταστείτε: μόλις φύγατε άρχισε ξαφνικά να λέει ειλικρινά πως μετανοεί γιατί τάχα σας κορόιδεφε χτες και σήμερα. Όμως αυτή δεν σας κορόιδευε, αστειευόταν μονάχα. Μα τόσο σοβαρά μετανοούσε, έκλαιγε σχεδόν, που απόρησα. Ποτέ ως τα τώρα δεν μετανοούσε σοβαρά όταν με κορόιδευε εμένα, μονάχα έκανε πως τάχα λυπάται για ό,τι είχε γίνει. Και ξέρετε, δεν περνάει στιγμή που να μην με κοροϊδέφει. Μα τώρα τα 'λεγε σοβαρά, όλα άρχισαν να γίνονται σοβαρά. Εκτιμάει εξαιρετικά τη γνώμη σας, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, κι αν μπορείτε μην κακοκαρδιστείτε μαζί της και μην της κρατάτε κακία. Και εγώ η ίδια δεν κάνω τίποτα άλλο παρά να παραβλέπω τα καμώματά της γιατί είναι μια εξυπνούλα! Το πιστεύετε τάχα; Μόλις τώρα έλεγε πως εσείς ήσασταν ο φίλος των παιδικών της χρόνων, «ο πιο σημαντικός φίλος των παιδικών μου χρόνων», φανταστείτε λοιπόν, ο πιο σημαντικός. Κι εγώ λοιπόν τι ήμουν; Πάνω σ' αυτό έχει αισθήματα πολύ σοβαρά, ακόμα και αναμνήσεις, μα το σπουδαιότερο είναι τούτες οι φράσεις και οι κουβέντες, τ' αναπάντεχα λογάκια που στα ξεφουρνίζει εκεί που δεν τα περιμένεις. Πριν λίγες μέρες λόγου χάρη μου είπε για το πεύκο: όταν ήταν πολύ μικρή είχαμε στον κήπο μας ένα πεύκο, δηλαδή και τώρα θα υπάρχει εκεί πέρα στη θέση του ώστε δεν είναι ανάγκη να μιλάω στον άοριστο. Τα πεύκα δεν είναι άνθρωποι, ζούνε πολλά χρόνια και δεν γερνάνε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς. «Μαμά, μου λέει, θυμάμαι εκείνο το πεύκο σαν σε όνειρο»* κάπως αλλιώς το είπε δηλαδή, γιατί αυτό είναι μπερδεφodουλειά, το πεύκο είναι ανόητη λέξη. Όμως μου είπε πάνω σ' αυτό το θέμα τόσο πρωτότυπα πράματα που δεν αναλαμβάνω καθόλου να σας τα ξαναπώ. Άλλωστε τα 'χω ξεχάσει. Χαίρετε λοιπόν, είμαι πολύ συγχινημένη και φαίνεται πως χάνω τα λογικά μου. Αχ, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, δυο φορές στη ζωή μου τρελάθηκα και με γιατρέψανε. Πηγαίνετε στη Lise. Δώστε της θάρρος. Εσείς πάντα το καταφέρνετε θαυμάσια αυτό. Lise, φώναξε πλησιάζοντας στην πόρτα, σου 'φερα τον Αλεξέι Φιοντόροβιτς, που

* Εδώ ο συγγραφέας κάνει ένα λογοπαίγνιο με τις λέξεις σόζνα (πεύκο) και σοζνα (σαν όνειρο). Αμετάφραστο στα ελληνικά. (Σ.τ.Μ.)

τον πρόσβαλες τόσο πολύ, όμως αυτός δεν είναι καθόλου θυμωμένος, απεναντίας μάλιστα απορεί πώς μπόρεσες και φαντάστηκες τέτοιο πράγμα!

— Μερσι, **maman**· ελάτε μέσα, Αλεξέι Φιοντόροβιτς.

Ο Αλιόσα μπήκε. Η Lise φαινόταν ταραγμένη και ξαφνικά κατακοκκίνισε. Σίγουρα ντρεπόταν κι όπως συμβαίνει πάντα σε τέτοιες περιστάσεις, άρχισε να μιλάει γρήγορα γρήγορα για εντελώς άσχετα πράγματα, σάμπως αυτά ακριβώς τα άσχετα ήταν που την ενδιαφέρονε εκείνη τη στιγμή.

— Η μαμά μου είπε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, όλη την ιστορία για τα διακόσια ρούβλια και πως θα πηγαίνατε... σε κείνον τον φτωχό αξιωματικό... και μου διηγήθηκε όλη τη φριχτή ιστορία για το πώς τον προσβάλανε και, ξέρετε, αν και η μαμά διηγείται έτσι που δύσκολα την καταλαβαίνεις... όλο πηδάει απ' το 'να θέμα στο άλλο... όμως και πάλι έκλαιγα όταν την άκουγα. Τι έγινε λοιπόν; Τα δώσατε αυτά τα λεφτά; Και πώς είναι τώρα εκείνος ο δυστυχισμένος;

— Το άσχημο είναι που δεν του τα 'δωσα, αυτό είναι μια ολόκληρη ιστορία, απάντησε ο Αλιόσα σάμπως κι αυτόν να τον απασχολούσε περισσότερο απ' όλα το πως δεν έδωσε τα χρήματα.

Κι όμως η Lise, το 'δε πολύ καλά πως κι αυτός δεν την κοιτάει στα μάτια και προσπαθεί να μιλάει για άσχετα πράγματα. Ο Αλιόσα κάθισε κοντά στο τραπέζι κι άρχισε να διηγείται. Μα απ' τα πρώτα κιόλας λόγια ξεθάρρεψε κι έκανε τη Lise να ενδιαφερθεί. Μιλούσε κάτω απ' την επίδραση των δυνατών συγκινήσεων και της πρόσφατης ζωηρής εντύπωσης και τα κατάφερε να διηγηθεί καλά. Και στη Μόσχα ακόμα, όταν η Lise ήταν μικρή, του άρεσε να πηγαίνει σπίτι της και να της διηγείται για εκείνα που του συνέβαιναν ή για εκείνα που διάβαζε, ή για τα γεγονότα των παιδικών του χρόνων. Μερικές φορές μάλιστα ονειροπολούσανε και πλάθανε ολάκερες ιστορίες μαζί, που οι περισσότερες ήταν εύθυμες κι αστείες.

Τώρα σάμπως να 'χανε μεταφερθεί ξαφνικά στους παλιούς μοσχοβίτικους καιρούς, εδώ και δυο χρόνια. Η Lise είχε συγκινηθεί εξαιρετικά μ' αυτή τη διήγηση. Ο Αλιόσα τα κατάφερε να ζωγραφίσει με φλογερό αίσθημα τη μορφή του «Ηλιούσετσκα». Όταν πια τέλειωσε μ' όλες τις λεπτομέρειες τη σκηνή όπου εκείνος ο δυστυχι-

σμένος ποδοπατούσε τα λεφτά, η Lise έσμιξε τα χέρια κι αναφώνησε ασυγκράτητη.

— Έσπε δεν τα δώσατε τα λεφτά, ώστε τον αφήσατε να φύγει! Θεέ μου, έπρεπε να τρέξετε και να τον προφτάσετε...

— Όχι, Lise, καλύτερα που δεν έτρεξα, είπε ο Αλιόσα και σηκώθηκε και βημάτισε σκεπτικός στο δωμάτιο.

— Πώς είναι καλύτερα; Γιατί είναι καλύτερα; Τώρα δεν έχουν ούτε ένα κομμάτι φωμί και θα χαθούν!

— Δεν θα χαθούν, γιατί παρ' όλα αυτά θ' αποκτήσουν τούτα τα διακόσια ρούβλια. Όπως και να 'ναι αύριο θα τα πάρει. Αύριο πια σίγουρα θα τα πάρει, πρόφτασε ο Αλιόσα καθώς έκοβε βόλτες σκεπτικός. Γιατί πρέπει να ξέρετε, Lise συνέχισε σταματώντας άξαφνα μπροστά της, πως έκανα ο ίδιος ένα λάθος, μα και το λάθος καλύτερα που έγινε.

— Ποιο λάθος και γιατί είναι καλύτερα;

— Νά γιατί. Αυτός ο άνθρωπος είναι δειλός και μ' αδύνατο χαρκτήρα. Είναι πολύ βασανισμένος και πολύ καλόκαρδος. Όλη την ώρα τώρα νά τι σκέφτομαι: Για ποιο λόγο πειράχτηκε έτσι ξαφνικά και ποδοπάτησε τα λεφτά; Γιατί σας βεβαιώνω πως ως την τελευταία στιγμή δεν το 'ξερε πως θα τα ποδοπατήσει. Νομίζω λοιπόν πως ήταν πολλές οι αιτίες που του καχοφάνηκαν όλα αυτά... μα κι ούτε μπορούσε να γίνει διαφορετικά στην κατάσταση που βρισκόταν... Και πρώτα πρώτα πειράχτηκε γιατί χάρηκε υπερβολικά και δεν μου το 'κρυψε. Αν χαιρότανε, μα όχι και πάρα πολύ, αν δεν το 'δειχνε, αν υποκρινόταν όπως κάνουν άλλοι, όταν έπαιρνε τα λεφτά, τότε θα μπορούσε ακόμα να το υποφέρει και να δεχτεί. Όμως αυτός χάρηκε πολύ αληθινά, και τούτο ακριβώς είναι που τον πείραξε. Αχ, Lise, αυτός είναι ειλικρινής κι ανοιχτόκαρδος άνθρωπος, μα σε τέτοιες περιπτώσεις αυτό ακριβώς είναι κακό! Όλη την ώρα που μου μιλούσε, η φωνή του ήταν τόσο αδύνατη και τα 'λεγε τόσο βιαστικά, όλο χαχανίζοντας μ' ένα παράξενο γελάκι, ή μάλλον έκλαιγε... ναι, σωστά, έκλαιγε, τόσο ενθουσιασμένος ήταν... μου 'λεγε και για τις κόρες του... και για την θέση που θα του δώσουνε σε μιαν άλλη πολιτεία... Και μόλις μου άνοιξε την καρδιά του, ντράπηκε ξαφνικά γιατί μου την άνοιξε κι απογυμνώθηκε έτσι μπροστά μου. Τότε α-

κριβώς και μ' αντιπάθησε. Και είναι απ' τους πιο ντροπαλούς φτωχούς. Μα το κυριότερο, πειράχτηκε γιατί πολύ γρήγορα μ' έκανε φίλο του. Πολύ γρήγορα με θεώρησε δικό του άνθρωπο. Ενώ πρώτα αγρίευε μαζί μου, προσπαθούσε να με φοβίσει, μόλις είδε τα λεφτά, άρχισε να μ' αγκαλιάζει. Γιατί μ' αγκάλιαξε, όλο μ' άγγιζε με τα χέρια του. Η ταπείνωση που ένιωσε θα 'ταν σίγουρα αυτής της μορφής. Και εκείνην ακριβώς την ώρα έκανα και εγώ ένα πολύ σοβαρό λάθος: μου ήρθε να του πω ξαφνικά πως, αν τα λεφτά δεν του φτάσουν για να μεταφερθεί στην άλλη πολιτεία, θα του δώσω όσα θέλει. Αυτό λοιπόν τον έκανε ν' απορήσει: γιατί δηλαδή προθυμοποιήθηκα να τον βοηθήσω; Ξέρετε, Lise, είναι ανυπόφορο για έναν προσβλημένον άνθρωπο όταν όλοι βαλθούν να του κάνουν τον ευεργέτη... Αυτό το 'χω ακούσει· ο στάρετς μού το 'λεγε. Δεν ξέρω πώς να το εκφράσω, μα το είδα συχνά κι ο ίδιος. Μα και εγώ το ίδιο ακριβώς αισθάνομαι σε τέτοιες περιπτώσεις. Και το κυριότερο είναι που αν και δεν το 'ξερε ως την τελευταία στιγμή πως θα ποδοπατήσει τα χαρτονομίσματα, όμως το προαισθανόταν. Αυτό πια είναι σίγουρο. Γι' αυτό κιόλας ο ενθουσιασμός του ήταν τόσο μεγάλος. Γιατί το προαισθανόταν... Κι όμως αν κι όλα αυτά είναι πολύ άσχημα, πάλι καλύτερα που ήρθαν έτσι. Νομίζω μάλιστα πως ούτε καν μπορούσαν να γίνουν καλύτερα...

— Γιατί, γιατί δεν μπορούσαν να γίνουν καλύτερα; ξεφώνισε η Lise κοιτάζοντας με μεγάλη απορία τον Αλιόσα.

— Γιατί, Lise, αν δεν ποδοπατούσε μα έπαιρνε τούτα τα λεφτά, όταν θα γύριζε σπίτι του, το πολύ ύστερα από μιαν ώρα, θα 'βαζε τα κλάματα για την ταπείνωσή του, νά τι θα γινόταν το δίχως άλλο. Θα 'βαζε τα κλάματα και ίσως να ερχόταν να με βρει μόλις χάραζε και θα μου πετούσε ίσως τα χαρτονομίσματα και θα τα ποδοπατούσε, όπως έκανε και πριν από λίγο. Μα τώρα έφυγε τρομερά περήφανος, θριαμβεύοντας, αν και ξέρει πως «κατάστρεψε τον εαυτό του». Θα πει λοιπόν πως τώρα πια είναι το ευκολότερο πράμα να τον κάνουμε να πάρει τα διακόσια ρούβλια, αύριο κιόλας, γιατί απόδειξε πια την τιμή του, ποδοπάτησε τα λεφτά... Δεν μπορούσε βέβαια να ξέρει, όταν τα ποδοπατούσε, πως θα ξαναπάω αύριο να του τα δώσω. Κι ωστόσο τα 'χει τρομερή ανάγκη αυτά τα χρήμα-

τα. Αν και τώρα είναι περήφανος, σήμερα κιόλας θα σκέφτεται πόσο μεγάλη βοήθεια έχασε. Τη νύχτα θα σκέφτεται ακόμα πιο πολύ, θα το δει στον ύπνο του κι αύριο το πρωί θα 'ναι έτοιμος ίσως να τρέξει να με βρει και να μου ζητήσει συγνώμη. Και τότε αχριβώς θα παρουσιαστώ: «Νά, θα του πω, είστε περήφανος άνθρωπος, τ' αποδείξατε, μα τώρα πάρτε τα, συγχωρέστε μας». Τότε λοιπόν και θα τα πάρει!

Ο Αλιόσα πρόφερε με κάποια παραφορά το «τότε λοιπόν και θα τα πάρει!» Η Lise χτύπησε παλαμάκια.

— Αχ, αυτό είναι αλήθεια, αχ, αυτό το κατάλαβα άξαφνα πολύ καθαρά! Αχ, Αλιόσα, πώς τα ξέρετε όλα αυτά; Είστε τόσο νέος κι όμως ξέρετε τι κρύβει η ψυχή... Εγώ ποτέ δε θα το σκεφτόμουν αυτό...

— Το σπουδαιότερο είναι που πρέπει να τον πείσουμε πως αυτός είναι εντελώς ίσος με μας, παρ' όλο που παίρνει από μας χρήματα, εξακολουθούσε να λέει μ' έξαψη ο Αλιόσα, κι όχι μονάχα ίσος μα και υπέρτερός μας...

— Υπέρτερός μας, υπέροχα, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, μα συνεχίστε, μα συνεχίστε!

— Ναι, δηλαδή δεν εκφράστηκα καλά... για ανωτερότητα... όμως αυτό δεν πειράζει γιατί...

— Μα ναι δεν πειράζει, δεν πειράζει βέβαια! Με συγχωρείτε, αγαπητέ μου Αλιόσα... Ξέρετε, εγώ ως τα τώρα σχεδόν δε σας σεβόμουν... δηλαδή σας σεβόμουν μα σας θεωρούσα ίσο μου, μα τώρα θα σας σέβομαι για την ανωτερότητά σας... Μη θυμώνετε, αγαπητέ μου, και μη νομίζετε πως κάνω «πνεύμα», πρόσθεσε αμέσως με κάποιο πάθος. Είμαι κωμική και μικρή, όμως εσείς, εσείς... ακούστε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, μήπως τάχα όλος αυτός ο συλλογισμός μας... δηλαδή ο δικός σας... όχι καλύτερα να τον πούμε δικός μας... μήπως τάχα έχει μέσα του μια περιφρόνηση γι' αυτόν, για τον δυστυχημένο... επειδή δηλαδή ξεφαχνίζουμε τώρα την ψυχή του, λες και το κάνουμε αφ' υψηλού, ε; Επειδή αποφασίσαμε τόσο σίγουρα τώρα πως θα πάρει τα λεφτά, ε;

— Όχι, Lise, δεν υπάρχει περιφρόνηση, απάντησε σταθερά ο Αλιόσα σάμπως να 'ταν προετοιμασμένος για μια τέτοια ερώτηση, αυτό

το σκέφτηκα κι εγώ καθώς ερχόμουν εδώ. Μα σκεφτείτε το λοιπόν: τι περιφρόνηση μπορεί να υπάρχει εδώ τη στιγμή που κι εμείς είμαστε σαν κι αυτόν, τη στιγμή που όλοι είναι σαν κι αυτόν. Γιατί κι εμείς τέτοιοι είμαστε, δεν είμαστε καλύτεροι. Μα κι αν ακόμα θα ήμασταν καλύτεροι, πάλι θα 'μασταν σαν κι αυτόν, αν βρισκόμαστε στη θέση του... Δεν ξέρω για σας, Lise, μα νομίζω πως εγώ σε πολλά ζητήματα είμαι μικρόφυχος. Όμως αυτός δεν είναι καθόλου, απεναντίας έχει πολύ ευγενική ψυχή... Όχι, Lise, δεν υπάρχει εδώ πέρα καμιά περιφρόνηση γι' αυτόν! Ξέρετε, Lise, ο στάρετς μια φορά είχε πει: «Τους ανθρώπους πρέπει να τους φροντίζει κανείς σαν να 'ταν παιδιά και μερικούς μάλιστα σαν να 'ταν άρρωστοι...»

— Αχ, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, αχ, καλέ μου, ας αρχίσουμε να περιποιόμαστε τους ανθρώπους σαν να 'ναι άρρωστοι!

— Ας αρχίσουμε, Lise· εγώ είμαι πρόθυμος, μονάχα που εγώ ο ίδιος δεν είμαι εντελώς έτοιμος. Άλλοτε είμαι πολύ ανυπόμονος, κι άλλοτε πάλι μου λείπει η διορατικότητα... Νά, εσείς, είστε εντελώς διαφορετική.

— Αχ, δεν το πιστεύω! Αλεξέι Φιοντόροβιτς, πόσο είμαι ευτυχισμένη!

— Είμαι πολύ ευχαριστημένος που μου το λέτε, Lise.

— Αλεξέι Φιοντόροβιτς, είστε εκπληκτικά καλός, μονάχα που μερικές φορές νομίζει κανείς πως είστε σχολαστικός... κι όμως καλογνωρίζοντάς σας βλέπει κανείς πως δεν είστε σχολαστικός. Πηγαίνετε, κοιτάξτε στην πόρτα, ανοίξτε σιγά σιγά και κοιτάξτε μην κρυφακούει η μητερούλα, φιθύρισε ξαφνικά η Lise νευρικά και γρήγορα.

Ο Αλίοσα πήγε, άνοιξε την πόρτα και είπε πως κανένας δεν κρυφακούει.

— Πλησιάστε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, συνέχισε η Lise κοκκινίζοντας όλο και περισσότερο, δώστε μου το χέρι σας, έτσι. Ακούστε, πρέπει να σας κάνω μια σοβαρή εξομολόγηση: το χτεσινό γράμμα δε σας το 'στείλα στ' αστεία μα στα σοβαρά...

Και σκέπασε με το χέρι τα μάτια της. Ήταν φανερό πως ντρέποταν πολύ να κάνει αυτή την εξομολόγηση. Ξαφνικά άρπαξε το χέρι του και το φίλησε με ορμή τρεις φορές.

— Αχ, Lise, αυτό είναι υπέροχο, αναφώνησε χαρούμενα ο Αλιόσα. Εγώ όμως ήμουν εντελώς βέβαιος πως στα σοβαρά μου το γράφατε.

— Για φαντάσου, ώστε έτσι, ε; είπε κι απομάκρυνε ξαφνικά το χέρι του, χωρίς να τ' αφήνει παρ' όλα αυτά απ' το χέρι της, κοκκινίζοντας τρομερά και γελώντας μ' ένα σύντομο, ευτυχισμένο γέλιο. Εγώ του φίλησα το χέρι κι αυτός μου λέει: «αυτό είναι υπέροχο».

Όμως άδιστα του 'κανε επιπλήξεις. Κι ο Αλιόσα ήταν πολύ ταραγμένος.

— Θα 'θελα πάντα να σας αρέσω, Lise, όμως δεν ξέρω πώς να το καταφέρω αυτό, μουρμούρισε αυτός και κοκκίνησε.

— Αλιόσα, καλέ μου, είστε ψυχρός και θρασύς. Ακούς εκεί! Με διαλέξατε για γυναίκα σας και ησυχάσατε! Και ήσασταν βέβαιος πως σας έγραφα στα σοβαρά! Αυτό πια είναι θράσος, ναι, αυτό είναι!

— Μα είναι κακό λοιπόν που ήμουν βέβαιος; είπε ο Αλιόσα και ξάφνου γέλασε.

— Αχ, Αλιόσα, απεναντίας είναι τρομερά καλό, είπε η Lise και τον κοίταξε τρυφερά και ευτυχισμένα.

Ο Αλιόσα στεκόταν με το χέρι του ακόμα μέσα στο δικό της. Ξάφνου έσκυψε και τη φίλησε ίσα στα χείλη.

— Τι 'ναι αυτό πάλι! Τι πάθατε; ξεφώνισε η Lise.

Ο Αλιόσα τα 'χασε ολότελα..

— Συγχωρέστε με, αν δεν έκανα καλά... Ίσως φέρθηκα πολύ ανόητα... Είπατε πως είμαι ψυχρός, λοιπόν κι εγώ σας φίλησα... Μονάχα που βλέπω πως έγινε πολύ ανόητα.

Η Lise γέλασε κι έκρυψε το πρόσωπό της στα χέρια.

— Και μ' αυτό το ένδυμα! της ξέφυγε ανάμεσα στα γέλια.

Ξαφνικά έπαψε να γελάει κι έγινε σοβαρή, σχεδόν αυστηρή.

— Όμως, Αλιόσα, δεν είναι καιρός ακόμα για φιλία, πρέπει να περιμένουμε, γιατί και οι δυο μας δεν ξέρουμε απ' αυτές τις δουλειές, θα πρέπει πολύ καιρό ακόμα να περιμένουμε, συμπέρανε ξαφνικά. Πέστε μου καλύτερα, γιατί με παίρνετε εμένα την ανόητη, την άρρωστη, εσείς που είσατε τόσο έξυπνος, τόσο στοχαστικός, τόσο παρατηρητικός; Αχ, Αλιόσα, είμαι τρομερά ευτυχισμένη, γιατί καθόλου δεν σας αξίζω!

— Αξίζετε, Lise. Τούτες τις μέρες θα φύγω οριστικά από το μοναστήρι. Βγαίνοντας στον κόσμο, πρέπει να παντρευτώ, αυτό το ξέρω. Έτσι μου είπε κι εκείνος. Ποια καλύτερη από σας θα πάρω λοιπόν... και ποια άλλη εκτός από σας θα με πάρει; Αυτό το σκέφτηκα καλά. Πρώτα πρώτα με ξέρετε απ' τα παιδικά μου χρόνια και ύστερα έχετε πάρα πολλές ικανότητες που εγώ δεν τις έχω. Η ψυχή σας είναι πιο πρόσχαρη απ' τη δική μου. Εσείς, το κυριότερο, είστε πιο αθώα από μένα, εγώ πολλά, πάρα πολλά έχω αγγίξει πια... Αχ, δεν ξέρετε εσείς. Και εγώ Καραμάζοβ είμαι! Όσο για το ότι γελάτε και αστειεύεστε μαζί μου, δε με πειράζει· αντίθετα, γελάτε κι αυτό μ' ευχαριστεί... Όμως εσείς γελάτε σαν ένα μικρό χοριτσάκι, μα σκέφτεστε σαν ένας μάρτυρας...

— Σαν μάρτυρας; Πώς αυτό;

— Ναι, Lise. Νά, πριν από λίγο ρωτήσατε μην τάχα περιφρονούμε κάπως εκείνο τον δυστυχισμένο γιατί κάνουμε την ανατομία της ψυχής του. Αυτή είναι μια ερώτηση μάρτυρα... δεν μπορώ, βλέπετε, να εκφραστώ καλά, όμως σ' όποιον έρχονται τέτοιες ερωτήσεις, αυτός σίγουρα είναι ικανός να υποφέρει. Καθισμένη εδώ πέρα στην πολυθρόνα, θα 'χετε βέβαια σκεφτεί για πολλά πράγματα...

— Αλιόσα, δώστε μου το χέρι σας, γιατί μου το τραβάτε; πρόφερε η Lise με μια φωνή αδυνατισμένη και σαν υπόκωφη απ' την ευτυχία. Ακούστε, Αλιόσα· τι θα φορέσετε όταν βγείτε απ' το μοναστήρι; Τι κουστούμι θα βάλετε; Μη γελάτε, μη θυμώνετε, αυτό είναι πολύ πολύ σημαντικό για μένα.

— Για το κουστούμι, Lise, δε σκέφτηκα ακόμα, μα θα φορέσω ό,τι θελετε εσείς.

— Θέλω να 'χετε ένα σκούρο μπλε βελούδινο σακάκι, άσπρο πικέ γιλέκο και γκριζα ρεμπούμπλικα... Πέστε μου, το πιστέψατε πριν από λίγο πως δεν σας αγαπώ, όταν απαρνήθηκα το χτεσινό μου γράμμα;

— Όχι, δεν το πίστεψα.

— Ω, είσαπτε αφόρητος, αδιόρθωτος!

— Βλέπετε, το 'ξερα πως εσείς... όπως φαίνεται, μ' αγαπάτε, μα έκανα πως σας πιστεύω πως δε μ' αγαπάτε για να μη... σας φέρω σε δύσκολη θέση...

— Τόσο το χειρότερο! Χειρότερο μα και καλύτερο απ' όλα. Αλιόσα, σας αγαπάω τρομερά. Πριν έρθετε το πρωί σκέφτηκα: θα του ζητήσω το χτεσινό γράμμα κι αν το βγάλει ήσυχα ήσυχα και μου το δώσει — απ' αυτόν όλα να τα περιμένεις — τότε θα πει πως καθόλου δεν μ' αγαπάει, τίποτα δεν αισθάνεται για μένα και είμαι μονάχα ένα ανόητο κι ανάξιο παιδί και τότε εγώ είμαι χαμένη. Όμως εσείς αφήσατε το γράμμα στο κελί κι αυτό μου 'δωσε θάρρος. Δεν είναι αλήθεια πως τ' αφήσατε στο κελί γιατί προαισθανόσαστε πως θα ζητήσω πίσω το γράμμα; Δεν το χάνετε αυτό για να μη μου το δώσετε; Έτσι είναι; Έτσι δεν είναι;

— Αχ, Lise, καθόλου δεν είναι έτσι. Το γράμμα το 'χω και τώρα μαζί μου, και πριν το 'χα, νά, σ' αυτή την τσέπη, νάτο.

Ο Αλιόσα έβγαλε γελώντας το γράμμα και της το 'δειξε κρατώντας το μακριά της.

— Όμως δεν θα σας το δώσω, κοιτάξτε το μονάχα από κεί που είσαστε.

— Πώς; Όστε πριν είπατε φέματα· είσαστε καλόγερος και είπατε φέματα;

— Ναι, μάλλον είπα φέματα, είπε γελώντας ο Αλιόσα. Για να μη σας δώσω το γράμμα είπα φέματα. Είναι κάτι πολύτιμο για μένα, πρόσθεσε ξαφνικά με πάθος και πάλι κοκκίνισε: ποτέ και σε κανέναν δε θα το δώσω!

Η Lise τον κοίταξε ενθουσιασμένη.

— Αλιόσα, άρχισε και πάλι να μιλάει γρήγορα, κοιτάξτε: στην πόρτα μήπως κρυφακούει η μαμά.

— Καλά, Lise, θα κοιτάξω, μα δεν θα 'ταν τάχα καλύτερα να μην κοίταζα, ε; Γιατί να υποπτευόσαστε πως η μητέρα σας μπορεί να χάνει μια τέτοια μικροπρέπεια;

— Πώς μικροπρέπεια; Τι μικροπρέπεια; Είναι δικαίωμά της να κρυφακούει για να μάθει τι χάνει η κόρη της κι όχι μικροπρέπεια, κόρωσε η Lise. Να είστε βέβαιος, Αλεξί Φιοντόροβιτς, πως όταν κι εγώ θα γίνω μητέρα και θα 'χω μια κόρη στην ηλικία μου, τότε το δίχως άλλο θα κρυφακούω.

— Αλήθεια, Lise; Αυτό δεν είναι καλό.

— Αχ, Θεέ μου, μα τι μικροπρέπεια υπάρχει εδώ πέρα; Αν ή-

ταν καμιά συνθησιμένη κουβέντα που γίνεται σ' ένα κοσμικό σαλόνι κι εγώ κρυφάκουγα, τότε αυτό θα 'ταν μικροπρέπεια. Μα εδώ είναι η κόρη της που κλείστηκε μ' ένα νέο στο δωμάτιο... Ακούστε, Αλιόσα, πρέπει να ξέρετε πως και σας θα σας παρακολουθώ απ' την ημέρα που θα παντρευτούμε και θ' ανοίγω τα γράμματά σας και θα τα διαβάζω όλα... σας προειδοποιώ...

— Ναι, βέβαια... αν είναι έτσι... τραύλισε ο Αλιόσα: μονάχα που αυτό δεν είναι καλό...

— Ω, τι περιφρόνηση! Αλιόσα, αγαπητέ μου, ας μη μαλώσουμε απ' την πρώτη φορά, καλύτερα να σας πω όλη την αλήθεια: και βέβαια είναι πολύ άπρεπο να κρυφακούει κανείς και φυσικά εγώ έχω άδικο κι εσείς έχετε δίκιο, όμως εγώ παρ' όλα αυτά θα κρυφακούω.

— Να κρυφακούτε. Δε θα καταφέρετε τίποτα ν' ανακαλύψετε εναντίον μου, είπε γελώντας ο Αλιόσα.

— Αλιόσα, θα με υπακούτε όμως; Πρέπει κι αυτό να το κανονίσουμε από πριν.

— Με μεγάλη προθυμία, Lise, μα όχι στα σπουδαιότερα ζητήματα. Σ' αυτά, κι αν ακόμα δεν συμφωνείτε μαζί μου, εγώ θα κάνω το καθήκον μου.

— Έτσι και πρέπει. Πρέπει λοιπόν να ξέρετε πως εγώ απεναντίας όχι μονάχα είμαι έτοιμη να σας υπακούω στα πιο σημαντικά ζητήματα, μα πάντα θα υποχωρώ μπροστά στη δική σας θέληση, αυτό σας τ' ορκίζομαι από τώρα, πάντα, για όλη μου τη ζωή, ξεφώνισε φλογερά η Lise. Κι αυτό θα με κάνει ευτυχισμένη, ευτυχισμένη! Όμως δεν είναι αυτό μονάχα. Σας ορκίζομαι πως ποτέ δεν θα κρυφακούω, ούτε μια φορά, ποτέ, ούτε ένα γράμμα σας δεν θα διαβάσω, γιατί εσείς έχετε δίκιο κι όχι εγώ. Κι αν και θα το θελω τρομερά να κρυφακούω, αυτό το ξέρω, όμως εγώ, παρ' όλα αυτά, δε θα το κάνω γιατί εσείς το θεωρείτε αγένεια. Είσαστε τώρα σαν τη Θεία μου Πρόνοια. Ακούστε, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, γιατί είσαστε τόσο μελαγχολικός όλες τούτες τις μέρες, και χτες και σήμερα; Ξέρω πως έχετε στεναχώριες, μα βλέπω πως εκτός απ' αυτό έχετε και μιαν ιδιαίτερη θλίψη, μυστική ίσως, ε;

— Ναι, Lise, έχω και μια μυστική θλίψη, είπε λυπημένα ο Αλιόσα. Βλέπω πως μ' αγαπάτε, μια και το μαντέψατε αυτό.

— Τι θλίψη είναι αυτή λοιπόν; Γιατί; Μπορείτε να μου το πείτε; πρόφερε με δειλή παράκληση η Lise.

— Αργότερα θα σας το πω, Lise... ύστερα... ταραχτήκε ο Αλιόσα. Τώρα ούτε και θα με καταλάβετε ίσως. Μα είναι πιθανόν ούτε καν να τα καταφέρω να σας το πω.

— Εκτός απ' αυτό σας βασανίζουν οι αδερφοί σας, ο πατέρας, ε;

— Ναι, και οι αδερφοί, πρόφερε ο Αλιόσα στοχαστικά.

— Δεν τον αγαπώ τον αδερφό σας τον Ιβαν Φιοντόροβιτς, Αλιόσα, παρατήρησε ξαφνικά η Lise.

Ο Αλιόσα σημείωσε αυτήν την παρατήρηση με κάποιαν έκπληξη, μα δεν είπε τίποτα πάνω σ' αυτό.

— Οι αδερφοί μου καταστρέφουν τον εαυτό τους, εξακολούθησε: κι ο πατέρας μου το ίδιο. Και καταστρέφουν κι άλλους μαζί τους. Είναι η «πρωτόγονη δύναμη των Καραμάζοβ», όπως εκφράστηκε τις προάλλες ο πάτερ Παΐσιος: πρωτόγονη, τραχιά και ακατέργαστη... Δεν ξέρω καν αν και το πνεύμα του Θεού επιφέρεται πάνω απ' αυτή τη δύναμη. Ξέρω μονάχα πως κι εγώ ο ίδιος είμαι Καραμάζοβ... Είμαι καλόγερος, ε; Είμαι καλόγερος, Lise; Είπατε πριν από λίγο πως είμαι καλόγερος;

— Ναι, το είπα.

— Κι όμως εγώ στο Θεό ακριβώς ίσως και να μην πιστεύω.

— Δεν πιστεύετε; Τι 'ναι αυτά που λέτε; είπε σιγανά και προσεχτικά η Lise.

Μα ο Αλιόσα δεν απάντησε. Τούτα τ' αναπάντεχα λόγια του είχαν κάτι το πολύ μυστηριακό, κάτι το πολύ υποκειμενικό, που ίσως κι ο ίδιος να μην το 'χε ξεκαθαρισμένο μέσα του, μα που χωρίς αμφιβολία τον βασάνιζε.

— Και νά που τώρα, εκτός απ' όλα τ' άλλα, φεύγει ο φίλος μου, ο καλύτερος άνθρωπος του κόσμου αφήνει τούτη τη γη. Αν ξέρατε, αν ξέρατε, Lise, πόσο είμαι δεμένος μαζί του, πόσο είμαι ψυχικά ταυτισμένος μ' αυτόν τον άνθρωπο! Και νά που τώρα θα μείνω μόνος... Θα 'ρθω κοντά σας, Lise... Από δω και πέρα θα 'μαστε μαζί...

— Ναι, μαζί, μαζί! Από δω και πέρα πάντα μαζί θα 'μαστε, για όλη μας τη ζωή. Ακούστε, φιλείστε με, σας το επιτρέπω.

Ο Αλιόσα τη φίλησε.

— Τώρα πηγαίνετε, ο Χριστός μαζί σας! κι έκανε πάνω του το σημείο του σταυρού. Πηγαίνετε το γρηγορότερο σ' εκείνον, όσο ζει ακόμα. Βλέπω πως σας καθυστέρησα άσπλαχνα. Σήμερα θα προσευχηθώ και για εκείνον και για σας. Αλιόσα, θα γίνουμε ευτυχισμένοι! Θα γίνουμε ευτυχισμένοι, θα γίνουμε;

— Νομίζω πως ναι, Lise.

Βγαίνοντας απ' το δωμάτιο της Lise, ο Αλιόσα δεν το βρήκε σκόπιμο να περάσει απ' της κυρίας Χοχλάκοβα και, χωρίς να τη χαιρετήσει, ήταν έτοιμος να βγεί απ' το σπίτι. Όμως, μόλις άνοιξε την πόρτα και βγήκε στη σκάλα, βρέθηκε μπροστά του η κυρία Χοχλάκοβα. Απ' τις πρώτες της λέξεις ο Αλιόσα κατάλαβε πως τον περίμενε επίτηδες εκεί πέρα.

— Αλεξέι Φιοντόροβιτς, αυτό είναι τρομερό. Αυτά είναι παιδιάστικα καμώματα. Όλα ανοησίες είναι. Ελπίζω να μην αρχίσετε να ελπίζετε... Ανοησίες, ανοησίες, ανοησίες! του επιτέθηκε αυτή.

— Μονάχα μην το λέτε σ' αυτήν, είπε ο Αλιόσα, γιατί θα ταραχτεί κι αυτό θα της είναι τώρα βλαβερό.

— Σωστά το λέτε. Μήπως εννοείτε πως κι εσείς συμφωνούσατε μαζί της μονάχα επειδή τη λυπόσαστε και δε θέλατε να τη θυμώσετε με αντιρρήσεις;

— Ω, όχι, καθόλου, μιλούσα εντελώς σοβαρά μαζί της, απάντησε σταθερά ο Αλιόσα.

— Εδώ είναι αδύνατο να υπάρξει σοβαρότητα. Και πρώτα πρώτα πρέπει να ξέρετε πως δε θα σας ξαναδεχτώ στο σπίτι μου και δεύτερο θα φύγω και θα την πάρω μαζί μου.

— Μα για ποιο λόγο; είπε ο Αλιόσα. Όλα αυτά θ' αργήσουν πολύ ακόμα. Ίσως θα χρειαστεί να περιμένουμε ενάμιση χρόνο.

— Αχ, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, αυτό είναι αλήθεια· φυσικά μέσα σ' ενάμιση χρόνο θα μαλώσετε και θα τα χαλάσετε χίλιες φορές μαζί της. Όμως εγώ είμαι τόσο δυστυχισμένη! Μπορεί βέβαια όλα αυτά να 'ναι μικροπράματα, όμως εμένα μ' έχουν αναστατώσει. Τώρα εγώ είμαι σαν τον Φάμουσοβ στην τελευταία σκηνή· σεις είστε ο Τσάτσκη και εκείνη η Σοφία. Και, φανταστείτε, εγώ ήρθα επίτηδες στη σκάλα για να σας συναντήσω. Μα και κει, το μοιραίον συντελείται στη σκάλα. Όλα τ' άκουσα, μόλις κρατήθηκα. Νά λοιπόν

η εξήγηση όλης της φριχτής νύχτας κι όλων των πρόσφατων υστεριών! Στην κόρη ο έρωτας και στη μητέρα ο θάνατος. Τώρα το δεύτερο και το σπουδαιότερο: τι γράμμα είναι αυτό που σας έγραφε, δείξτε το μου, τώρα, τώρα αμέσως!

— Όχι, δεν χρειάζεται. Πέστε μου πώς πάει η Κατερίνα Ιβάνοβνα, αυτό έχει μεγάλη σημασία για μένα.

— Εξακολουθεί να παραμιλάει, δεν ξανάρθε ακόμα στις αισθήσεις της. Οι θείες της είναι εδώ πέρα και το μόνο που κάνουν είναι να θρηνολογάνε και να κοχορεύονται μπροστά μου κι ο Χερτσενστούμπε ήρθε και τόσο τρόμαξε, που δεν ήξερα τι να του κάνω, και πώς να τον σώσω, ήθελα μάλιστα να φωνάξω γιατρό. Τον πήρανε με τ' αμάξι μου. Και ξαφνικά, σάμπως για να συμπληρωθούν όλα αυτά, έρχεστε και σεις με το γράμμα σας. Είναι αλήθεια πως όλα αυτά αναβάλλονται ακόμα για ενάμιση χρόνο. Για όνομα του κάθε μεγάλου και ιερού, για όνομα του σάρετς σας που πεθαίνει, Αλεξέι Φιοντόροβιτς, δείξτε μου αυτό το γράμμα, σε μένα, τη μητέρα! Αν θέλετε, κρατείστε το στα χέρια σας, μονάχα να το διαβάσω.

— Όχι, δεν θα σας το δείξω, Κατερίνα Οσίποβνα· κι αυτή ακόμα να το επέτρεπε, δε θα το 'δειχνα. Θα 'ρθω αύριο και, αν θέλετε, θα κουβεντιάσουμε μαζί για πολλά πράγματα, μα τώρα χαίρετε!

Κι ο Αλιόσα κατέβηκε τρέχοντας τη σκάλα και βγήκε στο δρόμο.

Ο Σμερντιακόβ με Κιθάρα

ΜΑ ΒΙΑΖΟΤΑΝ κιόλας. Κάτι σκέφτηκε την ώρα που χαιρετούσε τη Lise, τούτο: με τι τέχνασμα θα κατάφερνε να βρει τον αδερφό του Ντιμήτρι που ήταν φανερό πως κρυβόταν απ' αυτόν; Ήταν αρκετά αργά πια, τρεις πάνω κάτω, απόγευμα. Όλη του η ύπαρξη τον τραβούσε στο μοναστήρι, στον «μεγάλο» του ετοιμοθάνατο, όμως η ανάγκη να δει τον αδερφό του Ντιμήτρι τα κατανίκησε όλα: ο Αλιόσα πειθόταν όλο και περισσότερο με την κάθε ώρα που περνούσε πως θα γίνει κάποια αναπότρεπτη φοβερή καταστροφή. Τι καταστροφή ήταν αυτή και τι θα 'θελε να πει τούτη τη στιγμή στον αδερφό του, ίσως και ο ίδιος να μην μπορούσε να το καθορίσει.

«Ας πεθάνει ο ευεργέτης μου χωρίς εμένα. Τουλάχιστο δε θα κατηγορώ τον εαυτό μου σ' όλη μου τη ζωή πως κάτι μπορούσα να σώσω και δεν το 'κανα, πως κοίταξα τις δικές μου επιθυμίες. Κάνοντας έτσι, θα κάνω σύμφωνα με την εντολή του...»

Το σχέδιό του ήταν να πιάσει τον αδερφό του Ντιμήτρι αναπάντεχα. Να πάει δηλαδή και να πηδήσει το φράχτη όπως χτες, να μπει στον κήπο και να κάτσει στο περίπτερο.

«Αν δεν είναι εκεί πέρα, σκεφτόταν ο Αλιόσα, τότε θα κρυφτώ χωρίς να πω τίποτα ούτε στο Θωμά ούτε στις νοικοκυρές και θα κάτσω να τον περιμένω ως το βράδυ. Αν παραφυλάει όπως και πρώτα

μήπως έρθει η Γκρούσενκα, είναι πολύ πιθανό να 'ρθει στο περίπτερο...»

Για να λέμε την αλήθεια, ο Αλιόσα δε σκέφτηκε και πολύ καλά τις λεπτομέρειες του σχεδίου, όμως αποφάσισε να το εφαρμόσει, έστω κι αν αναγκαζόταν να μην πάει καθόλου στο μοναστήρι σήμερα.

Όλα γίνανε χωρίς κανένα απρόοπτο: πήδησε πάνω απ' το φράχτη, σχεδόν στο ίδιο το χτεσινό μέρος και πήγε κρυφά στο περίπτερο. Δεν ήθελε να τον δει κανένας: και η νοικοκυρά κι ο Θωμάς (αν ήταν εδώ) μπορεί να ήταν με το μέρος του αδερφού του, να υπάκουαν στις διαταγές του και να μην άφηναν τον Αλιόσα να μπει στον κήπο ή να ειδοποιούσαν τον Ντιμήτρι έγκαιρα πως φάχνουν να τον βρούνε. Στο περίπτερο δεν ήταν κανένας. Ο Αλιόσα κάθισε στη χτεσινή του θέση και περίμενε. Κοίταξε γύρω γύρω το περίπτερο. Του φάνηκε για κάποιο λόγο πολύ πιο σαραβαλιασμένο απ' ό,τι ήταν χτες, του φάνηκε πολύ άσχημο τούτη τη φορά. Η μέρα ωστόσο ήταν το ίδιο ηλιόλουστη όπως και χτες. Στο πράσινο τραπέζι είχε αποτυπωθεί ένας κύκλος απ' το χτεσινό ποτηράκι του κονιάκ, που θα 'χε, καθώς φαίνεται, ξεχειλίσει. Διάφορες κενές και άχρηστες σκέψεις άρχισαν να του περνάνε από το κεφάλι, όπως γίνεται πάντα τις ώρες της πληχτικής αναμονής: λόγου χάρη, γιατί τώρα που μπήκε εδώ μέσα κάθισε στην ίδια ακριβώς θέση όπου καθόταν και χτες και δεν κάθισε αλλού; Τέλος μελαγχόλησε, μελαγχόλησε τρομερά από την ανήσυχη αναμονή του αγνώστου. Μα δεν είχε περάσει ούτε ένα τέταρτο από την ώρα που ήρθε κι ακούστηκε ξαφνικά από κάπου εκεί κοντά ένα ακόρντο κιθάρας. Καθόταν ή κάθισε τώρα μόλις κάποιος σε είκοσι βήματα απόσταση, όχι πιο μακριά, κάπου μέσα στους θάμνους. Ο Αλιόσα θυμήθηκε πως, φεύγοντας χτες από το περίπτερο, είχε δει στ' αριστερά του, κοντά στο φράχτη, έναν πράσινο, χαμηλό πάγκο ανάμεσα στους θάμνους. Φαίνεται λοιπόν πως εκεί πέρα καθίσανε τώρα. Ποιοι λοιπόν; Μια αντρική φωνή άρχισε ξαφνικά να τραγουδάει μ' ένα γλυκανάλατο φαλτσέτο μια στροφή, ακομπανιάροντας με την κιθάρα:

*Δύναμη ακατανίκητη
με δένει στην καλή μου.*

*Κύριε, ελέ-έησον
 Αυτήν και μένα!
 Αυτήν και μένα!
 Αυτήν και μένα!*

Η φωνή σταμάτησε. Η φωνή του τενόρου ήταν λακέδικη και τα τσακίσματά της κι αυτά λακέδικα. Μια άλλη φωνή, γυναικεία, ακούστηκε ξαφνικά, χαϊδευτική και σαν δειλή, μα ωστόσο όλο ακισμούς.

— Γιατί δε μας ήρθατε τόσο καιρό τώρα, Πάβελ Φιοντόροβιτς, γιατί δεν μας καταδέχεστε;

— Έτσι, απάντησε η αντρική φωνή ευγενικά μα σταθερά κι αξιόπρεπα. Ήταν φανερό πως ο άντρας δέσποζε και η γυναίκα ήταν εκείνη που πήγαινε γυρεύοντας.

«Ο άντρας θα 'ναι ο Σμερντιακόβ», σκέφτηκε ο Αλιόσα. «Τουλάχιστον από τη φωνή έτσι φαίνεται. Η γυναίκα θα 'ναι η κόρη της ιδιοκτήτριας τούτου του σπιτιού, αυτή που ήρθε από τη Μόσχα, που φοράει φουστάνι με ουρά και πηγαίνει στη Μάρθα Ιγνάτιεβνα να γυρέψει σούπα...»

— Λατρεύω τρομερά τους στίχους όταν είναι καλά ταιριασμένοι, συνέχισε η γυναικεία φωνή. Γιατί δεν συνεχίζετε;

Η φωνή τραγούδησε πάλι:

*Τι να την κάνω την κορώνα
 σαν η καλή μου είναι καλά.
 Κύριε, ελέ-έησον!
 Αυτήν κατ' μένα!
 Αυτήν και μένα!
 Αυτήν και μένα!*

— Την προηγούμενη φορά ήταν ακόμα καλύτερο, παρατήρησε η γυναικεία φωνή. Είχατε τραγουδήσει για την κορώνα: σαν είναι η λατρεμένη μου καλά». Έτσι έβγαινε πιο τρυφερά. Σίγουρα το ξεχάσατε σήμερα.

— Οι στίχοι είναι ανοησία, είπε κοφτά ο Σμερντιακόβ.

— Αχ, όχι, εγώ αγαπώ πολύ τους στίχους.

— Κι όμως οι στίχοι είναι ανόητοι πέρα ως πέρα. Σχεφετείτε το και μόνη σας: Ποιος μιλάει με ρίμες σ' αυτόν τον κόσμο; Κι αν αρχίζαμε να μιλάμε όλοι μας με ρίμες, έστω και κατά διαταγήν των Αρχών, νομίζετε πως θα μπορούσαμε να πούμε πολλές κουβέντες; Οι στίχοι δεν είναι σοβαρή δουλειά, Μαρία Κοντράτιεβνα.

— Πώς τα καταφέρατε να είστε τόσο σοφός, πώς τα κατέχετε όλα αυτά; χαϊδευόταν όλο και περισσότερο η γυναικεία φωνή.

— Θα μπορούσα να κάνω πολύ περισσότερα και να ξέρω πολλά άλλα πράγματα, αν ήταν άλλη η μοίρα μου από γεννησιμιού μου. Θα καλούσα σε μονομαχία και θα σκότωνα με πιστόλι εκείνον που θα τολμούσε να με βρίσει και να με πει κάθαρμα επειδή έχω γεννηθεί χωρίς πατέρα από τη Σμερντιάστσαγια, αυτό μου το κοπανάγανε και στη Μόσχα κάθε ώρα και στιγμή. Ο Γρηγόρης Βασίλιεβιτς είναι η αιτία που το 'μαθε αυτό όλος ο κόσμος. Ο Γρηγόρης Βασίλιεβιτς με μέμφεται γιατί επαναστατώ ενάντια στη γέννησή μου. Εσύ, λέει, της έσχισες την κοιλιά. Ας λέει ό,τι θέλει. Όμως, μα την αλήθεια, θα προτιμούσα να με σκοτώνανε όταν βρισκόμουν ακόμα στην κοιλιά της μάνας μου, παρά να 'ρθω στον κόσμο. Λέγανε στην αγορά, και η μητερούλα σας βάλθηκε να μου τα διηγηθεί, δείχνοντας έτσι πως δεν έχει καθόλου τακτ' απάνω της, πως η μητέρα μου ήταν κασιδιάρα και πως είχε μπόι όσο δυο πήχες και τοσοδούτσικο. Γιατί τοσοδούτσικο όταν θα μπορούσε να το πει «και κάτι», όπως το λέει όλος ο κόσμος; Ήθελε να το πει συγχινητικά, μα είναι χωριάτικο το δάκρυ αυτό. Είναι αισθήματα μουζίκου. Και σας ρωτάω: Τι αισθήματα μπορεί να 'χει ένας Ρώσος μουζίκος μπροστά σ' έναν καλλιεργημένο άνθρωπο; Ο μουζίκος δεν είναι ικανός για κανένα αληθινό αίσθημα. Απ' τα παιδικά μου χρόνια, μόλις άκουγα αυτό το «τοσοδούτσικο» μου ερχόταν να σπάσω το κεφάλι μου στον τοίχο. Μισώ όλη τη Ρωσία, Μαρία Κοντράτιεβνα.

— Αν ήσασταν όμως εύελπισ ή κανέννας μικρός, κομφός ουσάρος, δε θα τα λέγατε αυτά μα θα βγάζατε το σπαθί σας και θα υπερασπίζατε όλη τη Ρωσία.

— Όχι μονάχα δε θέλω να γίνω ουσάρος, Μαρία Κοντράτιεβνα, μα απεναντίας είμαι υπέρ της κατάργησης όλων των φαντάρων.

— Κι όταν θα 'ρθει ο εχθρός, ποιος θα μας υπερασπιστεί λοιπόν;

— Δε χρειάζεται να μας υπερασπιστεί. Το δώδεκα έγινε η μεγάλη επιδρομή του αυτοκράτορα Ναπολέοντα του Γάλλου του πρώτου, του πατέρα του σημερινού, ενάντια στη Ρωσία και θα 'ταν πολύ καλά αν μας υποτάζανε τότε εκείνοι οι Γάλλοι: ένα έξυπνο έθνος θα 'χε υποτάξει ένα άλλο πολύ ανόητο και θα ενωνόταν μαζί του. Και τώρα θα 'ταν εντελώς αλλιώτικα τα πράγματα.

— Μα μήπως τάχα αυτοί οι ξένοι είναι τόσο καλύτεροι απ' τους δικούς μας; Εγώ δε θ' άλλαζα έναν δικό μας λεβέντη ούτε με τρεις νεαρούς κι ας ήταν οι πιο Εγγλέζοι, πρόφερε τρυφερά η Μαρία Κοντράτιεβνα και τα λόγια της αυτά σίγουρα θα συνοδεύονταν με τα πιο ηδύπαθα βλέμματα.

— Ο καθένας με τα γούστα του.

— Μα και εσείς είστε ένας φτυστός ξένος, σαν το πιο γαλαζοαίματο ξένο σας βλέπω. Αυτό σας το λέω, αν και ντρέπομαι.

— Αν θέλετε να μάθετε, μπορώ να σας πω πως στη διαφθορά και εκείνοι και οι δικοί μας είναι ίδιοι. Όλοι κατεργαρέοι είναι, με μόνη τη διαφορά πως εκεί πέρα φοράνε λουστρίνια κι ο δικός μας κατεργάρης ζει μέσα στη βρώμα του και δεν το βρίσκει καθόλου άσχημο αυτό. Τον ρούσικο λαό πρέπει να τον τσακίζει κανείς στο ξύλο. Σωστά το 'λεγε χτες ο Φιόντορ Παύλοβιτς, αν και είναι τρελός, όπως δα κι όλα τα παιδιά του.

— Όμως το λέγατε κι ο ίδιος, πως εκτιμάτε πολύ τον Ιβάν Φιοντόροβιτς.

— Κι αυτός είπε πως είμαι ένας βρωμερός λαχές. Νομίζει πως είμαι κανένας αντάρτης. Σ' αυτό κάνει λάθος. Ας είχα τα λεφτά που χρειάζομαι και θα 'χα φύγει προ πολλού από δω. Ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς είναι χειρότερος από κάθε λακέ και στη διαγωγή και στο μυαλό και στη φτώχεια, δεν ξέρει τίποτα να κάνει, κι όμως, παρ' όλα αυτά, τον σέβονται όλοι. Εγώ βέβαια δεν είμαι τίποτα παραπάνω από παραμάγειρας, όμως αν θα 'χω λίγη τύχη μπορώ ν' ανοίξω στη Μόσχα ένα καφέ-ρεστωράν, στην οδό Πετρόβκα. Γιατί εγώ μαγειρεύω με ειδικό τρόπο και κανένας τους στη Μόσχα δεν μπορεί να μαγειρέψει έτσι, εκτός από τους ξένους μαγείρους. Ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς βραχί δεν έχει ν' αλλάξει, κι όμως αν καλέσει

σε μονομαχία τον καλύτερο γιο ενός κόμητα, εκείνος θα δεχτεί την πρόσκληση. Κι όμως, σε τί είναι καλύτερος αυτός από μένα; Αυτός είναι πολύ πιο ανόητος από μένα. Τόσα λεφτά σπατάλησε χωρίς καμιά χρησιμότητα.

— Νομίζω πως είναι πολύ ωραία να μονομαχεί κανείς, παρατήρησε ξαφνικά η Μαρία Κοντράτιεβνα.

— Πώς αυτό;

— Είναι πολύ πολύ όμορφο, όταν μάλιστα δυο νεαροί αξιωματικοί πυροβολούν με τα πιστόλια τους ο ένας τον άλλον για κάποια γυναίκα. Σωστή ζωγραφιά. Αχ, αν άφηναν τις κοπέλες να βλέπουν τις μονομαχίες, θα 'θελα τρομερά να πήγαινα.

— Ωραία είναι όταν σημαδεύει κανείς. Μα όταν τον σημαδεύουν τον ίδιο, ίσα στο μούτρο του, τότε άστα να παν στο διάολο. Θα το βάζατε στα πόδια, Μαρία Κοντράτιεβνα.

— Μήπως τάχα εσείς θα το σκάγατε;

Μα ο Σμερντιακόβ δεν καταδέχτηκε ν' απαντήσει. Ύστερα από λίγη σιωπή ακούστηκε και πάλι η κιθάρα και η φωνή τραγούδησε την τελευταία στροφή:

*Όσο και να προσπαθήσεις
Δεν μπορείς να με κρατήσεις
Θα γλεντάω και θα μεθώ
Στην πρωτεύουσα θα ζω!
Δε θα χολοσκάω
Καθόλου δε θα χολοσκάω
Καθόλου δεν το 'χω σκοπό να χολοσκάω.*

Τότε έγινε κάτι αναπάντεχο: ο Αλιόσα ξάφνου φταρνίστηκε. Στον πάγκο έγινε αμέσως ησυχία. Ο Αλιόσα σηκώθηκε και τους πλησίασε. Ήταν πραγματικά ο Σμερντιακόβ, λουσαρισμένος με μπότες βερνικωμένες, πομαδιασμένος και ίσως ακόμα και κατσαρωμένος. Η κιθάρα ήταν πάνω στον πάγκο. Η γυναίκα ήταν η Μαρία Κοντράτιεβνα, η κόρη της σπιτονοικοκυράς· φορούσε ένα ανοιχτογάλαζο φουστάνι με ουρά δυο πήχες. Η κοπέλα ήταν νέα ακόμα κι όχι πολύ άσχημη. Μονάχα που το πρόσωπό της ήταν υπερβολικά στρογγυλό

και γεμάτο φακίδες.

— Ο αδερφός μου ο Ντιμήτρι θ' αργήσει να γυρίσει; είπε ο Αλιόσα όσο μπορούσε πιο ήρεμα.

Ο Σμερντιακόβ σηκώθηκε αργά αργά απ' τον πάγκο. Σηκώθηκε και η Μαρία Κοντράτιεβνα.

— Πού θέλετε να ξέρω τι κάνει ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς; Μήπως είμαι φύλακός του; απάντησε σιγά, καθαρά και περιφρονητικά ο Σμερντιακόβ.

— Μα εγώ σας ρώτησα μονάχα μην τυχόν ξέρετε, εξήγησε ο Αλιόσα.

— Δεν ξέρω πότε θα 'ρθει, μα ούτε και θέλω να ξέρω.

— Κι όμως ο αδερφός μου μου 'λεγε πως εσείς ακριβώς τον ειδοποιείτε για όλα όσα γίνονται στο σπίτι και πως υποσχεθήκατε να τον ειδοποιήσετε όταν θα ερχόταν η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα.

Ο Σμερντιακόβ ατάραχος ύψωσε αργά τα μάτια του προς τον Αλιόσα.

— Πώς τα καταφέρατε και μπήκατε εδώ μέσα μια και η εξώπορτα εδώ και μιαν ώρα είναι κλεισμένη με την αμπάρα; ρώτησε αυτός κοιτάζοντας επίμονα τον Αλιόσα.

— Έρθα από το στενό, πήδησα το φράχτη κι από κει μπήκα αμέσως στο περίπτερο. Ελπίζω να με συγχωρέσετε γι' αυτό, γύρισε και είπε στη Μαρία Κοντράτιεβνα. Έπρεπε να βρω το γρηγορότερο τον αδερφό μου.

— Αχ, μα μπορούμε τάχα να σας παρεξηγήσουμε; έσυρε τα λόγια της η Μαρία Κοντράτιεβνα χολακευμένη που ο Αλιόσα της ζήτησε συγνώμη. Αφού και ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς πηγαίνει συχνά με τον ίδιο τρόπο στο περίπτερο. Βρίσκεται εκεί μέσα κι εμείς δεν ξέρουμε τίποτα.

— Τον χρειάζομαι πολύ τούτη τη στιγμή. Πολύ θα το 'θελα να τον έβλεπα ή να μάθω από σας που βρίσκεται τώρα. Είναι, πιστέψτε με, μια πολύ σπουδαία υπόθεση, κάτι που ενδιαφέρει κι αυτόν τον ίδιο.

— Δε μας λέει ποτέ πού πηγαίνει, τραύλισε η Μαρία Κοντράτιεβνα.

— Αν κι έρχομαι εδώ ως φίλος, ξανάρχισε ο Σμερντιακόβ, κι

εδώ ακόμα με βασανίζει ανελήτα με ερωτήσεις, τι κάνει το αφεντικό, πώς τα πάει στο σπίτι του, ποιος βγαίνει και ποιος μπαίνει κι αν ξέρω τίποτα. Δυο φορές με φοβέρισε μάλιστα πως θα με σκοτώσει.

— Πώς αυτό; απόρησε ο Αλιόσα.

— Μα μήπως τάχα θα το 'χε και τίποτα να το κάνει; Χτες είδατε κι ο ίδιος το χαρακτήρα του. «Αν», μου λέει, «δεν πάρεις ειδηση την Αγκραφένα Αλεξάντροβνα και περάσει εδώ πέρα τη νύχτα της, εσύ πρώτος δε θα μείνεις ζωντανός». Τον φοβάμαι πολύ. Κι αν δεν τον φοβόμουνα τόσο, θα πήγαινα και θα το 'λεγα στην αστυνομία. Ένας Θεός ξέρει μονάχα τι μπορεί να κάνει.

— Τις προάλλες του είπε: «Θα σε κάνω κιμά», πρόσθεσε η Μαρία Κοντράτιεβνα.

— Ε, αφού λέει τόσο παχιά λόγια, σίγουρα λόγια θα μείνουν, παρατήρησε ο Αλιόσα. Αν μπορούσα να τον συναντήσω τώρα, κάτι θα του 'λεγα και γι' αυτό...

— Νά τι μπορώ να σας πω μονάχα, είπε ο Σμερντιακόβ, σάμπως κάτι ν' αποφάσισε ξαφνικά. Βρίσκομαι εδώ πέρα γιατί είμαι γνώριμος και γείτονας. Γιατί λοιπόν να μην έρχομαι; Απ' την άλλη μεριά ο Ιβάν Φιοντόροβιτς, μ' έστειλε σήμερα το πρωί, μόλις που 'χε φέξει, στο σπίτι του Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς, στην οδό Οζερνάγια, να του πω να πάει στην ταβέρνα της πλατείας να φάνε μαζί. Πήγα, μα δεν τον βρήκα στο σπίτι του, ήταν κιόλας οχτώ η ώρα. «Εδώ ήταν, μου είπανε, μα έφυγε και δε θα ξανάρθει». Αυτά ακριβώς τα λόγια μου είπαν οι νοικοκυραίοι. Φαίνεται πως τα 'χουν συμφωνημένα μαζί του. Τώρα, τούτη τη στιγμή, ίσως ίσως να βρίσκεται στην ταβέρνα με τον αδερφούλη του τον Ιβάν Φιοντόροβιτς. Γιατί ο Ιβάν Φιοντόροβιτς δεν ήρθε να φάει στο σπίτι κι ο Φιόντορ Παύλοβιτς τέλειωσε το φαί του εδώ και μιαν ώρα και τώρα πλάγιασε να ξεκουραστεί. Όμως, σας παρακαλώ να μην του πείτε τίποτα για μένα ούτε και πως εγώ σας πληροφόρησα για όλα αυτά. Μπορεί να με σκοτώσει για φύλλου πήδημα.

— Ο αδερφός μου ο Ιβάν χάλεσε τον Ντιμήτρι στην ταβέρνα; ξαναρώτησε βιαστικά ο Αλιόσα.

— Ακριβώς.

— Στην «Πρωτεύουσα», που είναι στην πλατεία;

— Σ' αυτήν ακριβώς.

— Αυτό είναι πολύ πιθανό! αναφώνησε ο Αλιόσα ταραγμένος. Σας ευχαριστώ, Σμερντιακόβ, η πληροφορία είναι σπουδαία, τώρα αμέσως θα πάω εκεί πέρα.

— Μη με προδόσετε... είπε πίσω του ο Σμερντιακόβ.

— Ω, μην ανησυχείτε. Θα μπω στην ταβέρνα σαν να περνούσα τυχαία από χει.

— Μα πού πάτε λοιπόν; Θα σας ανοίξω την εξώπορτα, φώναξε η Μαρία Κοντράτιεβνα.

— Όχι, από δω είναι πιο κοντά, θα πηδήσω το φράχτη.

Η πληροφορία έκανε μεγάλη εντύπωση στον Αλιόσα. Έτρεξε στην ταβέρνα. Να μπει μέσα με τα ρούχα που φορούσε δεν το 'βρισκε και τόσο σωστό, μα σκέφτηκε πως μπορούσε να πει σε κανένα γκαρσόνι να τους φωνάξει. Όμως, μόλις πλησίασε στην ταβέρνα, άνοιξε ξαφνικά ένα παράθυρο κι ο αδερφός του ο Ιβάν του φώναξε από πάνω:

— Αλιόσα, μπορείς ν' ανέβεις; Θα μου χάνεις μεγάλη χάρη.

— Και βεβαια μπορώ, μονάχα που δεν ξέρω... μ' αυτά τα ρούχα.

— Δεν πειράζει, είμαι σε ιδιαίτερο δωμάτιο. Τράβα στην είσοδο, θα κατέβω να σε πάρω...

Σε λίγο ο Αλιόσα καθόταν δίπλα στον αδερφό του. Ο Ιβάν ήταν μονάχος του και γευμάτιζε.

Τ' Αδέρφια Γνωρίζονται

Ο ΜΩΣ ο Ιβάν δε βρισκόταν σε ιδιαίτερο δωμάτιο. Ήταν μονάχα μια γωνιά κοντά στο παράθυρο που χωριζόταν με παραβάν. Πάντως κι έτσι δεν τους έβλεπε κανένας. Το δωμάτιο αυτό ήταν το πρώτο απ' την είσοδο μ' ένα μπουφέ στον πλαϊνό τοίχο. Τα γκαρσόνια πηγαиноέρχονταν συνεχώς. Μοναδικός θαμώνας ήταν ένας γέρος απόστρατος αξιωματικός που έπινε τσάι στη γωνιά. Αντίθετα, στ' άλλα δωμάτια η συνηθισμένη φασαρία: ακούγονταν φωνές, που καλούσαν τους σερβιτόρους, ανοίγονταν με χρότο μπουκάλια μπύρας, ακούγονταν οι χτύποι απ' τις μπίλιες του μπιλιάρδου, θορυβούσε ένα οργάνετο. Ο Αλιόσα το 'ξερε πως ο Ιβάν δεν ερχόταν ποτέ σ' αυτή την ταβέρνα και πως γενικά δεν αγαπούσε να συχνάζει σε τέτοια μέρη. Θα πει λοιπόν πως ο μόνος λόγος που βρέθηκε δω πέρα ήταν για να συναντήσει τον Ντιμήτρι. Κι όμως ο Ντιμήτρι δεν ήταν εκεί.

— Θα σου παραγγείλω μια φαρόσουπα ή ότι άλλο θέλεις. Δε ζεις βέβαια μονάχα με τσάι, φώναξε ο Ιβάν που φαινόταν τρομερά ευχαριστημένος γιατί κατάφερε τον Αλιόσα να 'ρθει. Είχε τελειώσει πια το φαί του κι έπινε τσάι.

— Φέρε φαρόσουπα, φέρε και τσάι ύστερα. Πείνασα, είπε εύθυμα ο Αλιόσα.

— Και γλυκό βύσινο; Θυμάσαι πόσο σου άρεσε το γλυκό βύσινο

όταν ήσουν μικρός, στου Πολένοβ;

— Το θυμάσαι και συ; Φέρε και γλυκό. Μ' αρέσει και τώρα.

Ο Ιβάν φώναξε το γκαρσόνι και παράγγειλε φαρόσουπα, τσάι και γλυκό.

— Όλα τα θυμάμαι, Αλιόσα· σε θυμάμαι ώς τα έντεκά σου χρόνια, εγώ τότε ήμουν δεκαπέντε. Δεκαπέντε κι έντεκα είναι μια τόση διαφορά που τ' αδέρφια ποτέ δεν γίνονται φίλοι. Δεν ξέρω μάλιστα αν σ' αγαπούσα κιόλας. Όταν πήγα στη Μόσχα, τα πρώτα χρόνια, ούτε καν σε σκεφτόμουν. Αργότερα, όταν και συ βρέθηκες στη Μόσχα, μια φορά μου φαίνεται, συναντηθήκαμε κάπου. Και τώρα νά, είναι τέταρτος μήνας πια που ζω εδώ πέρα και δεν είπαμε λέξη ακόμα. Αύριο φεύγω, καθόμουνα λοιπόν και σκεφτόμουνα: Πώς να κάνω τώρα να τον δω και να τον αποχαιρετήσω; Και εκείνη τη στιγμή, νά 'σε.

— Και το 'θελες πολύ να με δεις;

— Πολύ. Θέλω να σε γνωρίσω μια για πάντα, και να με γνωρίσεις και συ. Και ύστερα να σ' αποχαιρετήσω. Νομίζω πως το καλύτερο απ' όλα είναι να γνωρίζεται κανείς λίγο πριν απ' το χωρισμό. Έβλεπα πώς με κοίταζες όλους αυτούς τους τρεις μήνες, τα μάτια σου είχαν κάποια ακατάπαυστη προσμονή κι αυτό ακριβώς δεν το χωνεύω, γι' αυτό και δε σε πλησίασα. Μα στο τέλος έμαθα να σε εκτιμάω: Τούτος ο ανθρωπάκος, είπα μέσα μου, έχει σταθερό χαρακτήρα. Πρέπει να 'χεις υπόψη σου πως αν και γελάω τώρα που στα λέω όλα αυτά, σου κουβεντιάζω σοβαρά. Έχεις σταθερές πεποιθήσεις, έτσι δεν είναι; Κάτι τέτοιους σταθερούς τους αγαπάω, ό,τι κι αν πιστεύουν, κι ας είναι και μικρά παιδιά, όπως είσαι εσύ. Το βλέμμα σου, που όλο και κάτι περίμενε, στο τέλος έπαψε να μου είναι αντιπαθητικό· απεναντίας, τ' αγάπησα στο τέλος το βλέμμα σου αυτό που όλο και πρόσμενε... Αν δεν κάνω λάθος, μ' αγαπάς για κάποιο λόγο. Έτσι δεν είναι, Αλιόσα;

— Σ' αγαπώ, Ιβάν. Ο αδερφός μας ο Ντιμήτρι λέει για σένα: «Ο Ιβάν είναι τάφος». Εγώ λέω για σένα: «Ο Ιβάν είναι αίνιγμα». Και τώρα είσαι αίνιγμα για μένα, όμως κάτι άρχισα να καταλαβαίνω, μόλις από σήμερα το πρωί!

— Τι κατάλαβες λοιπόν; γέλασε ο Ιβάν.

— Δε θα θυμώσεις αν στο πω; γέλασε κι ο Αλιόσα.

— Λοιπόν;

— Κατάλαβα πως και συ είσαι ένας νέος όπως κι όλοι οι άλλοι νέοι, εικοστριώ χρονών, το ίδιο νέος, πολύ νέος, ένα αξιαγάπητο παιδί, πώς να στο πω; Ένα άβγαλτο παιδί τέλος πάντων! Μήπως σε πείραξα;

— Απεναντίας. Απορώ μονάχα με τη σύμπτωση! αναφώνησε εύθυμα και με ζέση ο Ιβάν. Το πιστεύεις πως μετά τη συνάντησή μας στο σπίτι της αυτό ακριβώς σκεφτόμουνα για τον εαυτό μου; Γι' αυτή την απλοϊχότητα των εικοσιτριώ χρονών. Και νά που τώρα εσύ ξαφνικά, λες και το μάντεψες, αρχίζεις την κουβέντα ακριβώς απ' αυτό. Τώρα που καθόμουνα δω πέρα, έλεγα μέσα μου: Κι αν ακόμα πάψω να πιστεύω στη ζωή, κι αν ακόμα χάσω την εμπιστοσύνη μου στη γυναίκα που αγαπώ, κι αν δεν πιστεύω πια στην τάξη των πραγμάτων, κι αν ακόμα πειστώ πως όλα δεν είναι τίποτα άλλο από ένα χάος χωρίς καμιά αρμονία, ένα χάος καταραμένο και ίσως ίσως διαβολικό, κι αν ακόμα υποστώ όλη τη φρίκη της ανθρώπινης απογοήτευσης, θα θελήσω παρ' όλα αυτά να ζήσω και, μια κι άρχισα να πίνω απ' αυτή την κούπα, δε θα την παρατήσω ώσπου να πιω και την τελευταία σταγόνα! Για να λέμε την αλήθεια, ίσως στα τριάντα μου χρόνια να πετάξω την κούπα, ακόμα κι αν δεν την έχω πιει ολάκερη, και να φύγω... και γω δεν ξέρω για πού. Μα ως τα τριάντα, γι' αυτό είμαι βέβαιος, θα νικάει συνεχώς η νιότη μου, θα νικάει την κάθε απογοήτευση, την κάθε αποστροφή για τη ζωή. Ρώτησα πολλές φορές τον εαυτό μου: Υπάρχει τάχα στον κόσμο μια απελπισία που να μπορέσει να νικήσει την παράφορη κι ανάρμοστη ίσως δίψα μου για τη ζωή; Κι έβγαλα το συμπέρασμα πως, όπως φαίνεται, δεν υπάρχει· δηλαδή ως τα τριάντα εννοώ, αργότερα ούτε και γω ο ίδιος δε θα θελήσω, έτσι μου φαίνεται. Αυτή τη δίψα της ζωής μερικοί χτικιάρηδες μίζοηθικιστές τη λένε συχνά πρόστυχη, ειδικά οι ποιητές. Είναι αλήθεια πως τούτο το χαρακτηριστικό το 'χουν οι Καραμάζοβ, αυτή η δίψα της ζωής, που δε λογαριάζει τίποτα, βρίσκεται και μέσα σου, μα γιατί να 'ναι χυδαία; Ο πλανήτης μας, Αλιόσα, έχει ακόμα τεράστια κεντρομόλο δύναμη. Υπάρχει θέληση για ζωή, και γω ζω έστω κι ενάντια σε κάθε λογική. Ας μη πιστεύω

στην τάξη των πραγμάτων, όμως αγαπώ τα μικρά ανοιξιάτικα φυλλάράκια, τα νωπά ακόμα, αγαπώ το γαλάζιο ουρανό, αγαπώ αυτόν τον άνθρωπο ή εκείνον εκεί, και μερικές φορές (θα το πιστέψεις;) ούτε και γω το ξέρω γιατί μου είναι αγαπητό ένα ανθρώπινο κατόρθωμα που σ' αυτό ίσως και να 'χω πάψει από πολύ καιρό να πιστεύω κι όμως, από συνήθεια, το εκτιμάω. Νά που σου φέρανε την φαρόσουπα, τρώγε. Η φαρόσουπα είναι περίφημη, μαγειρεύουν καλά εδώ. Θέλω να πάω στην Ευρώπη, Αλιόσα, θέλω να φύγω από δω. Κι ας ξέρω πως θα πάω σ' ένα νεκροταφείο! Είναι όμως το πιο αξιαγάπητο νεκροταφείο! Είναι θαμμένα εκεί πέρα πρόσωπα αγαπημένα και η κάθε πέτρα από πάνω τους μαρτυράει για μια τόσο φλογερή ζωή, που πέρασε πια, για μια τόσο φλογερή πίστη στο έργο τους, στην αλήθεια τους, στον αγώνα τους και στην επιστήμη τους, που εγώ, το ξέρω από τώρα, θα γονατίσω και θ' αρχίσω να φιλάω αυτές τις πέτρες και θα κλαίω, όντας σίγουρος ταυτόχρονα πως όλα αυτά είναι από καιρό πεθαμένα, πως δε βρίσκομαι παρά σ' ένα νεκροταφείο. Και δε θα κλάψω από απελπισία, μα μόνο και μόνο γιατί θα 'μαι ευτυχισμένος με τα δάκρια που θα χύσω. Θα μεθύσω με την ίδια μου τη συγκίνηση. Αγαπάω τα μικρά, νωπά, ανοιξιάτικα φύλλα, το γαλάζιο ουρανό. Αυτό είναι! Αυτό δεν είναι μυαλό, δεν είναι λογική, αγαπάς με τα σπλάχνα σου, με την κοιλιά σου, αγαπάς τις πρώτες σου νεανικές δυνάμεις... Καταλαβαίνεις τίποτα απ' τις σαχλαμάρες μου, Αλιόσα, ή όχι; γέλασε ξαφνικά ο Ιβάν.

— Πολύ καλά τα καταλαβαίνω, Ιβάν. Θέλει κανείς ν' αγαπάει με τα σπλάχνα του, με την κοιλιά του· θαυμάσια το είπες αυτό και είμαι τρομερά χαρούμενος που θέλεις τόσο πολύ να ζήσεις, αναφώνησε ο Αλιόσα. Νομίζω πως όλοι σε τούτον τον κόσμο πρέπει ν' αγαπήσουν πρώτα απ' όλα τη ζωή.

— Ν' αγαπήσουν τη ζωή περισσότερο απ' το νόημά της;

— Αυτό είναι απαραίτητο. Πρέπει να την αγαπήσουν πριν από τη λογική, όπως το 'πες απαραίτητα πριν από τη λογική, και τότε μονάχα θα καταλάβουν και το νόημα. Νά τι τριγυρνάει από καιρό στο μυαλό μου. Το μισό της δουλειάς σου έγινε πια, Ιβάν· το κατέχτησες: αγαπάς να ζεις. Τώρα πρέπει να προσπαθήσεις και για το άλλο μισό και τότε θα 'χεις σωθεί.

— Πάει κιόλας να με σώσει, όμως εγώ ίσως και να μη χάθηκα καθόλου! Και ποιο είναι αυτό το άλλο μισό;

— Θα πρέπει ν' αναστήσεις τους νεκρούς σου, που ίσως και να μην πέθαναν ποτέ. Φέρε μου τώρα το τσάι. Είμαι χαρούμενος που κουβεντιάσουμε μαζί, Ιβάν.

— Βλέπω ότι βρίσκεσαι σε έμπνευση. Τις αγαπώ τρομερά κάτι τέτοιες *professions de foi* (ομολογίες πίστεως) από κάτι τέτοιους... δόκιμους μοναχούς. Είσαι άνθρωπος σταθερός, Αλιόσα. Είναι αλήθεια πως θέλεις να φύγεις απ' το μοναστήρι;

— Αλήθεια. Ο στάρετς μου με στέλνει στον κόσμο.

— Θα πει λοιπόν πως θα ξανασυναντηθούμε στον κόσμο, θα συναντηθούμε πριν γίνω τριάντα χρονών κι απαρνηθώ την κούπα. Ο πατέρας δε θέλει να παρατήσει τη δική του κούπα ως τα εβδομήντα του χρόνια, ονειρεύεται μάλιστα να την κρατήσει ως τα ογδόντα, ο ίδιος το 'λεγε, και είναι πολύ σοβαρό, μ' όλο που αυτός είναι παλιάτσος. Στάθηκε ακλόνητος πάνω στη φιληδονία του σαν σ' ένα βράχο... αν και μετά τα τριάντα δεν υπάρχει ίσως και πού αλλού να σταθείς... Μα ως τα εβδομήντα καταντάει πια ποταπότητα, καλύτερα ως τα τριάντα: έτσι μπορείς να διατηρήσεις μιαν «επίφαση ευγένειας», χοροϊδεύοντας ο ίδιος τον εαυτό σου. Δεν είδες σήμερα τον Ντιμήτρι;

— Όχι, δεν τον είδα, μα συνάντησα τον Σμερντιακόβ. Κι ο Αλιόσα διηγήθηκε γρήγορα γρήγορα και με λεπτομέρειες τη συνάντησή του με τον Σμερντιακόβ. Ο Ιβάν ακούγοντάς τον έγινε ξαφνικά προσεκτικός, για μερικά πράγματα μάλιστα τον ξαναρώτησε.

— Με παρακάλεσε όμως να μην το πω στον Ντιμήτρι πως μου μίλησε γι' αυτόν, πρόσθεσε ο Αλιόσα.

Ο Ιβάν σκυθρώπιασε και κάτι σκεφτόταν.

— Για τον Σμερντιακόβ σκυθρώπιασες; ρώτησε ο Αλιόσα.

— Ναι, γι' αυτόν. Άστον να πάει στο διάολο. Τον Ντιμήτρι πραγματικά ήθελα να τον δω, μα τώρα δε χρειάζεται πια... πρόφερε άκεφα ο Ιβάν.

— Αλήθεια, λοιπόν, φεύγεις τόσο γρήγορα;

— Ναι.

— Τι θα γίνει λοιπόν με τον Ντιμήτρι και τον πατέρα; Πώς θα

τελειώσουν όλα αυτά; είπε ταραγμένα ο Αλιόσα.

— Εσύ το χαβά σου! Και τι είμαι εγώ εδώ πέρα; Μπας και με βάλανε φύλακα του αδερφού μου Ντιμήτρι; πρόφερε ερεθισμένος ο Ιβάν, μα ξαφνικά χαμογέλασε κάπως πικρά: Η απάντηση του Κάιν στο Θεό για τον αδερφό που σκότωσε, ε; Αυτό σκέφτεσαι μήπως; Μα που να πάρει ο διάολος, δεν μπορώ, μα την αλήθεια, να κάθομαι εδώ πέρα και να τους φυλάω. Τέλειωσα τις δουλειές μου και φεύγω. Δεν πιστεύω να νομίζεις πως ζήλευα τον Ντιμήτρι και πως όλους αυτούς τους τρεις μήνες προσπαθούσα να του πάρω την ομορφονιά του, την Κατερίνα Ιβάνοβνα. Όχι, διάολε, είχα δικές μου δουλειές. Τέλειωσα τις υποθέσεις μου και φεύγω. Τις τέλειωσα πριν από λίγο, ήσουν και συ μάρτυρας.

— Θες να πεις στις Κατερίνας Ιβάνοβνα;

— Ναι, εκεί. Ξεμπέρδεψα μονομιάς. Τι λοιπόν; Τι με νοιάζει εμένα ο Ντιμήτρι; Ο Ντιμήτρι δεν έχει καμιά σχέση μ' αυτά. Είχα προσωπικές υποθέσεις με την Κατερίνα Ιβάνοβνα. Το ξέρεις κι ο ίδιος εξάλλου πως ο Ντιμήτρι φερόταν μ' έναν τρόπο, σαν να τα είχαν συμφωνήσει μαζί του. Γιατί εγώ καθόλου δεν τον παρακάλεσα, αυτός ο ίδιος επίσημα μου την παραχώρησε και μας ευλόγησε κιόλας. Όλα αυτά είναι για γέλια. Όχι, Αλιόσα, όχι. Αν ήξερες πόσο ανάλαφρος νιώθω τώρα! Καθόμουνα εδώ πέρα κι έτρωγα και — το πιστεύεις τάχα;— ήθελα να παραγγείλω κιόλας σαμπάνια για να γιορτάσω την πρώτη ώρα της λευτεριάς μου. Φτου, μισό χρόνο σχεδόν βάσταξε αυτή η ιστορία και ξαφνικά, με μιας, τα πέταξα όλα από πάνω μου. Και μήπως τάχα το υποπτευόμουν, και χτες ακόμα, πως φτάνει να το θελήσω και δε θα μου κοστίσει τίποτα να ξεμπερδέψω;

— Για τον έρωτά σου μιλάς, Ιβάν;

— Για τον έρωτα, αν θέλεις. Ναι, ερωτεύτηκα μια δεσποινίδα, μια μαθητριά μου. Βασανιζόμουνα μαζί της κι αυτή με βασάνιζε. Ήταν το είδωλό μου... και ξαφνικά όλα γκρεμίστηκαν. Το πρώι μιλούσα με πάθος, μα όταν βγήκα έβαλα τα γέλια. Το πιστεύεις; Μα την αλήθεια, αυτό έγινε. Κυριολεκτικά.

— Και τώρα τα λες πολύ εύθυμα, παρατήρησε ο Αλιόσα εξετάζοντας το πρόσωπό του, που πραγματικά έδειχνε ευθυμία.

— Μα πού να το ξέρω πως καθόλου δεν την αγαπάω! Χε, χε! Μα νά που αποδείχτηκε πως δεν την αγαπάω. Κι όμως πόσο μ' άρεσε! Πόσο μ' άρεσε και το πρωί ακόμα, όταν έβγαζε εκείνον το λόγο. Και ξέρεις, και τώρα μ' αρέσει τρομερά, όμως μου είναι πολύ εύκολο να την αφήσω. Νομίζεις πως είμαι φανφαρόνος;

— Όχι. Μονάχα που δεν επρόκειτο ίσως για έρωτα.

— Αλιόσκα, γέλασε ο Ιβάν, μην αρχίζεις να κάνεις συλλογισμούς για τον έρωτα. Αυτό δε σου ταιριάζει. Το πρωί, πώς μπήκες στη μέση! Ξέχασα να σε φιλήσω γι' αυτό... Και πόσο με βασάνιζε! Με είχε φέρει σχεδόν σε σπαραγμό! Αυτή το 'ξερε πως την αγαπάω! Μ' αγαπούσε εμένα κι όχι τον Ντιμήτρι, επέμενε εύθυμα ο Ιβάν. Ο Ντιμήτρι ήταν μονάχα ο σπαραγμός της. Όλα εκείνα που της είπα το πρωί είναι αλήθεια. Μα το σπουδαίο είναι πως θα της χρειαστούν δεκαπέντε ή και είκοσι χρόνια για ν' ανακαλύψει πως τον Ντιμήτρι καθόλου δεν τον αγαπάει, μα αγαπάει εμένα που με βασάνιζε. Ίσως μάλιστα και να μην το καταλάβει ποτέ, παρ' όλο το σημερινό μάθημα. Καλύτερα λοιπόν: σηκώθηκα κι έφυγα για πάντα. Μια και το 'φερε η κουβέντα, τι κάνει τώρα; Τι έγινε εκεί πέρα όταν έφυγα;

Ο Αλιόσκα του διηγήθηκε πως την έπιασε υστερία και πως τώρα βρίσκεται, καθώς φαίνεται, σε βύθος και πως παραμιλάει.

— Μήπως λέει φέματα η Χοχλάχοβα;

— Μάλλον όχι.

— Πρέπει να μάθουμε. Πάντως ποτέ δεν πέθανε κανένας από υστερία. Όμως δεν πα να την έπιασε υστερία. Ο Θεός την έστειλε στις γυναίκες γιατί τις αγαπάει. Δε θα πάω να τη δω. Γιατί να ξαναχώσω τη μύτη μου;

— Κι όμως το πρωί της είπες πως ποτέ δε σ' αγάπησε.

— Επίτηδες της το 'πα. Αλιόσκα, θα παραγγείλω σαμπάνια να πιούμε στην λευτεριά μου. Αν ήξερες πόσο είμαι χαρούμενος!

— Όχι, αδερφέ μου, καλύτερα να μην πιούμε, είπε ξαφνικά ο Αλιόσκα, εξάλλου είμαι κάπως θλιμμένος.

— Ναι, από καιρό τώρα είσαι θλιμμένος, αυτό το βλέπω πολύ καιρό πια.

— Ωστε θα φύγεις οπωσδήποτε αύριο το πρωί;

— Το πρωί. Δεν είπα τίποτα για πρωί... Όμως μπορεί και πρωί να φύγω. Το πιστεύεις τάχα πως έφαγα σήμερα εδώ πέρα μόνο και μόνο για να μη φάω μαζί με το γέρο; Τόσο πολύ τον σιχάθηκα. Θα 'χα φύγει από καιρό και μονάχα εξαιτίας του. Μα εσύ γιατί ανησυχείς τόσο πολύ που φεύγω; Εμείς οι δυο έχουμε, ένας Θεός ξέρει, πόσο καιρό μπροστά μας ως τότε. Μιαν ολάκερη αιωνιότητα!

— Αν φύγεις αύριο πού είναι η αιωνιότητα;

— Μα τι μας νοιάζει αυτό εμάς τους δυο; γέλασε ο Ιβάν. Εμείς θα προφτάσουμε, όπως και να 'ναι, να πούμε τα δικά μας, να πούμε όλα εκείνα που 'ρθαμε να κουβεντιάσουμε εδώ. Τι με κοιτάς απωρώντας; Πες μου: Γιατί συναντηθήκαμε εδώ; Για να μιλήσουμε για τον έρωτά μου με την Κατερίνα Ιβάνοβνα, για το γέρο, για τον Ντιμήτρι; Για το εξωτερικό; Για τη μοιραία κατάσταση της Ρωσίας; Για τον αυτοκράτορα Ναπολέοντα; Γι' αυτά τάχα;

— Όχι, όχι γι' αυτά.

— Θα πει λοιπόν πως και μόνος σου το καταλαβαίνεις για ποιο λόγο συναντηθήκαμε. Τούτα τα θέματα είναι γι' άλλους, μα εμείς πρέπει να λύσουμε πριν απ' όλα τα προαιώνια προβλήματα, νά ποια είναι η λαχτάρα μας. Όλη η νεολαία της Ρωσίας δεν κάνει τίποτα άλλο παρά να συζητάει για τα προαιώνια προβλήματα. Τώρα ακριβώς που οι γέροι βάλθηκαν ξαφνικά ν' ασχοληθούν με πραχτικά ζητήματα. Γιατί με κοιτάζεις τρεις ολόκληρους μήνες σαν κάτι να περίμενες; Για να με ρωτήσεις: «Ποια είναι η πίστη σου; έχεις καμιά πίστη;» Αυτό εκφράζανε τρεις μήνες τώρα τα βλέμματά σου, Αλεξέι Φιοντόροβιτς. Έτσι δεν είναι;

— Ίσως να 'ναι κι έτσι, χαμογέλασε ο Αλιόσα. Δε με χοροϊδεύεις λοιπόν πια, αδερφέ;

— Εγώ να σε χοροιδέψω; Δε θα θελήσω ποτέ να λυπήσω τον αδερφούλη μου, που με κοιτάζε τρεις μήνες με μια τέτοια προσμονή. Κοίτα καλά, Αλιόσα: Είμαι και γω da ένα μικρό παιδί σαν και σένα, μονάχα που δεν είμαι δόκιμος. Τι κάνουν λοιπόν τα ρωσόπαιδα; Μερικά δηλαδή. Νά, λόγου χάρη τούτη η βρωμερή ταβέρνα. Συναντιόνται εδώ πέρα, κάθονται σε μια γωνιά. Όλη τους τη ζωή δεν ξέρανε ο ένας τον άλλον, θα βγούνε από την ταβέρνα και για σαράντα χρόνια δε θα ξέρουν πάλι ο ένας τον άλλον. Λοιπόν, για

τι θα συζητήσουν σε μια τέτοια στιγμή; Για τα παγκόσμια προβλήματα το δίχως άλλο: Υπάρχει Θεός; Υπάρχει αθανασία; Κι όσοι δεν πιστεύουν σε Θεό, εκείνοι θα μιλήσουν για σοσιαλισμό κι αναρχισμό, για την ανοικοδόμηση της ανθρωπότητας σε νέες βάσεις. Ουσιαστικά το ίδιο είναι κι αυτό, τα προβλήματα είναι τα ίδια, μονάχα που τα θέτουν αντίστροφα. Τα πιο πολλά παλιόπαιδα στον καιρό μας δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά να συζητάνε για τα προαιώνια προβλήματα. Έτσι δεν είναι;

— Ναι, για τους πραγματικούς Ρώσους τα προβλήματα του Θεού και της αθανασίας ή τα ίδια παρμένα αντίστροφα, όπως είπες, είναι βέβαια τα σπουδαιότερα και τα πιο πρωταρχικά, μα έτσι και πρέπει να 'ναι, πρόσφερε ο Αλιόσα εξακολουθώντας να κοιτάει τον αδερφό του με το ίδιο ήσυχο κι εξεταστικό χαμόγελο.

— Νά τι λέω εγώ, Αλιόσα. Το να 'σαι Ρώσος μερικές φορές δεν είναι και πολύ έξυπνο, μα δεν μπορείς να φανταστείς μεγαλύτερη ανοησία απ' αυτό που κάνουν τώρα τα παιδιά στη Ρωσία, όμως εγώ αγαπώ τρομερά ένα ρωσόπουλο, τον Αλιόσα.

— Τι ωραία που το 'φερεις, είπε ο Αλιόσα και ξαφνικά γέλασε.

— Λέγε λοιπόν. Από πού ν' αρχίσουμε; Πρόσταξε. Απ' το Θεό; Για το αν υπάρχει Θεός δηλαδή;

— Απ' όπου θέλεις άρχισε, ακόμα κι «αντίστροφα». Χτες μόλις υποστήριξες στου πατέρα πως δεν υπάρχει Θεός, είπε ο Αλιόσα και κοίταξε εξεταστικά τον αδερφό του.

— Χτες το μεσημέρι τα 'λεγα επίτηδες αυτά για να σε θυμώσω κι έβλεπα πώς φλογίζονταν τα ματάκια σου. Μα τώρα δεν έχω καμιά αντίρρηση να τα ξανασυζητήσουμε και μιλάω πολύ σοβαρά. Θέλω να συνδεθώ μαζί σου, Αλιόσα, γιατί δεν έχω φίλους, θέλω να δοκιμάσω. Φαντάσου λοιπόν πως ίσως και γω να πιστεύω στο Θεό, γέλασε ο Ιβάν. Αυτό πια δεν το περίμενες, ε;

— Μα και βέβαια. Εκτός πια κι αν αστειεύσαι και τώρα.

— Αστειεύομαι! Αυτό το είπαν και χτες στου σάρετς, πως αστειεύομαι. Βλέπεις, καλέ μου, υπήρχε ένας γέρος αμαρτωλός τον δέκατο όγδοο αιώνα που είπε πως αν δεν υπήρχε Θεός θα 'πρεπε να τον εφεύρουμε. *S' il n' existait pas Dieu il faudrait l' inventer.* Και πραγματικά ο άνθρωπος εφεύρε το Θεό. Και δεν είναι

παράξενο κι ούτε θα 'ταν αξιοθαύμαστο που υπάρχει πραγματικά ο Θεός, μα είναι αξιοθαύμαστο που μια τέτοια ιδέα — η ιδέα της αναγκαιότητας του Θεού — μπόρεσε να τρυπώσει στο κεφάλι ενός τόσο άγριου και κακού ζώου όπως είναι ο άνθρωπος. Τόσο ιερή είναι αυτή η σκέψη, τόσο συγκινητική, τόσο σοφή και τιμάει τόσο τον άνθρωπο. Όσο για μένα, από καιρό πια τ' αποφάσισα να μη σκέφτομαι για το αν ο άνθρωπος δημιούργησε το Θεό ή ο Θεός τον άνθρωπο. Ούτε θα κάτσω φυσικά να ξεσκαλίσω όλα τ' αξιώματα των νεαρών της σύγχρονης Ρωσίας, που είναι όλα, ως το τελευταίο, απόρροια υποθέσεων που έγιναν κιόλας στην Ευρώπη. Γιατί, αυτό που εκεί είναι μονάχα υπόθεση, οι νεαροί της Ρωσίας το κάνουν παρευθής αξίωμα κι όχι μονάχα οι νεαροί μα ίσως ίσως και οι καθηγητές μας σκέφτονται πολύ συχνά σαν τους νεαρούς μας. Γι' αυτό κι αντιπαρέρχομαι όλες τις υποθέσεις. Εμείς οι δυο τι σκοπό έχουμε τώρα; Να σου εξηγήσω, όσο γίνεται πιο γρήγορα, την ουσία μου, δηλαδή τι είδους άνθρωπος είμαι, τι πιστεύω και τι ελπίζω. Έτσι δεν είναι; Γι' αυτό και δηλώνω πως παραδέχομαι το Θεό απλά και σκέτα. Όμως νά τι θα πρέπει παρ' όλα αυτά να σημειώσεις: Αν υπάρχει Θεός κι αν πραγματικά δημιούργησε τη γη, τότε, όπως ξέρουμε όλοι, τη δημιούργησε σύμφωνα με την γεωμετρία του Ευκλείδη και το ανθρώπινο μυαλό το 'φτιαξε με τέτοιο τρόπο που να συλλαμβάνει μονάχα τις τρεις διαστάσεις. Παρ' όλα αυτά, βρίσκονταν και βρίσκονται ακόμα γεωμέτρες και φιλόσοφοι, που είναι μάλιστα απ' τους πιο σημαντικούς, που αμφιβάλλουν αν όλη η οικουμένη ή ακόμα γενικότερα όλο το σύμπαν είναι δημιουργημένο μονάχα με τους νόμους της ευκλείδειας γεωμετρίας, τολμούν μάλιστα να φαντάζονται πως δυο παράλληλες ευθείες, που σύμφωνα με τον Ευκλείδη είναι αδύνατο να συναντηθούν σ' αυτή τη γη, ίσως και να συναντιούνται κάπου στο άπειρο. Λοιπόν, αγαπητέ μου, σκέφτηκα πως μια και δεν μπορώ ούτε αυτό να το καταλάβω, τότε πώς να καταλάβω το Θεό; Παραδέχομαι ταπεινά πως δεν έχω καμιά ικανότητα να λύνω κάτι τέτοια προβλήματα, το δικό μου το μυαλό είναι ευκλείδειο, γήινο. Πώς να λύσω λοιπόν προβλήματα που δεν προέρχονται από τούτη τη γη; Μα και σένα σε συμβουλεύω, φίλε μου Αλιόσα, να μην τα σκέφτεσαι αυτά, μα περισσότερο απ' όλα να μην

σκέφτεσαι αν υπάρχει ή όχι Θεός. Όλα τούτα τα ζητήματα δεν είναι κατάλληλα για το λογικό μας, που δημιουργήθηκε έτσι που να εννοεί μονάχα τις τρεις διαστάσεις. Λοιπόν όχι μονάχα παραδέχομαι το Θεό πρόθυμα, μα παραδέχομαι και τη σοφία Του και το σκοπό Του —που αυτά πια μας είναι εντελώς άγνωστα— πιστεύω στην τάξη, στο νόημα της ζωής, πιστεύω στην αιώνια αρμονία που μέσα της θα διαλυθούμε όλοι μας, πιστεύω στον Λόγο που προς αυτόν τείνει το Σύμπαν, το Λόγο που ην προς τον Θεόν και που είναι ο ίδιος ο Θεός, κ.ο.κ. εις το άπειρον! Από λόγια πάνω σ' αυτό άλλο τίποτα. Νομίζω πως βρίσκομαι σε καλό δρόμο, ε; Κι όμως φαντάσου πως στο τέλος δεν παραδέχομαι αυτόν τον κόσμο του Θεού, δεν τον παραδέχομαι, αν και ξέρω πως υπάρχει, μα δεν τον αναγνωρίζω καθόλου. Δεν είναι πως δεν παραδέχομαι το Θεό, νιώσε το αυτό, μα τον κόσμο που δημιούργησε αυτός, τον κόσμο του Θεού δεν τον παραδέχομαι κι αρνιέμαι να τον παραδεχτώ. Εξηγούμαι: Είμαι σίγουρος σαν μικρό παιδί πως όλες οι οδύνες θα γιατρευτούν και θα πραΰνθούν, πως όλη η προσβλητική κωμικότητα των ανθρώπινων αντιθέσεων θα εξαφανιστεί σαν τρισάθλιος αντικατοπτρισμός, σαν μια μυσερή φαντασίωση, σαν ένα μόριο αδύνατου κι ασήμαντου ευκλείδειου ανθρώπινου μυαλού, πως, τέλος, στο παγκόσμιο φινάλε, τη στιγμή της αιώνιας αρμονίας θα παρουσιαστεί και θα συμβεί κάτι που θα 'ναι τόσο πολύτιμο, που θα επαρκήσει για όλες τις καρδιές, για τον καθησυχασμό όλων των αγανακτήσεων, για την εξαγορά όλων των ανθρώπινων εγκλημάτων, όλου του χυμένου αίματος, θα φτάσει όχι μονάχα για τη συγνώμη μα και για τη δικαίωση του κάθε τι που έχει συμβεί στους ανθρώπους. Ας είναι, ας είναι, όλα αυτά θα γίνουν, το παραδέχομαι, μα δεν το αποδέχομαι κι ούτε θελω να το αποδεχτώ! Ας συναντηθούν ακόμα και οι παράλληλες ευθείες κι ας το δω και μονάχος μου: θα το δω και θα πω πως συναντήθηκαν, μα δε θα το αποδεχτώ. Νά η ουσία μου, Αλιόσα, νά η θέση μου. Αυτό πια στο είπα σοβαρά. Επίτηδες άρχισα τούτη την κουβέντα με τον πιο ανόητο τρόπο που μπορούσε να γίνει, μα την έφερα ως την εξομολόγησή μου γιατί αυτό είναι το μόνο που χρειάζεσαι εσύ. Δε σου χρειαζότανε να συζητήσουμε για το Θεό, μα ήθελες να μάθεις μονάχα με τι ζει ο αγαπημένος σου αδερφός. Ε, λοιπόν, στο είπα.

Ο Ιβάν τέλειωσε τη μακριά τιράντα του με μια παράξενη και απροσδόκητη συγχίνηση.

— Και για ποιο λόγο άρχισες «με τον πιο ανόητο τρόπο που μπορούσε να γίνει»; ρώτησε ο Αλιόσα κοιτάζοντάς τον σκεφτικά.

— Μα πρώτα πρώτα χάριν ρωσισμού: οι ρούσικες συζητήσεις σε τούτα τα θέματα γίνονται με τον πιο ανόητο τρόπο. Και δεύτερο γιατί όσο πιο ανόητος ο τρόπος, τόσο πιο κοντά στο θέμα βρισκόμαστε. Όσο πιο ανόητα, τόσο η σαφήνεια είναι μεγαλύτερη. Η ανοησία είναι σύντομη κι απονήρευτη, μα το μυαλό χάνει ένα σωρό τζιριτζάντζουλες και χρύβεται. Το μυαλό είναι ύπουλο, μα η ανοησία έχει τιμιότητα και ντομπροσύνη. Έφερα την κουβέντα και σου μίλησα για την απελπισία μου, κι όσο πιο ανόητα την εξέφρασα, τόσο πιο συμφερτικό στάθηκε για μένα.

— Θα μου εξηγήσεις γιατί δεν «αποδέχεσαι τον κόσμο»; πρόφερε ο Αλιόσα.

— Μα και βέβαια θα στο εξηγήσω, δεν το 'χω δα μυστικό, αυτό ακριβώς είχα σκοπό να σου πω. Αδερφούλη μου, δεν το θέλω να σε διαφθείρω και να σου κλονίσω την πίστη σου, ίσως απεναντίας να 'θελα να σώσω τον εαυτό μου με τη βοήθειά σου, είπε και χαμογέλασε ξαφνικά ο Ιβάν εντελώς σαν μικρό και πράο αγόρι.

Ποτέ ως τα τώρα δεν τον είχε δει ο Αλιόσα μ' αυτό το χαμόγελο.

Ανταρσία

ΠΡΕΠΕΙ να σου κάνω μια εκμυστήρευση, άρχισε ο Ιβάν: Ποτέ δεν μπόρεσα να καταλάβω πώς μπορεί ν' αγαπάει κανένας τον πλησίον του. Γιατί ακριβώς τον πλησίον σου κατά τη γνώμη μου είναι αδύνατο ν' αγαπάς. Μονάχα εκείνους που είναι μακριά σου μπορείς ίσως ν' αγαπάς. Κάποτε διάβασα κάπου για τον «Ιωάννη τον Ελεήμονα» (έναν άγιο), πως αυτός, όταν ήρθε κοντά του ένας περαστικός πεινασμένος και κοκαλιασμένος απ' το κρύο και τον παρακάλεσε να τον ζεστάνει, πλάγιασε μαζί του στο κρεβάτι, τον αγκάλιασε κι άρχισε να ζεσταίνει με την ανάσα του το εμπυασμένο και βρωμερό από κάποια τρομερή αρρώστια στόμα του. Είμαι βέβαιος πως αυτό το 'κανε αναγκάζοντας τον εαυτό του, αναγκάζοντάς τον και ψευδόμενος στον ίδιο τον εαυτό του, επιβάλλοντάς του την υποχρέωση ν' αγαπάει αυτόν τον δυστυχή από αίσθημα αυτοτιμωρίας. Για να μπορέσεις ν' αγαπήσεις έναν άνθρωπο, πρέπει αυτός να χτυπιέται. Μόλις σου παρουσιαστεί το πρόσωπό του, χάνεται η αγάπη.

— Αυτό το 'λεγε συχνά ο στάρετς Ζωσιμάς, παρατήρησε ο Αλιόσα. Έλεγε κι αυτός πως το πρόσωπο του ανθρώπου εμποδίζει πολλές φορές τους άπειρους στην αγάπη ν' αγαπάνε. Όμως υπάρχει και πολλή αγάπη στην ανθρωπότητα, σχεδόν παρόμοια μάλιστα με την αγάπη του Χριστού, αυτό το ξέρω από πείρα, Ιβάν.

— Ε, ας είναι. Πάντως εγώ δεν το ξέρω ακόμα κι ούτε μπορώ

να το καταλάβω. Το ίδιο κι αναρίθμητοι άνθρωποι. Το ζήτημα είναι αν αυτό προέρχεται απ' τις κακές ιδιότητες του ανθρώπου ή αν είναι τέτοια η φύση του. Κατά τη γνώμη μου η αγάπη του Χριστού για τους ανθρώπους, στο είδος της, είναι ένα θαύμα ακατόρθωτο στη γη. Είναι αλήθεια πως Εκείνος ήταν Θεός. Μα εμείς δεν ήμαστε Θεοί. Γιατί ας υποθέσουμε πως είμαι βαθιά δυστυχισμένος. Μα ο άλλος ποτέ δε θα μπορέσει να καταλάβει το πόσο υποφέρω, γιατί είναι άλλος κι όχι εγώ κι εκτός απ' αυτό σπάνια ένας άνθρωπος θα θελήσει να παραδεχτεί έναν άλλον για δυστυχισμένο (λες κι αυτό είναι κανέναν τίτλος τιμής). Και γιατί νομίζεις πως δε θα θελήσει να το παραδεχτεί; Γιατί λόγου χάρη βρωμάνε τα χνώτα μου, γιατί το πρόσωπό μου έχει ανόητη έκφραση, γιατί κάποτε του πάτησα τον κάλο. Ύστερα οι δυστυχίες είναι λογιών λογιών. Μια ταπεινωτική δυστυχία, μια δυστυχία που με ταπεινώνει, την πείνα λόγου χάρη, θα την παραδεχτεί ο ευεργέτης μου, μα μόλις συμβεί να υποφέρω για κάτι ανώτερο, για μια ιδέα π.χ. τότε σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις θα την παραδεχτεί, γιατί αυτός θα με κοιτάξει λόγου χάρη και θα δει ξαφνικά πως το πρόσωπό μου δεν είναι καθόλου όπως θα ταιριάζε να 'ναι το πρόσωπο ενός ανθρώπου που υποφέρει για την τάδε ιδέα. Αμέσως λοιπόν μου αρνιέται την ευσπλαχνία του. Κι αυτό δεν το κάνει καθόλου από κακία. Οι ζητιάνοι, κυρίως οι ευγενείς ζητιάνοι, θα 'πρεπε να μη δείχνουν ποτέ το πρόσωπό τους μα να ζητάνε την ελεημοσύνη με αγγελίες στις εφημερίδες. Αφηρημένα μπορεί ν' αγαπάει κανείς τον πλησίον του και κάποτε από μακριά, μα από κοντά σχεδόν ποτέ. Αν γίνονταν όλα όπως γίνονται στη σκηνή, στο μπαλέτο, όπου οι ζήτουλες, όταν παρουσιάζονται, έρχονται με μεταξωτά κουρέλια και σχισμένες νταντέλες και ζητάνε ελεημοσύνη χορεύοντας χαριτωμένα, τότε θα μπορούσε ακόμα κανείς να τους θαυμάζει. Να τους θαυμάζει, όχι όμως και να τους αγαπάει. Μα αρκετά είπαμε γι' αυτό. Ήθελα μονάχα να σε κατατοπίσω για το πρίσμα που μ' αυτό βλέπω τα πράγματα. Ήθελα να μιλήσω για τη δυστυχία της ανθρωπότητας γενικά, μα καλύτερα να πούμε ειδικά για τα βάσανα των παιδιών. Αυτό θα μικρύνει το θέμα μου δέκα φορές, μα καλύτερα έτσι. Φυσικά αυτό δεν συμφέρει καθόλου. Μα πρώτα πρώτα τα παιδάκια μπορεί να τ' αγαπάει κανείς έστω κι αν

βρίσκονται κοντά του, έστω κι αν είναι βρώμικα, έστω κι αν έχουν άσχημο πρόσωπο (μου φαίνεται όμως πως τα παιδάκια ποτέ δεν έχουν άσχημο πρόσωπο)· δεύτερο, για τους μεγάλους δε θα μιλήσω, γιατί εκτός που είναι αποχρυστικοί και δεν αξίζουν να τους αγαπάς, είναι κιόλας αποζημιωμένοι κατά κάποιον τρόπο: φάγανε το μήλο και γνωρίσανε το καλό και το κακό και γίνανε «ώς ό Θεός». Εξακολουθούν και τώρα να το τρώνε. Μα τα παιδάκια τίποτα δεν φάγανε και προς το παρόν είναι εντελώς αθώα. Τ' αγαπάς τα παιδάκια, Αλιόσα; Το ξέρω πως τ' αγαπάς και σίγουρα θα καταλαβαίνεις για ποιο λόγο θέλω να μιλήσω τώρα αποκλειστικά γι' αυτά. Αν υποφέρουν κι αυτά τρομερά σε τούτον τον κόσμο, είναι βέβαια γιατί πληρώνουν τις αμαρτίες των πατεράδων τους που φάγανε το μήλο. Όμως αυτός ο συλλογισμός ανήκει σε άλλον κόσμο και η ανθρώπινη καρδιά εδώ στη γη δεν μπορεί να τον καταλάβει. Δεν επιτρέπεται να υποφέρει ένας αθώος για κάποιον άλλο και μάλιστα ένας τέτοιος αθώος! Νά κάτι άλλο που θα σε εκπλήξει, Αλιόσα: αγαπάω και γω τρομερά τα παιδάκια. Και πρόσεξε, οι σκληροί άνθρωποι, οι γεμάτοι πάθη, οι σαρκοβόροι, οι Καραμάζοβ, αγαπάνε καμιά φορά πολύ τα παιδιά. Τα παιδιά, όσο μένουν παιδιά, ως τα επτά τους χρόνια λόγου χάρη, είναι τρομερά αλλιώτικα απ' τους ανθρώπους: λες και είναι εντελώς άλλα πλάσματα, μ' άλλη φύση. Γνώρισα έναν κακούργο στη φυλακή: του 'τυχε στη διάρκεια της καριέρας του, εκεί που ξεπάστρεβε ολάκερες οικογένειες σε σπίτια όπου είχε μπει τη νύχτα για να κλέψει, να καθαρίσει «επί τη εύκαιρία» και μερικά παιδάκια. Μα όταν έμεινε στη φυλακή, τ' αγαπούσε τόσο που σ' έκανε ν' απορείς. Κοίταζε όλη την ώρα απ' το παράθυρο τα παιδιά που παίζανε στην αυλή της φυλακής. Ένα μικρό αγοράκι έμαθε να 'ρχεται κάτω από το παράθυρό του και γίνανε πολύ φίλοι. Δεν ξέρεις γιατί τα λέω όλα αυτά, Αλιόσα; Μου πονάει κάπως το κεφάλι και νιώθω θλίψη.

— Μιλάς παράξενα, είπε ανήσυχα ο Αλιόσα. Σάμπως να μην ξέρεις και συ τι λες.

— Μια και το 'φερε η κουβέντα, θα σου πω και τούτο: πριν από λίγο καιρό, μου διηγόταν στη Μόσχα ένας Βούλγαρος, συνέχισε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς σάμπως να μην είχε ακούσει τι του είπε ο αδερ-

φός του, τις αγριότητες που κάνουν παντού στη Βουλγαρία οι Τούρκοι και οι Τσερκέζοι γιατί φοβόνται τη γενική εξέργεση των σλάβων. Καίνε, σφάζουνε, βιάζουν γυναίκες και παιδιά, καρφώνουν τ' αυτιά των καταδίκων σε ξύλινους φράχτες και τους αφήνουν εκεί πέρα όλη νύχτα και το πρωί τους κρεμάνε, κ.τ.λ. Είναι αδύνατο και να τα φανταστείς όλα όσα γίνονται. Καμιά φορά μιλάνε για τη «θηριώδη» αγριότητα του ανθρώπου, όμως αυτό είναι μεγάλο άδικο και προσβολή για τα θηρία: το θηρίο ποτέ δεν μπορεί να 'ναι τόσο άγριο όσο ο άνθρωπος, τόσο καλλιτεχνικά, τόσο γραφικά άγριο. Η τίγρη το μόνο που κάνει είναι να δαγκώνει, να ξεσχίζει, αυτό ξέρει μονάχα. Ποτέ δε θα της περνούσε η σκέψη να καρφώσει ανθρώπους απ' τα αυτιά στο φράχτη και να τους αφήσει εκεί πέρα τη νύχτα, ακόμα κι αν μπορούσε να το κάνει. Αυτοί οι Τούρκοι βασανίζανε με ηδονή και τα μικρά παιδιά. Σχίζανε με το σπαθί την κοιλιά της μάνας τους και τα βγάζανε από μέσα. Πετάγανε βυζασταρούδια στον αέρα και τ' άφηναν να πέσουν και να καρφωθούν πάνω σε μια λόγχη. Κι όλα αυτά μπροστά στα μάτια των μανάδων. Η ηδονή ήταν ακριβώς που το βλέπανε και οι μανάδες. Μα νά και μια σκηνή που μ' έκανε να ενδιαφερθώ εξαιρετικά. Φαντάσου τούτο δω: ένα βυζασταρούδι στα χέρια μιας μητέρας που τρέμει, γύρω της Τούρκοι που μόλις μπήκανε στο χωριό. Και στήνουν ένα γουστόζικο παιχνίδι: χαϊδεύουν το μωρό, γελάνε για να το κάνουν κι αυτό να γελάσει. Τέλος το καταφέρνουν, το μωρό γελάει. Εκείνη τη στιγμή ένας Τούρκος το σημαδεύει με το πιστόλι· η κήνη είναι μόλις δέκα πόντους απ' το προσωπάκι του. Τ' αγοράκι χαχανίζει χαρούμενο, τεντώνει τα χεράκια του για ν' αρπάξει το πιστόλι και ξαφνικά ο καλλιτέχνης κατεβάζει τον κόκορα και του κάνει θρύφαλα το κεφαλάκι... Δεν είναι καλλιτεχνικό, ψέματα; Επί τη ευκαιρία, λένε πως οι Τούρκοι αγάπανε πολύ τα γλυκά.

— Αδερφέ, γιατί τα λες όλα αυτά; ρώτησε ο Αλιόσα.

— Σκέφτομαι πως αν δεν υπάρχει διάβολος κι αν κατά συνέπεια τον δημιούργησε ο άνθρωπος, τότε σίγουρα τον δημιούργησε κατ' εικόνα και ομοίωσή του.

— Αν είναι έτσι, τότε συνέβη ακριβώς αυτό που έγινε και με το Θεό.

— Ξέρεις να πιάνεσαι περίφημα απ' τις λέξεις του α. ... όπως λέει κι ο Πολώνιος στον Άμλετ, είπε γελώντας ο Ιβάν. Μ' έπιασες απ' τα ίδια μου τα λόγια. Ας είναι, είμαι ευχαριστημένος. Σπουδαίος λοιπόν θα 'ναι, μα την αλήθεια, κι ο Θεός σου αν τον δημιούργησε ο άνθρωπος κατ' εικόνα και ομοίωσή του. Με ρώτησες πριν από λίγο γιατί τα λέω όλα αυτά: Αμ εγώ, βλέπεις, είμαι ένας ερασιτέχνης και συλλέκτης ορισμένων γεγονότων. Τα σημειώνω — το πιστεύεις τάχα;— απ' τις εφημερίδες και τις διηγήσεις, απ' όπου τύχει, κι έχω πια μια αρκετά καλή συλλογή. Φυσικά μπήχανε και οι Τούρκοι στη συλλογή, μα όλοι αυτοί είναι ξένοι. Έχω και ντόπιο πράμα και μάλιστα καλύτερο από το τούρκικο. Όπως ξέρεις, σε μας εδώ πέφτει το περισσότερο ξύλο, με βίτσες και κνούτο, αυτό είναι εθνικό χαρακτηριστικό: είναι αδύνατο να σε καρφώσουν εδώ πέρα απ' τα αυτιά· όσο να 'ναι, είμαστε, βλέπεις, Ευρωπαίοι. Μα οι βίτσες και το κνούτο είναι κάτι δικό μας και κανένας δεν μπορεί να μας το πάρει. Καθώς φαίνεται, στο εξωτερικό δε δέρνουν καθόλου, θα εξευγενίστηκαν τα ήθη ή θα επιβλήθηκαν νόμοι που απαγορεύουν τάχα ένας άνθρωπος να μαστιγώνει έναν άλλον. Μα γι' αυτό βρήκανε κάτι άλλο, κάτι καθαρά εθνικό κι αυτό, τόσο που είναι σχεδόν αδύνατο να γίνει στη χώρα μας, αν και, για να λέμε την αλήθεια, αρχίζει να ριζώνει κι εδώ πέρα, ιδιαίτερα μετά τη θρησκευτική κίνηση στην ανώτερη κοινωνία μας. Έχω μια θαυμάσια προσούρα, μεταφρασμένη απ' τα γαλλικά, για τον τρόπο που εκτελέσανε στη Γενεύη εδώ και λίγα χρόνια, πέντε μόλις, έναν κακούργο, τον Ρισάρ, έναν νέο εικοσιτριώ χρονώ, νομίζω, που μετανόησε κι έγινε χριστιανός, λίγο πριν τον ανεβάσουν στο ικρίωμα. Αυτός ο Ρισάρ ήταν ένα παιδί που γεννήθηκε από παράνομο γάμο και που οι γονείς του τον χαρίσανε μικρόν ακόμα, κάπου έξι χρονώ, σε κάτι ορεσίβιους τσοπάνους της Ελβετίας κι εκείνοι τον μεγαλώσανε για να τον χρησιμοποιήσουν στις δουλειές τους. Μεγάλωνε εκεί ανάμεσά τους σαν άγριο ζώο· οι βοσκοί δεν του διδάζανε τίποτα. Μόλις έγινε επτά χρονώ τον στέλνανε να βόσκει το κοπάδι, με βροχή και με χιόνια, σχεδόν γυμνό και χωρίς φαί. Φυσικά κανένας απ' αυτούς δεν σκέφτηκε πως αυτό το φέρσιμο ήταν κακό, ούτε και μετανόησε. Διχαίωμά τους. Ο Ρισάρ, βλέπεις, τους είχε χαριστεί σαν να 'ταν κά-

να πράμα κι ούτε θεωρούσαν απαραίτητο να τον τρέφουν. Ο ίδιος ο Ρισάρ έλεγε αργότερα πως εκείνα τα χρόνια ήταν σαν τον άσωτο υιό του *Ευαγγελίου*, που πολύ θα το 'θελε να φάει απ' το χυλό που δίνανε στα γουρούνια για να παχαίνουν, όμως ούτε απ' αυτόν δεν του δίνανε και τον δέρνανε όταν τον έκλεβε απ' τα γουρούνια. Έτσι πέρασε όλα τα παιδικά και τα εφηβικά του χρόνια ώσπου έγινε άντρας κι άρχισε να κλέβει κανονικά. Δρούσε στη Γενεύη και κάθε βράδι έπινε στην ταβέρνα τα κέρδη του. Ξούσε σαν αποπαίδι της κοινωνίας και τέλος σκότωσε κάποιο γέρο και τον λήστεψε. Τον πιάσανε, τον δικάσανε και τον καταδικάσανε σε θάνατο. Εκεί, βλέπεις, δεν περνάνε οι συναισθηματισμοί. Και νά, στη φυλακή τον περιτριγυρίζουν αμέσως οι πάστορες και τα μέλη διαφόρων Χριστιανικών Αδελφοτήτων, φιλόανθρωπες κυρίες κ.τ.λ. Τον μάθανε εκεί να διαβάξει και να γράφει, άρχισαν να του διδάσκουν το *Ευαγγέλιο*, τον κατηχούσανε, τον νουθετούσαν, τον πιέζανε, του πήραν τ' αυτιά με τη φλυαρία και τέλος τον κάνανε να ομολογήσει επίσημα το έγκλημά του. Αυτός πείστηκε, έγραφε μονάχος του ένα γράμμα στο δικαστήριο, λέγοντας πως είναι τέρας και πως αξιώθηκε επιτέλους να τον φωτίσει ο Θεός με τη χάρη Του. Όλη η Γενεύη αναστατώθηκε, όλη η φιλόανθρωπη και θεοσεβής Γενεύη. Ό,τι το ανώτερο και το πιο ευγενικό υπήρχε στη Γενεύη τρέχει στη φυλακή του. Τον Ρισάρ τον φιλάνε, τον αγχαλιάζουν. «Είσαι αδερφός μας, ή χάρις του Θεού κατῆλθεν ἐπὶ σε!» Κι ο Ρισάρ το μόνο που έκανε ήταν να κλαίει από τη συγκίνηση: «Ναί, κατῆλθεν ή χάρις ἐπ' ἐμέ! Στα παιδικά και εφηβικά μου χρόνια λαχταρούσα την τροφή των γουρουνιών, μα τώρα κατῆλθε καί ἐπ' ἐμέ ή εὐλογία, πεθαίνω ἐν Χριστῷ!» «Ναι, ναι, Ρισάρ. Πέθανε ἐν Κυρίῳ, έχυσεσ αίμα και πρέπει να πεθάνεις ἐν Κυρίῳ. Ας μη φταίς που δεν γνώριζες τον Κύριο, όταν ζήλευες την τροφή των γουρουνιών κι όταν σε δέρνανε γιατί τους έκλεβες το φαί τους “πράμα πολύ κακό γιατί η κλοπή είναι απαγορευμένη”, όμως έχυσεσ αίμα και πρέπει να πεθάνεις». Και νά, έρχεται και η τελευταία μέρα. Ο Ρισάρ, κατασυντριμμένος, κλαίει κι επαναλαμβάνει κάθε στιγμή: «Τούτη είναι η καλύτερη μέρα μου, οδεύω πρὸς τόν Κύριον!» «Ναι», φωνάζουν οι πάστορες, οι δικαστές και οι φιλόανθρωπες κυρίες, «αυτή είναι η πιο ευτυχισμένη σου μέρα, γιατί

τώρα οδεύεις προς τόν Κύριον!» 'Όλο το πλήθος προχωρεί προς το ικρίωμα ακολουθώντας το χάρο όπου βρίσκεται ο Ρισάρ. Το ακολουθούν μέσα σε αμάξια και πεζοί. Νά που φτάσανε στο ικρίωμα: «Πέθανε, αδερφέ μας», φωνάζουν στον Ρισάρ, «πέθανε ἐν Κυρίῳ, κατῆλθεν γάρ καί ἐπί σε ἡ χάρις Του!» Τον ανεβάσανε λοιπόν τον πεφιλημένο αδερφό Ρισάρ στο ικρίωμα, τον ξαπλώσανε στην γκιλοτίνα και του κόψανε αδερφικά το κεφάλι, επειδή κατῆλθεν ἐπ' αὐτόν ἡ θεία χάρις. 'Όχι, αυτό είναι χαρακτηριστικό. Αυτή η μπροσούρα έχει μεταφραστεί στα ρωσικά από κάποιους Ρώσους Λουθηρανούς, φιλόανθρωπους της ανώτερης κοινωνίας και στάλθηκε παντού για τη διαφώτιση του ρούσικου λαού, δημοσιεύτηκε σ' εφημερίδες και μοιράστηκε δωρεάν. Τούτο το περιστατικό με τον Ρισάρ είναι αξιόλογο γιατί ἔχει εθνικό τόνο. Σε μας εδώ, αν και είναι ακατανόητο κάπως το τσεκούρωμα ενός αδερφού για μόνο το λόγο πως ἔγινε αδερφός μας κι αξιώθηκε να κατέλθει ἐπ' αὐτόν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὁμως, το ξαναλέω, ἔχουμε και μεις το δικό μας τρόπο, που σχεδόν δεν είναι χειρότερος. Εμείς ἔχουμε την ιστορική, την άμεση απόλαυση να τσακίζουμε τους ανθρώπους στο ξύλο. Ο Νεκράσοβ ἔγραφε κάτι στίχους για το πώς ένας μουζίκος χτυπούσε με το κνούτο τ' ἄλογό του στα μάτια, «στα πράα του μάτια». Αυτό ὅλοι το 'χουν δει, αυτό είναι ρωσισμός. Περιγράφει πώς ἕνα αδύναμο αλογάκι, που το 'χαν παραφορτώσει, χώθηκε στη λάσπη με το χάρο και δεν τα κατάφερνε να το τραβήξει. Ο μουζίκος το χαμτσικίζει, το χτυπάει με λύσσα, το χτυπάει στο τέλος χωρίς να καταλαβαίνει κι αυτός τι κάνει· μέσα στη μέθη του χτυπάει απανωτά τις χαμτσικιές: «Μπορείς δεν μπορείς, θα το τραβήξεις το χάρο κι ας φοφήσεις!» Τ' ἄλογο σπαρταράει κι εκείνος αρχίζει να το χτυπάει το ανυπεράσπιστο στα δακρυσμένα, «πράα του μάτια». Με μια απελπισμένη προσπάθεια τ' ἄλογο ξεκόλλησε τ' αμάξι και προχώρησε τρέμοντας ολάκερο, χωρίς να παίρνει ανάσα, γέρνοντας κάπως στο πλάι, κάπως αναπηδώντας, κάπως αφύσικα και ντροπιασμένα, ἔτσι που τα λέει ο Νεκράσοβ είναι κάτι φριχτό. 'Όμως εδώ δεν πρόκειται παρά για ἕνα ἄλογο μονάχα, τ' ἄλογο κι ο ίδιος ο Θεός μάς το 'δωσε για να το δέρνουμε. 'Έτσι μας το εξηγήσανε οι Τάταροι και μας ἄφησαν το κνούτο για ενθύμιο. Μα μπορεί να δέρνει κανείς κι ανθρώπους. Και νά που ἕνας

μορφωμένος κύριος και η κυρία του δέρνουν την κόρη τους, μια μικρούλα εφτά χρονώ, με βίτσες, αυτό το 'χω σημειωμένο με λεπτομέρειες. Ο πατερούλης χαίρεται που οι βίτσες έχουν ρόζους, «θα πονάει περισσότερο», λέει, κι αρχίζει να τις «βρέχει» της κόρης του. Ξέρω θετικά πως υπάρχουν μερικοί τέτοιοι, που νιώθουν ηδονή στο κάθε χτύπημα, κυριολεκτικά ηδονή, στο κάθε χτύπημα η ηδονή όλο και μεγαλώνει, με γεωμετρική πρόοδο. Δέρνουν ένα λεπτό, φτάνουν στα πέντε, στα δέκα, κι ακόμα περισσότερο, τα χτυπήματα γίνονται πιο συχνά, πονάνε περισσότερο. Το παιδί ξεφωνίζει, στο τέλος δεν μπορεί πια να φωνάξει: «Μπαμπά, μπαμπά, μπαμπακούλη, μπαμπακούλη!» Ο διάλογος σπάει το πόδι του και η υπόθεση φτάνει στο δικαστήριο. Βάζουν ένα δικηγόρο. Ο ρούσικος λαός από καιρό τώρα λέει για το δικηγόρο: «Ο δικολάβος είναι νοικιασμένη συνείδηση». Ο δικηγόρος φωνάζει το λοιπόν για να υπερασπίσει τον πελάτη του. «Η υπόθεση, λέει, είναι τόσο απλή, οικογενειακή και συνηθισμένη· ο πατέρας έδειρε την κόρη του και είναι όνειδος για την εποχή μας που το πράμα έφτασε στο δικαστήριο!» Οι ένορχοι πείθονται, αποχωρούν για να συσκεφτούν και βγάζουν αθωωτική απόφαση. Το κοινό ουρλιάζει από χαρά που δικαίωσαν το βασανιστή. Εχ, να μην είμαι εκεί πέρα! Θα φώναζα να καθιερώσουν μια υποτροφία προς τιμήν του βασανιστή!... Θαυμάσια εικόνα. Μα για τα παιδιά έχω ακόμα καλύτερα, έχω μαζέψει πολλά, πάρα πολλά για τα ρωσόπουλα, Αλιόσα. Ένα κοριτσάκι πέντε χρονώ δεν το χωνεύανε οι γονείς του, «άνθρωποι λίαν ευυπόληπτοι, μορφωμένοι και καλοαναθρεμμένοι, κατέχοντες σημαντικά αξιώματα εν τη κοινωνία». Το υποστηρίζω για μιαν ακόμα φορά πως υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι που αγαπούν να βασανίζουν τα παιδιά, μονάχα τα παιδιά. Σ' όλα τ' άλλα πλάσματα, αυτά τα υποχείμενα, αυτοί οι ίδιοι οι βασανιστές, φέρονται με καλοσύνη και σεμνότητα σαν μορφωμένοι και πολιτισμένοι Ευρωπαίοι, μα αγαπάνε πολύ να τυραννούν τα μικρά παιδιά, και μάλιστα γι' αυτό ίσα ίσα αγαπάνε τα παιδιά. Τους δελεάζουν τα παιδιά γιατί ακριβώς είναι ανυπεράσπιστα, γιατί έχουν μιαν αγγελική εμπιστοσύνη, γιατί δεν μπορούν τίποτα να κάνουν και πουθενά να πάνε. Αυτό ίσα ίσα είναι που ανάβει το χυδαίο αίμα του βασανιστή. Φυσικά μέσα σε κάθε άνθρωπο φωλιάζει ένα

θηρίο, το θηρίο της οργής, το θηρίο της λάγνας ηδονής, που το ερεθίζουν οι κραυγές του βασανιζόμενου θύματος, το θηρίο των αχαλίωτων παθών και των νόσων, που τα γέννησε η διαφθορά: ποδάγρα, χαλασμένο συκώτι κ.τ.λ. Αυτό το φτωχό κοριτσάκι οι μορφωμένοι γονείς το τυραννούσαν μ' όλα τα βασανιστήρια που μπορείς να φανταστείς. Τη χτυπούσαν, τη μαστίγωναν, την κλώτσαγαν, χωρίς να ξέρουν και οι ίδιοι για ποιο λόγο· όλο της το κορμί γέμισε μελανιές. Τέλος βρήκανε κάτι πιο εκλεπτυσμένο: με χρύο, με παγωνιά, την κλείδωναν όλη τη νύχτα στο «μέρος», γιατί αυτή δε ζητούσε τη νύχτα να πάει εκεί την ώρα που έπρεπε, —λες κι ένα παιδάκι πέντε χρονώ, που κοιμάται ακόμα βαθιά σαν αγγελούδι, μπορεί να 'χει μάθει να ζητάει να «βγεί»—, της τρίβανε το πρόσωπο με τα ίδια της τα περιττώματα και την ανάγκαζαν να τρώει αυτά τα περιττώματα· και ήταν η μάνα, η μάνα που την ανάγκαζε! Κι αυτή η μάνα μπορούσε και κοιμόταν ακούγοντας τη νύχτα τους στεναγμούς του παιδιού που το 'χαν κλειδώσει στο αποχωρητήριο! Το καταλαβαίνεις τάχα αυτό. Ένα μικρό πλάσμα, που δεν ξέρει ακόμα ούτε καν να διανοηθεί τι του συμβαίνει, χτυπιέται στο βρώμικο μέρος, στο σκοτάδι και στην παγωνιά, χτυπάει με τη μικρούλα γροθιά του το πονεμένο απ' το κλάμα στήθος του και κλαίει με τα ματωμένα, άκακα και δειλά του δάκρυα, παρακαλώντας το «Θεούλη» να το υπερασπιστεί. Το καταλαβαίνεις άραγε αυτό, φίλε μου κι αδερφέ μου, δόκιμε του Θεού, το καταλαβαίνεις για ποιο λόγο είναι απαραίτητα όλα αυτά; Χωρίς αυτά, λένε, δε θα μπορούσε να ζήσει ο άνθρωπος σε τούτη τη γη, γιατί δε θα γνώριζε το καλό και το κακό. Μα γιατί να το γνωρίσει αυτό το διαολοκαλό και το διαολοκακό αφού κοστίζει τόσο ακριβά; Όλη η σοφία του κόσμου δεν αξίζει τα δάκρυα αυτής της μικρούλας που παρακαλεί το «Θεούλη». Δε μιλάω για τα βάσανα των μεγάλων, αυτοί φάγανε το μήλο κι άστους να πάνε στο διάολο, ας τους έπαιρνε κι ας τους σήκωνε όλους ο διάολος· όμως αυτά, αυτά τα παιδιά! Σε βασανίζω, Αλιόσα, μου φαίνεται πως δεν αισθάνεσαι καλά. Αν θέλεις, σταματάω.

— Δεν πειράζει, θέλω και γω να υποφέρω, τραύλισε ο Αλιόσα.

— Θα σου πω ένα, μονάχα ένα ακόμα περιστατικό, κι αυτό από περιέργεια, που είναι πολύ χαρακτηριστικό και, το σπουδαιότερο,

γιατί μόλις πριν από λίγο το διάβασα σε μιαν απ' τις ιστορικές μας συλλογές, στο Αρχείο ή στους Παλαιούς Καιρούς, πρέπει να φάξω να δω, ξέχασα κιόλας πού το 'χω διαβάσει. Έγινε στα πιο σκοτεινά χρόνια της εποχής της δουλοπαροικίας, στις αρχές ακόμα του αιώνα μας. Ζήτηω λοιπόν ο Ελευθερωτής του λαού! Ζούσε τότε, στις αρχές του αιώνα μας, ένας στρατηγός, ένας στρατηγός με μεγάλες γνωριμίες και πολύ πλούσιος τσιφλικάς, μα ήταν κι από εκείνους που (ακόμα και στον καιρό του ήταν λίγοι, καθώς φαίνεται) όταν παίρνανε τη σύνταξη, νόμιζαν πως είχαν αποκτήσει δικαιώματα ζωής και θανάτου πάνω στους υποτελείς τους. Τότε υπήρχαν τέτοιοι. Ζει λοιπόν ο στρατηγός μας στην ιδιοκτησία του με τις δυο χιλιάδες ψυχές του· γεμάτος υπεροψία μεταχειρίζεται τους παρακατιανούς γειτόνους του σαν να 'ταν παράσιτα και γελωτοποιοί. Στο μαντρί του είχε εκατοντάδες σκυλιά και καμιά εκατοστή ιπποκόμους που τα περιποιόνταν, όλους καρβαλαρέους κι όλους με στολή. Και νά, μια μέρα, ένα αγοράκι μόλις οχτώ χρονώ, γιος ενός υπηρέτη, πέταξε μια πέτρα εκεί που έπαιζε και χτύπησε στο πόδι τ' αγαπημένο κυνηγόσχυλο του στρατηγού. «Γιατί κουτσαίνει τ' αγαπημένο μου σκυλί;» Του λένε λοιπόν το και το. Τούτο δω το παιδί πέταξε μια πέτρα και το χτύπησε. «Α, εσύ ήσουν», είπε και καλοκοίταξε ο στρατηγός. «Πιάστε τον!» Τον πιάσανε και τον πήραν απ' τη μάνα του, όλη τη νύχτα τον αφήσανε στο μπουντρούμι. Το πρωί, μόλις έφεξε, βγαίνει ο στρατηγός μ' όλη την ακολουθία του για κυνήγι, καρβαλίχεψε στ' άλογο, γύρω του οι φιλοξενούμενοι —χαραμοφάδες—, τα σκυλιά, οι υπηρέτες, οι σαλπιγχτές, όλοι στ' άλογα. Μαζεύτηκαν και οι χωριάτες για να δουν, και μπροστά μπροστά η μητέρα του ένοχου παιδιού. Βγάζουν απ' το μπουντρούμι τον μικρό. Είναι μια σκυθρωπή, ψυχρή, φθινοπωριάτικη μέρα γεμάτη καταχνιά, περίφημος καιρός για κυνήγι. Ο στρατηγός διατάζει να γδύσουν τον μικρό· τον γδύνουν και τον αφήνουν τσιτσίδι, αυτός τρέμει, αλάλιασε απ' το φόβο του, δεν τολμάει να βγάλει κιχ... «Μαρς!» διατάζει ο στρατηγός, «τρέχα, τρέχα!» φωνάζουν στον μικρό οι ιπποκόμοι υπηρέτες, τ' αγόρι αρχίζει να τρέχει... «Απάνω του!» ξεφωνίζει ο στρατηγός κι αμολάει πίσω του όλο το κοπάδι τα σκυλιά. Αυτό έγινε μπροστά στη μητέρα, τα σκυλιά κάνανε κομμάτια το παιδάκι!... Το στρατη-

γό τον έβαλαν, νομίζω, υπό απαγόρευσιν. Λοιπόν... τι θα 'πρεπε να του κάνουν; Να τον τουφεκίσουν; Να τον εκτελέσουν για να ικανοποιηθεί το αίσθημα της ηθικής; Λέγε, Αλιόσα!

— Να τον τουφεκίσουν! πρόφερε ο Αλιόσα μ' ένα χλωμό, κάπως στραβό χαμόγελο, σηκώνοντας τα μάτια και κοιτάζοντας τον αδερφό του.

— Μπράβο! ούρλιαξε ο Ιβάν μ' ενθουσιασμό. Μια και το λες εσύ, θα πει πως... αχ, ρασοφόρε μου! Νά λοιπόν τι διαβολάκος βρίσκεται στη μικρή σου καρδιά, Αλιόσκα Καραμάζοβ!

— Είπα μιαν ανοησία, αλλά...

— Αυτό είναι ίσα ίσα, πως υπάρχει το αλλά... φώναξε ο Ιβάν. Μάθε, δόκιμε, πως οι ανοησίες είναι πολύ χρειαζόμενες σε τούτη τη γη. Ο κόσμος στηρίζεται στις ανοησίες και χωρίς αυτές ίσως και να μη γινόταν τίποτα εδώ κάτω. Κάτι ξέρουμε εμείς!

— Τι ξέρεις;

— Δεν καταλαβαίνω τίποτα, συνέχισε ο Ιβάν σαν να παραμιλούσε. Και τώρα δε θέλω τίποτα να καταλάβω. Θέλω να μείνω με το γεγονός. Το 'χω από καιρό αποφασίσει να μην καταλαβαίνω. Αν θελήσω να καταλάβω κάτι, θα προδώσω αυτοστιγμής το γεγονός, κι εγώ αποφάσισα να μείνω με το γεγονός...

— Γιατί με δοκιμάζεις, γιατί με βασανίζεις έτσι; αναφώνησε μ' ένα ξέσπασμα θλίψης ο Αλιόσα. Θα μου το πεις επιτέλους;

— Και βέβαια θα στο πω, εκεί έφερνα συνεχώς την κουβέντα, για να στο πω. Μου είσαι προσφιλής, δε θέλω να σε χάσω και να σε παραχωρήσω στο Ζωσιμά σου.

Ο Ιβάν σώπασε για λίγο, το πρόσωπό του έγινε ξαφνικά πολύ θλιμμένο.

— Άκου με: μίλησα μονάχα για τα παιδάκια, για να γίνει το πράμα πιο χτυπητό. Για όλα τ' άλλα ανθρώπινα δάκρυα που 'χουν διαποτίσει όλη τη γη απ' το φλοιό ως το κέντρο της, δε λέω ούτε λέξη, επίτηδες περιόρισα το θέμα μου. Είμαι ένας κοριός και παραδέχομαι ταπεινά πως δεν μπορώ καθόλου να το καταλάβω γιατί είναι έτσι κανονισμένα όλα αυτά. Θα πει λοιπόν πως οι ίδιοι οι άνθρωποι φτάνει: τους δόθηκε ο Παράδεισος, αυτοί θέλησαν την ελευθερία, αρπάξανε τη φωτιά απ' τον ουρανό, ξέροντας και μόνοι

τους πως θα γίνουν δυστυχισμένοι, ώστε δεν υπάρχει λόγος να τους λυπόμαστε. Ω, εγώ με το αξιολύπητο, το γήινο, ευκλείδειο μυαλό μου, ξέρω μονάχα πως η δυστυχία υπάρχει, πως ένοχοι δεν υπάρχουν, πως όλα είναι συνέπειες κάποιου προηγούμενου γεγονότος, πως όλα γίνονται απλά και φυσικά, πως ακόμα όλα κυλάνε και ισορροπούν, όμως όλα αυτά δεν είναι παρά μια ευκλείδεια σαχλαμάρα, τα ξέρω δα όλα αυτά, μα δεν μπορώ να παραδεχτώ να ζήσω σύμφωνα μ' αυτήν! Τι με νοιάζει που δεν υπάρχουν ένοχοι και πως όλα είναι συνέπειες κι αποτελέσματα απλά και φυσικά και πως εγώ το ξέρω αυτό; Μου χρειάζεται μια ανταμοιβή, αλλιώς θα εκμηδενίσω ο ίδιος τον εαυτό μου. Και η ανταμοιβή αυτή να μην έρθει κάπου στο άπειρο, κάποτε, μα εδώ, σε τούτη τη γη, να τη δω και μονάχος μου. Πίστευα και θέλω να τα δω μονάχος μου κι αν ως τα τότε θα 'χω πεθάνει, πρέπει να μ' αναστήσουνε γιατί θα πειραχτώ πολύ αν γίνουν όλα όταν εγώ θα απουσιάζω. Γιατί δεν υπόφερα εγώ για να χαρίσω με τα βάσανα και τους πόνους μου σε κάποιον άλλον την αιώνια αρμονία. Θέλω να δω με τα ίδια μου τα μάτια πως θα ξαπλώσει το ζαρκάδι δίπλα στο λιοντάρι και πως ο σφαγμένος θα σηκωθεί και θα αγκαλιάσει εκείνον που τον έσφαξε. Θέλω να βρίσκομαι εδώ πέρα όταν όλοι θα μάθουν ξαφνικά για ποιο λόγο ήταν όλα έτσι όπως ήταν. Πάνω σ' αυτή την επιθυμία βασίζονται όλες οι θρησκείες του κόσμου. Κι εγώ πιστεύω. Μα νά όμως, τα παιδάκια. Τι θα κάνω τότε μ' αυτά; Αυτό είναι ένα πρόβλημα που δεν μπορώ να το λύσω. Το ξαναλέω για εκατοστή φορά πως τα παραδείγματα είναι πολλά, μα εγώ πήρα μονάχα τα παιδάκια γιατί σε τούτο το παράδειγμα φαίνεται καθαρότερα εκείνο που θέλω να πω. Άκου: Αν πρέπει όλοι να υποφέρουν για να εξαγοράσουν με τα βάσανά τους την αιώνια αρμονία, τότε τι σχέση έχουν τα παιδιά, σε παρακαλώ; Είναι εντελώς ακατανόητο για ποιο λόγο πρέπει να υποφέρουν κι αυτά και γιατί να εξαγοράζουν με βάσανα την αρμονία; Γιατί τα πήρε κι αυτά το σχέδιο και θυσιάστηκαν για την μελλούμενη αρμονία, που θα τη χαρεί κάποιος άλλος; Το αλληλέγγυο στις αμαρτίες ανάμεσα στους ανθρώπους το καταλαβαίνω, καταλαβαίνω το αλληλέγγυο και στην ανταμοιβή, μα τα παιδάκια δεν έχουν καμιά σχέση με τις αμαρτίες κι αν είναι αλήθεια πως είναι κι αυτά συνυπεύθυνα με τους

πατεράδες για τα κρίματα αυτών των τελευταίων, τότε φυσικά η αλήθεια αυτή δεν είναι του κόσμου τούτου και γω δεν μπορώ να την καταλάβω. Μπορεί να πει κάνας χωρατατζής πως το παιδί, όπως και να 'ναι, θα μεγαλώσει και θα 'χει όλο τον καιρό ν' αμαρτήσει, μα νά που δε μεγάλωσε, το καταξέσκισανε οχτώ χρονώ τα σκυλιά. Ω, Αλιόσα, δε βλασφημώ τούτη τη στιγμή! Γιατί καταλαβαίνω τον κλονισμό του σύμπαντος όταν όλα, όσα βρίσκονται στον ουρανό και κάτω απ' τη γη, συγχωνευτούν σ' ένα τραγουδι δόξας κι όλες οι υπάρξεις κι όλα τα όντα που ζήσανε κάποτε θ' αναφωνήσουν: «Δίκιο 'χεις, Κύριε, ἀπεκαλύφθησαν γάρ αἱ ὁδοί Σου!» Ὅταν πια η μητέρα θ' αγκαλιάσει το βασανιστή που καταξέσκιζε με τα σκυλιά το γιό της κι αναφωνήσουν και οι τρεις: «Δίκιο 'χεις, Κύριε», τότε πια θα φτάσει η στιγμή της πλήρους γνώσης κι όλα θα εξηγηθούν. Μα εδώ ίσα ίσα είναι ο κόμπος. Αυτό ίσα ίσα είναι που δεν μπορώ να το αποδεχτώ. Κι όσο βρίσκομαι στη γη βιάζομαι να πάρω τα μέτρα μου. Γιατί, βλέπεις, Αλιόσα, μπορεί και στ' αλήθεια να συμβεί τούτο δω: Αν θα ζήσω ως την ώρα εκείνη, ή αν θ' αναστηθώ για να δω αυτό που θα γίνει, μπορεί και γω ο ίδιος ν' αναφωνήσω, βλέποντας τη μητέρα που θ' αγκαλιάζει το βασανιστή του παιδιού της: «Δίκιο 'χεις, Κύριε!» μα εγώ δε θέλω ν' αναφωνήσω τότε. Ὅσο είναι καιρός ακόμα, θέλω να προφυλάξω τον εαυτό μου και γι' αυτό αρνιέμαι εντελώς την υπέρτατη αρμονία. Δεν αξίζει αυτή ούτε τα δάκρυα εκείνου του μικρού βασανισμένου παιδιού που χτυπούσε το στήθος του με τη μικρή γροθιά του και προσευχόταν στη βρωμερή του τρύπα κλαίγοντας με τ' ανεξαγόραστα δάκρυά του στο «Θεούλη»! Δεν αξίζει, γιατί τα δάκρυά του δεν εξαγοράστηκαν. Πρέπει να εξαγοραστούν, αλλιώς δεν μπορεί να υπάρξει αρμονία. Μα με τι, με τι θα τα εξαγοράσεις; Είναι τάχα πορετό κάτι τέτοιο; Μήπως τάχα με το ότι κάποιος θα εκδικηθεί γι' αυτά; Μα τι να την κάνω την εκδίκησή τους, τι να το κάνω αν οι βασανιστές πάνε στην Κόλαση; Τι μπορεί να διορθώσει εδώ πέρα η Κόλαση, όταν το παιδί βασανίστηκε πια; Και τι αρμονία θα 'ναι αυτή όταν θα υπάρχει και η Κόλαση; Θέλω να συγχωρέσω, θέλω μ' όλους να συμφιλιωθώ, δε θέλω να υποφέρει κανένας πια. Κι αν τα βάσανα των παιδιών ήταν συμπλήρωμα όλων εκείνων των βασάνων που ήταν

απαραίτητα για ν' αγοραστεί η αλήθεια, τότε υποστηρίζω απ' τα πριν πως όλη η αλήθεια δεν αξίζει ένα τέτοιο τίμημα. Δεν το θέλω επιτέλους η μητέρα ν' αγκαλιάσει το βασανιστή που έβαλε τα σκυλιά να καταξεσχίσουν το παιδί της! Δεν πρέπει να τον συγχωρέσει! Αν θέλει, ας τον συγχωρέσει το βασανιστή για τον άμετρο μητρικό της πόνο. Μα το μαρτύριο του καταξεσχισμένου της παιδιού δεν έχει το δικαίωμα να το συγχωρέσει, δεν επιτρέπεται να συγχωρέσει το βασανιστή, έστω κι αν το ίδιο το παιδί τον συγχωρούσε! Κι αν είναι έτσι, αν δεν έχουν το δικαίωμα να συγχωρέσουν, τότε πού βρίσκεται η αρμονία; Υπάρχει τάχα στον κόσμο έστω κι ένα πλάσμα μονάχα που θα μπορούσε και θα 'χε το δικαίωμα να συγχωρέσει; Δεν την θέλω την αρμονία, από αγάπη στην ανθρωπότητα δεν τη θέλω. Θέλω να μείνω καλύτερα με τα βάσανα τα ανεχδίκητα. Καλύτερα να μείνω με τα ανεχδίκητα βάσανά μου και με την άσβεστη αγανάχτησή μου, έστω κι αν έχω άδικο. Μα σαν πολύ την εχτιμήσανε την αρμονία, δεν είναι για την τσέπη μας, δεν μπορούμε να πληρώνουμε τόσα για το εισιτήριό της. Γι' αυτό χιόλας βιάζομαι να επιστρέψω το δικό μου εισιτήριο. Κι αν είμαι τίμιος άνθρωπος, έχω υποχρέωση να το επιστρέψω όσο γίνεται πιο νωρίς. Αυτό κάνω ίσα ίσα. Δεν είναι που δεν παραδέχομαι το Θεό, Αλιόσα· μονάχα το εισιτήριο του επιστρέφω μ' όλον τον απαιτούμενο σεβασμό.

— Μα αυτό είναι ανταρσία, πρόφερε ήσυχα ο Αλιόσα με τα μάτια χαμηλωμένα.

— Ανταρσία; Δε θα 'θελα ν' ακούσω από σένα αυτή τη λέξη, πρόφερε ο Ιβάν σαν απ' τα τρίςβαθά του. Μπορεί να ζήσει τάχα κανείς στασιάζοντας; Μα εγώ θέλω να ζήσω. Πες μου το και μόνος σου καθαρά· σε προκαλώ, απάντησε: Φαντάσου πως συ ο ίδιος χτίζεις το οικοδόμημα της ανθρωπίνης μοίρας με το σκοπό να χαρίσεις τελικά στους ανθρώπους την ευτυχία, να τους δώσεις επιτέλους την ειρήνη και την ηρεμία, μα για να γίνει αυτό, είναι απαραίτητο, είναι αναπόφευχτο να καταβασανίσεις ένα μονάχα μικρούλιχο πλάσμα, εκείνο το ίδιο παιδάκι, να πούμε, που χτυπούσε το στήθος του με τη μικρή γροθιά του, και πάνω στα ανεχδίκητα δάκρυά του να θεμελιώσεις το οικοδόμημα. Θα δεχόσουν τάχα να γίνεις αρχιτέκτονας μ' αυτούς τους όρους; Απάντησέ μου και μην ψεύδεσαι!

— 'Όχι, δε θα δεχόμουν, έκανε μαλακά ο Αλιόσα.

— Και μπορείς ποτέ να παραδεχτείς τη σκέψη πως οι άνθρωποι, που γι' αυτούς εσύ χιτίζεις, θα δέχονταν αυτή την ευτυχία, αν τυχόν θεμελιωνόταν στο αδικοχαμένο αίμα του μικρού μάρτυρα; Και πώς, αν την δέχονταν, θα μένανε για πάντα ευτυχισμένοι;

— 'Όχι, δεν μπορώ να το παραδεχτώ, Αδελφέ, πρόφερε ξαφνικά ο Αλιόσα και τα μάτια του λάμπανε. Μόλις τώρα είπες: Υπάρχει τάχα στον κόσμο κανένα Πλάσμα που να μπορεί και να 'χει το δικαίωμα να συγχωρέσει; 'Όμως αυτό το Πλάσμα υπάρχει, και μπορεί όλους να τους συγχωρέσει και για όλα, γιατί και το 'Ιδιο έδωσε το αθώο του αίμα για όλους και για όλα. Τον ξέχασες, μα πάνω Του ίσα ίσα θα θεμελιωθεί το οικοδόμημα και σ' Αυτόν θα φωνάξουν: «Δίχιο έχεις, Κύριε, αί όδοί Σου γάρ άπεκαλύφθησαν».

— Α, μιλάς για τον «μόνον αναμάρτητον» και το αίμα του! 'Όχι, δεν τον ξέχασα, κι απορούσα απεναντίας πώς τόσην ώρα δεν τον έβαζες μπροστά, γιατί συνήθως στις συζητήσεις όλοι οι δικοί σας αυτόν βάζουν μπροστά. Ξέρεις κάτι, Αλιόσα; Μη γελάσεις, ε; Εδώ κι ένα χρόνο έφτιαξα ένα ποίημα. Αν μπορούσες να χάσεις μαζί μου ακόμα δέκα λεπτά θα στο διηγόμουνα. Θέλεις;

— Έγραψες ποίημα εσύ;

— Ω, όχι, δεν το 'γραφα, γέλασε ο Ιβάν. Και ποτέ στη ζωή μου δεν ταίριασα ούτε δυο στίχους. Μα τούτο το ποίημα το φαντάστηκα και το κράτησα στη θύμησή μου. Μου 'χε έρθει έμπνευση. Συ θα 'σαι ο πρώτος αναγνώστης μου, ο ακροατής μου θέλω να πω. Γιατί να χάσει ο συγγραφέας έστω και τον μοναδικό του ακροατή; χαμογέλασε ο Ιβάν. Να στο διηγηθώ ή όχι;

— Σ' ακούω, πρόφερε ο Αλιόσα.

— Το ποίημά μου έχει τίτλο «ο Μέγας Ιεροξεταστής»: είναι κάτι αλλόκοτο, θέλω όμως να στο πω.

Ο Μέγας Ιεροεξεταστής

Ο ΜΩΣ και δω δε γίνεται ν' αρχίσω χωρίς πρόλογο, δηλαδή χωρίς φιλολογικό πρόλογο. Φτου να πάρει και να σηκώσει, γέλασε ο Ιβάν, συγγραφέας να σου πετύχει, μα την αλήθεια! Βλέπεις, η δράση γίνεται στον δέκατο έκτο αιώνα και τότε — αυτό το ξέρεις δα κι απ' το σχολείο — τότε ίσα ίσα το 'χαν συνήθειο στις ποιητικές τους συνθέσεις να κατεβάζουν τις επουράνιες δυνάμεις στη γη. Άσε πια τον Ντάντε. Στη Γαλλία, οι δικαστικοί υπάλληλοι και οι καλόγεροι στα μοναστήρια δίνανε ολάκερες θεατρικές παραστάσεις, όπου εμφανίζανε επί σκηνής τη Μαντόνα, τους αγγέλους, τους άγιους, το Χριστό και τον ίδιο το Θεό. Τότε όλα αυτά γίνονταν με μεγάλη απλοϊκότητα. Ο Βίκτωρ Ουγκώ περιγράφει στην *Παναγία των Παρισίων* μια παράσταση που δόθηκε στη δημαρχία του Παρισιού, στα χρόνια του Λουδοβίκου XI, για να τιμηθεί η γέννηση του Δελφίνου. Η παράσταση ήταν ηθοπλαστική και δόθηκε δωρεάν για το λαό και είχε τίτλο: *Le bon jugement de la très sainte et gracieuse Vierge Marie*. (Η ορθή κρίσις της Υπεραγίας και κεχαριτωμένης Παρθένου Μαρίας), όπου και παρουσιάζεται η ίδια και εκφέρει την ορθή κρίση της. Και σε μας, στη Μόσχα, γίνονταν πότε πότε, στα πριν απ' τον Μεγάλο Πέτρο χρόνια, παρόμοιες παραστάσεις με θέματα απ' την *Παλαιά Διαθήκη*. Μα εκτός απ' τις θεατρικές παραστάσεις κυκλοφορούσαν τότε σ' όλον τον κόσμο πολλά διηγήματα και «στίχοι» όπου εμφανίζονταν οι άγιοι, οι άγγελοι κι

αν υπήρχε ανάγκη κι όλες οι ουράνιες στρατιές. Στα μοναστήρια μας μεταφράζανε, αντιγράφανε και συνθέτανε ακόμα κάτι τέτοια ποιήματα. Και όλα αυτά από τον καιρό των Τατάρων ακόμα. Υπάρχει λόγου χάρη ένα μοναστηριακό ποίημα (παρμένο από τα ελληνικά φυσικά) με τίτλο: *Ἡ ἐπίσκεψις τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Κόλασιν*, με εικόνες και τόλμη αντάξια του Ντάντε. Η Θεομήτωρ επισκέπτεται την Κόλαση. Ο αρχάγγελος Μιχαήλ της κάνει τον οδηγό και την «περιάγει εἰς τὰ βασανιστήρια». Βλέπει τους αμαρτωλούς και τα μαρτύριά τους. Ανάμεσα σ' αυτούς υπάρχει και μια πολύ αξιοσημείωτη κατηγορία που βρίσκεται στη φλεγόμενη λίμνη: 'Όσοι απ' αυτούς βυθίζονται τόσο πολύ στη λίμνη που δεν μπορούν να χολυμπήσουν και να βγούν, εκείνους «τους ξεχνάει πια κι ο Θεός»· τούτη η έκφραση έχει εξαιρετικό βάθος και δύναμη. Και νά που η Θεομήτωρ, συντριμμένη, πέφτει στα γόνατα κλαίγοντας μπροστά στο θρόνο του Θεού και ζητάει χάρη για όλους όσους είδε στην Κόλαση, για όλους χωρίς καμιά διάκριση. Η συνομιλία Της με το Θεό έχει τεράστιο ενδιαφέρον. Ικετεύει, επιμένει, κι όταν ο Θεός Της δείχνει τα πόδια και τα χέρια του γιού Της όπου διακρίνονται ακόμα τα σημάδια από τα καρφιά και Τη ρωτάει πώς μπορεί να συγχωρέσει τους βασανιστές Του, Εκείνη διατάζει όλους τους άγιους, όλους τους μάρτυρες, όλους τους αγγέλους κι όλους τους αρχαγγέλους να πέσουν στα γόνατα και να παρακαλέσουν μαζί Της για να συγχωρεθούν όλοι χωρίς εξαίρεση. Τέλος πετυχαίνει απ' το Θεό και σταματάνε τα βασανιστήρια κάθε χρόνο απ' τη μεγάλη Παρασκευή ως την Αγία Τριάδα και οι αμαρτωλοί ευχαριστούν αμέσως απ' την Κόλαση τον Κύριο και Του φωνάζουν: «Δίκαιος εἶ, Κύριε, ὅτι οὕτω ἐδίξασας». Λοιπόν και το δικό μου ποίημα θα 'ταν κάτι παρόμοιο, αν γραφόταν εκείνον τον καιρό. Εγώ παρουσιάζω στη σκηνή Εκείνον. Είναι αλήθεια πως δε βγάζει ούτε λέξη σ' όλο το ποίημα, μονάχα παρουσιάζεται και φεύγει. Έχουν περάσει πια δεκαπέντε αιώνες από τότε που 'δωσε την υπόσχεση να έλθει ἐν τῇ βασιλείᾳ Του, δεκαπέντε αιώνες από τότε που ο προφήτης Του έγραψε: «'Αληθῶς θά ἐπιστρέψω ταχέως». «Περί δέ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καί ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδέ οἱ ἄγγελοι τῶν ουρανῶν, εἰ μή ὁ πατήρ μου μόνος», όπως είπε κι ο ίδιος όταν βρισκόταν ακόμα ἐπὶ τῆς γῆς. Μα η ανθρωπότητα Τον

περιμένει με την αλλοτινή πίστη και την αλλοτινή συγκίνηση. Ω, με πιο μεγάλη ακόμα πίστη, γιατί έχουν περάσει δεκαπέντε αιώνες από τότε που πάψανε πια να 'ρχονται απ' τον ουρανό οι υποθήκες για τον άνθρωπο:

*Πίστευε ό,τι σου πει η καρδιά σου
Ουράνιες υποθήκες δεν υπάρχουν.*

Έμενε λοιπόν μονάχα η πίστη στη φωνή της καρδιάς! Εκείνη την εποχή, είναι αλήθεια, γίνονταν και πολλά θαύματα. Υπήρχαν άγιοι που γιατρεύανε αρρώστους με τρόπο θαυμαστό. Απ' τις βιογραφίες μερικών Δικαίων μαθαίνουμε πως τους επισκεπτόταν η ίδια η Βασίλισσα των Ουρανών. Όμως ο διάβολος δεν κοιμάται και η ανθρωπότητα αρχίζει ν' αμφιβάλλει πια γι' αυτά τα θαύματα. Εκείνον ακριβώς τον καιρό παρουσιάστηκε στο βορρά, στη Γερμανία, μια καινούργια και φοβερή αίρεση. Ένα τεράστιο άστρο: «Καί ἔπεσεν ἐκ τοῦ ουρανοῦ ἀστήρ μέγας καιόμενος ὡς λαμπάς (δηλ. ὡς ἡ Ἐκκλησία) ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων καὶ ταῦτα ἐπικράνθησαν». Αυτές οι αιρέσεις άρχισαν ν' αρνιούνται με βλάσφημο τρόπο τα θαύματα. Μα όσοι μείνανε πιστοί, πιστεύουν ακόμα πιο φλογερά. Τα δάχρυα της ανθρωπότητας εξακολουθούν όπως και πρώτα να φτάνουν ὡς Αυτόν, οι άνθρωποι Τον περιμένουν, Τον αγαπούν, ελπίζουνε σ' Αυτόν, διψούν να μαρτυρήσουν και να πεθάνουν για χάρη Του, όπως και πριν... Αιώνες τώρα παρακαλούσε η ανθρωπότητα με πίστη φλογερή: «Κύριε, Κύριε, ἐπίφανε ἡμῖν». Τόσους αιώνες απευθύνονταν προς Αυτόν, που Εκείνος, μέσα στην άμετρη ευσπλαχνία Του, αποφάσισε να κατέλθει και να επισκεφτεί τους προσευχόμενους. Είχε κατέβει και είχε επισκεφτεί ὡς τα τώρα μερικούς Δικαίους, μάρτυρες κι άγιους που βρίσκονταν ακόμα στη γη. Αυτό το διαβάζουμε και στους «βίους» τους. Στον τόπο μας ο Τιούτσεβ, που πίστευε βαθιά στην αλήθεια των λόγων Του, λέει πως:

*Γυρτός απ' του σταυρού το βάρος
και με δούλου μορφή περπατώντας
σε διάβηκε παντού πατρίδα
την ευλογία Του σκορπώντας.*

Το πως έτσι ακριβώς είχε γίνει, αυτό θα στο πω αργότερα. Μανά που θέλησε να παρουσιαστεί έστω και για μια στιγμή στο λαό, στο λαό που υπόφερε, που βασανιζόταν, που ήταν βρωμερός κι αμαρτωλός, μα που Τον αγαπούσε με μια παιδιάστικη αγάπη. Τοποθετώ τη δράση στην Ισπανία, στη Σεβίλη, στην πιο τρομερή εποχή της Ιερής Εξέτασης, όταν προς δόξαν του θεού ανάβανε κάθε μέρα πυρές σ' όλη τη χώρα και

*Πάνω σε μεγαλόπρεπες πυρές
καίγαν καχούς αιρετικούς.*

Ω, αυτό βέβαια δεν ήταν εκείνη η χάθοδος με την οποία θα εμφανιστεί, σύμφωνα με την υπόσχεσή Του, στη συντέλεια των αιώνων, «ἐν ὅλῃ Του τῇ ουράνια δόξῃ» και που θα 'ναι αναπάντεχη, «ὥσπερ γάρ ἡ ἀστραπή ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν». Ὁχι. Θέλησε να επισκεφτεί έστω και για μια στιγμή τα τέχνα Του και μάλιστα εκεί ίσα ίσα όπου άρχισαν να τριζοβολάνε οι πυρές των αιρετικών. Είχε τη μεγαλοφυχία να εμφανιστεί και πάλι στους ανθρώπους με την ίδια εκείνη ανθρώπινη μορφή που βάδισε τρία ολόκληρα χρόνια πάνω στη γη, πριν από δεκαπέντε αιώνες. Κατεβαίνει στους «ηλιόλουστους δρόμους» της πολιτείας του Νότου, όπου την προηγούμενη ίσα ίσα μέρα, πάνω σε μια «μεγαλόπρεπη πυρά», μπροστά στο βασιλιά, στην Αυλή, στους ιππότες, στους καρδινάλιους και στις ωραιότατες Κυρίες των Τιμών, μπροστά στον πολυάριθμο πληθυσμό όλης της Σεβίλης, ο καρδινάλιος, ο Μέγας Ιεροεξεταστής, είχε κάψει κάπου εκατό αιρετικούς μονομιάς *ad maiorem gloriam Dei* (πρός μεγαλυτέραν δόξαν τοῦ Θεοῦ). Παρουσιάστηκε αθόρυβα, χωρίς καμιάν επίδειξη, μα νά που όλοι (αυτό είναι παράξενο) Τον αναγνωρίζουν. Αυτό θα μπορούσε να γίνει ένα απ' τα καλύτερα κομμάτια του ποιήματος, να εξηγηθεί δηλαδή για ποιον ακριβώς λόγο Τον αναγνωρίζουν. Ο λαός συρρέει προς Αυτόν ακατανίκητα, Τον περιτριγυρίζει, μαζεύεται κοντά Του, Τον ακολουθεί.

Αυτός περνάει σιωπηλός ανάμεσά τους μ' ένα σιωπηλό χαμόγελο απέραντης συμπόνοιας. Ο ήλιος της αγάπης καίει στην καρδιά

Του, τα μάτια Του ακτινοβολούν το Φως, τη Σοφία και τη Δύναμη που συγκλονίζουν τις καρδιές των ανθρώπων, ξυπνώντας μέσα τους την αγάπη. Εκείνος απλώνει τα χέρια, τους ευλογεί. Και φτάνει να Τον αγγίξουν ή μονάχα τα ενδύματά Του να φαύσουν για να θεραπευτούν. Τότε μέσα απ' το πλήθος αναφωνεί ένας γέρος που ήταν τυφλός απ' τα παιδικά του χρόνια: «Κύριε, θεράπευσόν με ίνα Σε ἴδω καὶ ἐγώ». Και τότε, λες και πέφτει το πέπλο που 'χε μπροστά στα μάτια του, κι ο τυφλός αναβλέπει. Ο λαός κλαίει και φιλάει το χώμα όπου Εκείνος βαδίζει. Τα παιδιά ρίχνουν μπροστά Του λουλούδια, φάλλουν και Τον υμνούν: «Ωσανά!» «Εἶναι Αυτός, εἶναι Αυτός ο ἴδιος», λένε και ξαναλένε όλοι, «πρέπει να 'ναι Αυτός, δεν μπορεί να 'ναι ἄλλος απ' Αυτόν». Σταματάει μπροστά στα προπύλαια της Μητρόπολης της Σεβίλης τη στιγμή που φέρνουν στο ναό με κλάματα και μοιρολόγια ένα μικρό άσπρο φέρετρο, όπου αναπαύεται ανάμεσα στα λουλούδια ένα κοριτσάκι εφτά χρονώ, το μοναχοπαίδι ενός άρχοντα. «Αυτός θ' αναστήσει το παιδάκι σου» φωνάζουν στη μητέρα που κλαίει. Ο ιερέας που βγήκε να προϋπαντήσει το φέρετρο κοιτάει αμήχανος και συνοφρυωμένος. Μα νά που ακούγονται οι θρήνοι της μητέρας του πεθαμένου παιδιού. Πέφτει στα πόδια Του: «Αν είσαι συ Εκείνος, ανάστησε το παιδί μου!» αναφωνεί σηκώνοντας προς Αυτόν τα χέρια της. Η νεκρική πομπή σταματάει, κατεβάζουν το μικρό φέρετρο κάτω στα προπύλαια, δίπλα στα πόδια Του. Εκείνος κοιτάζει με συμπόνοια και τα χείλη Του προσφέρουν σιγά για μια ακόμα φορά: «Τό κοράσιον, ἔγειρε». «Καὶ εὐθέως ἀνέστη τό κοράσιον». Το κοριτσάκι αναστηκώνεται μέσα στο φέρετρο, κάθεται και κοιτάει γύρω χαμογελώντας. Τα μάτια της κοιτάνε απορεμένα γύρω γύρω. Στα χέρια της κρατάει ένα μπουκέτο άσπρα τριαντάφυλλα που τα 'χαν βάλει στο φέρετρο. Ο λαός αναταράζεται, φωνές, αναφυλλητά, και νά που εκείνη ίσα ίσα τη στιγμή περνάει απ' την πλατεία, μπροστά απ' τη Μητρόπολη, ο ἴδιος ο καρδινάλιος, ο Μέγας Ιεροεξεταστής. Εἶναι ένας γέρος κάπου ενενήντα χρονώ, ψηλός και στητός, με στεγνωμένο πρόσωπο, με βαθουλωμένα μάτια που μέσα τους λάμπει ακόμα κάποια φλόγα. Ω, δε φοράει τώρα τα υπέροχα άμφιά του όπως χτες που φάνταζε τόσο μεγαλόπρεπος μπροστά στο λαό, όταν έκαιγε τους εχθρούς

της ρωμαϊκής πίστεως. 'Όχι, τούτη τη στιγμή φοράει μονάχα το παλιό, χοντροκαμωμένο, καλογερίστικο ράσο του. Πίσω του, στην καθορισμένη απόσταση, τον ακολουθούν οι σκυθρωποί βοηθοί του, οι δούλοι του και η «ιερή» φρουρά του. Σταματάει μπροστά στο πλήθος και παρακολουθεί από μακριά. Τα είδε όλα, είδε που βάλανε το φέρετρο μπροστά στα πόδια Εκείνου, είδε που αναστήθηκε η μικρή και το πρόσωπό του σκοτείνιασε. Σμίγει τα πυκνά άσπρα του φρύδια και τα μάτια του λάμπουν με μια δυσοίωνη αστραπή. Κάνει ένα νόημα και διατάζει τους φρουρούς να Τον συλλάβουν. Και νά, η δύναμή του είναι τόσο μεγάλη, κι ο λαός είναι τόσο συνηθισμένος να τον υπακούει, που το πλήθος, υποταγμένο και τρεμάμενο, ανοίγει αμέσως μπροστά στους φρουρούς και εκείνοι, μέσα στην απόλυτη σιωπή που 'γινε ξαφνικά, σηκώνουν τα χέρια, Τον συλλαμβάνουν και Τον παίρνουν μαζί τους. Και το πλήθος σχύβει παρευθύς το κεφάλι σαν ένας άνθρωπος και υποκλίνεται ώς τη γη μπροστά στον Ιεροεξεταστή. Αυτός ευλογεί σιωπηλός το λαό και συνεχίζει το δρόμο του. Η φρουρά φέρνει τον Αιχμάλωτο σε μια στενόχωρη σκοτεινή φυλακή στο παλιό κτίριο του Ιεροδικαστηρίου και τον κλείνουν μέσα. Περνάει η μέρα, έρχεται η σκοτεινή, ζεστή, άπνοη νύχτα της Σεβίλλης. Ο αγέρας «μυρίζει δάφνη και λεμονιά». Μέσα στο πυκνό σκοτάδι ανοίγει ξαφνικά η σιδερένια πόρτα της φυλακής και μπαίνει μέσα αργά ο ίδιος ο γερο-ιεροεξεταστής με μιαν αναμμένη δάδα στο χέρι. Είναι μονάχος του, η πόρτα κλείνει αμέσως πίσω του. Σταματάει κοντά στην πόρτα και για πολύ, για ένα ή δυο λεπτά, Τον κοιτάει προσεκτικά στο πρόσωπο. Τέλος Τον πλησιάζει αργά αργά, στηρίζει τη δάδα στο τραπέζι και λέει:

— Εσύ είσαι; Εσύ; μα μην παίρνοντας καμιά απάντηση, προσθέτει γρήγορα: Μην απαντάς, σώπαινε. Μα και τι θα μπορούσες να πεις; Ξέρω πολύ καλά τι θα πεις. Μα ούτε κι έχεις το δικαίωμα να προσθέσεις τίποτα σε κείνα που 'χεις πει. Γιατί ήρθες λοιπόν να μας ενοχλήσεις; Γιατί για να μας ενοχλήσεις ήρθες, αυτό το ξέρεις και μονάχος Σου. Μα ξέρεις τάχα τι θα γίνει αύριο; Δεν ξέρω ποιος είσαι, κι ούτε θέλω να ξέρω: Αν είσαι Συ ή αν είσαι ομοίωμά Του μονάχα, μα αύριο θα Σε καταδικάσω και θα Σε κάψω πάνω στην πυρά, σαν τον χειρότερο αιρετικό, και εκείνος ο ίδιος ο λαός, που

φιλούσε σήμερα τα πόδια Σου, αύριο κιόλας, μ' ένα μου μονάχα νεύμα, θα τρέξει και θα συνδουλίσει την πυρά Σου. Το ξέρεις τάχα αυτό; Ναι, ίσως και να το ξέρεις, πρόσθεσε σκεφτικός κοιτάζοντας ακατάπαυστα, διαπεραστικά τον αιχμάλωτό του.

— Δεν καταλαβαίνω και πολύ καλά, Ιβάν. Τι σημαίνουν όλα αυτά; είπε χαμογελώντας ο Αλιόσα που άκουγε όλη την ώρα σιωπηλός. Είναι μονάχα μια αχαλίνωτη φαντασία ή κανένα λάθος του γέρου, κανένα ακατανόητο *qui pro quo* (παρεξήγηση);

— Πάρτο κι έτσι, γέλασε ο Ιβάν. Αφού σε παραχάιδεψε πια τόσο πολύ ο σύγχρονος ρεαλισμός που δεν μπορείς να υποφέρεις τίποτα φανταστικό, ας είναι και *qui pro quo* αφού το θέλεις έτσι. Η αλήθεια είναι, ξαναγέλασε πάλι, «πως ο γέρος έζησε ενενήντα χρόνια πια, είχε λοιπόν όλο τον καιρό η έμμονή του ιδέα να καταντήσει τρέλα. Κι ο Αιχμάλωτος μπορεί να του 'κανε κατάπληξη με το παρυσιαστικό Του. Μπορεί στο κάτω κάτω να 'ταν απλά και μόνο ένα παραλήρημα, μια τελευταία φαντασίωση του γέρου που 'χε εξαφθεί κιόλας απ' τις χτεσινές πυρές των εκατό αιρετικών. Μα μήπως τάχα για μας τους δυο υπάρχει καμιά διαφορά αν είναι *qui pro quo* ή αχαλίνωτη φαντασία; Το σπουδαίο είναι που ο γέρος πρέπει να εκφραστεί, πως ύστερα από ενενήντα χρόνια λέει επιτέλους φωναχτά εκείνο που σκεφτόταν σ' όλη του τη ζωή.

— Κι ο Αιχμάλωτος σωπαίνει; Τον κοιτάει και δε βγάζει λέξη;

— Μα είναι απαραίτητο κιόλας να γίνει έτσι, ξαναγέλασε ο Ιβάν. Ο ίδιος ο γέρος του λέει πως ούτε καν έχει το δικαίωμα να προσθέσει τίποτα σ' εκείνα που είναι κιόλας ειπωμένα. Αν θες να ξέρεις, αυτό ίσα ίσα είναι το βασικότερο χαρακτηριστικό του ρωμαϊκού καθολικισμού, κατά τη γνώμη μου τουλάχιστον: «'Όλα», σαν να του λένε, «τα μεταβίβασες στον Πάπα κι όλα πα να πει τα 'χει τώρα ο Πάπας και καλά θα κάνεις να μην έρθεις καθόλου, προς το παρόν τουλάχιστον, να μας ενοχλείς». Κάτι τέτοια όχι μονάχα τα λένε μα και τα γράφουν, οι Ιησουίτες τουλάχιστον: Αυτό το διάβασα ο ίδιος στα βιβλία των θεολόγων τους. «Έχεις τάχα το δικαίωμα να μας γνωστοποιήσεις έστω κι ένα απ' τα μυστικά του κόσμου απ' τον οποίο ήρθες;» Τον ρωτάει ο γέρος μου και του απαντάει μονάχος του: «'Όχι, δεν έχεις, για να μην προσθέσεις σε κείνα που

έχουν πια ειπωθεί και για να μην αφαιρέσεις απ' τους ανθρώπους την ελευθερία, που τόσο την υπερασπίστηκες όταν ήσουν στη γη. Ό,τι καινούργιο πεις τώρα, θα 'ναι πλήγμα για την ελευθερία της πίστης των ανθρώπων, γιατί θα φανεί σαν θαύμα, ενώ η ελευθερία της πίστης τους Σου ήταν ό,τι πολυτιμότερο και τότε ακόμα, εδώ και χίλια πενταχόσια χρόνια. Μήπως δεν είχες πει συχνά και Συ ο ίδιος τότε: "Θέλω να σας κάνω ελεύθερους"; Μα νά που τώρα είδες αυτούς τους "ελεύθερους ανθρώπους", προσθέτει ξαφνικά ο γέρος μ' ένα βαθυστόχαστο χαμόγελο. «Ναι, αυτή η δουλειά μάς κόστισε πολύ», συνέχισε κοιτάζοντάς Τον αυστηρά, «μα την αποτελειώσαμε επιτέλους εν ονόματί Σου. Δεκαπέντε αιώνες βασανιστήκαμε μ' αυτή την ελευθερία, μα τώρα τελειώσαμε μ' αυτή και τελειώσαμε για καλά. Δεν πιστεύεις πως τελειώσαμε για καλά; Με κοιτάς με πραότητα και δε μου κάνεις ούτε την τιμή ν' αγανακτήσεις μαζί μου; Μάθε όμως πως τώρα ίσα ίσα όλοι αυτοί οι άνθρωποι είναι βέβαιοι, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, για την ελευθερία τους κι όμως αυτοί οι ίδιοι μας φέρανε την ελευθερία τους και την κατέθεσαν ταπεινότατα στα πόδια μας. Κι αυτό το πετύχαμε εμείς. Μα Εσύ αυτό ήθελες τάχα; Μια τέτοια ελευθερία θέλησες;»

— Πάλι δεν καταλαβαίνω, διέκοψε ο Αλιόσα, ειρωνεύεται, κοροϊδεύει;

— Καθόλου. Ίσα ίσα παινεύεται πως αυτός και οι όμοιοί του κατανίκησαν την ελευθερία και πως αυτό το έκαναν για την ευτυχία των ανθρώπων. Γιατί μονάχα τώρα (εννοεί βέβαια την Ιερή Εξέταση) στάθηκε δυνατό να σκεφτεί κανείς για πρώτη φορά για την ευτυχία των ανθρώπων. Ο άνθρωπος δημιουργήθηκε επαναστάτης. Μα μπορούν τάχα οι επαναστάτες να 'ναι ευτυχισμένοι; «Σε προειδοποιούσαν», Του λέει, «οι προειδοποιήσεις και οι συμβουλές δε Σου έλλειψαν, μα Εσύ δεν άκουσες τις προειδοποιήσεις, απαρνήθηκες το μοναδικό τρόπο που θα μπορούσε να φέρει την ευτυχία στους ανθρώπους, μα ευτυχώς φεύγοντας παράδωσες σε μας τη δουλειά. Μας υποσχέτηκες, μας έδωσες το λόγο Σου, μας έδωσες το δικαίωμα του λύειν και δεσμείν και φυσικά δεν μπορείς ούτε να το σκεφτείς να μας το πάρεις πίσω. Γιατί ήρθες λοιπόν να μας ενοχλήσεις;»

— Και τι σημαίνει: οι προειδοποιήσεις και οι συμβουλές δε Σου

έλλειψαν; ρώτησε ο Αλιόσα.

— Αυτό ίσα ίσα είναι το κυριότερο που έχει να πει ο γέρος. «Το φοβερό και σοφό πνεύμα, το πνεύμα της αυτοκαταστροφής και της ανυπαρξίας», συνεχίζει ο γέρος, «το μεγάλο πνεύμα μίλησε μαζί Σου στην έρημο και τα βιβλία μας λένε πως τάχα “Σ” έβαλε σε πειρασμό”. Είναι σωστό αυτό; Και μήπως θα μπορούσε τάχα να ειπωθεί τίποτα πιο σωστό από εκείνα που Σου ανήγγειλε εκείνο το πνεύμα με τα τρία του ερωτήματα, που Εσύ απέκρουσες και που τα βιβλία τα λένε “πειρασμούς”; Κι όμως αν έγινε ποτέ στη γη ένα πραγματικά εκθαμβωτικό θαύμα, τούτο το θαύμα έγινε ίσα ίσα εκείνη την ημέρα των τριών πειρασμών. Το θαύμα έγινε μόνο και μόνο γιατί τέθηκαν εκείνα τα τρία ερωτήματα. Αν μπορούσαμε να φανταστούμε, έτσι για δοκιμή μονάχα και για παράδειγμα, πως τα τρία εκείνα ερωτήματα του τρομερού πνεύματος χάθηκαν χωρίς να μείνει ούτε ίχνος τους στα βιβλία και πως θα ‘πρεπε να τ’ αποκαταστήσουμε, να τα σκεφτούμε και να τα εφεύρουμε εκ νέου για να τα καταγράψουμε πάλι στα βιβλία, κι αν γι’ αυτό το σκοπό μαζεύαμε όλους τους σοφούς της γης, —τους κυβερνήτες, τους αρχιερείς, τους επιστήμονες, τους φιλόσοφους, τους ποιητές— προτείνοντάς τους να σκεφτούν και να εφεύρουν τρία ερωτήματα, τέτοια όμως που όχι μονάχα ν’ ανταποκρίνονται στη σπουδαιότητα εκείνου του περιστατικού μα να εκφράζουν κιόλας, μέσα σε τρεις λέξεις, σε τρεις μονάχα ανθρώπινες φράσεις, όλη τη μελλούμενη ιστορία του κόσμου και της ανθρωπότητας, νομίζεις τάχα πως όλη η σοφία της γης μαζεμένη θα μπορούσε να επινοήσει κάτι παρόμοιο σε δύναμη και βάθος με εκείνα τα τρία ερωτήματα, που Σου τεθήκανε από το κραταιό και σοφό πνεύμα στην έρημο; Και μόνο απ’ αυτά τα ερωτήματα, μόνο απ’ το θαύμα πως τεθήκανε, μπορείς να καταλάβεις πως δεν έχεις να χάνεις μ’ ένα πρόσκαιρο ανθρώπινο μυαλό μα με νου αιώνιο κι απόλυτο. Γιατί σ’ αυτά τα τρία ερωτήματα συνοφίζεται κατά έναν τρόπο και προφητεύεται όλη η μελλούμενη ιστορία της ανθρωπότητας και δίνονται οι τρεις μορφές όπου θα συναντηθούν όλες οι άλυτες αντιφάσεις της ανθρώπινης φύσης σ’ όλη τη γη. Τότε αυτό δεν ήταν ακόμα τόσο φανερό, γιατί το μέλλον ήταν άγνωστο, μα τώρα, όταν πια έχουν περάσει δεκαπέντε αιώνες, βλέπουμε πως όλα έχουν τόσο

καλά μαντευτεί και προφητευτεί σε κείνα τα τρία ερωτήματα και τόσο πολύ δικαιώθηκαν που δεν μπορείς ούτε να τους προσθέσεις ούτε να τους αφαιρέσεις τίποτα.

»Δες τώρα και μόνος Σου ποιος είχε δίκιο: Εσύ ή εκείνος που Σε ρωτούσε τότε; Ουμήσου το πρώτο ερώτημα. Αν και δε στο λέω κατά λέξη, μα το νόημα ήταν τούτο: “Θέλεις να πας στον κόσμο και πηγαίνεις μ’ αδειανά τα χέρια, με κάποια υπόσχεση ελευθερίας που οι άνθρωποι με την ηλιθιότητά τους και με την έμφυτή τους διαφθορά δεν μπορούν ούτε καν να την κατανοήσουν, που τη φοβούνται και τη σκιάζονται γιατί τίποτα και ποτέ δεν υπήρξε για τον άνθρωπο και την ανθρώπινη κοινωνία πιο αφόρητο από την ελευθερία! Εσύ, βλέπεις αυτές τις πέτρες μέσα σε τούτη τη γυμνή πυραχτωμένη έρημο; Κάνε τες φωμιά και η ανθρωπότητα θα τρέξει από πίσω Σου σαν κοπάδι, γεμάτη ευγνωμοσύνη και υπακοή, αν και πάντα θα τρέμει από φόβο πως θα μπορούσες ν’ αποτραβήξεις το χέρι Σου και να πάψεις να της δίνεις τα φωμιά Σου”. Μα Συ δε θέλησες να στερήσεις απ’ τον άνθρωπο την ελευθερία κι απόρριψες την προσφορά γιατί σκέφτηκες: Τι ελευθερία θα ’ναι αυτή όταν η υπακοή θα εξαγοραστεί με φωμιά; Πρόβαλες την αντίρρηση πως ο άνθρωπος οὐκ ἐπ’ ἄρτῳ μόνον ζήσεται, μα το ξέρεις τάχα πως εν ονόματι αυτού του ίδιου του γήινου άρτου θα ξεσηκωθεί εναντίον Σου το πνεύμα της γης, θα Σε πολεμήσει και θα Σε νικήσει κι όλοι θα το ακολουθήσουν φωνάζοντας: “Ποιος μοιάζει μ’ αυτό το θηρίο που μας έδωσε τη φωτιά τ’ ουρανού!” Το ξέρεις πως θα περάσουν αιώνες και αιώνες και η ανθρωπότητα θα διακηρύξει με το στόμα της Σοφίας και της Επιστήμης της πως έγκλημα δεν υπάρχει, και πως συνεπώς δεν υπάρχει και αμαρτία και πως υπάρχουν μονάχα πεινασμένοι; “Χόρτασέ τους και τότε μονάχα να τους ζητάς αρετή!” Νά τι θα γράφουν στη σημαία που θα σηκώσουν εναντίον Σου και που μ’ αυτήν θα γκρεμίσουν το ναό Σου. Στη θέση του ναού Σου θα υψωθεί ένα νέο οίκοδόμημα, ένας καινούργιος φοβερός πύργος της Βαβέλ και, μόλο που κι αυτός δε θα τελειώσει όπως κι ο προηγούμενος, όμως παρ’ όλα αυτά θα μπορούσες να τον αποφύγεις αυτόν τον νέο πύργο και να συντομέφεις κατά χίλια χρόνια τα βάσανα των ανθρώπων γιατί σε μας θα ’ρθουν πάλι, αφού καταβασανιστούν με τον πύργο

τους! Θα 'ρθουν να μας βρουν κάτω απ' τη γη, στις κατακόμβες (γιατί τότε θα μας διώκουν και θα μας βασανίζουν πάλι) θα μας βρούν και θα μας εκλιπαρήσουν: "Δώστε μας να φάμε, γιατί εκείνοι που μας υποσχέθηκαν τη φωτιά τ' ουρανού δε μας τη δώσανε". Και τότε πια εμείς θ' αποτελειώσουμε το χτίσιμο του πύργου τους, γιατί θα τον αποτελειώσει μονάχα εκείνος που θα τους χορτάσει. Και θα τους χορτάσουμε μονάχα εμείς εν ονόματί Σου και ψευδόμενοι πως είναι εν ονόματί Σου. Ω, ποτέ, ποτέ τους δε θα χορτάσουν χωρίς εμάς. Καμιά επιστήμη δε θα τους δώσει φωμί όσο θα μένουν ελεύθεροι, μα στο τέλος θα 'ρθουν να καταθέσουν την ελευθερία τους στα πόδια μας και θα μας πουν: "Κάντε μας σκλάβους, μα χορτάστε μας". Θα καταλάβουν επιτέλους μονάχοι τους πως η ελευθερία και το γήινο φωμί ούτε κατά διάνοια δεν είναι δυνατό να επαρκέσουν για όλους, γιατί ποτέ, ποτέ τους δε θα το καταφέρουν να το μοιράσουν μεταξύ τους! Θα πειστούν ακόμα πως ποτέ δε θα γίνουν ελεύθεροι γιατί είναι αδύναμοι, διεφθαρμένοι, μηδαμινόι κι επαναστάτες. Συ τους υποσχέθηκες τον άρτον τον επουράνιον, μα Σου ξαναλέω: Μπορεί τάχα να συγκριθεί με τον επίγειο, στα μάτια αυτής της ανθρώπινης ράτσας, της ανίσχυρης, της πάντα χυδαίας και διεφθαρμένης; Κι αν εν ονόματι του επουράνιου άρτου θα Σε ακολουθήσουν οι χιλιάδες και μυριάδες τι θ' απογίνουν τα εκατομμύρια και δισεκατομμύρια ανθρώπινα πλάσματα που είναι ανίκανα να προτιμήσουν τον επουράνιο άρτο απ' τον επίγειο; Ή, μήπως τάχα αγαπάς μονάχα τις δεκάδες χιλιάδες τους μεγάλους και ισχυρούς ενώ τα εκατομμύρια οι αδύναμοι, οι πολυάριθμοι σαν την άμμο της θάλασσας, που Σ' αγαπούν ωστόσο, θα πρέπει να χρησιμέψουν μονάχα σαν υλικό για τους μεγάλους και τους ισχυρούς; Όχι, εμείς αγαπάμε και τους αδύναμους. Είναι διεφθαρμένοι κι επαναστάτες μα τελικά αυτοί ίσα ίσα είναι που θα γίνουν υπάκουοι. Θα μας θαυμάζουν και θα μας θεωρούν θεούς τους, γιατί μπήκαμε επί κεφαλής τους και δεχτήκαμε το βάρος της ελευθερίας που εκείνοι τη φοβήθηκαν και να κυριαρχούμε πάνω τους, τόσο ανυπόφορο θα τους είναι στο τέλος να είναι ελεύθεροι! Εμείς όμως θα πούμε πως υπακούμε σε Σένα και πως εξουσιάζουμε εν ονόματί Σου. Θα τους εξαπατήσουμε και πάλι γιατί δε θα Σ' αφήσουμε πια να πλησιάσεις κοντά μας. Σ' αυτήν ακρι-

θησυχάσει τη συνείδησή τους. Με το φωμί Σού δινόταν μια ακαταμάχητη σημαία: Θα 'δινες φωμί κι ο άνθρωπος θα Σε προσκυνούσε, γιατί δεν υπάρχει τίποτα πιο αδιαφιλονίκητο απ' το φωμί, μα αν εκείνη την ίδια στιγμή καταχτούσε κανένας τη συνείδησή του, εκτός από Σένα, ω, τότε θα 'φτανε στο σημείο και να πετάξει ακόμα το φωμί Σου και θ' ακολουθούσε εκείνον που γοήτευσε τη συνείδησή του. Σ' αυτό είχες δίκιο. Γιατί το μυστικό της ανθρώπινης ύπαρξης είναι τούτο: Δε θέλει μονάχα να ζει μα και να ξέρει γιατί ζει. Αν δεν έχει μια στέρεη γνώση του σκοπού για τον οποίο ζει, ο άνθρωπος θ' αρνηθεί να ζήσει και θα προτιμήσει την αυτοκαταστροφή, έστω κι αν όλα γύρω του είναι φωμιά. Αυτό είναι σωστό, μα τι βγήκε απ' αυτό; Αντί να κυριέφεις την ελευθερία των ανθρώπων Εσύ τους την έκανες ακόμα μεγαλύτερη! Η, μήπως ξέχασες πως ο άνθρωπος προτιμάει την ησυχία, ακόμα και το θάνατο, παρά την ελεύθερη εκλογή εν γνώσει του καλού και του κακού; Δεν υπάρχει τίποτα πιο ελκυστικό για τον άνθρωπο από την ελευθερία της συνείδησής του, μα δεν υπάρχει και τίποτα πιο βασανιστικό. Και νά που αντί να βάλεις σταθερές βάσεις για τον ησυχασμό της ανθρώπινης συνείδησης μια για πάντα, τους πρόσφερες ό,τι πιο ασυνήθιστο, ενδεχόμενο και αόριστο, όλα εκείνα που ήταν ανώτερα από τις δυνάμεις των ανθρώπων, φέρθηκες λοιπόν σαν να μην τους αγαπούσες καθόλου. Και ποιος το 'κανε αυτό; Εκείνος που ήρθε να θυσιάσει τη ζωή Του για χάρη τους! Αντί να κυριέφεις την ανθρώπινη ελευθερία, Εσύ την πολλαπλασίασες και βάρυνες την ψυχή τους για τον αιώνα τον άπαντα με τα βάσανα τούτης της ελευθερίας. Θέλησες την ελεύθερη αγάπη του ανθρώπου, θέλησες να Σε ακολουθήσει ελεύθερα. Αντί να υπακούει στον παλιό αυστηρό νόμο, ο άνθρωπος έπρεπε με ελεύθερη καρδιά να αποφασίζει από δω και μπρος ποιο είναι το καλό και ποιο το κακό, έχοντας μοναδικό του οδηγό τη μορφή Σου. Μα είναι δυνατό λοιπόν να μη σκέφτηκες πως τελικά θ' απαρνηθεί ακόμα και τη μορφή Σου και την αλήθεια Σου, συντριμμένος κάτω από το τρομερό βάρος: την ελευθερία της εκλογής; Θα φωνάξουν στο τέλος πως η αλήθεια δε βρίσκεται σε Σένα, γιατί θα 'ταν αδύνατο να τους αφήσει κανείς σε μεγαλύτερη σύγχυση και αγωνία απ' όσο τους άφησες Εσύ, αφήνοντάς τους τόσες φροντίδες και τόσα άλυτα προβλήματα.

'Ωστε λοιπόν, Εσύ ο ίδιος έβαλες τις βάσεις για την καταστροφή της βασιλείας Σου και μην κατηγορείς γι' αυτό κανέναν άλλον. Κι όμως τι Σου είχε προσφερθεί! Υπάρχουν τρεις δυνάμεις στον κόσμο που θα μπορούσαν να νικήσουν και να υποτάξουν για πάντα τη συνείδηση αυτών των αδύναμων στασιαστών, κι αυτό για τη δική τους ευτυχία. Αυτές οι δυνάμεις είναι: το θαύμα, το μυστήριο και το κύρος. Εσύ απόρριψες και το 'να και τ' άλλο και το τρίτο κι έδωσες μονάχος Σου το παράδειγμα για να κάνουν όλοι το ίδιο. Όταν το τρομερό και πάνσοφο πνεύμα Σ' έβαλε στην κορφή του ναού και Σου είπε: "Εί υίός εί του Θεού, βάλε σεαυτόν έντεϋθεν κάτω· γέγραπται γάρ ότι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ έντελεῖται περί σου τοῦ διαφυλάξαι σε, καί ότι ἐπί χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε προσκόψης πρός λίθον τόν πόδα σου. Καί ἀποκριθείς εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς ὅτι εἴρηται, οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τόν Θεόν σου". Μα Εσύ, αφού άκουσες την πρόταση, την απόρριψες, δεν υπόκυψες στον πειρασμό και δε ρίχτηκες στο κενό. Ω, φέρθηκες βέβαια περήφανα και μεγαλόπρεπα, σαν Θεός, μα οι άνθρωποι, αυτό το αδύναμο γένος των στασιαστών, είναι τάχα θεοί; Ω, το κατάλαβες τότε πως κι ένα βήμα να 'χανες, και μια κίνηση να 'χανες για να πέσεις κάτω, θα 'ταν σαν να 'βαζες σε πειρασμό τον Κύριο και θα 'χανες όλη Σου την πίστη σ' Αυτόν και θα συντριβόσουν πάνω σ' αυτή τη γη που ήρθες να σώσεις και το σοφό πνεύμα, που Σε είχε βάλει σε πειρασμό, θα χαιρόταν. Μα, το ξαναλέω, υπάρχουν άραγε πολλοί σαν και Σένα; Και μπόρεσες τάχα έστω και για μια μονάχα στιγμή να φανταστείς πως και οι άνθρωποι θα μπορούσαν να νικήσουν έναν τέτοιο πειρασμό; Μήπως τάχα η ανθρώπινη φύση είναι έτσι φτιαγμένη που ν' απορρίπτει το θαύμα ακόμα και στις τέτοιες τρομερές στιγμές της ζωής, και τις στιγμές των πιο τρομερών και των πιο βασικών ψυχικών προβλημάτων να τις αντιμετωπίζει μονάχα με την ελεύθερη απόφαση της καρδιάς; Ω, το 'ξερες πως ο άθλος Σου θα μείνει γραμμένος στα βιβλία, θα φτάσει ως τα βάθη των αιώνων κι ως τις εσχαιές της γης και έλπιζες πως ο άνθρωπος, ακολουθώντας το παράδειγμά Σου, θα μπορέσει να πιστεύει στο Θεό χωρίς να 'χει ανάγκη από θαύματα. Μα δεν ήξερες πως μόλις ο άνθρωπος αρνηθεί το θαύμα, θ' αρνηθεί παρευθύς και το Θεό, γιατί ο άνθρωπος δε ζητάει τόσο το Θεό όσο τα

θαύματα. Κι επειδή ο άνθρωπος δεν έχει τη δύναμη να μείνει δίχως θαύματα, θα δημιουργήσει για τον εαυτό του νέα θαύματα, δικά του πια, και θα προσκυνήσει τις μαγανείες, τα ξόρκια των τσαρλατώνων, έστω κι αν είναι εκατό φορές στασιαστής, αιρετικός και άθεος. Δεν κατέβηκες απ' το σταυρό όταν Σου φωνάζανε περιγελώντας και λοιδωρώντας Σε: "Κατέβα απ' το σταυρό για να πιστέψουμε πως είσαι Εσύ". Δεν κατέβηκες γιατί και πάλι δε θέλησες να σκλαβώσεις τον άνθρωπο με το θαύμα και λαχταρώντας την ελεύθερη πίστη κι όχι αυτήν που γεννιέται από θαύμα. Λαχταρούσες την ελεύθερη αγάπη κι όχι τους δουλικούς ενθουσιασμούς του σκλάβου, του τρομοκρατημένου μπροστά σε μιαν ισχύ που τον συντρίβει. Μα και δω εκτίμησες τους ανθρώπους τόσο που δεν τ' αξίζανε, γιατί φυσικά αυτοί είναι δούλοι αν και πλάστηκαν επαναστάτες. Κοίτα και κρίνε μονάχος Σου. Νά, πέρασαν πια δεκαπέντε αιώνες. Κοίταξέ τους: ποιον πήγες ν' ανυψώσεις ως τον εαυτό Σου; Παίρνω όρκο πως ο άνθρωπος πλάστηκε πιο αδύναμος και πιο ταπεινός απ' ό,τι τον νόμισες! Μπορεί, μπορεί τάχα να επιτελέσει ό,τι κι Εσύ; Εκτιμώντας τον τόσο πολύ φέρθηκες μαζί του σαν να 'παφες πια να τον συμπονείς γιατί του ζήτησες πάρα πολλά. Και ποιος; Εκείνος που τον αγάπησε περισσότερο κι απ' τον εαυτό Του! Αν τον εκτιμούσες λιγότερο, θα του ζητούσες λιγότερα και τότε θα 'δειχνες πως τον αγαπάς πιο πολύ, γιατί το βάρος που θα τον έβαζες να σηκώσει θα 'ταν μικρότερο. Αυτός είναι αδύναμος και τιποτένιος. Τι σημαίνει αν τώρα επαναστατεί παντού ενάντια στην εξουσία μας και καυχιέται κιόλας γιατί είναι επαναστάτης; Αυτό είναι περηφάνεια ενός παιδιού, ενός σχολιαρόπαιδου. Είναι μικρά παιδιά που ξεσηκώθηκαν στην τάξη και διώξαν το δάσκαλό τους. Μα θα 'ρθει κι ένα τέλος στον παιδιάστικο ενθουσιασμό τους κι όλα αυτά θα τους κοστίσουν ακριβά. Θ' ανατρέφουν τους ναούς και θα πλημμυρίσουν με αίμα τη γη. Μα στο τέλος θ' αντιληφθούν τ' ανόητα παιδιά πως αν και είναι στασιαστές, είναι αδύναμοι στασιαστές που δεν μπορούν να βαστάξουν ούτε τη δική τους ανταρσία. Μουσχεμένοι στ' ανόητα δάκρυά τους, θα παραδεχτούν στο τέλος πως Εκείνος που τους έφτιαξε επαναστάτες, το δίχως άλλο θέλησε να τους περιγελάσει. Αυτό θα το πούνε μέσα στην απόγνωσή τους και η λέξη αυτή θα 'ναι μια βλασφημία που θα τους

κάνει ακόμα πιο δυστυχισμένους, γιατί η ανθρώπινη φύση δεν ανέχεται τη βλασφημία και στο τέλος θα εκδικηθεί η ίδια τον εαυτό της γι' αυτήν. Ανησυχία λοιπόν, ταραχή, δυστυχία, νά ποια είναι η τωρινή μοίρα των ανθρώπων ύστερα από τα τόσα που υπόφερες για την ελευθερία τους! Ο μεγάλος Σου προφήτης μέσα στο όραμά του λέει αλληγορικά πως είδε όλους τους πρώτους αναστημένους και πως από κάθε φυλή ήταν δώδεκα χιλιάδες. Μα αν ήταν τόσοι μονάχα, τότε θα 'τανε θεοί κατά κάποιον τρόπο κι όχι άνθρωποι. Αυτοί μπόρεσαν και σήκωσαν το σταυρό Σου, μπόρεσαν να υποφέρουν δεκάδες χρόνια στην πεινασμένη και γυμνή έρημο τρώγοντας ακρίδες κι αγγιρίζεις και φυσικά μπορείς να περηφανεύεσαι γι' αυτά τα παιδιά της ελευθερίας, της ελεύθερης αγάπης, της ελεύθερης και υπέροχης θυσίας εν ονόματί Σου. Θυμήσου όμως πως όλοι τους ήταν μονάχα μερικές χιλιάδες και ήταν και Θεοί. Αμ οι άλλοι; Και τι φταίνει οι υπόλοιποι αδύναμοι άνθρωποι, που δεν μπόρεσαν να υποφέρουν εκείνα που υπόφεραν οι ισχυροί; Τί φταίει η αδύναμη ψυχή, που δεν μπορεί να χωρέσει μέσα της τα τόσο τρομερά δώρα; Μα είναι δυνατόν να ήρθες μονάχα στους εκλεκτούς; Μα αν είναι έτσι τότε εδώ θα υπάρχει ένα μυστήριο, που εμείς δεν μπορούμε να το καταλάβουμε. Κι αν υπάρχει μυστήριο, τότε κι εμείς έχουμε το δικαίωμα να διδάσκουμε το μυστήριο και να τους μαθαίνουμε πως δεν έχει αξία η ελεύθερη απόφαση της καρδιάς τους και η αγάπη, μα το μυστήριο, στο οποίο πρέπει να υποταχτούν τυφλά, ακόμα κι ενάντια στη συνειδήσή τους. Αυτό και κάναμε. Διορθώσαμε το έργο Σου και το θεμελιώσαμε στο θαύμα, στο μυστήριο και στο κύρος. Και οι άνθρωποι χάρηκαν που τους οδήγησαν και πάλι σαν αγέλη και που σήκωσαν επιτέλους απ' τις καρδιές τους το τόσο τρομερό δώρο που τους έφερε βάσανα. Είχαμε δίκιο διδάσκοντας και ενεργώντας έτσι; Λέγε. Αναγνωρίζοντας τόσο ταπεινά την αδυναμία της ανθρωπότητας, ελαφρώνοντας με τόση αγάπη το φορτίο της, επιτρέποντας στην αδύναμη φύση της έστω και να αμαρτάνει με την άδειά μας, δεν της δείξαμε την αγάπη μας; Γιατί ήρθες λοιπόν τώρα να μας ενοχλήσεις; Και τι με κοιτάς σιωπηλά και στοχαστικά με τα πράα Σου μάτια; Αγανάχτησε· δε θέλω την αγάπη Σου γιατί και γω δεν Σ' αγαπώ. Γιατί να σου το κρύβω; Μήπως τάχα δεν ξέρω με ποιον

μιλάω; Όλα όσα έχω να Σου πω, Εσύ τα ξέρεις κιόλας, αυτό το διαβάζω στα μάτια Σου. Μήπως μπορώ τάχα να Σου χρύψω το μυστικό μας; Ίσως όμως να θέλεις να τ' ακούσεις απ' το στόμα μου. Άκου το λοιπόν: Δεν είμαστε με Εσένα μα με *Εκείνον*, νά το μυστικό μας. Από καιρό τώρα δεν είμαστε μαζί Σου μα με *Εκείνον*, είναι πια οχτώ αιώνες. Είναι οχτώ ακριβώς αιώνες από τότε που πήραμε από *Εκείνον* αυτό που Συ απόρριψες μ' αγανάκτηση, εκείνο το τελευταίο δώρο που Σου πρότεινε, δείχνοντάς Σου όλα τα γήινα βασίλεια: εμείς πήραμε από *Εκείνον* τη Ρώμη και το ξίφος του Καίσαρα, κι ανακηρύξαμε τους εαυτούς μας βασιλιάδες της γης, βασιλιάδες μοναδικούς, αν κι ως τα τώρα δεν προφτάσαμε να τελειώσουμε εντελώς το έργο μας. Μα ποιος φταίει; Ω, το έργο αυτό είναι ακόμα στην αρχή του, άρχισε όμως παρ' όλα αυτά. Πρέπει πολύ να περιμένουμε ακόμα ώσπου να συντελεστεί, και η γη θα 'χει ακόμα πολλά να υποφέρει, μα εμείς θα φτάσουμε στο σκοπό μας και θα γίνουμε Καίσαρες και τότε πια θα σκεφτούμε για την παγκόσμια ευτυχία. Όμως Εσύ μπορούσες και τότε ακόμα να πάρεις το ξίφος του Καίσαρα. Γιατί αρνήθηκες αυτό το τελευταίο δώρο; Αν δεχόσουν αυτή την τρίτη συμβουλή του ισχυρού πνεύματος, θα ικανοποιούσες ό,τι αποζητάει ο άνθρωπος στη γη. Δηλαδή: ποιον να προσκυνήσει, σε ποιον να εναποθέσει τη συνείδησή του και με ποιον τρόπο να ενωθεί επιτέλους με τους συνανθρώπους του για ν' αποτελέσουν όλοι μian αναμφισβήτητη, γενική και ομοноούσα μυρμηγκοφωλιά. Γιατί η ανάγκη της παγκόσμιας συνένωσης είναι το τρίτο και τελευταίο μαρτύριο των ανθρώπων. Πάντα η ανθρωπότητα, στη γενικότητά της, προσπαθούσε να συνενωθεί σε παγκόσμια κλίμακα. Υπήρξαν πολλοί λαοί με μεγάλη ιστορία, μα όσο πιο ψηλά ανέβαιναν αυτοί οι λαοί, τόσο πιο δυστυχισμένοι γίνονταν γιατί καταλάβαιναν περισσότερο απ' τους άλλους την ανάγκη της παγκόσμιας συνένωσης των ανθρώπων. Οι μεγάλοι κατακτητές, οι Τιμούρ και οι Τσεγκιζ Χαν, περάσανε σαν λαίλαπα απ' τη γη προσπαθώντας να κυριέψουν την οικουμένη, μα κι αυτοί (αν και υποσυνείδητα) εκφράζανε αυτή την υπέρτατη ανάγκη της ανθρωπότητας για παγκόσμια συνένωση. Αν αποδεχόσουν τον κόσμο και την πορφύρα του Καίσαρα, θα θεμελιώνες την παγκόσμια αυτοκρατορία και θα 'δινες την παγκόσμια ειρή-

νη. Γιατί ποιος άλλος μπορεί να κυριαρχεί πάνω στους ανθρώπους, αν όχι εκείνος που κυριαρχεί τη συνείδησή τους και που κρατάει στα χέρια του το φωμί τους; Ε, λοιπόν εμείς το πήραμε το ξίφος του Καίσαρα και παίρνοντάς το Σ' απαρνηθήκαμε φυσικά και ακολουθήσαμε *Εκείνον*. Ω, θα περάσουν ακόμα πολλοί αιώνες εκτρόπων του ελεύθερου πνεύματος, της επιστήμης και της ανθρωποφαγίας. Γιατί, μια κι άρχισαν να χτίζουν τον πύργο της Βαβέλ τους χωρίς εμάς, θα καταλήξουν στην ανθρωποφαγία. Μα τότε ακριβώς θα 'ρθει σερνάμενο το θηρίο και θα μας γλείφει τα πόδια και θα τα βρέξει με τα ματωμένα του δάκρια. Κι εμείς θα κάτσουμε πάνω στο θηρίο και θα υψώσουμε το κύπελο που πάνω σ' αυτό θα 'ναι γραμμένο: "Μυστήριο!" Και τότε, μονάχα τότε θα φτάσει η μέρα που θα θεμελιωθεί για τους ανθρώπους η βασιλεία της ειρήνης και της ευτυχίας. Είσαι περήφανος για τους εκλεκτούς Σου, μα Εσύ έχεις μονάχα αυτούς τους εκλεκτούς, όμως εμείς θα χαρίσουμε την ειρήνη σ' όλους. Εξάλλου να 'ναι κι έτσι; Πόσοι απ' αυτούς τους εκλεκτούς, τους ισχυρούς που θα μπορούσαν να γίνουν εκλεκτοί, κουράστηκαν τέλος περιμένοντάς Σε και ρίξανε και θα ρίξουν ακόμα τη δύναμη της ψυχής τους και τη φλόγα της καρδιάς τους σ' άλλον αγρό και θα καταλήξουν να υψώσουν εναντίον Σου την *ελεύθερη* σημαία τους, που Εσύ ο ίδιος την είχες υψώσει; Ενώ σε μας όλοι θα 'ναι ευτυχισμένοι και δε θα στασιάζουν πια, δε θα καταστρέφουν ο ένας τον άλλον, όπως γίνεται παντού στο βασίλειο της ελευθερίας Σου. Ω, θα τους πείσουμε πως μονάχα τότε θα γίνουν ελεύθεροι, όταν θα παραιτηθούν απ' την ελευθερία τους για χάρη μας και θα υποταχτούν σε μας. Τι λες λοιπόν; Θα 'χουμε δίκιο ή όχι; Θα πειστούν και μόνοι τους πως έχουμε δίκιο, γιατί θα θυμηθούν ως ποιο φριχτό σημείο σκλαβιάς και ταραχής τους είχε φέρει η δική Σου ελευθερία. Η ελευθερία, η ελεύθερη σκέψη και η επιστήμη θα τους κάνουν να χάσουν το δρόμο τους σε τέτοιες λόχμες, θα τους βάλουν μπροστά σε τέτοια θαύματα κι αξεδιάλυτα μυστήρια που μερικοί απ' αυτούς, οι πιο ατίθασοι και οι πιο άγριοι, θα αυτοκαταστραφούν· οι άλλοι, οι ανυπόταχτοι μα αδύναμοι, θα καταστρέφουν ο ένας τον άλλον και οι υπόλοιποι, οι αδύναμοι και δυστυχισμένοι, θα συρθούν στα πόδια μας και θα μας φωνάξουν εκλιπαρώντας: "Ναι, είχατε δίκιο, σεις

μονάχα κατέχατε το μυστικό Του και μεις γυρίζουμε σε σας. Σώστε μας απ' τον εαυτό μας". Παίρνοντας από μας το φωμί τους θα βλέπουν φυσικά ξεκάθαρα πως εμείς τους μοιράζουμε τα φωμιά που πήραμε απ' αυτούς, τα φωμιά που τα φτιάξανε με τα χέρια τους, και πως αυτά γίνονται χωρίς κανένα θαύμα, θα δούνε πως δε μεταβάλλουμε τις πέτρες σε φωμιά μα θα 'ναι στ' αλήθεια πολύ ευχαριστημένοι, κι όχι τόσο γιατί θα παίρνουν τα φωμιά, όσο γιατί θα τα παίρνουν απ' τα χέρια μας! Γιατί θα θυμούνται πολύ καλά πως πρώτα, όταν δεν ήμασταν εμείς, αυτά τα ίδια τα φωμιά που τα βγάζανε με τον ιδρώτα τους, μεταβάλλονταν στα χέρια τους σε πέτρες, μα όταν γύρισαν σε μας τότε οι πέτρες μεταβλήθηκαν στα χέρια τους σε φωμιά. Θα το εκτιμήσουν πολύ, πάρα πολύ, τι σπουδαίο είναι να υποταχτούν μια για πάντα! Κι όσο δε θα το καταλαβαίνουν αυτό οι άνθρωποι θα 'ναι δυστυχισμένοι. Ποιος όμως ήταν ο κυριότερος αίτιος που δεν το καταλάβαιναν αυτό; Λέγε: Ποιος σκόρπισε την αγέλη στους άγνωστους δρόμους; Μα η αγέλη θα μαζευτεί και πάλι και θα υποταχτεί ξανά, για πάντα τούτη τη φορά. Τότε θα τους δώσουμε μιαν ήρεμη και ταπεινή ευτυχία, την ευτυχία των αδύναμων πλασμάτων, μια κι έτσι πλάστηκαν. Ω, θα τους πείσουμε επιτέλους να μην περηφανεύονται. Γιατί Εσύ τους ανύψωσες και τους έμαθες να 'ναι περήφανοι. Θα τους αποδείξουμε πως είναι αδύναμοι, πως είναι μονάχα αξιολύπητα παιδιά, μα πως η παιδιάστικη ευτυχία είναι η πιο γλυκιά απ' όλες. Θα γίνουν τρομαγμένοι, δειλοί και θα μας κοιτάζουν και θα στριμώχνονται γύρω μας όπως τα κλωσσόπουλα γύρω από την κλώσσα. Θα μας θαυμάζουν και θα μας σκιάζονται και θα 'ναι περήφανοι γιατί είμαστε τόσο ισχυροί και τόσο σοφοί που μπορέσαμε να ημερέψουμε το τόσο ταραχώδικο και πολύπληθο κοπάδι τους. Θα τρέμουν την οργή μας, το πνεύμα τους θα γίνει δειλό, τα μάτια τους θα κλαίνε τόσο εύκολα όσο των παιδιών και των γυναικών, μα το ίδιο εύκολα θα ευθυμούν και θα γελούν στο πρώτο μας νεύμα, με μια πάμφωτη χαρά και με παιδικά τραγούδια. Ναι, θα τους αναγκάσουμε να δουλεύουν, μα στις σκόλες θα κάνουμε τη ζωή τους να κυλάει σαν παιδιάστικο παιχνίδι, με παιδικά τραγούδια, χορωδίες, μ' αθώους χορούς. Ω, θα τους επιτρέψουμε και την αμαρτία, αυτοί είναι αδύναμοι κι ανίσχυροι και

θα μας αγαπούν σαν παιδιά επειδή θα τους επιτρέψουμε ν' αμαρτάνουν. Θα τους πούμε πως το κάθε κρίμα θα 'ναι συγχωρεμένο, αν θα γίνει με την άδειά μας. Τους επιτρέπουμε ν' αμαρτάνουν γιατί τους αγαπάμε. Όσο για την τιμωρία γι' αυτά τ' αμαρτήματα —ας γίνει κι αυτό—, θα την πάρουμε πάνω μας. Θα την πάρουμε πάνω μας κι αυτοί θα μας λατρεύουν σαν ευεργέτες που θα δώσουν λόγο για τα δικά τους κρίματα μπροστά στο Θεό. Και δε θα κρατάνε τίποτα μυστικό από μας. Εμείς θα τους επιτρέπουμε ή θα τους απαγορεύουμε να ζούνε με τις γυναίκες τους ή τις ερωμένες τους, να κάνουν ή να μην κάνουν παιδιά (όλα αυτά ανάλογα με την υπακοή τους) και εκείνοι θα μας υπακούνε με χαρά τους. Θα μας αποκαλύψουν τα πιο βασανιστικά μυστικά της συνειδήσής τους· όλα, όλα θα μας τα εξομολογηθούν κι εμείς θα βρούμε για όλα κάποια λύση κι αυτοί θα πιστέψουν στη λύση μας χαρούμενοι γιατί θα τους απαλλάξει απ' τη μεγάλη φροντίδα και τα τωρινά βάσανα της προσωπικής και ελεύθερης απόφασης. Κι όλοι θα 'ναι ευτυχισμένοι, όλα τα εκατομμύρια των πλασμάτων, εκτός από μερικές εκατοντάδες χιλιάδες που τους κυβερνούν. Γιατί μονάχα εμείς, εμείς που θα φυλάξουμε το μυστικό, μονάχα εμείς θα 'μαστε δυστυχισμένοι. Θα υπάρχουν δισεκατομμύρια ευτυχισμένα μωρά κι εκατό χιλιάδες μάρτυρες που θα 'χουν επωμιστεί την κατάρρα της γνώσης του καλού και του κακού. Θα πεθάνουν ήσυχα ήσυχα, θα σβήσουν εν ονόματί Σου και πέρα απ' τον τάφο δε θα καταχτήσουν παρά μονάχα το θάνατο. Μα εμείς θα κρατήσουμε το μυστικό, και για τη δική τους ίσα ίσα ευτυχία θα τους δελεάζουμε με την επουράνια, αιώνια ανταμοιβή. Γιατί κι αν ακόμα υπάρχει κάτι στον άλλο κόσμο, δε θα 'ναι φυσικά για κάτι τέτοιους σαν κι αυτούς. Λένε και προφητεύουν πως θα 'ρθεις και θα ξανανικήσεις, θα 'ρθεις με τους εκλεκτούς Σου, με τους περήφανους και ισχυρούς Σου, μα εμείς θα πούμε πως αυτοί σώσανε μονάχα τον εαυτό τους κι εμείς σώσαμε τους πάντες. Λένε πως θα καταντροπιαστεί η πόρνη που κάθεσαι πάνω στο θηρίο και κρατάει στα χέρια της το μυστήριο, πως θα επαναστατήσουν ξανά οι αδύναμοι, πως θα ξεσχίσουν την πορφύρα της και θα γυμνώσουν το "μιαρό" κορμί της. Μα τότε εγώ θα σηκωθώ και θα Σου δείξω τα δισεκατομμύρια των ευτυχισμένων παιδιών, που δεν γνώρισαν την

αμαρτία. Και μεις, εμείς που πήραμε πάνω μας τα κρίματά τους για να τους κάνουμε ευτυχισμένους, θα σταθούμε μπροστά Σου και θα Σου πούμε: “Δίκασέ μας, αν μπορείς κι αν τολμάς”. Μάθε πως δε Σε φοβάμαι. Μάθε πως και γω ήμουν στην έρημο, πως και γω έζησα με ακρίδες κι αγριόριζες, πως και γω ευλογούσα την ελευθερία που μ’ αυτήν Εσύ ευλόγησες τους ανθρώπους, πως και γω ετοιμαζόμουν να γίνω ένας απ’ τους εκλεκτούς Σου, να γίνω ένας απ’ τους ισχυρούς και τους μεγάλους, διψώντας να “συμπληρώσω τον αριθμό”. Μα συνήλθα και δε θέλησα να υπηρετήσω την αφροσύνη. Γύρισα και προσχώρησα στην ομάδα εκείνων που διορθώσανε το έργο Σου. Εγκατέλειψα τους περήφανους και επέστρεψα στους ταπεινούς για να τους κάνω ευτυχισμένους. Όλα όσα Σου λέω θα γίνουν και η βασιλεία μας θα οικοδομηθεί. Σου ξαναλέω πως αύριο κιόλας θα δεις αυτή την υπάκουη αγέλη να τρέχει με το πρώτο μου νεύμα και να συνδουλίζει την πυρά όπου θα Σε κάψω, γιατί ήρθες να μας ενοχλήσεις. Γιατί αν υπάρχει κανένας που να αξίζει περισσότερο από κάθε άλλον την πυρά μας, αυτός είσαι Εσύ. Αύριο θα Σε κάψω. Dixi (Είπα)».

Ο Ιβάν σταμάτησε. Μιλώντας είχε ενθουσιαστεί και τα ’πε με έξαψη. Όταν όμως τέλειωσε, ξαφνικά χαμογέλασε. Ο Αλιόσα, που άκουγε σιωπηλός και που τελικά ταραχτήκε και προσπάθησε πολλές φορές να διακόψει τον αδερφό του, μα συγκρατιόταν, άρχισε ξαφνικά να μιλάει σαν να ξεπετάχτηκε από χει που τον είχαν δεμένο.

— Μα... αυτό είναι παραλογισμός! φώναξε κοκκινίζοντας. Το ποίημά σου είναι εγκώμιο για τον Ιησού κι όχι μομφή... όπως το θέλησες εσύ. Και ποιος θα πιστέψει αυτά που λες για την ελευθερία; Έτσι, έτσι τάχα πρέπει να νιώθουμε; Μήπως είναι έτσι στην Ορθοδοξία;... Αυτό είναι Ρώμη, μα ούτε πάλι κι όλη η Ρώμη, αυτό δεν είναι αλήθεια. Αυτό είναι το χειρότερο κομμάτι του καθολικισμού, είναι οι ιεροεξεταστές, οι ιησουίτες!... Μα κι ούτε μπορεί να υπάρξει ποτέ ένα τόσο φανταστικό πρόσωπο όσο ο ιεροεξεταστής σου. Τι αμαρτίες είναι αυτές των ανθρώπων που τις παίρνουν πάνω τους; Ποιοι είναι αυτοί οι φορείς του μυστικού; Αυτοί που επωμίστηκαν κάποια κατάρρα για χάρη της ευτυχίας των ανθρώπων; Ποιος τους είδε; Τους ξέρουμε τους ιησουίτες, γι’ αυτούς λένε πολύ άσχημα

πράγματα. Μα τέτοιοι είναι όπως τους παρουσιάζεις; Κάθε άλλο, καθόλου... Αυτοί είναι απλώς και μόνον η ρωμαϊκή στρατιά για τη μελλοντική γήινη αυτοκρατορία με αυτοκράτορα τον πρωθιερέα της Ρώμης... νά το ιδανικό τους, μα χωρίς κανένα μυστήριο, χωρίς καμιά ανώτερη οδύνη... Είναι μια απλούστατη δίψα εξουσίας, των γήινων χυδαίων αγαθών, της καθυπόταξης... ένα είδος μελλοντικής δουλοπαροικίας με τον όρο αυτοί να γίνουν τσιφλικάδες... αυτό είναι όλο κι όλο που θέλουν. Ίσως ούτε καν πιστεύουν σε θεό. Ο ιεροεξεταστής σου που υποφέρει είναι μια σκέτη φαντασία...

— Μα στάσου, στάσου λοιπόν, έλεγε γελώντας ο Ιβάν, γιατί όλη τούτη η έξαψη; Λες πως είναι φαντασία. Ας είναι. Και βέβαια φαντασία είναι. Μα επίτρεφέ μου να σε ρωτήσω: Μπορεί τάχα να το πιστεύεις πραγματικά πως όλη τούτη η καθολική κίνηση των τελευταίων αιώνων έγινε πραγματικά μονάχα απ' την επιθυμία της κατάκτησης της εξουσίας με σκοπό την απόκτηση των χυδαίων αγαθών; Μήπως ο πάτερ Παΐσιος σου τα 'μαθε όλα αυτά;

— Όχι, όχι. Απεναντίας, ο πάτερ Παΐσιος έλεγε κάτι σαν το δικό σου... μα φυσικά όχι το ίδιο, εντελώς αλλιώτικο ήταν, συνήλθε ξαφνικά ο Αλιόσα.

— Πολυτιμότητα ωστόσο αυτή η πληροφορία σου, παρ' όλο που λες πως ήταν «εντελώς αλλιώτικο». Μα σε ρωτάω τούτο: Γιατί τάχα οι ιησουίτες σου και οι ιεροεξεταστές να συνενώθηκαν μονάχα για τα χυδαία υλικά αγαθά; Γιατί να μην τύχει να υπάρξει ανάμεσά τους κι ένας που να βασανίζεται και να υποφέρει και ν' αγαπάει την ανθρωπότητα; Υπόθεσε πως βρέθηκε κι ένας μονάχα ανάμεσα σ' όλους αυτούς που θέλανε τα υλικά και τα χυδαία αγαθά, έστω κι ένας μονάχα σαν το γέρο μου τον ιεροεξεταστή, που έφαγε ο ίδιος αγριόριζες στην έρημο και καταταυραννίστηκε ώσπου να νικήσει τη σάρκα του για να κάνει τον εαυτό του ελεύθερο και τέλειο. Υπόθεσε πως αυτός, ωστόσο, σ' ολάκερη τη ζωή του αγαπούσε την ανθρωπότητα και πως ξαφνικά είδε και κατάλαβε πως δεν είναι μεγάλη ηθική ικανοποίηση να γίνει τέλειος για να πειστεί την ίδια εκείνη στιγμή πως τα εκατομμύρια των άλλων πλασμάτων του Θεού μέινανε πλασμένα έτσι μόνο και μόνο για χοροϊδία, πως ποτέ δε θα βρούνε τη δύναμη για τα βγάλουν πέρα με την ελευθερία τους, πως απ' τους

αξιολύπητους στασιαστές ποτέ δε θα γεννηθούν οι γίγαντες που χρειάζονται για να τελειώσει το χτίσιμο του πύργου και πως ο μεγάλος ιδεαλιστής δεν ονειρεύτηκε την αρμονία του γι' αυτά τα κουτάβια. Όταν τα κατάλαβε όλα αυτά, ξαναγύρισε και πήγε με το μέρος των... έξυπνων ανθρώπων. Μήπως δεν μπορούσε να συμβεί αυτό;

— Με ποιους πήγε, με ποιους έξυπνους ανθρώπους; φώναξε σχεδόν αλλόφρων ο Αλιόσα. Δεν είναι καθόλου έξυπνοι κι ούτε έχουν κανένα μυστήριο ή μυστικό... Μονάχα την αθεία τους ίσως. Νά όλο κι όλο το μυστικό τους. Ο ιεροεξεταστής σου δεν πιστεύει στο Θεό, νά όλο κι όλο το μυστικό του.

— Ας είναι κι έτσι. Επιτέλους το κατάλαβες. Και πραγματικά έτσι είναι όλο κι όλο το μυστικό, μα μήπως τάχα δεν είναι μαρτύριο αυτό, έστω και για έναν άνθρωπο σαν κι αυτόν, που σπατάλησε όλη του τη ζωή στην έρημο και δεν μπόρεσε να γιατρευτεί απ' την αγάπη του για την ανθρωπότητα; Τις τελευταίες μέρες της ζωής του πείθεται ατράνταχτα πως μονάχα οι συμβουλές του μεγάλου και τρομερού πνεύματος θα μπορούσαν να επιβάλουν μιαν υποφερτή κάπως τάξη για τους αδύναμους στασιαστές, «τα μισοτελειωμένα δοκιμαστικά πλάσματα, που φτιάχτηκαν για χοροΐδια». Και νά που, όντας βέβαιος γι' αυτό, βλέπει πως πρέπει να ακολουθήσει τις υποδείξεις του σοφού πνεύματος, του τρομερού πνεύματος του θανάτου και της καταστροφής, και γι' αυτό ν' αποδεχτεί το φέμα και την απάτη και να οδηγήσει συνειδητά πια τους ανθρώπους στο θάνατο και στο μηδέν και ταυτόχρονα να τους ξεγελάει σ' όλο το δρόμο για να μην καταλάβουν πού τους οδηγεί, κι όλα αυτά μόνο και μόνο για να νομίζουν αυτοί οι αξιολύπητοι τυφλοί (στην πορεία τους τουλάχιστο) πως είναι ευτυχισμένοι. Και πρόσεξε πως η απάτη γίνεται εν ονόματι Εκείνου, που στο ιδανικό Του τόσο φλογερά πίστευε ο γέρος σ' όλη του τη ζωή! Μήπως τάχα αυτό δεν είναι δυστυχία; Κι αν βρισκόταν έστω κι ένας μονάχα επικεφαλής αυτής της στρατιάς «που διψάει για εξουσία μόνο και μόνο για ν' αποκτήσει χυδαία αγαθά», δε θα 'ταν αρκετός αυτός ο ένας για να γίνει ολόκληρη τραγωδία; Όμως δεν είναι μονάχα αυτό: θα 'φτανε ένας τέτοιος αρχηγός για να βρεθεί επιτέλους η πραγματική καθοδηγήτρα ιδέα όλης της ρωμαϊκής υπόθεσης μ' όλες τις στρατιές και τους ιησουίτες της, η ανώτερη ι-

δέα αυτού του έργου; Στο λέω καθαρά πως πιστεύω ακράδαντα ότι ποτέ δεν λείψανε τέτοιοι μοναδικοί άνθρωποι απ' τους αρχηγούς του καθολικισμού. Ποιος ξέρει, ίσως κάτι τέτοιοι μοναδικοί άνθρωποι ν' ανέβηκαν χαμιά φορά κι ως το αξίωμα του ρωμαϊκού πρωθιερέα. Ποιος ξέρει; Ίσως αυτός ο καταραμένος γέρος, που αγαπάει τόσο επίμονα και με το δικό του τρόπο την ανθρωπότητα, να υπάρχει και τώρα με τη μορφή ολόκληρης ομάδας παρόμοιων μοναδικών γέρων. Κι αυτό δε γίνεται καθόλου τυχαία, μα υπάρχει ύστερα από κοινή συμφωνία, σαν μυστική ένωση, που έγινε από καιρό πια για να φυλάξει το μυστικό, για να το χρύψει απ' τους αδύνατους και δύστυχους ανθρώπους με το σκοπό να τους κάνει ευτυχισμένους. Αυτό σίγουρα υπάρχει, μα και πρέπει να υπάρχει. Φαντάζομαι πως και οι μασσώνοι θα 'χουν ένα παρόμοιο μυστικό και πως γι' αυτό οι καθολικοί δε χωνεύουν τόσο πολύ τους μασσώνους. Είναι γιατί τους βλέπουν σαν ανταγωνιστές, που διασπούν την ενότητα της ιδέας, τη στιγμή που θα 'πρεπε να υπάρχει ένα μονάχα ποίμνιο κι ένας ποιμήν... Μα, για να λέμε την αλήθεια, υπερασπίζοντας την ιδέα μου, έχω ύφος συγγραφέα που δεν άντεξε στην κριτική σου. Αρκετά λοιπόν.

— Ίσως και συ να 'σαι μασσώνος! είπε ξαφνικά χωρίς να το θέλει ο Αλιόσα. Δεν πιστεύεις σε Θεό, πρόσθεσε με μεγάλη λύπη.

Του φάνηκε κιόλας πως ο αδερφός του τον κοίταζε χοροϊδευτικά.

— Πώς τελειώνει το ποίημά σου; ρώτησε ξαφνικά κοιτάζοντας το πάτωμα. Ή, μήπως τέλειωσε κιόλας;

— Ήθελα να το τελειώσω έτσι: 'Όταν ο ιεροεξεταστής σώπασε, περίμενε λίγο, νομίζοντας πως ο Αιχμάλωτός του θα του απαντήσει. Η σιωπή Του τον καταθλίβει. Έβλεπε πως τον άκουγε ο Φυλακισμένος όλη την ώρα, κοιτάζοντάς τον πράα και στοχαστικά ίσα στα μάτια και φαινότανε να μη θέλει να φέρει χαμιάν αντίρρηση. Ο γέρος θα το 'θελε να του πει κάτι, ας ήταν και πικρό, ας ήταν και τρομερό. Μα Εκείνος ξαφνικά πλησιάζει σιωπηλός τον γέρο και τον φιλάει στα λιπόσαρκα γεροντικά χείλη του. Νά όλη η απάντησή Του. Ο γέρος ανατριχιάζει. Κάτι σαλεύει στις άχρες των χειλιών του. Πηγαίνει στην πόρτα, την ανοίγει και Του λέει: «Πήγαινε και μην ξανάρθεις πια... καθόλου μην έρθεις... ποτέ, ποτέ!» Και Τον

αφήνει να βγεί «στους σκοτεινούς δρόμους της πολιτείας». Ο Αιχ-
μάλωτος φεύγει.

— Κι ο γέρος;

— Το φιλί του καίει την καρδιά, μα ο γέρος δεν αλλάζει γνώμη.

— Και συ μαζί του, και συ; φώναξε θλιμμένα ο Αλιόσα.

Ο Ιβάν γέλασε.

— Μα όλα αυτά είναι βλακείες, Αλιόσα, είναι μονάχα ένα αλ-
λοπρόσαλλο ποίημα ενός αλλοπρόσαλλου φοιτητή που δεν έγραψε
ποτέ του δυο στίχους. Γιατί το παίρνεις τόσο πολύ στα σοβαρά; Μπας
και πιστεύεις στ' αλήθεια πως θα πάω τώρα σε κείνους, στους ιη-
σουίτες, για να προσχωρήσω στην ομάδα που διορθώνει το έργο Του;
Ω, Θεέ μου! Τι με νοιάζει εμένα; Στο είπα δα: Θέλω μονάχα να
τραβήξω ως τα τριάντα μου και τότε τη σπάω την κούπα!

— Και τα τρυφερά νωπά φυλλαράκια, και τ' αγαπητά μνήμα-
τα, κι ο γαλάζιος ουρανός, και η γυναίκα που αγαπάς; Πώς θα ζή-
σεις λοιπόν; Με τι θα τ' αγαπάς; αναφώνησε θλιμμένα ο Αλιόσα.
Με τέτοια κόλαση στην καρδιά και στο μυαλό θα το μπορέσεις τά-
χα; Όχι, φεύγεις ακριβώς για να ενωθείς μαζί τους... κι αν όχι
θα σκοτωθείς μονάχος σου, δε θα βαστάξεις!

— Υπάρχει μια δύναμη που όλα μπορεί να τ' αντέξει! πρόφερε
με μια ψυχρή ειρωνεία ο Ιβάν.

— Ποια δύναμη;

— Η δύναμη των Καραμάζοβ... η δύναμη της ποταπότητας των
Καραμάζοβ.

— Θέλεις να πεις πως θα πνιγείς στην αχολασία, θα πνίξεις την
ψυχή σου μέσα στη διαφθορά, έτσι; Έτσι;

— Ίσως κι αυτό... μονάχα που ως τα τριάντα ίσως και να τ'
αποφύγω, όσο για ύστερα...

— Πώς θα τ' αποφύγεις λοιπόν; Με τι θα τ' αποφύγεις; Αυτό
είναι αδύνατο με τις ιδέες που έχεις.

— Με τον τρόπο των Καραμάζοβ και πάλι.

— Θες να πεις πως «όλα επιτρέπονται;» Όλα επιτρέπονται, αυ-
τό είναι; Αυτό;

Ο Ιβάν σκυθρόπιασε και ξαφνικά χλώμιασε κάπως παράξενα.

— Α, θυμήθηκες εκείνη τη χτεσινή φράση που τόσο πρόσβαλε

τον Μιούσοβ... και που με τόση αφέλεια ξεπετάχτηκε και την ξανάπε ο Ντιμήτρι; είπε χαμογελώντας μ' ένα στραβό χαμόγελο. Ναι, ίσως να 'ναι κι έτσι: «όλα επιτρέπονται». Μια και το είπα, δεν τ' αρνιέμαι. Μα και η εκδοχή του Μίτιενκα δεν ήταν πολύ άσχημη.

Ο Αλιόσα τον κοίταξε σωπαίνοντας.

— Φεύγοντας, αδερφέ μου, σκεφτόμουν πως σ' όλο τον κόσμο έχω εσένα τουλάχιστον, πρόφερε με ξαφνικό αίσθημα ο Ιβάν, μα τώρα βλέπω πως και στη δική σου καρδιά δεν έχω θέση, καλέ μου ερημίτη. Δεν αρνιέμαι το αξίωμα: «όλα επιτρέπονται». Μα τι μ' αυτό; Θα μ' αρνηθείς εσύ. Έτσι; Έτσι;

Ο Αλιόσα σηκώθηκε, τον πλησίασε και δίχως να πει λέξη τον φίλησε σιωπηλά στα χείλη.

— Είσαι λογοκλόπος! φώναξε ο Ιβάν και τον έπιασε ξαφνικά κάποιος ενθουσιασμός. Το 'κλεφες απ' το ποίημά μου! Πάντως σ' ευχαριστώ. Σήκω, Αλιόσα, πάμε. Καιρός να φεύγουμε.

Βγήκανε, μα σταμάτησαν στο κατώφλι της ταβέρνας.

— Νά τι θέλω ακόμα να σου πω, Αλιόσα, πρόφερε με σταθερή φωνή ο Ιβάν. Αν αξιωθώ ποτέ ν' αγαπήσω τα νωπά πράσινα φυλλαράκια, αυτό θα γίνει μόνο και μόνο γιατί θα θυμάμαι εσένα. Θα μου φτάνει που βρίσκεσαι κάπου εδώ για να μη βαρεθώ τη ζωή. Σου φτάνει αυτό; Αν θες πάρτο και σαν εξομολόγηση αγάπης. Μα τώρα συ θα τραβήξεις δεξιά και γω αριστερά. Φτάνει πια. Αχούς; Φτάνει. Δηλαδή αν τύχει και δε φύγω αύριο (νομίζω πως σίγουρα θα φύγω) και συναντηθούμε πάλι, να μη μου πεις τίποτα πια γι' αυτά τα ζητήματα. Στο ζητάω κατηγορηματικά. Και για τον αδερφό μας τον Ντιμήτρι σε παρακαλώ να μη μου ξανακάνεις κουβέντα, πρόσθεσε ξαφνικά ερεθισμένος. Όλα τα είπαμε, όλα τα κουβεντιάσαμε, έτσι δεν είναι; Κι εγώ από μέρους μου σου δίνω για όλα αυτά μίαν υπόσχεση: Όταν στα τριάντα μου θα θελήσω «να σπάσω την κούπα χάμω», τότε, όπου κι αν θα 'σαι, θα 'ρθω το δίχως άλλο να τα κουβεντιάσω άλλη μια φορά μαζί σου... έστω κι αν είναι να 'ρθω απ' την Αμερική. Αυτό να το ξέρεις. Θα 'ρθω επίτηδες. Θα μου είναι εξάλλου πολύ ενδιαφέρον να σε δω: πώς θα 'σαι τότε; Είναι, βλέπεις, αρκετά επίσημη η υπόσχεσή μου. Μα και πραγματικά μπορεί ν' αποχαιρετιόμαστε για εφτά ή και για δέκα χρόνια. Λοιπόν

τράβα τώρα στον **Pater Seraphicus** σου που πεθαίνει. Ίσως πεθάνει χωρίς να σε ξαναδεί και μπορεί να θυμώσεις κιόλας μαζί μου που σε καθυστέρησα. Γειά σου, φίλησέ με ακόμα μια φορά, έτσι μπράβο, πήγαινε τώρα...

Ο Ιβάν γύρισε ξαφνικά και πήρε τον δρόμο του, χωρίς να ξαναγυρίσει πια. Έφυγε με τον ίδιο τρόπο όπως είχε φύγει χτες ο Ντιμήτρι, αν και το χτεσινό ήταν εντελώς διαφορετικό. Αυτή η παράξενη σκέψη διαπέρασε σαν μια μικρή σαΐτα το θλιμμένο, εκείνη τη στιγμή, μυαλό του Αλιόσα. Έμεινε για λίγο στη θέση του κοιτάζοντας τον αδερφό του που έφευγε. Άγνωστο γιατί πρόσεξε ξαφνικά πως ο Ιβάν καθώς βάδιζε σαν να ταλαντευόταν και πως ο δεξιός του ώμος, σαν τον κοίταζες από πίσω, ήταν πιο χαμηλός απ' τον αριστερό. Ποτέ δεν το 'χε προσέξει αυτό ως τα τώρα. Μα ξαφνικά γύρισε κι αυτός κι έτρεξε προς το μοναστήρι. Άρχισε πια να σουρουπώνει για καλά και σχεδόν φοβόταν. Κάτι καινούργιο ανέβαινε σιγά σιγά μέσα του, κάτι που ο ίδιος δεν καταλάβαινε τι ήταν. Άρχισε να φυσάει, όπως και χτες, και τα γέρικα πεύκα θορυβούσαν ζοφερά γύρω του όταν μπήκε στο δασάκι της σκήτης. Σχεδόν έτρεχε.

— **Pater Seraphicus**, αυτό το όνομα από κάπου το πήρε, από πού άραγε; σκέφτηκε ο Αλιόσα. Ιβάν, φτωχέ μου Ιβάν, πότε θα σε ξαναδώ... Νά και η σκήτη, Θεέ μου! Ναι, ναι, είναι αυτός, είναι ο **Pater Seraphicus** που θα με σώσει... απ' αυτόν και για πάντα!

Αργότερα το αναθυμόταν με μεγάλη απορία αρκετές φορές στη ζωή του και δεν καταλάβαινε πώς μπόρεσε τότε και ξέχασε εντελώς τον αδερφό του Ντιμήτρι, που μόλις λίγες ώρες πριν, το πρωί, είχε αποφασίσει να τον βρεί οπωσδήποτε, έστω κι αν ήταν να μη γυρίσει καθόλου εκείνη τη νύχτα στο μοναστήρι.

Κεφάλαιο αρκετά Σκοτεινό προς το Παρόν

Ο IBAN Φιοντόροβιτς, όταν χώρισε από τον Αλιόσα, πήγε σπίτι, στο σπίτι δηλαδή του Φιόντορ Παύλοβιτς. Όμως παράξενο: τον έπιασε ξαφνικά μια αβάσταχτη αγωνία. Μα το κυριότερο ήταν που τούτη η αγωνία του, σε κάθε βήμα που έκανε προς το σπίτι, όλο και μεγάλωνε. Το παράξενο δεν ήταν που ένιωσε αυτή την αγωνία, μα που ο Ιβάν Φιοντόροβιτς δεν μπορούσε με κανέναν τρόπο να την καθορίσει. Του 'χε τύχει συχνά και άλλοτε να δοκιμάσει αγωνία και δεν ήταν και τόσο παράδοξο που 'νιωσε κάτι τέτοιο τούτη τη στιγμή, όταν αύριο κιόλας ετοιμαζόταν να φύγει, αφού θα 'κοβε κάθε δεσμό μ' όλα εκείνα που τον φέρανε εδώ πέρα, για να πάρει άλλη μια φορά έναν καινούργιο, έναν εντελώς άγνωστο δρόμο, και πάλι ολομόναχος όπως και πριν, ελπίζοντας σε πολλά, μα χωρίς να ξέρει κι ο ίδιος σε τι, περιμένοντας πολλά, πάρα πολλά απ' τη ζωή, μα χωρίς κι ο ίδιος να μπορεί να προσδιορίσει την προσμονή του και τους πόθους του. Κι όμως, εκείνη τη στιγμή, αν και δοκίμαζε κάποια ανησυχία μπροστά στο καινούργιο και στο άγνωστο, δεν ήταν καθόλου αυτό που τον βασάνιζε.

«Μήπως τάχα είναι η σιχασιά που νιώθω για το πατρικό σπίτι;» σκέφτηκε. «Σαν κάτι τέτοιο φαίνεται να 'ναι. Τόσο πολύ μ' έκανε να το σιχαθώ που αν και σήμερα είναι η τελευταία φορά που θα περάσω αυτό το χυδαίο κατώφλι, όμως και πάλι νιώθω σιχασιά...»

Μα όχι, δεν ήταν ούτε αυτό. Μήπως τάχα ήταν ο χωρισμός με τον Αλιόσα και η κουβέντα που 'γινε μαζί του;

«Τόσα χρόνια δεν έλεγα λέξη σε κανέναν, δεν καταδέχτηκα να μιλήσω, και τώρα ξαφνικά κάθισα και είπα τόσες και τόσες ανοησίες».

Πραγματικά, μπορούσε η αιτία που πειράχτηκε να 'ταν η νεανική απειρία του και το νεανικό του φιλότιμο, πειράχτηκε γιατί δεν κατάφερε να εκφραστεί και μάλιστα σ' ένα πλάσμα σαν τον Αλιόσα, που στο βάθος της καρδιάς του σίγουρα θα στήριζε μεγάλες ελπίδες σ' αυτόν. Βέβαια υπήρχε κι αυτό, το ότι πειράχτηκε δηλαδή, ούτε λόγος να γίνεται πως υπήρχε, όμως δεν ήταν αυτό, δεν ήταν ούτε αυτό.

«Τρομερή αγωνία, μέχρι ναυτίας, κι όμως δεν μπορώ να καταλάβω τι θέλω. Μήπως να μη σκέφτομαι;»

Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς προσπάθησε να «μη σκέφτεται» μα ούτε κι έτσι κατάφερε τίποτα. Το κυριότερο ήταν πως αυτή η αγωνία τον ενοχλούσε και τον ερέθιζε γιατί ίσα ίσα φαινόταν να 'ναι τυχαία, εντελώς εξωτερική. Αυτό το αισθανόταν. Στεκόταν εκεί μπροστά του επίμονα κάποιο πλάσμα ή κάποιο αντικείμενο, νά, όπως στέκεται καμιά φορά κάτι μπροστά στα μάτια σου και για πολλή ώρα, καθώς δουλεύεις ή κουβεντιάζεις, δεν το προσέχεις κι όμως παρ' όλα αυτά ερεθίζεσαι, σχεδόν βασανίζεσαι και τέλος καταλαβαίνεις πως πρέπει να βγάλεις απ' τη μέση το άχρηστο αντικείμενο, που πολλές φορές είναι πολύ ασήμαντο και γελοίο, ένα κάποιο πράγμα που ξεχάστηκε, ένα μαντήλι που έπεσε στο πάτωμα, ένα βιβλίο που δεν το 'βαλες στη θέση του κ.τ.λ. κ.τ.λ. Τέλος ο Ιβάν Φιοντόροβιτς, πολύ καχύποπος και νευριασμένος, έφτασε στο σπίτι του πατέρα του και μονομιás, δεκαπέντε βήματα απ' την εξώπορτα, ρίχνοντας ένα βλέμμα στην είσοδο, κατάλαβε τι ήταν εκείνο που τον βασάνιζε και τον ανησυχούσε.

Σ' έναν πάγκο μπροστά στην εξώπορτα καθόταν ο λαχές Σμερντιακόβ κι απολάμβανε τη βραδινή δροσιά. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς, με το πρώτο βλέμμα που του 'ριξε, κατάλαβε πως αυτός ο λαχές ο Σμερντιακόβ, είναι που κάθεται μέσα του και πως αυτόν ίσα ίσα δεν μπορεί να ανεχτεί η ψυχή του. Όλα ξαφνικά φωτίστηκαν κι έγιναν ξεκάθαρα. Πριν από λίγο, όταν ακόμα ο Αλιόσα του διηγόταν

για τον Σμερντιακόβ, κάτι το σκοτεινό κι αποτρόπαιο είχε μπηχτεί στην καρδιά του, ξυπνώντας με μιας ένα σκίρτημα μίσους. Ύστερα, με την κουβέντα, ο Σμερντιακόβ ξεχάστηκε για λίγο, μα ωστόσο παρέμεινε μες στην ψυχή του και μόλις ο Ιβάν Φιοντόροβιτς άφησε τον Αλιόσα, η ξεχασμένη αυτή αίσθηση άρχισε να ανεβαίνει στην επιφάνεια.

— Μα μπορεί τάχα αυτός ο σιχαμερός κανάγιας να μ' ανησυχεί τόσο πολύ; σκέφτηκε ο Ιβάν μ' ασυγκράτητο μίσος.

Γιατί πραγματικά, ο Ιβάν Φιοντόροβιτς άρχισε να εχθρεύεται πολύ αυτόν τον άνθρωπο τον τελευταίο καιρό και ειδικά τις τελευταίες μέρες. Άρχισε μάλιστα να παρατηρεί και μόνος του πως ένιωθε σχεδόν όλο και περισσότερο μίσος γι' αυτόν. Ίσως τα αισθήματά του να πήραν μια τέτοια τροπή γιατί στην αρχή, όταν πρωτόρθε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς, συνέβαινε εντελώς το αντίθετο. Τότε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς ενδιαφέρθηκε εξαιρετικά για τον Σμερντιακόβ, τον βρήκε μάλιστα πολύ πρωτότυπο. Έπιανε ο ίδιος πολλές φορές κουβέντα μαζί του, απορώντας πάντοτε, ειν' αλήθεια, με τους παραλογισμούς (ή, για να το πούμε καλύτερα με την κάποια ανησυχία του μυαλού του) και μη μπορώντας να καταλάβει τι ήταν εκείνο που ανησυχούσε τόσο ακατάπαυστα «αυτόν τον παρατηρητή». Μιλούσαν και για φιλοσοφικά ζητήματα και μάλιστα για το πώς μπορούσε να υπάρχει φως την πρώτη μέρα στον κόσμο ενώ ο ήλιος, το φεγγάρι και τ' άστρα δημιουργήθηκαν μόλις την τέταρτη και για το πώς πρέπει να το καταλαβαίνει κανείς αυτό. Μα ο Ιβάν Φιοντόροβιτς πείστηκε γρήγορα πως τον Σμερντιακόβ δεν τον ενδιαφέρονε καθόλου ο ήλιος, το φεγγάρι και τ' αστέρια και πως αν και όλα τούτα ήταν πολύ αξιοπείεργα, ο λαχές τα 'βλεπε σαν ζήτημα τελευταίας σειράς και ήταν φανερό πως του χρειαζόταν κάτι άλλο. Όπως και να 'ναι, σε λίγο άρχισε να δείχνει μιαν απεριόριστη φιλαυτία και μάλιστα μια φιλαυτία προσβλημένη. Αυτό δεν άρεσε καθόλου στον Ιβάν Φιοντόροβιτς. Απ' αυτό άρχισε κιόλας η αποστροφή του. Ύστερα άρχισαν οι ανακατωσούρες μες στο σπίτι, εμφανίστηκε η Γκρούσενκα, άρχισαν οι ιστορίες με τον Ντιμήτρι, γίνανε φασαρίες. Μιλήσανε και γι' αυτά και, αν και ο Σμερντιακόβ συζητούσε γι' αυτό το θέμα πολύ ανήσυχος, και πάλι ήταν αδύνατο να καταλάβει κανείς τι επεδίωκε

ο ίδιος. Ήταν ν' απορείς μάλιστα με τις παράλογες και ασύνδετες επιθυμίες του, που τις έλεγε πάντα σάμπως τα λόγια να του ξεφεύγανε, μα που και πάλι ήταν εντελώς σκοτεινές. Ο Σμερντιακόβ όλο ζητούσε πληροφορίες, έκανε κάτι πλάγιες ερωτήσεις που φαινόταν να τις είχε χαλοσκεφτεί και τις περισσότερες φορές σώπαινε ξαφνικά τη στιγμή που ρωτούσε με το μεγαλύτερο ενδιαφέρον ή πηδούσε σ' άλλο θέμα. Μα εκείνο που ερέθισε τον Ιβάν Φιοντόροβιτς οριστικά και τον έκανε να τον σιχαθεί τόσο πολύ, ήταν η αποκρουστική και ιδιαίτερη οικειότητα που άρχισε να του δείχνει ο Σμερντιακόβ και που όσο πήγαινε μεγάλωνε. Όχι πως επέτρεπε στον εαυτό του να φέρεται με αγένεια. Απεναντίας μιλούσε πάντα με μεγάλο σεβασμό, μα τα πράγματα ήρθαν έτσι που τελικά έγινε φανερό πως ο Σμερντιακόβ θεωρούσε, ένας Θεός ξέρει για ποιο λόγο, αλληλέγγυο σε κάτι τον εαυτό του με τον Ιβάν Φιοντόροβιτς: του μιλούσε πάντα μ' έναν τόνο σάμπως αυτοί οι δυο κάτι να 'χαν κιάλας συμφωνήσει ανάμεσά τους και το κρατούσαν μυστικό, σάμπως κάτι να 'χαν πει κάποτε μεταξύ τους, κάτι που το ξέρανε μονάχα αυτοί οι δυο κι όλος ο άλλος όχλος που τους τριγύριζε δε θα μπορούσε ούτε καν να το καταλάβει. Μα ο Ιβάν Φιοντόροβιτς για πολύ καιρό δεν καταλάβαινε την πραγματική αιτία της αποστροφής που όλο και μεγάλωνε. Μόλις τις τελευταίες εκείνες μέρες κατάλαβε τι έτρεχε. Νιώθοντας μιαν αηδία κι έναν ερεθισμό, ήθελε τώρα να περάσει σιωπηλός την εξώπορτα χωρίς να κοιτάξει τον Σμερντιακόβ. Μα ο Σμερντιακόβ σηκώθηκε απ' τον πάγκο κι απ' αυτή την κίνηση ο Ιβάν Φιοντόροβιτς κατάλαβε αμέσως πως θέλει κάτι να του πει ιδιαίτερα. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς τον κοίταξε και σταμάτησε αντί να προχωρήσει· και μονάχα το γεγονός ότι σταμάτησε και δεν προχώρησε όπως ήθελε ένα λεπτό πριν, τον έκανε έξω φρενών απ' το κακό του. Κοίταζε με μίσος και σιχασιά αυτό το πελιδνό σαν ευνούχου πρόσωπο, με τα χαλοστρωμένα πίσω απ' τους χροτάφους μαλλιά και το κατσαρωμένο τσουλούφι στο μέτωπο. Τ' αριστερό του μισοκλεισμένο μάτι πεταλούδιζε χοροϊδευτικά, λες κι έλεγε:

«Πού πας; Δε θα περάσεις. Το βλέπεις δα πως εμείς οι δυο, σαν έξυπνοι που είμαστε, έχουμε κάτι να πούμε».

Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς άρχισε να τρέμει από θυμό.

«Τσακίσου από μπροστά μου, κάθαρμα. Τι κοινό έχουμε, βλάκα;» ήταν έτοιμος να ξεστομίσει μα, προς μεγάλη του κατάπληξη, το στόμα του πρόφερε εντελώς άλλα:

— Τι κάνει ο πατέρας; Κοιμάται ή ξύπνησε; πρόφερε ήσυχα και ήρεμα χωρίς κι ο ίδιος να το περιμένει.

Και, πάλι χωρίς να το περιμένει, κάθισε στον πάγκο. Για μια στιγμή τρώμαξε σχεδόν, αυτό το θυμήθηκε αργότερα. Ο Σμερντιακόβ στεκόταν μπροστά του, με τα χέρια πίσω, και κοίταζε με σιγουριά, σχεδόν με αυστηρότητα.

— Αναπαύεται ακόμα, πρόφερε αυτός χωρίς να βιάζεται. («Εσύ μονάχος σου, σα να 'λεγε, μου μίλησες πρώτος κι όχι εγώ»). Με κάνετε κι απορώ, κύριε, πρόσθεσε αφού σώπασε για λίγο χαμηλώνοντας με κάποιο σκέρτσο τα μάτια. Είχε βγάλει το δεξί πόδι μπροστά κι έπαιζε με τη μύτη του λουστρινιού του.

— Γιατί σε κάνω ν' απορείς; πρόφερε κοφτά και αυστηρά ο Ιβάν Φιοντόροβιτς συγκρατώντας τον εαυτό του μ' όλες τις δυνάμεις του κι ένωσε ξαφνικά πως κυριεύτηκε από μια παράφορη περιέργεια και πως δε θα 'κανε βήμα από χει πριν την ικανοποιήσει.

— Γιατί δεν πάτε στην Τσερμασνιά, κύριε; είπε ο Σμερντιακόβ και ξαφνικά σήκωσε απάνω του τα μικρά του μάτια και χαμογέλασε με οικειότητα.

«Μονάχος σου πρέπει να καταλάβεις για ποιο λόγο χαμογέλασα. Αν είσαι έξυπνος», έμοιαζε να λέει τ' αριστερό μισόχλειστο μάτάκι του.

— Γιατί να πάω στην Τσερμασνιά; απόρησε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς. Ο Σμερντιακόβ σώπασε και πάλι για λίγο.

— Μια κι ο ίδιος ο Φιόντορ Παύλοβιτς σας παρακάλεσε να πάτε, πρόφερε τέλος χωρίς να βιάζεται και σάμπως να μη δίνει κι ο ίδιος σημασία στην απάντησή του:

«Σε ξεφορτώνομαι, σαν να 'λεγε, με μια αιτία τρίτης σειράς, έτσι μόνο και μόνο για να σου πω κάτι».

— Μίλα καθαρότερα, διάβολε. Τι θέλεις; φώναξε επιτέλους αγαναχτισμένος ο Ιβάν Φιοντόροβιτς μεταπηδώντας ξαφνικά απ' την ταπεινοσύνη στην βαναυσότητα.

Ο Σμερντιακόβ έφερε το δεξί πόδι κοντά στ' αριστερό, ίσιωσε

το κορμί του, μα εξακολουθούσε να κοιτάζει με την ίδια ηρεμία και με το ίδιο μικρό χαμόγελο.

— Τίποτα σημαντικό δεν υπάρχει... έτσι μονάχα... κουβέντα να γίνεται...

Έγινε και πάλι σιωπή. Κάπου ένα λεπτό δεν έβγαλαν λέξη. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς ήξερε πως έπρεπε τώρα να σηκωθεί και να θυμώσει κι ο Σμερντιακόβ στεκόταν μπροστά και σάμπως να περίμενε:

«Για να σε δω, λοιπόν. Θα θυμώσεις ή όχι;»

Έτσι του φαινόταν τουλάχιστο του Ιβάν Φιοντόροβιτς. Τέλος κινήθηκε για να σηκωθεί. Ο Σμερντιακόβ, σαν να περίμενε αυτήν ισα ισα την κίνηση, άδραξε αυτή τη στιγμή:

— Είναι φοβερή η θέση μου, Ιβάν Φιοντόροβιτς, δεν ξέρω ούτε και πώς θα γλιτώσω απ' αυτήν την κατάσταση, πρόφερε ξαφνικά σταθερά και κοφτά και στο τέλος αναστέναξε.

Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς ξανακάθισε αμέσως.

— Και οι δυο τους είναι σαν παλαβοί. Ξαναμωράθηκαν, μα την αλήθεια, συνέχισε ο Σμερντιακόβ. Λέω για τον πατέρα σας και για τον αδερφούλη σας, τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς. Να, τώρα που θα σηκωθεί ο Φιόντορ Παύλοβιτς θ' αρχίσει να με ρωτάει και να με ξαναρωτάει κάθε στιγμή: «Ε, λοιπόν, ήρθε; Γιατί δεν ήρθε;» κι αυτό ως τα μεσάνυχτα κι ακόμα πιο αργά. Κι αν η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα δεν έρθει, (γιατί ίσως και να μην το 'χει καθόλου σκοπό να 'ρθει) θα μου ριχτεί και πάλι αύριο το πρωί. «Γιατί δεν ήρθε; Για ποιο λόγο δεν ήρθε; Πότε θα 'ρθει;» λες και φταίω γω για όσα γίνονται. Απ' την άλλη μεριά, πάλι το ίδιο. Μόλις σουρουπώσει, μα και πιο νωρίς ακόμα, ο αδερφούλης σας με το όπλο στο χέρι γυροφέρνει στο σπίτι: «Κοίτα καλά», λέει, «άτιμε σαλτσοχαλαστή: αν την αφήσεις να περάσει χωρίς να με ειδοποιήσεις, εσένα θα σε σκοτώσω πρώτο πρώτο». Θα περάσει η νύχτα και το πρωί θα 'ρθει αυτός και θ' αρχίσει να με τυραννάει σαν τον Φιόντορ Παύλοβιτς: «Γιατί δεν ήρθε; Θα 'ρθει γρήγορα;» Λες και πάλι εγώ φταίω που δεν φαίνεται η κυρά τους. Μέρα με τη μέρα, ώρα με την ώρα, γίνονται όλο και πιο άγριοι, τόσο που σκέφτομαι καμιά φορά απ' το φόβο μου μήπως θα 'ταν καλύτερα ν' αυτοκτονήσω. Δε βασιζομαι και πολύ σ' αυτούς, κύριε.

— Και γιατί ανακατεύτηκες; Γιατί άρχισες να κάνεις τον σπιούνο στον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς; πρόφερε νευριασμένα ο Ιβάν.

— Και πώς μπορούσα να μην ανακατευτώ; Μα ούτε κι ανακατεύτηκα καθόλου, αν θέλετε να μάθετε όλη την αλήθεια. Στην αρχή σώπαινα, δεν είχα το θάρρος να φέρω αντίρρηση. Μα εκείνος ο ίδιος μ' έκανε υπηρέτη του και πιστό του. Κι από τότε δεν παύει να μου λέει και να μου ξαναλέει: «Θα σε σκοτώσω, άτιμε, αν περάσει και δεν την δεις!» Υπολογίζω θετικά, κύριε, πως αύριο θα 'χω επιληψία διαρκείας.

— Τι επιληψία διαρκείας;

— Θα κρατήσει πολλές ώρες δηλαδή, ίσως κιόλας μια δυο μέρες. Μια φορά κράτησε τρεις μέρες, τότε είχα πέσει απ' τη σοφίτα. Αρχίζω να χτυπιέμαι, ύστερα ησυχάζω, ύστερα πάλι ξαναρχίζω. Όλες εκείνες τις τρεις μέρες δεν μπορούσα να 'ρθω στα σύγκαλά μου. Ο Φιόντορ Παύλοβιτς έστειλε και φώναξαν τον Χερτσενστούμπε, το γιατρό. Εκείνος μου 'βαξε πάγο στο κεφάλι και κάποιο άλλο φάρμακο... Παραλίγο να πέθαινα.

— Μα λένε πως την κρίση δεν μπορεί κανείς να την προβλέψει και να πει πως θα γίνει την τάδε ώρα. Πώς λες λοιπόν πως θα σου έρθει αύριο; ρώτησε πολύ περίεργος ο Ιβάν Φιοντόροβιτς.

— Είναι σωστό πως δεν μπορεί να την προβλέψει κανείς.

— Εξάλλου τότε έπεσες απ' τη σοφίτα.

— Στη σοφίτα κάθε μέρα ανεβαίνω. Μπορεί αύριο κιόλας να πέσω από χει. Κι αν δεν πέσω απ' τη σοφίτα, μπορεί να πέσω στο υπόγειο. Και στο υπόγειο κάθε μέρα πηγαίνω για δουλειές.

Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς τον κοίταξε καλά καλά.

— Τα μπερδεύεις, βλέπω, και σάμπως να μη σε καταλαβαίνω και τόσο καλά, πρόφερε αυτός ήσυχμα μα απειλητικά. Μπας και θέλεις να υποχριθείς αύριο πως σ' έπιασε η κρίση, ε;

Ο Σμερντιακόβ, που κοίταζε το χώμα κι έπαιζε και πάλι με τη μύτη του δεξιού παπουτσιού του, έβαλε το δεξί πόδι στη θέση του, έβγαλε μπροστά το αριστερό, ανασήκωσε το κεφάλι και πρόφερε μ' ένα χαμόγελο γεμάτο νόημα:

— Κι αν ακόμα τα κατάφερνα να κάνω κάτι τέτοιο, δηλαδή αν μπορούσα να υποχριθώ (μια και δεν είναι καθόλου δύσκολο για έ-

ναν άνθρωπο που 'χει την πείρα) και πάλι θα 'χα όλο το δικαίωμα να χρησιμοποιήσω κάθε μέσο για να σώσω τη ζωή μου. Γιατί αν θα κοίτομαι άρρωστος τότε, κι αν ακόμα έρθει η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα στον πατέρα του, δεν θα μπορεί να 'ρθει ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς να ζητήσει ευθύνες από έναν άρρωστο: «Γιατί δεν ήρθες να μου το πεις;» Θα ντραπεί κι ο ίδιος.

— Διάολε! φώναξε ξάφνου ο Ιβάν Φιοντόροβιτς και το πρόσωπό του στράβωσε απ' το θυμό. Τι τρέμεις τόσο πολύ για τη ζωή σου; Όλες τούτες οι φοβέρες του Ντιμήτρι είναι λόγια μονάχα και τίποτα άλλο. Δε θα σε σκοτώσει. Θα σκοτώσει, μα όχι εσένα!

— Σαν μύγα θα με σκοτώσει και πρώτον πρώτον μάλιστα. Μα περισσότερο κι απ' αυτό, φοβάμαι τ' άλλο: μην τύχει και νομίσουν πως είμαι συνένοχός του, αν κάνει καμιά βρωμοδουλειά στον πατέρα του.

— Γιατί να σε νομίσουν συνένοχο;

— Θα με νομίσουν συνένοχο γιατί του είπα τα συνθήματα που 'πρεπε να κρατήσω μυστικά.

— Ποια συνθήματα; Σε ποιον τα 'πες; Μίλα καθαρότερα, βρε, που να σε πάρει ο διάολος!

— Πρέπει να ομολογήσω, είπε ο Σμερντιακόβ σέρνοντας με σχολαστική ηρεμία τα λόγια του, πως εγώ με τον Φιόντορ Παύλοβιτς έχω ένα μυστικό. Αυτός, όπως θα ξέρετε χιόλας (αν βέβαια το ξέρετε) είναι πια μέρες που άμα νυχτώσει, τι λέω, άμα σουρουπώσει, μπαίνει μέσα και κλειδώνεται. Εσείς τώρα τελευταία γυρίζατε νωρίς στο σπίτι κι ανεβαίνατε απάνω στο δωμάτιό σας και χτες δε βγήκατε καθόλου, γι' αυτό ίσως και να μην ξέρετε πόσο προσεχτικά κλειδώνεται μέσα τη νύχτα τώρα. Κι ο ίδιος ο Γρηγόρης Βασίλιεβιτς να 'ρθει, πάλι δεν του ανοίγει αμέσως αν δεν βεβαιωθεί πρώτα απ' τη φωνή του πως είναι αυτός. Μα ο Γρηγόρης Βασίλιεβιτς δεν έρχεται γιατί τώρα τον υπηρετώ εγώ μονάχα στα δωμάτιά του. Έτσι τα κανόνισε ο ίδιος ο Φιόντορ Παύλοβιτς από τότε που άρχισε αυτή η φασαρία με την Αγκραφένα Αλεξάντροβνα. Τη νύχτα, σύμφωνα πάλι με δική του διαταγή, φεύγω και κοιμάμαι στην πτέρυγα. Ός τα μεσάνυχτα δηλαδή πρέπει να ξαγρυπνάω, να σηκώνομαι και να κάνω πού και πού καμιά βόλτα στην αυλή και να περιμένω

μπας κι έρθει η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα. Και τούτο γιατί είναι κιόλας μερικές μέρες τώρα που την περιμένει σαν τρελός. Σκέφτεται και λέει: «Αυτή τον φοβάται, τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς (αυτός τον ονομάζει Μίτχα), και γι' αυτό θα 'ρθει αργά τη νύχτα, απ' το πίσω μέρος. Εσύ λοιπόν να την περιμένεις ώς τα μεσάνυχτα κι ακόμα πιο αργά. Κι αν έρθει, εσύ αμέσως να χτυπήσεις την πόρτα ή το παράθυρο του κήπου: πρώτα δυο φορές σιγά, έτσι: μια, δυο. Και ύστερα τρεις φορές πιο γρήγορα: τουκ-τουκ-τουκ. Τότε», μου λέει, «θα καταλάβω στη στιγμή πως ήρθε εκείνη και θα σου ανοίξω σιγά σιγά την πόρτα». Το άλλο σινιάλο είναι για την περίπτωση που θα συμβεί κάτι εξαιρετικό: στην αρχή δυο φορές γρήγορα τουκ τουκ. Ύστερα, αφού θα περιμένω λίγο, άλλη μια φορά δυνατότερα. Τότε αυτός θα καταλάβει πως συνέβη κάτι απρόσμενο και πως είναι μεγάλη ανάγκη να τον δω, τότε θα μου ανοίξει την πόρτα, θα μπω και θα του πω τι τρέχει. Όλα τούτα γιατί η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα μπορεί να μην έρθει μα να στείλει καμιά είδηση. Ακόμα μπορεί να 'ρθει κι ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς, οπότε με το τελευταίο τούτο σύνθημα θα τον ειδοποιήσω πως κατέφτασε· τον φοβάται τόσο πολύ τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς που κι αν ακόμα ερχόταν η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα και κλειδωνόταν μέσα μαζί της, και πάλι θα 'χα την υποχρέωση να τον ειδοποιήσω χτυπώντας τρεις φορές, αν ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς παρουσιαζόταν εκεί τριγύρω. Όστε λοιπόν το πρώτο σύνθημα με τα πέντε χτυπήματα σημαίνει: «Η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα ήρθε». Και το δεύτερο σύνθημα με τα τρία χτυπήματα θα πει: «Είναι μεγάλη ανάγκη να σου μιλήσω». Μου τα εξήγησε ο ίδιος πολλές φορές και μου τα 'μαθε κάνοντας και αρκετές δοκιμές. Κι επειδή σ' όλη την οικουμένη τούτα τα συνθήματα τα ξέρει μονάχα εκείνος και γω, θα μου ανοίξει την πόρτα χωρίς κανένα φόβο και χωρίς να ρωτήσει από μέσα ποιος είναι (εξάλλου φοβάται πολύ να φωνάζει από μέσα και να ρωτάει). Αυτά λοιπόν ίσα ίσα τα συνθήματα τα 'μαθε τώρα κι ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς.

— Πώς τα 'μαθε; Εσύ του τα 'πες; Πώς τόλμησες λοιπόν να του τα πεις;

— Τα είπα επειδή ίσα ίσα τον φοβόμουν. Πώς μπορούσα να μην του τα πω; Ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς με πίεζε κάθε μέρα: «Με κο-

ροΐδεύεις. Κάτι μου κρύβεις! Θα σου τσακίσω τα πόδια! Τότε λοιπόν και γω του είπα τούτα τα μυστικά συνθήματα για να δει τουλάχιστον πως θέλω να τον εξυπηρετήσω και να πειστεί ταυτόχρονα πως δεν τον χοροϊδεύω μα πως του τα φανερώνω όλα.

— Αν δεις πως θα θελήσει να χρησιμοποιήσει τούτα τα συνθήματα και να μπει στο σπίτι, να τον εμποδίσεις.

— Μα αν θα με πιάσει η κρίση και θα κοιτόμαι άρρωστος, πώς θα μπορέσω τότε να το κάνω τη στιγμή που ξέρω πως είναι αποφασισμένος για όλα;

— Βρε, που να σε πάρει ο διάλογος! Γιατί είσαι τόσο βέβαιος πως θα σε πιάσει η κρίση, που να σε πάρει και να σε σηκώσει; Με χοροϊδεύεις μήπως;

— Μα πώς θα τολμούσα τάχα να σας χοροϊδέψω; Ύστερα, μήπως είναι καιρός γι' αστεία τη στιγμή που με πιάνει τέτοιος φόβος; Προαισθάνομαι πως θα με πιάσει κρίση, έχω ένα προαίσθημα πως θα μου 'ρθει απ' το φόβο μου ίσα ίσα.

— Βρε, να πάρει ο διάλογος! Μα αν εσύ θα 'σαι άρρωστος, τότε θα φυλάει ο Γρηγόρης. Ειδοποίησε έγκαιρα το Γρηγόρη. Αυτός δεν θα τον αφήσει να περάσει.

— Χωρίς τη διαταγή του κυρίου δεν μπορώ με κανέναν τρόπο να πω τα συνθήματα στο Γρηγόρη Βασιλιεβιτς. Εξάλλου αυτός δεν πρόκειται να εμποδίσει τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς, γιατί είναι άρρωστος ύστερ' από όσα γίνανε χτες και η Μάρθα Ιγνάτιεβνα έχει σκοπό να τον γιατροπορέψει αύριο. Μόλις πριν από λίγο τα συμφωνήσανε. Τούτη η θεραπευτική τους μέθοδος είναι πολύ περίεργη: η Μάρθα Ιγνάτιεβνα ξέρει και κάνει ένα γιατρικό με οινόπνευμα και κάτι βότανα, αυτή μονάχα ξέρει το μυστικό. Με τούτο το μυστικό φάρμακο γιατρεύει το Γρηγόρη Βασιλιεβιτς κάπου τρεις φορές το χρόνο, όταν αυτός παθαίνει κάτι σαν παράλυση στη μέση. Τότε η Μάρθα Ιγνάτιεβνα, παίρνει μια πετσέτα, τη βρέχει σ' αυτό το γιατρικό και του τρίβει την πλάτη, κάπου μισή ώρα αυτή η δουλειά, ώσπου να στεγνώσει η πετσέτα κι ώσπου να κοκκινήσει και να πρηστεί η πλάτη του Γρηγόρη. Ύστερα, το υπόλοιπο, όσο μένει στο μπουκάλι, του το δίνει να το πιει λέγοντας ταυτόχρονα και κάποιο ξόρχι. Μα δεν του το δίνει όλο γιατί αφήνει λιγάκι και για τον εαυ-

τό της —σπάνιες, βλέπετε, είναι τούτες οι περιπτώσεις— και το πίνει η ίδια. Τότε λοιπόν και οι δυο τους, όντας ασυνήθιστοι στο πινό, πέφτουν αμέσως στο κρεβάτι και κοιμούνται βαθιά για πολλές πολλές ώρες. Όταν ξυπνάει ο Γρηγόρης Βασιλίεβιτς είναι σχεδόν πάντα εντελώς καλά, μα της Μάρθας Ιγνάτιεβνας της πονάει πάντα το κεφάλι. Αν αύριο, λοιπόν, η Μάρθα Ιγνάτιεβνα κάνει και πάλι τη θεραπεία της, τότε πολύ αμφιβάλλω αν θ' ακούσουν τίποτα κι αν θα τα καταφέρουνε να εμποδίσουν τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς. Θα κοιμούνται.

— Τι κουταμάρες! Κι όλα αυτά λες και θα συμπέσουν επίτηδες. Και συ θα 'χεις την χρίση σου και κείνοι θα κοιμούνται! φώναξε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς. Μπας και θέλεις εσύ ο ίδιος να τα φέρεις έτσι που να συμπέσουν; του ξέφυγε ξαφνικά κι έσμιξε θυμωμένα τα φρύδια του.

— Μα πώς θα μπορούσα να τα κανονίσω έτσι... και γιατί να τα κανονίσω αφού όλα εξαρτώνται μονάχα απ' τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς... Αν θέλει να κάνει καμιά βρωμοδουλειά, θα την κάνει. Αν όχι, τότε δε θα τον κουβαλήσω βέβαια εγώ και δε θα τον σπρώξω στην κάμαρα του πατέρα του.

— Και γιατί να πάει στον πατέρα μια και, όπως το λες και συ ο ίδιος, η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα δε θα 'ρθει καθόλου; εξακολούθησε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς χλωμιάζοντας απ' το θυμό του. Το λες κι ο ίδιος αυτό μα και γω όλο τον καιρό που έμενα δω πέρα ήμουνα βέβαιος πως όλα τούτα είναι φαντασίες του γέρου και πως αυτό το γύναιο δε θα 'ρθει. Γιατί λοιπόν να θέλει ο Ντιμήτρι να μπει στο σπίτι του γέρου μια κι εκείνη δε θα 'ρθει; Λέγε! Θέλω να ξέρω τι σκέφτεσαι.

— Μα το ξέρετε κι ο ίδιος για ποιο λόγο θα 'ρθει. Τι χρειάζεται λοιπόν και η δική μου γνώμη; Θα 'ρθει μόνο και μόνο απ' την κακία του ή επειδή θα νομίσει πως κάτι συμβαίνει, την ώρα, να πούμε, που εγώ θα 'μαι άρρωστος, και για να βεβαιωθεί, θα πάει απ' την ανυπομονησία του να φάχνει μέσα στα δωμάτια, όπως το 'κανε και χτες. Θα θέλει να βεβαιωθεί μην τυχόν και πέρασε εκείνη χωρίς να την πάρει χαμπάρι. Ακόμα ξέρει πολύ καλά πως ο Φιοντόρ Παύλοβιτς έχει ετοιμάσει ένα μεγάλο φάκελο με τρεις χιλιάδες ρούβλια

σφραγισμένο με τρεις σφραγίδες και δεμένο με μια κορδελίτσα κι έχει γράψει απάνω ο ίδιος με το χέρι του: «Στον άγγελό μου, την Γκρούσενκα, αν θελήσει να ρθει». Αργότερα, ύστερα από τρεις μέρες, πρόσθεσε ακόμα: «και στην πουλαδίτσα μου». Όλα λοιπόν μπορεί να τα υποθέσει κανείς.

— Βλακείες! φώναξε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς σχεδόν εκτός εαυτού. Ο Ντιμήτρι δε θα πάει να κλέψει λεφτά και να σκοτώσει κιόλας τον πατέρα του. Χτες θα μπορούσε να τον σκοτώσει για την Γκρούσενκα, γιατί τον είχε πιάσει μανία το βλάκα, μα να κλέψει δε θα πάει!

— Έχει μεγάλη ανάγκη από χρήματα, του χρειάζονται πώς και τι, Ιβάν Φιοντόροβιτς. Ούτε να το φανταστείτε δεν μπορείτε πόσο τα 'χει ανάγκη, εξήγησε ο Σμερντιακόβ μ' εξαιρετική ηρεμία και με αξιοθαύμαστα καθαρή προφορά. Και κοντά σ' αυτό, νομίζει πως τούτες οι τρεις χιλιάδες ρούβλια είναι δικές του· τις προάλλες μου εξήγησε ο ίδιος: «Ο πατέρας μου μου χρωστάει ακόμα ακριβώς τρεις χιλιάδες». Ακόμα, σκεφτείτε και τούτο, Ιβάν Φιοντόροβιτς: Κατά πώς φαίνεται, φτάνει να το θελήσει μονάχα η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα, φτάνει να της περάσει μια τέτοια σκέψη και σίγουρα θα τον αναγκάσει να την παντρευτεί, τον Φιόντορ Παύλοβιτς δηλαδή, τ' αφεντικό. Φτάνει να το θελήσει η ίδια. Το λοιπόν, μπορεί και να το θελήσει. Γιατί, μην κοιτάτε που λέω πως δε θα 'ρθει. Ίσως να 'ρθει και να παραέρθει, να γίνει δηλαδή αφέντισσα στο σπίτι. Ξέρω καλά πως ο ίδιος ο έμποράς της, ο Σαμσόνοβ, της μίλησε μ' όλη του την ειλικρίνεια και της είπε πως μια τέτοια επιχείρηση δε θα 'ταν καθόλου κουτή. Τα λέγανε και γελούσαν. Κι αυτή δεν είναι καθόλου ανόητη. Έναν ξεβράκωτο σαν τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς ποτέ δε θα τον πάρει. Έχοντας τώρα όλ' αυτά υπόψη, σκεφτείτε και μόνος σας, Ιβάν Φιοντόροβιτς: Αν γίνει κάτι τέτοιο, όχι μονάχα ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς μα και σείς κι ο αδερφούλης σας, ο Αλεξέι Φιοντόροβιτς, δε θα 'χετε τίποτα να λαβαίνετε μετά το θάνατο του πατέρα σας, γιατί η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα γι' αυτό ίσα ίσα θα τον πάρει: Για να της γράψει όλη την περιουσία του και να της τ' αφήσει όλα εκείνης. Όμως αν ο πατέρας σας πεθάνει τώρα, προτού να γίνει τίποτα, τότε ο καθένας σας θα 'χει να παίρνει σίγουρα σαράντα χιλιάδες τουλάχιστον, ακόμα κι ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς θα

πάρει κι ας μην τον χωνεύει καθόλου ο αφέντης. Κι αυτό γιατί δεν έχει κάνει τη διαθήκη του... Όλα αυτά τα ξέρει πολύ καλά ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς...

Κάτι σαν να στράβωσε και να τρεμούλιασε στο πρόσωπο του Ιβάν Φιοντόροβιτς και ξαφνικά κοκκίνισε.

— Και γιατί λοιπόν εσύ, διέκοψε ξαφνικά τον Σμερντιακόβ, με συμβουλεύεις να πάω στην Τσερμασινιά; Τι ήθελες να πεις μ' αυτό; Θα φύγω και δω πέρα θα συμβούν τόσα και τόσα πράγματα.

Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς μιλούσε ασθμαίνοντας.

— Ακριβώς, πρόσφερε ήρεμα και στοχαστικά ο Σμερντιακόβ, παρακολουθώντας ωστόσο με προσοχή τον Ιβάν Φιοντόροβιτς.

— Τι θες να πεις; ρώτησε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς άγρια.

— Σας το 'πα γιατί σας λυπόμουν. Αν ήμουν στη θέση σας θα τα παρατούσα όλα στο λεπτό... παρά να βρεθώ σε μια τέτοια ιστορία... απάντησε ο Σμερντιακόβ, κοιτάζοντας με το πιο άδολο ύφος τον Ιβάν Φιοντόροβιτς.

Σώπασαν για λίγο και οι δυο τους.

— Φαίνεται πως είσαι πολύ ηλίθιος... σίγουρα όμως είσαι ένα κάθαρμα! είπε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς και σηκώθηκε απ' τον πάγκο.

Ύστερα προχώρησε προς την εξώπορτα, μα ξαφνικά σταμάτησε και γύρισε στον Σμερντιακόβ. Έγινε τότε κάτι παράξενο: ο Ιβάν Φιοντόροβιτς δάγκωσε αναπάντεχα και σπασμωδικά τα χείλια του κι έσφιξε τις γροθιές του· ένα δευτερόλεπτο ακόμα και θα ριχνόταν πάνω στον Σμερντιακόβ. Αυτός το παρατήρησε, τον διαπέρασε ένα ρίγος κι έγειρε πίσω όλο του το κορμί. Μα το δευτερόλεπτο πέρασε και δεν έγινε τίποτα. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς γύρισε και μπήκε στην εξώπορτα, σιωπηλός, λες και δεν ήξερε τι του γινόταν.

— Αύριο φεύγω για τη Μόσχα, αν θες να ξέρεις. Αύριο νωρίς το πρωί. Αυτό είναι όλο! πρόσφερε με θυμό, καθαρά και με υψωμένη τη φωνή, έτσι που αργότερα απορούσε κι ο ίδιος και δεν μπορούσε να καταλάβει για ποιο λόγο χρειάστηκε τότε να το πει αυτό στον Σμερντιακόβ.

— Αυτό είναι το καλύτερο, είπε εκείνος σάμπως αυτό ίσα-ίσα να περίμενε. Μονάχα που όντας στην Μόσχα, μπορεί να σας ανησυχήσουν με χάνα τηλεγράφημα, αν τυχόν συμβεί κάτι τέτοιο.

Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς σταμάτησε και γύρισε και πάλι απότομα στον Σμερντιακόβ. Μα και χείνος σαν κάτι να 'παθε. Είχε χάσει με μιας όλη του την οικειότητα και την αφροντισιά. Το πρόσωπό του έδειχνε πως πρόσεχε πολύ και κάτι περίμενε ανυπόμονα. Μα τώρα πια ήταν δειλός και ταπεινός: «Μήπως θα πεις και τίποτ' άλλο;» σαν να του 'λεγε. «Μήπως θα προσθέσεις τάχα τίποτα;» Αυτό θα μπορούσε να διαβάσει κανείς στο επίμονο βλέμμα του που 'χε, λες, κολλήσει πάνω στον Ιβάν Φιοντόροβιτς.

— Κι απ' την Τσερμασνιά δε θα με φώναζαν τάχα... αν τυχόν συμβεί κάτι τέτοιο; ούρλιαξε ξαφνικά ο Ιβάν Φιοντόροβιτς που, άγνωστο για ποιο λόγο, ύψωσε υπερβολικά τη φωνή του.

— Και στην Τσερμασνιά το ίδιο... θα σας ανησυχούσαν... μурμούρισε ο Σμερντιακόβ σχεδόν ψιθυρίζοντας, λες και τα 'χε χάσει, μα εξακολουθώντας να κοιτάζει επίμονα, πολύ επίμονα τον Ιβάν Φιοντόροβιτς κατάματα.

— Μονάχα που η Μόσχα είναι πιο μακριά και η Τσερμασνιά πιο κοντά. Όστε λυπάσαι τα έξοδα του ταξιδιού; Γι' αυτό επιμένεις να πάω στην Τσερμασνιά ή μήπως λυπάσαι εμένα γιατί θα κάνω μια τόσο μεγάλη βόλτα;

— Ακριβώς, ακριβώς... μурμούρισε ο Σμερντιακόβ με φωνή που κοβόταν και μ' ένα χυδαίο χαμόγελο στα χείλη ενώ ετοιμάστηκε να πηδήσει και πάλι έγκαιρα προς τα πίσω.

Μα ο Ιβάν Φιοντόροβιτς έβαλε ξαφνικά τα γέλια — αυτό έκανε μεγάλη εντύπωση στον Σμερντιακόβ — και πέρασε γρήγορα την εξώπορτα, εξακολουθώντας να γελάει. Αν έβλεπε κανείς εκείνη την ώρα το πρόσωπό του, θα 'βγαζε σίγουρα το συμπέρασμα πως δεν γελάει από ευθυμία. Μα κι ο ίδιος με κανέναν τρόπο δε θα μπορούσε να εξηγήσει τι του συνέβαινε εκείνη τη στιγμή. Οι κινήσεις και το βάδισμά του ήταν κατά κάποιον τρόπο σπασμωδικά.

«Μ' έναν Έξυπνο Άνθρωπο και η Κουβέντα ακόμα έχει Ενδιαφέρον»

ΜΑ ΚΑΙ η ομιλία του το ίδιο. Μόλις μπήκε στη σάλα, συνάντησε τον Φιόντορ Παύλοβιτς κι άρχισε ξαφνικά να του φωνάζει κουνώντας τα χέρια του:

— Πάω πάνω στο δωμάτιό μου, δε θα μείνω μαζί σας, χαίρετε, και πέρασε από μπροστά του, προσπαθώντας μάλιστα να μην κοιτάξει τον πατέρα του.

Μπορεί εκείνη τη στιγμή να του ήταν μισητός ο γέρος, μα μια τέτοια ασυγκάλυπτη εκδήλωση των εχθρικών του αισθημάτων ήταν αναπάντεχη ακόμα και για τον Φιόντορ Παύλοβιτς. Κι ο γέρος φαίνεται πως στ' αλήθεια κάτι ήθελε να του πει, βιαζόταν μάλιστα, γι' αυτό είχε βγεί να τον συναντήσει στη σάλα. Μα σαν άκουσε μια τέτοια φιλοφρόνηση, σταμάτησε σιωπηλός και κοίταξε κοροϊδευτικά το γιόκα του ώσπου εκείνος ανέβηκε τη σκάλα.

— Τι του 'ρθε; ρώτησε βιαστικά τον Σμερντιακόβ που μπήκε πίσω απ' τον Ιβάν Φιοντόροβιτς.

— Κάτι έχει και θύμωσε, ποιος μπορεί να τον καταλάβει; μουρμούρισε εκείνος αποφεύγοντας ν' απαντήσει καθαρά.

— Στο διάολο λοιπόν! Δε πα να θυμώνει! Φέρε το σαμοβάρι κι άδειασέ μου τη γωνιά. Γρήγορα. Μήπως έχουμε κανένα νεότερο;

Κι άρχισαν κείνες οι ερωτήσεις που 'λεγε στα παράπονά του μόλις πριν από λίγο ο Σμερντιακόβ στον Ιβάν Φιοντόροβιτς, δηλαδή

για την αναμενόμενη επισκέπτρια. Δε θα τις ξαναπούμε λοιπόν εδώ πέρα. Σε μισή ώρα το σπίτι ήταν κλειδωμένο κι ο μισοπάλαβος γεροντάκος έκοβε βόλτες στο δωμάτιό του, προσμένοντας με αγωνία πως από στιγμή σε στιγμή θ' ακουστούν τα πέντε συμφωνημένα χτυπήματα. Πού και πού κοίταζε απ' τα παράθυρα, μα δεν έβλεπε τίποτα άλλο έξω από τη σκοτεινή νύχτα.

Ήταν πολύ αργά πια, μα ο Ιβάν Φιοντόροβιτς δεν κοιμόταν. Σκεφτόταν. Εκείνη τη νύχτα πλάγιασε αργά, κατά τις δυο μετά τα μεσάνυχτα. Μα εμείς δε θα κάτσουμε να περιγράψουμε την πορεία των σκέψεών του. Εξάλλου δεν είναι καιρός ακόμα να εισχωρήσουμε σ' αυτή την ψυχή: όλα με τη σειρά τους. Μα κι αν επιχειρούσαμε να περιγράψουμε τις σκέψεις του, θα δυσκολευόμασταν πολύ γιατί αυτές δεν ήταν σκέψεις, μα κάτι πολύ ακαθόριστο και το κυριότερο, πολύ ταραγμένο. Το αισθανόταν κι ο ίδιος πως έχασε κάθε ειρμό στους συλλογισμούς του. Τον βασάνιζαν επίσης διάφορες παράξενες και σχεδόν εντελώς αναπάντεχες επιθυμίες· λόγου χάρη: Είχαν περάσει πια τα μεσάνυχτα όταν του 'ρθε ξαφνικά η επίμονη κι αβάσταχτη επιθυμία να κατέβει κάτω, ν' ανοίξει την πόρτα, να πάει στην πτέρυγα και να σπάσει στο ξύλο τον Σμερντιακόβ, μα αν τον ρωτούσατε γιατί το 'θελε αυτό, δε θα μπορούσε ούτε ο ίδιος να σας πει μian αιτία, εκτός ίσως πως τούτος ο λαχές του 'γινε αφόρητος και τον μίσησε τόσο όσο θα μισούσε εκείνον που τον πρόσβαλε με το χειρότερο τρόπο. Απ' την άλλη μεριά αυτή τη νύχτα έπιανε αρκετές φορές τον εαυτό του να νιώθει μian ανεξήγητη και ταπεινωτική δειλία που —αυτό το αισθανόταν— τον έκανε να χάνει ξαφνικά ακόμα και τις σωματικές του δυνάμεις. Το κεφάλι του γύριζε και τον πονούσε. Κάποιο μίσος πίεζε την ψυχή σου, σάμπως να ετοιμαζόταν να εκδικηθεί κανέναν. Μισούσε ακόμα και τον Αλιόσα, όταν θυμόταν την κουβέντα τους, μισούσε πού και πού και τον εαυτό του τον ίδιο. Για την Κατερίνα Ιβάνοβνα ξέχασε σχεδόν να σκεφτεί κι αργότερα απορούσε πολύ γι' αυτό. Κι απορούσε γιατί θυμόταν πολύ καλά πως ακόμα χτες το πρωί, όταν καυχήθηκε τόσο απερίσχεπτα στο σπίτι της Κατερίνας Ιβάνοβνα, πως αύριο θα φύγει για τη Μόσχα, την ίδια εκείνη στιγμή είχε φιθυρίσει μέσα του: «Βλακείες λες, δε θα πας κι ούτε θα σου είναι τόσο εύκολο να σπάσεις τούτους τους

δεσμούς, όπως κοχορεύεσαι τώρα πως θα κάνεις». Όταν ύστερα από καιρό θυμόταν ο Ιβάν Φιοντόροβιτς εκείνη την νύχτα, ερχόταν στο μυαλό του και τούτο, πράγμα που του 'φερνε μεγάλη σιχαμάρα: Σηκωνόταν πού και πού απ' το ντιβάνι και σιγά σιγά, λες και φοβόταν τρομερά, λες και κάποιος τον παρακολουθούσε, άνοιγε την πόρτα, έβγαινε στη σκάλα κι άκουγε τι γινόταν κάτω, στα κάτω δωμάτια, πώς θορυβούσε και περπατούσε πέρα δώθε ο Φιόντορ Παύλοβιτς, άκουγε για πολλή ώρα, κάπου πέντε λεπτά συνέχεια, με κάποια παράξενη περιέργεια, κρατώντας την αναπνοή του και με καρδιοχτύπι. Και φυσικά δεν ήξερε ούτε κι ο ίδιος γιατί τα 'κανε όλα αυτά και γιατί κρυφάκουγε. Αυτό το «φέρσιμο» το 'λεγε αργότερα σ' όλη του τη ζωή «σιχαμερό» και σ' όλη του τη ζωή το θεωρούσε βαθιά μέσα του, στ' απόκρυφα της ψυχής του, σαν το πιο ποταπό φέρσιμο της ζωής του. Μα τον ίδιο τον Φιόντορ Παύλοβιτς ούτε καν τον μισούσε εκείνη τη στιγμή, μονάχα που για κάποιον ανεξήγητο λόγο ένιωθε μια ακατανίκητη περιέργεια: πώς περπατάει τώρα εκεί κάτω στο δωμάτιό του, τι να κάνει τώρα λόγου χάρη στο δωμάτιό του; Τον φανταζόταν να πλησιάζει στο παράθυρο και να κοιτάζει μέσα στη νύχτα και ύστερα να σταματάει στη μέση της κάμαρας και να περιμένει, να περιμένει ν' ακούσει το χτύπημα. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς βγήκε γι' αυτή τη δουλειά στη σκάλα κάπου δυο φορές. Όταν όλα ησύχασαν κι ο Φιόντορ Παύλοβιτς πλάγιασε — ήταν κάπου δύο η ώρα — έπεσε κι ο Ιβάν Φιοντόροβιτς στο κρεβάτι με την επιθυμία να κοιμηθεί όσο γινόταν πιο γρήγορα, γιατί ένιωθε τον εαυτό του τσακισμένο. Έτσι κι έγινε: κοιμήθηκε βαθιά, χωρίς όνειρα, μα ξύπνησε νωρίς, κατά τις επτά, όταν πια είχε φέξει. Όταν άνοιξε τα μάτια ένιωσε — κι αυτό τον έκανε ν' απορήσει — μια μεγάλη ευεξία κι ενεργητικότητα. Σηκώθηκε γρήγορα και ντύθηκε βιαστικά, ύστερα έβγαλε τη βαλίτσα του και, χωρίς να χάνει καιρό, άρχισε να τακτοποιεί τα πράγματά του. Τα ρούχα του τα 'χαν φέρει χτες ίσα ίσα απ' την πλύστρα. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς χαμογέλασε μάλιστα που ήρθαν έτσι τα πράγματα: δεν υπήρχε κανένα εμπόδιο για την αναπάντεχη αναχώρησή του. Γιατί η αναχώρηση ήταν στ' αλήθεια αναπάντεχη. Αν κι ο Ιβάν Φιοντόροβιτς έλεγε χτες (στην Κατερίνα Ιβάνοβνα, στον Αλιόσα και ύστερα στον Σμερντιακόβ) πως

αύριο θα φύγει, όταν πλάγιαζε χτες το βράδι, θυμόταν πολύ καλά πως εκείνη τη στιγμή δε σκεφτόταν καθόλου να φύγει, ή τουλάχιστον καθόλου δε φανταζόταν πως μόλις θα σηκωθεί το πρωί η πρώτη του κίνηση θα 'ταν να τακτοποιήσει τη βαλίτσα του. Τέλος, η βαλίτσα κι ο σάκος ετοιμάστηκαν. Ήταν κάπου εννιά η ώρα όταν μπήκε η Μάρθα Ιγνάτιεβνα με τη συνηθισμένη καθημερινή της ερώτηση:

— Πού επιθυμείτε το τσάι σας; Εδώ ή θα κατεβείτε κάτω;

Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς κατέβηκε. Φαινόταν σχεδόν εύθυμος, αν και οι κινήσεις και τα λόγια του ήταν κάπως ασύνδετα και βιαστικά. Χαιρέτησε εγχάρδια τον πατέρα του, ζήτησε μάλιστα να μάθει για την υγεία του. Μα πριν εκείνος προφτάσει να του απαντήσει, του ανακοίνωσε πως σε μίαν ώρα φεύγει για τη Μόσχα, για πάντα, και πως τον παρακαλεί να στείλει για τ' άλογα. Ο γέρος άκουσε την είδηση χωρίς την παραμικρότερη έκπληξη και ξέχασε κι αυτούς ακόμα τους κανόνες της καλής συμπεριφοράς, που απαιτούσαν να λυπηθεί για την αναχώρηση του γιόκα του. Απεναντίας θυμήθηκε μονομιάς μια προσωπική του υπόθεση:

— Αχ, τι άνθρωπος είσαι και συ! Δε μου το 'λεγες από χτες... όμως το ίδιο κάνει, θα τα κανονίσουμε και τώρα. Κάνε μου μια μεγάλη χάρη, να συγχωρεθούν τα πεθαμένα σου, πέρασε από την Τσερμασνιά. Δεν έχεις παρά να στρίψεις αριστερά όταν φτάσεις στο σταθμό της Βαλόβια, κι από εκεί είναι δώδεκα βέρστια όλα κι όλα ως την Τσερμασνιά.

— Με συγχωρείτε μα δεν μπορώ: Ός το σιδηρόδρομο είναι ογδόντα βέρστια και το τραίνο φεύγει για τη Μόσχα στις εφτά το βράδι. Μόλις που προφταίνω.

— Θα πας αύριο, έστω και μεθαύριο. Τι βιάζεσαι; Σήμερα όμως στρίψε για την Τσερμασνιά. Τι σου κοστίζει να καθησυχάσεις τον πατέρα σου; Αν δεν είχα δουλειές εδώ, θα 'χα πεταχτεί προ πολλού και μόνος μου, γιατί πρόκειται για μια σπουδαία και βιαστική υπόθεση, όμως δεν μπορώ να λείψω από δω... Έχω, βλέπεις, ένα δάσος εκεί πέρα, σε δυο μέρη, στο Μπεγκίτσεβ και στο Ντιάτσκινο. Οι Μασλόβ, ο γέρος με το γιό του, οι εμπόροι, μου δίνουν μονάχα οχτώ χιλιάδες για την ξυλεία, μα πέρσι κιόλας παραλίγο να βρω

αγοραστή με δώδεκα χιλιάδες. Όμως αυτός δεν είναι ντόπιος, αυτό είναι το σπουδαίο. Οι ντόπιοι δεν έχουν πού αλλού να δώσουν το πράμα και λοιπόν οι Μασλόβ κουμαντάρουν. Θες δε θες, πρέπει να πουλήσεις στην τιμή που σου δίνουν. Κι ούτε που τολμάει κανένας απ' τους ντόπιους να δώσει καλύτερη τιμή. (Οι Μασλόβ, βλέπεις, έχουν κατοσταριές τις χιλιάδες τα ρούβλια). Το λοιπόν ο παπάς του Ιλίνσκη μου 'γραψε την περασμένη Πέμπτη πως έφτασε και πέρα ο Γχόρστκιν, ένας εμποράκος, τον ξέρω, μα το σπουδαίο είναι πως δεν βαστάει απ' τα μέρη μας μα απ' το Πογκρεμπόβ, θα πει λοιπόν πως δε φοβάται τους Μασλόβ, γιατί δεν είναι ντόπιος. Έντεκα χιλιάδες, λέει, θα δώσει για το δάσος, τ' ακούς; Και θα μείνει εδώ, γράφει ο παπάς, μονάχα μια βδομάδα ακόμα. Αν πήγαινες λοιπόν και τα συμφώναγες μαζί του...

— Γράφτε στον παπά και κείνος θα τα κανονίσει.

— Δεν ξέρει από τέτοιες δουλειές. Αυτός ο γέρος δεν ξέρει πού παν τα τέσσερα. Είναι χρυσός άνθρωπος, μπορώ να του εμπιστευτώ και τούτη τη στιγμή ακόμα είκοσι χιλιάδες χωρίς απόδειξη, όμως δεν κόβει το μάτι του, κι ένα μωρό μπορεί να του τη φέρει. Και είναι ωστόσο μορφωμένος άνθρωπος. Αυτός ο Γχόρστκιν σου δίνει την εντύπωση μουζίκου, φοράει ένα μπλε σουρτούκο, χωρίς μανίκια, μονάχα που από χαρακτήρα είναι άτιμος, εδώ είναι ίσα ίσα η συμφορά μας. Όλο φέματα λέει. Μερικές φορές σου ξεφουρνίζει τόσα φέματα που μένεις με το στόμα ανοιχτό και δεν καταλαβαίνεις για ποιο λόγο τα 'πε όλα αυτά. Πρόπερσι σκαρφίστηκε πως πέθανε η γυναίκα του και πως ξαναπαντρεύτηκε, κι όμως φαντάσου, τίποτα απ' αυτά δεν έγινε. Ποτέ δεν πέθανε η γυναίκα του, ζει και τώρα ακόμα και τον δέρνει μια φορά κάθε τρεις μέρες. Και τώρα λοιπόν πρέπει να μάθουμε τούτο: Ψέματα λέει ή αλήθεια πως θέλει να τ' αγοράσει και πως θα δώσει έντεκα χιλιάδες;

— Μα και γω δεν κάνω τίποτα σ' αυτήν την περίπτωση, και μένα δεν κόβει το μάτι μου.

— Στάσου λοιπόν, μη βιάζεσαι, θα τα καταφέρεις γιατί εγώ θα σου πω όλα τα χούγια του, του Γχόρστκιν δηλαδή· εγώ νταραβερίζομαι από καιρό τώρα μαζί του. Πρέπει να κοιτάς όλη την ώρα το γενάχι του. Έχει ένα κοκκινωπό αραιό, βρώμικο γενάχι. Όταν το

γενάκι του τρέμει κι αυτός μιλάει θυμωμένα, θα πει πως όλα παν καλά, θέλει να τελειώνει με τη δουλειά. Μα αν χαϊδεύει το γενάκι με τ' αριστερό του χέρι και σιγογελάει, θα πει πως θέλει να σου τη σκάσει, κάνει ζαβολιές. Στα μάτια ποτέ μην τον κοιτάξεις, απ' τα μάτια του τίποτα δεν θα καταλάβεις, είναι πάντα τους σα θολό νερό, μπαγαπόντης. Κοίταζε το γενάκι του. Θα σου γράψω ένα σημείωμα και συ θα του το δώσεις. Τον λένε Γχόρστικιν, μα τ' όνομά του δεν είναι αυτό, είναι Λιαγκάβι (χυνηγόσχυλο), όμως εσύ μην του λες πως είναι Λιαγκάβι, γιατί θα πειραχτεί. Όταν συμφωνήσεις μαζί του και δεις πως όλα πάνε καλά, να μου γράφεις αμέσως. Μονάχα αυτό να μου γράφεις: «Δε λέει φέματα». Να επιμένεις στις έντεκα, ένα χιλιάριχο μπορείς να του κάνεις σκόντο, παραπάνω όχι. Σκέφου: οχτώ κι έντεκα. Τρεις χιλιάδες διαφορά. Αυτές τις τρεις χιλιάδες λες και τις βρήκα στο δρόμο. Έστερα, δεν είναι και τόσο εύκολο να βρεις αγοραστή και τα λεφτά μου χρειάζονται πώς και τι. Όταν με ειδοποιήσεις πως μιλάει σοβαρά, θα κλέψω όπως όπως λίγες ώρες από δω και θα πεταχτώ να τελειώσω τη δουλειά. Μα τώρα γιατί να πάω εκεί πέρα, μια κι όλα αυτά μπορεί να 'ναι μονάχα φαντασίες του παπά; Λοιπόν θα πας ή όχι;

— Δεν έχω καιρό, απαλλάξτε με απ' αυτό.

— Αχ, κάνε μια χάρη στον πατέρα σου, θα σ' ευγνωμονώ! Κάνενας σας δεν έχει καρδιά, να τι λέω γω! Τι σου κοστίζει αν χάσεις μια ή δυο μέρες; Πού πας τώρα; Στη Βενετιά; Δε θα γκρεμιστεί δα η Βενετιά σου σε δυο μέρες. Θα 'στελνα τον Αλιόσκα, μα τι καταλαβαίνει ο Αλιόσκα απ' αυτές τις δουλειές; Σε στέλνω εμένα μόνο και μόνο γιατί είσαι έξυπνος άνθρωπος. Μήπως δεν το βλέπω τάχα; Δεν πουλάς βέβαια ξυλεία μα είσαι ανοιχτομάτης. Εδώ χρειάζεται μονάχα να δεις: μιλάει σοβαρά ή όχι; Και σου το ξαναλέω: Θα κοιτάς το γενάκι, κι αν κουνιέται, θα πει πως μιλάει σοβαρά.

— Όστε μονάχος σας με σπρώχνετε σ' αυτή την καταραμένη την Τσερμασνιά, ε; αναφώνησε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς μ' ένα μοχθηρό χαμόγελο.

Ο Φιόντορ Παύλοβιτς δεν παρατήρησε ή έκανε πως δεν παρατήρησε τη μοχθηρία, μα το χαμόγελο το εκμεταλλεύτηκε.

— Θα πας λοιπόν; Θα πας; Τώρα αμέσως θα σου γράψω το σημείωμα.

— Δεν ξέρω αν θα πάω. Δεν ξέρω, θα τ' αποφασίσω στο δρόμο.

— Γιατί στο δρόμο; Αποφάσισε τώρα, καλέ μου, αποφάσισε! Άμα τα κανονίσεις γράψε μου δυο αράδες, δώστες στον παππά και κείνος θα μου τις στείλει στο λεπτό. Ύστερα δε σε κρατάω πια. Τράβα στη Βενετιά σου. Ο παππάς θα σε στείλει πίσω ως το σταθμό της Βαλόβια με δικά του άλογα...

Ο Φιοντόρ Παύλοβιτς ήταν ενθουσιασμένος, έγραφε το σημείωμα, έστειλε για τ' άλογα, τον κέρασε κονιάκ με μεζέδες. Όταν ο γέρος ήταν χαρούμενος άρχιζε πάντα τις διαχύσεις, μα τώρα φαινόταν σαν να συγκρατιόταν. Για τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς λόγου χάρη δεν είπε λέξη. Όσο για το χωρισμό, δε συγκινήθηκε καθόλου. Σχεδόν δεν έβρισκε τι να πει. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς το παρατήρησε αυτό: «Με βαρέθηκε, καθώς φαίνεται», σκέφτηκε. Μονάχα όταν τον αποχαιρετούσε πια στο κατώφλι, έδειξε διάθεση για φιλήματα. Μα ο Ιβάν Φιοντόροβιτς βιάστηκε να του δώσει το χέρι για να αποφύγει τους ασπασμούς. Ο γέρος το κατάλαβε αμέσως και συγκρατήθηκε.

— Λοιπόν, ο Θεός μαζί σου, ο Θεός μαζί σου! έλεγε και ξανάλεγε καθώς στεκόταν στο κατώφλι. Θα 'ρθεις καμιά φορά να με ξαναδείς όσο ζω; Ψέματα; Να 'ρθεις, να 'ρθεις, θα χαρώ πολύ. Ε, ο Χριστός μαζί σου!

Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς μπήκε στ' αμάξι.

— Γειά σου Ιβάν, μη με κακολογείς και πολύ! φώναξε για τελευταία φορά ο πατέρας.

Είχαν βγει να τον αποχαιρετήσουν όλοι οι άνθρωποι του σπιτιού: ο Σμερντιακόβ, η Μάρθα κι ο Γρηγόρης. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς έδωσε σ' όλους από δέκα ρούβλια. Όταν πια είχε κάτσει στ' αμάξι, ο Σμερντιακόβ έτρεξε να του διορθώσει το χαλί.

— Βλέπεις... στην Τσερμασνιά πάω... είπε ξαφνικά δίχως να το θέλει ο Ιβάν Φιοντόροβιτς.

Του ξέφυγε όπως και χτες με κάποιο μάλιστα μικρό νευρικό γέλιο. Αυτό το θυμόταν για πολύ καιρό αργότερα.

— Σωστά το λένε λοιπόν πως μ' έναν έξυπνο άνθρωπο και η

κουβέντα έχει ενδιαφέρον, απάντησε σταθερά ο Σμερντιακόβ κοιτάζοντας διαπεραστικά τον Ιβάν Φιοντόροβιτς.

Τ' αμάξι ξεκίνησε. Σε λίγο τ' άλογα κάλπαζαν. Ο ταξιδιώτης ένωθε μια θολούρα στην ψυχή του μα κοίταζε αχόρταγα τριγύρω του, τα χωράφια, τους λόφους, τα δέντρα, ένα κοπάδι αγριόχηνες που πετούσαν ψηλά στον καθαρίο ουρανό. Και ξαφνικά ένωσε τόσο καλά! Δοκίμασε να πιάσει κουβέντα με τον αμαξά και κάτι που απάντησε ο μουζίκος τον έκανε να ενδιαφερθεί πολύ, μα ύστερα από λίγο κατάλαβε πως όλα αυτά μπήκαν απ' το ένα αυτί του και βγήκαν απ' το άλλο και πως αυτός, για να λείι την αλήθεια, ούτε κατάλαβε καν τι του απάντησε ο μουζίκος. Σώπασε, καλά ήταν κι έτσι: ο αέρας καθαρός, φρέσκος, δροσερός, ο ουρανός ασυννέφιαστος. Απ' το μυαλό του πέρασαν για μια στιγμή οι μορφές του Αλιόσα και της Κατερίνας Ιβάνοβνα. Μα αυτός χαμογέλασε γλυκά, φύσηξε πάνω στις αγαπημένες εικόνες κι αυτές πέταξαν μακριά: «Έχουμε καιρό να τους σκεφτούμε κι αυτούς», είπε μέσα του. Φτάσανε γρήγορα ως τον πρώτο σταθμό, αλλάξαν άλογα και πήραν το δρόμο για τη Βαλόβια: «Γιατί έχει ενδιαφέρον να κουβεντιάσει κανείς μ' έναν έξυπνο άνθρωπο; Τι ήθελε να πει μ' αυτό;» σκέφτηκε ξαφνικά και η ανάσα του κόπηκε. «Και γω γιατί του ανάφερα πως πάω στην Τσερμασνιά;» Φτάσανε καλπάζοντας στη Βαλόβια. Ο Ιβάν Φιοντόροβιτς κατέβηκε και τον τριγύρισαν αμέσως οι αμαξάδες προτείνοντάς του να τον πάνε με ελεύθερα άλογα στην Τσερμασνιά, δώδεκα βέρστια απ' τον καρόδρομο. Είπε σ' έναν να ζέφει. Είχε μπει κιόλας στο σπιτάκι του σταθμάρχη, κοίταζε γύρω, έριξε ένα βλέμμα στη γυναίκα του σταθμάρχη μα ξαφνικά ξαναβγήκε στο χαγιάτι.

— Δεν πάω στην Τσερμασνιά. Τι λέτε, παιδιά, θα προφτάσω το τρένο των εφτά;

— Θα φτάσουμε ίσα ίσα στην ώρα. Να ζέφουμε;

— Ζέφε γρήγορα. Μήπως θα πάει κανένας από σας αύριο στην πολιτεία;

— Πώς δεν θα πάει. Να, ο Μίτρη θα πάει.

— Μπορείς να μου κάνεις μια χάρη, Μίτρη; Πέρνα απ' τον πατέρα μου, τον Φιόντορ Παύλοβιτς Καραμάζοβ, και πες του πως δεν πήγα στην Τσερμασνιά. Μπορείς να το κάνεις;

— Γιατί να μην περάσω; Θα περάσω. Τον Φιόντορ Παύλοβιτς είναι καιρός πια που τον ξέρω.

— Πάρε και τούτα δω να πιεις κάνα τσάι γιατί εκείνος ίσως να μη σου δώσει... είπε ο Ιβάν Φιοντόροβιτς και γέλασε εύθυμα.

— Καλά το λέτε, δε θα μου δώσει, γέλασε ο Μίτρη. Ευχαριστώ, αφεντικό, θα πάω το δίχως άλλο...

Στις εφτά το βράδι ο Ιβάν Φιοντόροβιτς μπήκε στο τρένο της Μόσχας.

«Ας πάνε να χαθούν όλα τα περασμένα. Τέλειωσα για πάντα με τον κόσμο του παρελθόντος. Δε θέλω να τον ξέρω ούτε και ν' ακούσω τίποτα γι' αυτόν. Θα πάω σ' έναν καινούργιο κόσμο, σε καινούργια μέρη και θα ρίξω μαύρη πέτρα πίσω μου!»

Μα αντί να ενθουσιαστεί, η ψυχή του σκυθρώπιασε ξαφνικά τόσο πολύ και η καρδιά του ήταν τόσο λυπημένη όσο ποτέ άλλοτε. Όλη τη νύχτα σχεφτόταν. Το βαγόνι πετούσε, και μονάχα τα χαράματα, όταν έμπαινε πια στη Μόσχα, σαν να συνήλθε:

«Είμαι ένας ελεεινός!» φιθύρισε μέσα του.

Ο Φιόντορ Παύλοβιτς, αφύ ξεπροβόδισε το γιόκα του, έμεινε πολύ ευχαριστημένος. Δυό ολάκερες ώρες ένιωθε σχεδόν ευτυχισμένο τον εαυτό του κι έπινε κονιάκ. Μα ξάφνου έγινε στο σπίτι κάτι πολύ δυσάρεστο για όλους, που 'κανε και τον Φιόντορ Παύλοβιτς άνω κάτω: Ο Σμερντιακόβ θέλησε να κατέβει στο υπόγειο κι έπεσε απ' το απάνω σκαλοπάτι. Πάλι καλά που εκείνη την στιγμή βρέθηκε στην αυλή η Μάρθα Ιγνάτιεβνα και τον άκουσε. Το πέσιμο δεν το 'δε μα άκουσε την κραυγή, μια κραυγή ιδιαίτερη, παράξενη, όμως γνωστή πια από καιρό, την κραυγή του επιληπτικού όταν τον πιάνει η κρίση. Τον έπιασε τάχα η κρίση τη στιγμή που κατέβαινε τα σκαλοπάτια και γι' αυτό κατρακύλησε κάτω; Ή μήπως έπεσε πρώτα κι απ' αυτό του 'ρθε η κρίση; Αυτό δεν μπορούσε να το καταλάβει κανείς. Τον βρήκανε πάντως μέσα στο υπόγειο να τρέμει και να χτυπιέται με αφρούς στο στόμα. Στην αρχή νόμισαν πως θα 'σπασε κανένα χέρι ή κανένα πόδι και θα τσακίστηκε, όμως τον «φύλαξε ο Θεός», όπως είπε η Μάρθα Ιγνάτιεβνα: Τίποτα δεν έπαθε,

μονάχα που ήταν δύσκολο να τον πάρουν και να τον βγάλουν απ' το υπόγειο. Μα φώναξαν τους γειτόνους να τους βοηθήσουν κι όπως όπως τον ανέβασαν. Ο Φιόντορ Παύλοβιτς βρισκόταν εκεί πέρα σ' όλη τούτη την ιστορία, βοήθησε κι ο ίδιος και ήταν φανερό πως κα- τατρόμαξε και σχεδόν τα 'χε χαμένα. Όμως ο άρρωστος δεν συνε- ρχόταν: Οι σπασμοί του παύανε για λίγο, μα τον ξανάπιαναν πάλι. Όλοι λοιπόν είπαν πως θα γίνει εκείνο που 'γινε και πέρσι, όταν έπεσε από τη σοφίτα. Θυμήθηκαν πως τότε του βάζαν πάγο στο κε- φάλι. Πάγος βρέθηκε ακόμα στο υπόγειο και η Μάρθα Ιγνάτιεβνα καταπιάστηκε με τούτη τη δουλειά. Κατά το βράδυ ο Φιόντορ Παύ- λοβιτς, έστειλε να φωνάξουν τον γιατρό Χερτσενστούμπε που ήρθε αμέσως. Αφού εξέτασε προσεχτικά τον άρρωστο (ήταν ο πιο προσε- χτικός γιατρός όλης της περιφέρειας, ένας αξιοσεβάστος γεροντάκος), έβγαλε το συμπέρασμα πως η κρίση δεν είναι από τις συνηθισμένες, πως «μπορεί να καταστεί επικίνδυνος» και πως προς το παρόν αυ- τός, ο Χερτσενστούμπε, δεν τα καταλαβαίνει όλα ακόμα, μα πως αύριο το πρωί, αν δεν φέρουν αποτέλεσμα τα μέσα που χρησιμο- ποιήθηκαν, θα πάρει την απόφαση να μεταχειριστεί άλλα. Τον άρ- ρωστο τον ξαπλώσανε στην πτέρυγα, σ' ένα δωμάτιο δίπλα στην κάμαρα όπου μέναν ο Γρηγόρης και η Μάρθα Ιγνάτιεβνα. Ύστερα, όλη η μέρα του Φιόντορ Παύλοβιτς πέρασε στραβά κι ανάποδα: Το φαί το μαγειρέψε η Μάρθα Ιγνάτιεβνα και η σούπα, αν τη σύγκρινε κανείς με κείνη που 'φτιαχνε ο Σμερντιακόβ, ήταν «σαν απονέρια» και η κότα έγινε τόσο ξεροψημένη που ούτε να τη μασήσει δεν μπο- ρούσε κανείς. Στα πικρά μα και δίκαια παράπονα του αφεντικού της η Μάρθα Ιγνάτιεβνα απαντούσε πως η κότα ήταν κι από μόνη της πολύ γέριχη και πως αυτή δεν σπούδασε ποτέ της μάγειρας. Το βράδυ παρουσιάστηκε κι άλλο βάσανο: Είπαν στον Φιόντορ Παύλοβιτς πως ο Γρηγόρης, που ήταν αδιάθετος από προχτές, κρεβατώθηκε για κα- λά, πιάστηκε η μέση του. Ο Φιόντορ Παύλοβιτς τέλειωσε το τσάι του όσο μπόρεσε νωρίτερα και κλειδώθηκε μονάχος του στο σπίτι. Περίμενε τώρα με τρομερή αγωνία. Και τούτο γιατί εκείνο το βρά-δυ ήταν σχεδόν σίγουρος πως θα 'ρθει η Γκρούσενχα. Ο Σμερντια-κόβ τουλάχιστο τον βεβαίωσε νωρίς ακόμα το πρωί πως «τώρα πια υποσχέθηκε να 'ρθει». Η καρδιά του αδιόρθωτου γεροντάκου χτυ-

πούσε με αγωνία, περπατούσε μέσα στ' άδεια του δωμάτια κι αφουγκραζόταν. Έπρεπε να προσέχει πολύ: Ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς μπορεί να την παραφύλαγε κάπου εκεί κοντά. Όστε μόλις εκείνη θα χτυπούσε στο παράθυρο (Ο Σμερντιακόβ βεβαίωσε προχτές ακόμα τον Φιόντορ Παύλοβιτς πως της είπε πού και πώς να χτυπήσει), έπρεπε ν' ανοίξει όσο μπορούσε πιο γρήγορα την πόρτα και να μην την καθυστερήσει ούτε δευτερόλεπτο για να μη φοβηθεί τίποτα —Θεός φυλάξοι— και ξαναφύγει. Ο Φιόντορ Παύλοβιτς είχε πολλές σκοτούρες μα ποτέ ως τα τώρα η καρδια του δεν κολυμπούσε σε πιο γλυκιά ελπίδα: γιατί μπορούσε στα σίγουρα σχεδόν να πει κανείς πως τούτη πια τη φορά θα ρχόταν οπωσδήποτε!...

ΕΝΑΣ ΡΩΣΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ

I

Ο Στάρετς Ζωσιμάς και οι Επισκέπτες του

ΟΤΑΝ ο Αλιόσα μπήκε με ταραγμένη και πονεμένη καρδιά στο κελί του στάρετς, σταμάτησε σχεδόν κατάπληκτος: Αντί να δει έναν ετοιμοθάνατο, έναν άρρωστο που είχε χάσει πια τις αισθήσεις του —όπως φοβόταν πως θα βρει τον στάρετς— τον είδε καθισμένο στην πολυθρόνα του. Το πρόσωπό του, αν και ήταν ρυφηγμένο απ' την εξάντληση, φαινόταν ζωηρό κι εύθυμο. Οι επισκέπτες του τον είχαν τριγυρίσει κι αυτός κουβέντιαζε μαζί τους ήσυχα και ήρεμα. Για να λέμε την αλήθεια, μόλις ένα τέταρτο πριν απ' τον ερχομό του Αλιόσα είχε σηκωθεί απ' το κρεβάτι. Οι επισκέπτες είχαν μαζευτεί από νωρίτερα στο κελί του και περιμένανε να ξυπνήσει. Και τούτο γιατί ο πάτερ Παΐσιος τους είχε διαβεβαιώσει ρητά πως:

— Ο δάσκαλος θα σηκωθεί δίχως άλλο για να κουβεντιάσει ακόμα μια φορά με τους αγαπημένους του, όπως το είπε ο ίδιος και το υποσχέθηκε απ' το πρωί.

Αυτή την υπόσχεση, μα και κάθε λέξη του ετοιμοθάνατου στάρετς, ο πάτερ Παΐσιος την πίστευε ακράδαντα. Τόσο, που κι αν ακόμα τον έβλεπε να 'χει χάσει εντελώς τις αισθήσεις του, κι αν ακόμα έβλεπε πως δεν αναπνέει πια, έχοντας την υπόσχεσή του πως θα σηκωθεί άλλη μια φορά και θα τον αποχαιρετήσει, αυτός θα αρνιόταν

να παραδεχτεί και το θάνατο ακόμα, περιμένοντας πάντα πως ο ετοιμοθάνατος θα συνέλθει και θα εκπληρώσει την υπόσχεσή του. Το πρωί ο στάρετς Ζωσιμάς του είχε πει θετικά όταν πήγαινε να κοιμηθεί:

— Δε θα πεθάνω πριν χορέσω την επιθυμία μου να συνομιλήσω μαζί σας, πολυαγαπημένοι μου, πριν κοιτάξω τις αγαπητές σας μορφές και σας ανοίξω για μια ακόμα φορά την καρδιά μου.

Σ' αυτή τη συνομιλία, που ίσως να ήταν και η τελευταία, μαζεύτηκαν οι πιο πιστοί και οι πιο παλιοί του φίλοι. Ήταν τέσσερις: οι ιερομόναχοι πάτερ Ιωσήφ και πάτερ Παΐσιος, ο ηγούμενος της σκήτης πάτερ Μιχαήλ, όχι πολύ γέρος ακόμα, όχι και τόσο σοφός, από ασήμαντο σόι, μα με πνεύμα σταθερό, με πίστη ακλόνητη κι απλή, με ύφος τραχύ, μα με καρδιά γεμάτη τρυφερότητα, αν και την έκρυβε τούτη την τρυφερότητά του, λες και την ντρεπόταν. Ο τέταρτος ήταν ένας πολύ γέρος, καλόκαρδος καλόγερος, που βαστούσε από φτωχότατους χωριάτες, ο αδελφός Άνθιμος, σχεδόν αγράμματος, ήσυχος και σιωπηλός. Σπάνια κουβέντιαζε, ήταν ο πιο ταπεινός μέσα στους ταπεινούς και είχε ύφος ανθρώπου που 'χε τρομάξει μια για πάντα με κάτι μεγάλο και φοβερό, κάτι που δεν μπορούσε να σηκώσει το μυαλό του. Αυτόν τον αδιάκοπα σκιαγμένον άνθρωπο, ο πάτερ Ζωσιμάς τον αγαπούσε πολύ και σ' όλη του τη ζωή τού φερόταν μ' εξαιρετικό σεβασμό. Κι όμως, μ' αυτόν θα 'χε μιλήσει ίσως λιγότερο από κάθε άλλον, αν και είχε οδοιπορήσει μαζί του πολλά χρόνια σ' όλη την άγια Ρωσία. Αυτό έγινε εδώ και πολύ καιρό, πριν σαράντα χρόνια πάνω κάτω, όταν ο πάτερ Ζωσιμάς άρχισε για πρώτη φορά την καλογερική του δοκιμασία σ' ένα φτωχό, σχεδόν άγνωστο μοναστήρι της Καστραμά, όταν λίγο ύστερα συνόδεψε τον πάτερ Άνθιμο στις οδοιπορίες του για να μαζέψουν δωρεές για τη φτωχή μονή τους.

Όλοι τους τοποθετήθηκαν στο δεύτερο δωμάτιο του στάρετς, όπου βρισκόταν το κρεβάτι του, ένα δωμάτιο που, όπως το είπαμε και πιο πριν, ήταν αρκετά στενόχωρο, τόσο που οι τέσσερίς τους (ο δόκιμος Πορφύριος έμενε όρθιος) μόλις χώρεσαν και κάτσανε στις καρέκλες που φέρανε απ' τ' άλλο δωμάτιο και τις βάλανε γύρω απ' την πολυθρόνα του στάρετς. Άρχισε πια να σκοτεινιάζει, το δωμά-

τιο φωτιζόταν απ' τα καντήλια και τα χεριά που καίγανε μπροστά στα εικονίσματα. Βλέποντας πως ο Αλιόσα, που μόλις είχε μπει, τα 'χε χάσει και σταμάτησε στην πόρτα, ο στάρετς του χαμογέλασε χαρούμενα και του άπλωσε το χέρι.

— Καλώς το ήσυχό μου, το αγαπημένο μου, καλώς το. Το 'ξε-
ρα πως θα 'ρθεις.

Ο Αλιόσα τον πλησίασε, υποκλίθηκε μπροστά του ως το πάτωμα κι άρχισε να κλαίει. Κάτι σπάραζε στην καρδιά του, η ψυχή του τρεμούλιαζε και του ερχόταν να ξεσπάσει σ' αναφυλλητά.

— Τι κάνεις εκεί; Έχεις ακόμα καιρό να με κλάψεις, χαμογέλασε ο στάρετς κι έβαλε το δεξί του χέρι πάνω στο κεφάλι του Αλιόσα. Δε βλέπεις που κάθομαι και κουβεντιάζω; Ίσως να ζήσω κι άλλα είκοσι χρόνια, όπως μου ευχήθηκε χτες εκείνη η καλή, η αγαθή Πανωμερίτισσα με το κοριτσάκι της, τη Λιζαβέτα, στην αγκαλιά. Μνήσθητι, Κύριε, της μητρός και της κόρης Λιζαβέτας! (έκανε το σταυρό του). Πορφύριε, πήγες τη δωρεά της εκεί που σου είπα;

Είχε θυμηθεί τα χτεσινά εξήντα καπίκια που του 'φερε εκείνη η εύθυμη προσκυνήτρια για να τα δώσει «σε κείνη που είναι πιο φτωχή από μένα». Αυτές οι ελεημοσύνες είναι επιτίμια που τα βάζει κανείς για έναν οποιονδήποτε λόγο στον εαυτό του και πρέπει τούτα τα λεφτά να τα κερδίσει με το μόχτο του. Ο στάρετς είχε στείλει τον Πορφύριο, το βράδυ κιόλας, σε μια φτωχή χήρα με παιδιά, που της είχε καεί το σπίτι της κι αναγκαζόταν να ζητιανεύει. Ο Πορφύριος βιάστηκε να τον ησυχάσει και να πει πως όλα γίνανε και πως της τα 'δωσε, σύμφωνα με την εντολή του, «εκ μέρους κάποιας άγνωστης ευεργέτριας».

— Σήκω, καλέ μου, εξακολούθησε να λέει ο στάρετς στον Αλιόσα, άσε με να σε κοιτάξω. Πήγες στους δικούς σου; Είδες τον αδερφό σου;

Του Αλιόσα του φάνηκε παράξενο που ρωτάει τόσο επίμονα για έναν μονάχα αδερφό του. Μα για ποιον λόγο; Όστε γι' αυτόν ίσως τον αδερφό να τον έστειλε και χτες και σήμερα.

— Είδα τον έναν απ' τους αδερφούς μου, απάντησε ο Αλιόσα.

— Λέω για κείνον που ήταν χτες εδώ, τον μεγαλύτερο, που υποκλίθηκα μπροστά του.

— Αυτόν μονάχα χτες τον είδα. Σήμερα με κανέναν τρόπο δεν μπόρεσα να τον βρω, είπε ο Αλιόσα.

— Βιάσου να τον βρεις, αύριο πάλι να πας και να βιαστείς, όλα να τα παρατήσεις και να βιαστείς. Ίσως να προφτάσεις και ν' αποτρέψεις τίποτα τρομερό. Χτες υποκλίθηκα μπροστά στο μεγάλο πόνο που τον περιμένει.

Σώπασε ξαφνικά και σάμπως κάτι να σκεφτόταν. Τα λόγια του ήταν παράξενα. Ο πάτερ Ιωσήφ, που είχε παρασταθεί χτες στην εδαφιαία υπόκληση του στάρετς, άλλαξε ένα βλέμμα με τον πάτερ Παΐσιο. Ο Αλιόσα δεν βάσταξε:

— Πατέρα και δάσκαλέ μου, πρόφερε εξαιρετικά ταραγμένος, τα λόγια σας είναι πολύ σκοτεινά... Τι πόνος είναι αυτός που τον περιμένει;

— Μην είσαι περίεργος. Χτες μου φάνηκε πως είδα κάτι φοβερό... λες και το βλέμμα του καθρέφτισε όλη τη μοίρα του. Είχε ένα τέτοιο βλέμμα που... τόσο που η καρδιά μου έφριξε για μια στιγμή, γιατί ένιωσα τι προετοιμάζει αυτός ο άνθρωπος για τον εαυτό του. Μια ή δυο φορές στη ζωή μου είδα την ίδια έκφραση σε πρόσωπα άλλων... που σάμπως να εξέφραζε το πεπρωμένο εκείνων των ανθρώπων και, αλλοίμονο, το πεπρωμένο τους συνετελέσθη. Σ' έστειλα κοντά του, Αλεξέι, γιατί νόμιζα πως η αδερφική σου παρουσία θα τον βοηθούσε. Μα όλα είναι στα χέρια του Θεού, όλη μας η μοίρα απ' Αυτόν εξαρτάται. «Έάν μή ό κόκκος του σίτου πεσών εις τήν γήν αποθάνη, αυτός μόνος μένει· εάν δέ αποθάνη, πολύν καρπόν φέρει». Να το θυμάσαι αυτό. Ευλόγησα νοερά πολλές φορές στη ζωή μου τη μορφή σου Αλεξέι, μάθε το, πρόφερε ο στάρετς μ' ένα ήρεμο χαμόγελο. Για σένα σκέφτομαι τούτο: θα φύγεις απ' αυτούς τους τοίχους, μα θα παραμείνεις στον κόσμο χαλόγερος. Θα 'χεις πολλούς εχθρούς, μα κι αυτοί ακόμα θα σ' αγαπήσουν. Η ζωή θα σου φέρει πολλές δυστυχίες, μα με αυτές ίσα ίσα θα γίνεις ευτυχισμένος και θα ευλογήσεις τη ζωή και θ' αναγκάσεις κι άλλους να την ευλογήσουν, κι αυτό είναι το πιο σπουδαίο απ' όλα. Να τι είσαι. Πατέρες κι αδελφοί μου, είπε χαμογελώντας με καλοσύνη, ποτέ ως τα τώρα δεν είπα, ούτε και σ' αυτόν τον ίδιο, για ποιο λόγο μού ήταν τόσο αγαπητή η μορφή αυτού του νέου. Τώρα μονάχα θα

το πω: η μορφή του ήταν για μένα κάτι σαν ανάμνηση και σαν προφητεία. Στις πρώτες μέρες της ζωής μου, όταν ακόμα ήμουν παιδί, είχα έναν μεγαλύτερο αδερφό, που πέθανε πολύ νέος μπροστά στα μάτια μου, μόλις δεκαεφτά χρονώ. Κι αργότερα, στο διάβα της ζωής μου, πείστηκα σιγά σιγά πως εκείνος ο αδερφός μου στάθηκε κατά κάποιον τρόπο μια υπόδειξη της Θείας Πρόνοιας, γιατί αν δεν εμφανιζόταν στη ζωή μου, αν δεν είχε υπάρξει καθόλου, ποτέ ίσως δε θα 'χα γίνει μοναχός, και δε θα 'χα ακολουθήσει αυτή την άξια οδό. Κείνη η πρώτη παρουσία έγινε στα παιδικά μου χρόνια και νά που τώρα, στο τέρμα της πορείας μου, ξαναφάνηκε σαν μια επανάληψή της. Το θαυμαστό είναι, πατέρες και δάσκαλοί μου, που ο Αλεξέι δεν του μοιάζει και τόσο στο πρόσωπο, μα έχει τόσες ψυχικές ομοιότητες που πολλές φορές νόμιζα πως είχα μπροστά μου εκείνον τον ίδιο νέο, τον αδερφό μου, που ήρθε στο τέλος της πορείας μου να με ξαναβρεί με τρόπο μυστηριακό, για κάποια υπόμνηση και εμβάθυνση, τόσο που παραξενεύουν και γω ο ίδιος με τον εαυτό μου και με την παράξενη τούτη ιδέα μου. Τ' ακούς, Πορφύριε; γύρισε και είπε στο δόκιμο που τον υπηρετούσε. Πολλές φορές είδα στο πρόσωπό σου κάτι σαν πίκρα επειδή αγαπώ πιο πολύ από σένα τον Αλεξέι. Τώρα το ξέρεις γιατί. Μα και σένα σ' αγαπώ —ξέρε το— και πολλές φορές θλιβόμουνα για την πίκρα σου. Τώρα, αγαπητοί μου επισκέπτες, θα 'θελα να μιλήσω σε σας γι' αυτόν τον νέο, τον αδερφό μου. Γιατί σ' όλη μου τη ζωή δεν υπήρξε πολυτιμότερη παρουσία απ' τη δική του, πιο προφητική και πιο συγκινητική. Η καρδιά μου είναι γεμάτη τρυφερότητα κι ατενίζω τούτη τη στιγμή όλη τη ζωή μου, λες και τη ζω πάλι απ' αρχής...

Εδώ θα πρέπει να παρατηρήσω πως από τούτη την τελευταία συνομιλία του στάρετς με κείνους που τον επισκέφτηκαν την τελευταία μέρα της ζωής του διασώθηκε ένα μέρος γραφτό. Την έγραψε ο Αλεξέι Φιοντόροβιτς Καραμάζοβ λίγο ύστερα απ' το θάνατο του στάρετς για να του μείνει σαν ενθύμιο. Μα ήταν τάχα μονάχα εκείνη η τελευταία του ομιλία ή μήπως σ' αυτό του το σημείωμα παρενέβαλε κι άλλες κουβέντες του με το δάσκαλό του; Αυτό πια δεν

μπορώ να το ξέρω. Πάντως όλη αυτή η ομιλία του στάρετς, που είναι γραμμένη στις σημειώσεις, ξετυλίγεται χωρίς διακοπές, σαν να διηγήθηκε όλη του τη ζωή στους φίλους του, ενώ, χωρίς αμφιβολία, σύμφωνα μάλιστα και με τα κατοπινά λόγια των ίδιων, τα πράγματα γίνανε κάπως διαφορετικά. Και τούτο γιατί η συνομιλία ήταν γενική εκείνο το βράδυ και, αν και οι επισκέπτες πολύ λίγο τον διέκοπταν, μιλούσαν πάντως κι αυτοί, παρεμβαίνοντας στη συνομιλία, ίσως μάλιστα να διηγήθηκαν κι αυτοί κάτι. Ύστερα, η διήγηση δεν μπορούσε να μην έχει καμιά διακοπή γιατί ο στάρετς λαχάνιαζε τότε τότε, έχανε τη φωνή του και μάλιστα ξαπλωνόταν στο κρεβάτι για να ξεκουραστεί —χωρίς να κοιμηθεί όμως—, και οι επισκέπτες του μένανε στις θέσεις τους. Μια ή δυο φορές η κουβέντα διακόπηκε και διάβασαν κομμάτια απ' το *Ευαγγέλιο*, διάβαζε ο πάτερ Παΐσιος. Είναι αξιοσημείωτο ακόμα πως κανένας τους δεν περίμενε πως ο στάρετς θα πεθάνει την ίδια εκείνη νύχτα. Και τούτο γιατί το τελευταίο εκείνο βράδυ της ζωής του, ύστερα απ' το βαθύ ύπνο της ημέρας, φάνηκε σαν να 'χε πάρει καινούργιες δυνάμεις που τον συγχρατούσαν σ' όλη τη μεγάλη εκείνη κουβέντα με τους φίλους του. Αυτό ήταν η τελευταία αναλαμπή, που κράτησε όμως πολύ λίγο, γιατί η ζωή του κόπηκε απότομα... Όμως γι' αυτά αργότερα. Τώρα θα 'θελα μονάχα να κάνω γνωστό πως προτίμησα να μην εξιστορήσω τις λεπτομέρειες εκείνης της συνομιλίας και να περιοριστώ στη διήγηση του στάρετς σύμφωνα με το χειρόγραφο του Αλεξέι Φιοντόροβιτς Καραμάζοβ. Θα 'ναι πιο σύντομο έτσι και πιο ξεκούραστο αν και, το ξαναλέω, ο Αλιόσα πήρε πολλά πράγματα κι απ' τις προηγούμενες κουβέντες του με τον στάρετς και τα πρόσθεσε εδώ.

Εκ του Βίου του εις Θεόν Αποδημήσαντος Ιερομονάχου Στάρετς Ζωσιμά

ΣΥΝΤΕΤΑΓΜΕΝΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΙΔΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ
ΥΠΟ ΑΛΕΞΕΙ ΦΙΟΝΤΟΡΟΒΙΤΣ ΚΑΡΑΜΑΖΟΒ
Βιογραφικές πληροφορίες

*α) Ολίγα τινά περί του νεαρού αδελφού
του στάρετς Ζωσιμά*

ΑΓΑΠΗΤΟΙ μου πατέρες και δάσκαλοι. Γεννήθηκα σε μια μακρινή, βόρεια επαρχία, στην πολιτεία Β. Ο πατέρας μου ήταν ευγενής, μα όχι απ' τους εξέχοντες και χωρίς μεγάλους τίτλους. Πέθανε όταν εγώ ήμουν μόλις δυό χρονώ και δεν τον θυμάμαι καθόλου. Ήφθε στην μητέρα μου ένα μικρό ξύλινο σπίτι κι ένα κεφάλαιο μικρό, αρκετό όμως για να ζήσει τα παιδιά της χωρίς στεναχώριες. Δυό μας είχε όλους κι όλους η μητέρα μου: εμένα, που με λέγανε Ζηνόβιο, και τον μεγαλύτερο αδερφό μου, τον Μάρκελο. Ήταν κάπου οχτώ χρόνια μεγαλύτερος από μένα. Είχε παράφορο κι ευερέθιστο χαρακτήρα μα ήταν καλός, δεν κορόιδευε κανέναν, και παράξενα σιωπηλός, ιδιαίτερα σαν ήταν στο σπίτι, με μένα, με τη μητέρα ή τους υπηρέτες. Στο γυμνάσιο ήταν καλός μαθητής μα δεν έπιανε ποτέ του φιλίες με τ' άλλα παιδιά, αν και δε μάλωνε μαζί τους· έτσι τουλάχιστον θυμόταν η μητέρα. Μισό χρόνο πριν απ' το θάνατό του, όταν είχε πια κλείσει τα δεκαεφτά, άρχισε να πηγαίνει

συχνά στο σπίτι ενός ανθρώπου που ζούσε ξεμοναχιασμένος και ήταν κάτι σαν πολιτικός εξόριστος στην πολιτεία μας. Τον είχαν εκτοπίσει απ' τη Μόσχα για τις φιλελεύθερες ιδέες του. Τούτος ο εξόριστος ήταν επιφανής επιστήμων, γνωστός καθηγητής της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο. Άγνωστο γιατί, αγάπησε τον Μάρκελο κι άρχισε να τον δέχεται σπίτι του. Ο νέος καθόταν μαζί του ολάκερες βραδιές κι αυτό γινόταν όλο τον χειμώνα, ως την ώρα που διορίσανε τον εξόριστο σε μια κρατική υπηρεσία στην Πετρούπολη. Αυτό το 'χε ζητήσει ο ίδιος και το πέτυχε γιατί είχε υποστηρικτές. Άρχισε η Μεγάλη Σαρακοστή κι ο Μάρκελος δεν ήθελε να νηστεύει, έβριζε και χορόιδευε: «Όλα αυτά είναι βλακείες, έλεγε, κι ούτε υπάρχει κανένας Θεός», τόσο που 'κανε τη μητέρα και τους υπηρέτες να φρίζουν, μα και μένα τον μικρό, γιατί αν και ήμουν μόλις εννιά χρονώ, τρόμαξα πολύ σαν άκουσα εκείνα τα λόγια.

Οι υπηρέτες μας ήταν όλοι δουλοπάροικοι, τέσσερις όλοι κι όλοι, αγορασμένοι στ' όνομα γνωστού μας τσιφλικά. Θυμάμαι ακόμα πως πούλησε η μητέρα έναν απ' αυτούς, τη μαγείρισσα την Αφίμια, μια κουτσή γριά, για εξήντα ρούβλια σε χαρτονόμισμα και στη θέση της πήρε μια ελεύθερη. Ξαφνικά, την έκτη βδομάδα της νηστείας, ο αδερφός μου αρρώστησε, ήταν πάντα του δα φιλάσθενος, κάτι είχε το στήθος του, ήταν αδύνατος και σχεδόν προφυματικός. Ήταν ψηλός μα πολύ λεπτός κι αδύνατος. Το πρόσωπό του όμως ήταν πολύ όμορφο. Ίσως και να 'χε χρυσολογήσει, όμως σαν ήρθε ο γιατρός ψιθύρισε στη μητέρα πως έχει καλπάζουσα και πως δε θα βγάλει την άνοιξη. Η μητέρα άρχισε να κλαίει και παρακαλούσε τον αδερφό μου με προφυλάξεις (ιδίως για να μην τον φοβίσει) να νηστεύει και να κοινωνήσει. Γιατί τότε δεν είχε πέσει ακόμα στο χρεβάτι. Όταν τ' άκουσε εκείνος, θύμωσε κι έβρισε το ναό του Κυρίου.

Ωστόσο έπεσε σε συλλογή: κατάλαβε πως η άρρώστια του είναι επικίνδυνη και πως γι' αυτό τον στέλνει η μητέρα, όσο έχει ακόμα δυνάμεις, να πάει να κοινωνήσει. Εδώ που τα λέμε, το 'ξερε πια κι ο ίδιος πως από καιρό ήταν άρρωστος και μια φορά πριν από ένα χρόνο είχε πει σε μένα και στη μητέρα μου μ' όλη του την ψυχραιμία καθώς τρώγαμε:

— Λίγα είναι τα φωμιά μου. Ίσως και να μην τον βγάλω τούτο τον χρόνο.

Και σάμπως να το 'χε προφητέψει. Πέρασαν δυο τρεις μέρες και μπήκε η Μεγάλη Βδομάδα. Και νά που ο αδερφός μου άρχισε να νηστεύει απ' την Τρίτη το πρωί.

— Για να πω την αλήθεια, μητερούλα, για σας το κάνω, για να ευχαριστηθείτε και να ησυχάσετε της είπε.

Η μητέρα άρχισε να κλαίει από χαρά μα κι από λύπη: «Πα να πει λοιπόν πως είναι κοντά το τέλος του, μια κι άλλαξε έτσι».

Μα δεν πρόφτασε να πάει πολλές φορές στην εκκλησία, γιατί κρεβατώθηκε. Τον εξομολόγησαν λοιπόν και τον μεταλάβανε στο σπίτι. Οι μέρες ήταν φωτεινές, ασυννέφιαστες, μυρωμένες: το Πάσχα έπεφτε αργά εκείνο το χρόνο. Όλη τη νύχτα, θυμάμαι, έβηξε, ο ύπνος του ήταν ταραγμένος, μα το πρωί πάντα ντυνόταν και προσπαθούσε να κάτσει στη μαλακιά πολυθρόνα. Έτσι και τον θυμάμαι: κάθεσαι ήσυχος, σεμνός, χαμογελάει. Ήταν άρρωστος, μα το πρόσωπό του ήταν εύθυμο, χαρούμενο. Είχε αλλάξει ολόκληρος ψυχικά. Και πόσο αξιοθαύμαστη ήταν τούτη η ξαφνική αλλαγή! Έμπαινε στο δωμάτιό του η γριά παραμάννα:

— Άσε με, καλέ μου, ν' ανάψω και δω μέσα το καντήλι μπροστά στα εικονίσματα.

Πρώτα δεν άφηνε να τ' ανάφουν, το 'σβηνε ο ίδιος μάλιστα.

— Αναφέ το, αγαπητή μου, αναφέ το. Ήμουν ένα τέρας όταν σας το απαγόρευα. Εσύ, καθώς ανάβεις το καντήλι στο Θεό, προσεύχεσαι. Εγώ, σε βλέπω, σε χαίρομαι και θωρώντας σε προσεύχομαι. Προσευχόμαστε λοιπόν και οι δυο στον ίδιο Θεό.

Αυτά τα λόγια μας φαίνονταν παράξενα. Η μητέρα κλειδωνόταν στο δωμάτιό της κι όλο έκλαιγε· μονάχα όταν ερχόταν να τον δει σκούπιζε τα μάτια της κι έκανε τη χαρούμενη.

— Μην κλαίς, μητερούλα, μην κλαίς, καλούλα μου, της έλεγε χαμιά φορά. Θα ζήσω πολύ καιρό ακόμα, έχω πολλές χαρές να δοκιμάσω μαζί σας και η ζωή, η ζωή είναι χαρούμενη, εύθυμη!

— Αχ, καλέ μου, τι χαρά είναι τούτη για σένα, όταν καίγεται όλη τη νύχτα στον πυρετό και βήχεις έτσι που λίγο ακόμα και θα ξεσχιστεί το στήθος σου;

— Μαμά, της απαντούσε, μην κλαίς, η ζωή είναι Παράδεισος κι όλοι μας στον Παράδεισο βρισκόμαστε, μόνο που δεν θέλουμε να το καταλάβουμε. Μα αν το καταλαβαίναμε, αύριο κιόλας θα γινόταν ολάκερος ο κόσμος Παράδεισος.

Όλοι απορούσαν με τα λόγια του, τόσο παράξενα τα 'λεγε και με τόση σιγουριά. Συγκινιόνταν και κλαίγανε. Έρχονταν να μας επισκεφτούν οι γνωστοί μας:

— Αγαπημένοι μου, τους έλεγε, καλοί μου, τι έκανα και μ' αγαπάτε; Γιατί αγαπάτε έναν άνθρωπο σαν και μένα; Και γιατί δεν το καταλαβαίνα πρωτύτερα, γιατί δεν το εκτιμούσα;

Στους υπηρέτες έλεγε κάθε ώρα και στιγμή:

— Καλοί μου, γιατί με υπηρετείτε; Μήπως τ' αξίζω τάχα να με υπηρετούν; Αν με λυπόταν ο Θεός και μ' άφηνε να ζήσω, εγώ θα σας υπηρετούσα, γιατί πρέπει οι άνθρωποι να υπηρετούν ο ένας τον άλλον.

Η μητέρα τον άκουγε και κουνούσε το κεφάλι:

— Αγαπημένε μου, η αρρώστια είναι που σε κάνει να μιλάς έτσι.

— Μαμά, χαρά μου, της έλεγε, δεν μπορεί να μην υπάρχουν δούλοι κι αφεντάδες, όμως ας γίνω λοιπόν και γω δούλος των δούλων μου, να γίνω γι' αυτούς αυτό που είναι και εκείνοι για μένα. Και πρέπει να σου πω ακόμα, μητερούλα, πως ο καθένας μας είναι ένοχος μπροστά στους άλλους, και πιο πολύ απ' όλους εγώ.

Η μητερούλα χαμογελούσε μ' αυτά τα λόγια του, έκλαιγε και χαμογελούσε:

— Και γιατί είσαι πιο πολύ απ' όλους ένοχος μπροστά σ' όλον τον κόσμο; Υπάρχουν φονιάδες, ληστές, μα συ τι αμαρτίες πρόφτασες να κάνεις που κατηγορείς τον εαυτό σου;

— Μητερούλα μου, σταγονίτσα του αίματός μου, της είπε, (άρχισε τότε αναπάντεχα να λέει κάτι τέτοια χαϊδευτικά κι απροσδόκητα λόγια), ακριβή μου σταγονίτσα, χαρούλα μου, μάθε πως ο καθένας είναι ένοχος μπροστά σ' όλους και για όλα. Δεν ξέρω πώς να στο εξηγήσω αυτό μα το νιώθω πως έτσι είναι, το νιώθω τόσο πολύ ως την οδύνη· και πώς μπορούσαμε λοιπόν να ζούμε και να τσακωνόμαστε και να μην ξέρουμε τίποτα;

Έτσι λοιπόν, σηκώνόταν κάθε μέρα απ' τον ύπνο όλο και πιο κα-

λόκαρδος, όλο και πιο τρυφερός, χαρούμενος, πάλλοντας όλος από αγάπη. Ερχόταν ο γιατρός, ένας γέρος Γερμανός, 'Αιζενσμιτ τον λέγανε:

— Τι λέτε λοιπόν, γιατρέ; Θα ζήσω ακόμα καμιά μέρα; αστειεύ-
όταν αυτός.

— Όχι μονάχα μια, μα πολλές, απαντούσε ο γιατρός, και μή-
νες και χρόνια!

— Τί να τους κάνεις τους μήνες και τα χρόνια, αναφωνούσε αυ-
τός. Για ποιο λόγο να μετράμε τις μέρες; Και μια μέρα φτάνει για
να γνωρίσει ο άνθρωπος όλη την ευτυχία. Καλοί μου. Γιατί να μα-
λώνουμε και να παινευόμαστε ο ένας μπροστά στον άλλον και να
μνησικαχούμε; Ας πάμε στον κήπο κι ας παίξουμε αγαπώντας, ε-
παινώντας και φιλώντας ο ένας τον άλλον κι ευλογώντας τη Ζωή.

— Δε θα ζήσει πολύ, φιθύρισε ο γιατρός στη μητέρα όταν εκείνη
τον συνόδευε ως την εξώπορτα. Αρχίζει να χάνει τα λογικά του.

Τα παράθυρα του δωματίου του έβλεπαν στον κήπο που τον σκία-
ζαν πελώρια γέριχα δέντρα, στα κλαδιά τους είχαν δέσει πια τα μά-
τια, ήρθαν τα πρώτα πουλιά απ' το χειμωνιάτικο ταξίδι τους,
φεροκοπούσαν και τραγουδούσαν κάτω απ' τα παράθυρά του. Και
ξαφνικά, καθώς τα κοίταζε και τα χαιρόταν, άρχισε κι απ' αυτά να
ζητάει συγχώρεση.

— Πουλάκια του Θεού, χαρούμενα πουλάκια, συγχωρέστε με
και σεις γιατί κι απέναντί σας είμαι αμαρτωλός.

Αυτό πια κανένας δεν μπορούσε τότε να το καταλάβει, μα εκεί-
νος έκλαιγε απ' τη χαρά του:

— Ναι, έλεγε, όλη η δόξα του Θεού ήταν γύρω μου: τα πουλά-
κια, τα δέντρα, τα λιβάδια, οι ουρανοί· μονάχα εγώ ζούσα στην ντρο-
πή, μονάχα εγώ τα ατίμασα όλα και δεν μπόρεσα να δω την ομορφιά
και τη δόξα.

— Σαν πολλά κρίματα να παίρνεις απάνω σου, έλεγε καμιά φο-
ρά η μητέρα κι έκλαιγε.

— Μητερούλα μου, χαρά μου, δεν κλαίω απ' τη λύπη μου, μα
γιατί είμαι ευτυχισμένος. Εγώ ο ίδιος θέλω να φανώ ένοχος απένα-
ντί τους, δεν μπορώ να στο εξηγήσω αυτό, γιατί δεν ξέρω και γω
πώς να τ' αγαπήσω. Παραδέχομαι πως έκανα σ' όλους κακό. Ό-

μως όλοι θα με συγχωρέσουν. Αυτό ίσα ίσα είναι ο Παράδεισος. Μήπως τάχα τώρα δεν είμαι στον Παράδεισο;

Ήταν κι άλλα πολλά που δεν μπορώ να τα θυμηθώ. Θυμάμαι πως μια φορά μπήκα στο δωμάτιό του μονάχος μου, όταν δεν ήταν κανένας εκεί. Βράδιαζε, ο ήλιος έπεφτε κι όλο το δωμάτιο φωτιζόταν απ' τις πλάγιες αχτίδες του. Μου 'γνεψε να πάω κοντά του μόλις με είδε. Τον πλησίασα. Αυτός έβαλε τα δυο του χέρια στους ώμους μου και με κοίταξε με τρυφερότητα, με αγάπη. Δεν είπε τίποτα, μανάχα με κοίταξε έτσι για λίγο:

— Λοιπόν, μου λέει, πήγαινε τώρα να παίζεις. Ζήσε για μένα.

Βγήκα τότε και πήγα να παίζω. Πολλές φορές στη ζωή μου θυμήθηκα αργότερα με δάχρια στα μάτια πως μ' είχε προστάξει να ζήσω γι' αυτόν. Έλεγε κι άλλα πολλά τέτοια υπέροχα και θαυμαστά λόγια, αν και τότε δεν τα καταλαβαίναμε. Πέθανε την τρίτη βδομάδα μετά το Πάσχα, διατηρώντας ως το τέλος τις αισθήσεις του και, αν και είχε πάφει πια να μιλάει, δεν άλλαξε όμως ως την τελευταία του στιγμή: μας κοίταζε χαρούμενος· στα μάτια του καθρεφτιζόταν η αγαλλίαση, μας αναζητούσε με τα βλέμματά του, μας χαμογελούσε, μας καλούσε. Ακόμα και στην πολιτεία μίλησαν πολύ για το θάνατό του. Όλα αυτά με συγκίνησαν τότε μα όχι και πάρα πολύ, αν κι έκλαψα πολύ όταν τον κηδεύανε. Ήμουν μικρός, παιδί ακόμα, όμως όλο αυτό το συναίσθημα φώλιασε στην καρδιά μου. Μα θα ερχόταν καιρός που θα ξυπνούσε και θ' αποχρινόταν στο κάλεσμά. Έτσι κι έγινε.

*β) Ολίγα περί της επιδράσεως της Αγίας Γραφής
εις τον βίον του στάρετς Ζωσιμά*

Εμεινα τότε μόνος με τη μητερούλα μου. Σε λίγο καιρό καλοί φίλοι την συμβούλεψαν και της είπαν πως μια και σας έμεινε ένας μονάχγιος και μια και δεν είστε φτωχιά κι έχετε κάποια περιουσία, γιατί να μην στείλετε το γιόκα σας στην Πετρούπολη, όπως κάνουν όλοι; Μένοντας εδώ ίσως και να του στερήσετε μια λαμπρή τύχη. Της ρίξανε ακόμα την ιδέα να μπω στη Στρατιωτική Σχολή για να κατταγώ στην αυτοκρατορική φρουρά. Η μητέρα πολύν καιρό δεν μπο-

ρούσε να τ' αποφασίσει: δεν της έκανε καρδιά ν' αποχωριστεί κι απ' τον τελευταίο της γιο. Τέλος ωστόσο τ' αποφάσισε, αν κι έκλαψε πολύ. Νόμιζε πως αφήνοντάς με να φύγω, φροντίζει για την ευτυχία μου. Με πήγε στην Πετρούπολη και μ' έβαλε στη Σχολή. Από τότε δεν την ξανάδα, γιατί πέθανε σε τρία χρόνια, τρία χρόνια θλίψης και αγωνίας και για τους δυο μας. Απ' το πατρικό μου απεκόμισα μονάχα τις πολυτιμότερες αναμνήσεις, γιατί δεν υπάρχουν πολυτιμότερες αναμνήσεις για τον άνθρωπο απ' τις αναμνήσεις της παιδικής του ηλικίας στο πατρικό του σπίτι, κι αυτό γίνεται πάντα, αρκεί να βασιλεύει στην οικογένεια έστω κι ελάχιστη ομόνοια κι αγάπη. Μα κι απ' τη χειρότερη οικογένεια μπορείς να διατηρήσεις πολύτιμες αναμνήσεις, φτάνει μονάχα η ίδια η ψυχή σου να 'ναι ικανή ν' αναζητεί το αξιότερο. Ανάμεσα στις οικογενειακές μου αναμνήσεις συγκαταλέγω και την Ιερά Ιστορία που γι' αυτήν δοκίμαζα μεγάλη περιέργεια τότε στο πατρικό μου σπίτι σαν ήμουν παιδί. Είχα τότε ένα βιβλίο Ιεράς Ιστορίας με θαυμάσιες ζωγραφιές που ο τίτλος του ήταν: *Έκατόν τέσσαρες ιεραί, ιστορίαι τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης*. Σ' αυτό το βιβλίο έμαθα να διαβάζω. Και τώρα ακόμα το 'χω μαζί μου, εδώ στο ράφι είναι, το φυλάω σαν πολύτιμο ενθύμιο. Μα και πριν ακόμα μάθω να διαβάζω, θυμάμαι πώς ένιωσα για πρώτη φορά τη θρησκευτική κατάνυξη, όταν ήμουν μόλις οχτώ χρονώ. Με είχε πάει η μητέρα μόνο μου (δε θυμάμαι πού ήταν τότε ο αδερφός μου) στο ναό του Κυρίου, μια Μεγάλη Δευτέρα. Η μέρα ήταν ξάστερη και γω, καθώς τα θυμάμαι τώρα, μου φαίνεται πως ξαναβλέπω το θυμίαμα ν' ανεβαίνει αργά προς τα πάνω, κι απ' το θόλο, από 'να στενό παραθυράκι, να ξεχύνονται οι αχτίδες του Θεού. Και καθώς το θυμίαμα έφτανε ως τις αχτίδες, θαρρούσες πως έλειωνε μέσα τους. Κοίταζα με συγκίνηση και για πρώτη φορά στη ζωή μου δέχτηκα τότε στην ψυχή μου το σπόρο του Θείου Λόγου με κατανόηση. Ένας έφηβος προχώρησε στη μέση του ναού μ' ένα μεγάλο βιβλίο στα χέρια, τόσο μεγάλο που τότε μου φάνηκε πως το σήκωνε με κόπο, το 'βαλε πάνω στο αναλόγιο, τ' άνοιξε κι άρχισε να διαβάζει· και ξαφνικά εγώ τότε, για πρώτη φορά στη ζωή μου, κάτι κατάλαβα απ' αυτά που διαβάζουν στον Οίκο του Κυρίου. Ζούσε στη χώρα ένας άνθρωπος δίκαιος και ευσε-

βής και είχε τόσο βιος, τόσες καμήλες, τόσα πρόβατα και τόσους όνους και τα παιδιά του χαίρονταν κι αυτός τ' αγαπούσε πολύ και παρακαλούσε γι' αυτά το Θεό: φοβόταν μην τυχόν κι αμαρτήσουν στη χαρά τους. Μα νά που ο Διάβολος ανεβαίνει μαζί με τους γιους του Θεού στο Θεό και του λέει πως διέτρεξε όλη τη γη και τα υπό την γην.

— Προσέσχες τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ παιδός μου Ἰώβ; τον ρωτάει ο Θεός.

Και καυχήθηκε ο Θεός στο διάβολο δείχνοντάς του τον άγιο τον δούλο Του Ιώβ. Ο διάβολος εκάγχασε με τα λόγια τούτα του Θεού:

— Ἀπόστειλον τὴν χεῖρα σου καὶ ἅψαι πάντων, ὧν ἔχειν· ἡ μήν εἰς πρόσωπόν σε εὐλογῇσει.

Τότε λοιπόν ο Θεός του παρέδωσε τον δίκαιό του, τον τόσο αγαπημένο του, κι ο Διάβολος έπληξε τα παιδιά του και τα ζωντανά του και σκόρπισε την περιουσία του, όλα μαζί ξαφνικά σαν από οργή Θεού κι ο Ιώβ ξέσχισε τα ρούχα του κι έπεσε στα γόνατα λέγοντας:

— Γυμνός ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρός μου, γυμνός καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ· ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τό ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας!

Πατέρες και δάσκαλοί μου, συγχωρέστε μου τα τωρινά μου δάκρυα, μα μου φαίνεται πως όλα τα παιδικά μου χρόνια ξανάρχονται και πάλι μπροστά μου. Αναπνέω και τώρα, όπως ανάπνεα και τότε, με το παιδικό οχτάχρονο στήθος μου και νιώθω, όπως και τότε, έκπληξη, ταραχή και χαρά. Μου είχαν τόσο μαγέφει τότε τη φαντασία μου οι καμήλες, ο Σατανάς που μιλούσε έτσι με το Θεό κι ο Θεός που παρέδωσε έτσι τον δούλο του στην απώλεια κι ο δούλος του που αναφωνούσε:

— Εἴη τό ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας, παρ' ὅλο που έτσι τον τιμωρούσε.

Και ύστερα εκείνα τα ήρεμα και γλυκά τραγούδια «Εισάκουσόν με, Κύριε» και πάλι το λιβάνι απ' το θυμιατήρι του ιερέα και οι προσευχές με τις γονυκλισίες! Από τότε —και χτες ακόμα άνοιξα εκείνο το βιβλίο— δεν μπορώ να διαβάσω αυτή την υπεράγια ιστορία χωρίς να δακρύσω. Τι μεγαλείο κρύβει μέσα της, τι μυστήριο!

Είναι κάτι που δεν μπορεί να φανταστεί κανείς. Άκουσα αργότερα τους σαρχαστές και τους χλευαστές να λένε τούτα τ' αλλαζονικά λόγια:

— Πώς μπόρεσε ο Θεός να παραδώσει στο Διάβολο τον πιο αγαπητό απ' τους αγίους του, και να τον αφήσει να του πάρει τα παιδιά του, να τον αρρωστήσει και να γεμίσει το κορμί του πληγές, τόσο που τις έβλεπε μ' ένα κεραμίδι για να βγάλει το πύον τους; Κι όλα αυτά για ποιο λόγο; Μονάχα να καυχηθεί στο Σατανά: Κοίτα τι μαρτύρια είναι άξιος να υποφέρει ένας άγιος δικός μου για χάρη μου!

Μα αυτό ίσα ίσα είναι το μεγαλείο, πως εδώ υπάρχει ένα μυστήριο. Μια φευγαλέα γήινη μορφή συναντιέται εδώ με την αιώνια αλήθεια. Μπροστά στην αλήθεια της γης πραγματώνεται μια πράξη αιώνιας αλήθειας. Εδώ ο πλάστης, όπως και τις πρώτες μέρες της δημιουργίας, σαν τέλειωνε το έργο της κάθε μέρας κι επαινούσε τον εαυτό του λέγοντας: «Καλό είναι αυτό που έφτιαξα», κοιτάει τον Ιώβ και πάλι παινεύεται για το δημιούργημά του. Κι ο Ιώβ, δοξάζοντας τον Κύριο, δεν υπηρετεί μονάχα Αυτόν μα κι όλη την δημιουργία Του, από γεννεάς εις γεννεάν και εις τους αιώνες των αιώνων. Γιατί αυτό ακριβώς του είχε προοριστεί. Θεέ μου, τι βιβλίο και τι διδαχές! Αυτή η Αγία Γραφή, τι θαύμα και τι δύναμη δόθηκε μ' αυτήν στον άνθρωπο! Λες και είναι ένα ανάγλυφο του κόσμου και του ανθρώπου και των ανθρώπινων χαρακτήρων. Όλα έχουν κατονομαστεί εκεί κι όλα έχουν καθοριστεί για τον αιώνα τον άπαντα. Και πόσα μυστήρια που έχουν λυθεί και αποκαλυφθεί! Ο Θεός ξανασηκώνει τον Ιώβ, του δίνει καινούργια πλούτη, περνάνε πολλά χρόνια και νά, του δίνει άλλα παιδιά κι αυτός τ' αγαπάει.

— Θεέ μου, μα πώς μπόρεσε, θα 'λεγε κανείς, ν' αγαπήσει τούτα τα καινούργια παιδιά, αφού εκείνα τα πρώτα δεν υπάρχουν; Όταν τα θυμάται, είναι τάχα δυνατό να 'ναι πλέρια ευτυχισμένος όπως ήταν πριν, όσο κι αν αγαπάει τα καινούργια παιδιά του;

Ε, λοιπόν είναι, είναι δυνατό. Η παλιά λύπη, από μια μυστηριώδη δύναμη της ανθρώπινης ζωής, μεταβάλλεται σιγά σιγά σε μια γλυκιά, τρυφερή χαρά. Το φλογερό νεανικό αίμα το διαδέχονται τα μειλίχια, ξάστερα γηρατειά: δοξάζω την καθημερινή ανατολή του ήλιου και η καρδιά μου τον υμνολογεί όπως και πρώτα, μα τώρα

πια αγαπώ περισσότερο τη δύση του, τις μακριές πλάγιες αχτίδες του και μαζί μ' αυτές τις ήρεμες τρυφερές αναμνήσεις, τις αγαπητές μορφές της πολύχρονης κι ευλογημένης ζωής μου. Και πάνω απ' όλα είναι η αλήθεια του Θεού, η αλήθεια πουπραΐνει, ειρηνεύει και συγχωρεί τα πάντα! Η ζωή μου τελειώνει, το ξέρω και το βλέπω, μα νιώθω την κάθε μέρα που μου απομένει πως η επίγεια ζωή συναντιέται με μια καινούργια ζωή, ατελεύτητη, άγνωστη, μα τόσο κοντινή, που η προαίσθησή της κάνει την ψυχή μου να δονείται από χαρά, το πνεύμα μου ν' αχτινοβολεί και την καρδιά μου να κλαίει από αγαλλίαση... Φίλοι και δάσκαλοι, άκουσα πολλές φορές, και τώρα τελευταία τ' άκουγα συχνότερα, πως οι ιερείς μας και ιδιαίτερα των χωριών, παραπονιούνται πικρά πως δεν μπορούν να ζήσουν με το μισθό που παίρνουν και πως έτσι εξευτελίζονται, και λένε ακόμα —το διάβασα κιόλας ο ίδιος— πως τάχα δεν μπορούν πια να ερμηνεύουν στο λαό τη Γραφή γιατί οι απολαβές τους δεν τους φτάνουν, και πως αν άρχισαν να 'ρχονται οι λουθηρανοί και οι αιρετικοί και ν' αποπλανούν το ποίμνιό τους, ε, ας το αποπλανούν μια που οι απολαβές τους είναι ανεπαρκείς. Θεέ μου! —σκέφτομαι— ας αυξηθούν οι τόσο πολύτιμες γι' αυτούς απολαβές (γιατί και τα δικά τους παράπονα είναι δίκαια), όμως «ἀληθῶς λέγω ὑμῖν· για όλα αυτά το μισό φταίξιμο είναι δικό μας! Γιατί ας παραδεχτούμε πως ο ιερέας δεν έχει καιρό, πως έχει δικίο λέγοντας ότι τσακίζεται στη δουλειά και στις διάφορες εκκλησιαστικές υπηρεσίες. Μα δεν είναι δυνατόν να δουλεύει συνέχεια. Θα του μένει σίγουρα μια ώρα τη βδομάδα για να θυμηθεί και το Θεό. Κι ούτε πάλι δουλεύει όλο το χρόνο συνέχεια. Μπορούσε μια φορά τη βδομάδα τουλάχιστον, το βράδι, να καλέσει στο σπίτι του έστω και τα παιδιά μονάχα στην αρχή και να τους μιλήσει. Θα το μάθαιναν αυτό οι πατεράδες τους και θα πήγαιναν κι αυτοί. Κι ούτε χρειάζονται να χτιστούν μέγαρα για να γίνει αυτό. Μπορεί να τους δεχτεί και στην ίζμπα του. Κι ούτε θα πρέπει να φοβάται πως θα του βρωμίσουν την ίζμπα του. Για μιαν ώρα όλη κι όλη θα τους φιλοξενήσει. Θα μπορούσε ν' ανοίξει τότε αυτό το βιβλίο και να τους διαβάσει χωρίς υπέρσوفες κουβέντες και χωρίς οίηση και χωρίς να επαίρεται γι' αυτό, μα συγκινημένα και τρυφερά, νιώθοντας κι ο ίδιος χαρά που τους διαβάξει και εκείνοι τον ακούν και τον καταλαβαίνουν, αγαπώντας

κι ο ίδιος τούτες τις ρήσεις, σταματώντας μονάχα πού και πού για να εξηγήσει μια λέξη που δεν την καταλαβαίνουν οι απλοί άνθρωποι. Κι ως μην ανησυχεί, όλα θα τα καταλάβουν, όλα θα τα καταλάβει η ορθόδοξη καρδιά! Ας τους διαβάσει για τον Αβραάμ και τη Σάρα, για τον Ισαάκ και τη Ρεβέκα, για το πώς ο Ιακώβ πήγαινε στον Λάβαν και πάλεψε στ' όνειρό του με τον Κύριο και είπει: «Ὡς φοβερός ὁ τόπος οὗτος» και τα λόγια του θα εντυπωθούν στο ευλαβικό πνεύμα των απλών ανθρώπων. Ας τους διαβάσει, ιδιαίτερα στα παιδιά, για το πώς τ' αδέρφια πουλήσανε για δούλο τον ίδιο τον αδερφό τους, τον μικρό Ιωσήφ, τον ερμηνευτή των ονείρων και μεγάλο προφήτη, και πως είπανε στον πατέρα, δείχνοντας τα ματωμένα ρούχα του, ότι τον καταξέσχισε ένα άγριο θηρίο. Ας τους διαβάσει πώς ήρθαν αργότερα τ' αδέρφια στην Αίγυπτο για να βρουν φωμί και πώς βρήκαν τον Ιωσήφ μεγάλο άρχοντα πια στο παλάτι, δεν τον γνώρισαν, κι εκείνος τους βασάνισε, τους κατηγόρησε, κράτησε τον αδερφό του Βενιαμίν, κι όλα αυτά από αγάπη, από αγάπη:

— Σας αγαπάω και γι' αυτό σας παιδεύω.

Γιατί όλη του τη ζωή θυμόταν πως τον πουλήσανε κάπου εκεί στην φλογισμένη έρημο, κοντά στο πηγάδι, στους εμπόρους και πως αυτός έκλαιγε και ικέτευε τ' αδέρφια του να μην τον πουλήσουν σκλάβο σε ξένη χώρα. Και νά που τώρα, όταν τους ξανάδε ύστερα από τόσα χρόνια, τους ξαναγάπησε άμετρα, μα τους βασάνιζε και τους παίδευε, όλο αγαπώντας τους. Τέλος φεύγει από κοντά τους μην μπορώντας να υποφέρει αυτό το μαρτύριο, πέφτει στην κλίνη του και βάζει τα κλάματα. Ύστερα σκουπίζει τα μάτια του και βγαίνει λάμποντας από χαρά και τους αναγγέλλει:

— Αδέρφια μου, είμαι ο Ιωσήφ, ο αδερφός σας!

Ας τους διαβάσει ύστερα για το πόσο χάρηκε ο γέρος Ιακώβ σαν έμαθε πως ζει ακόμα το αγαπημένο του παιδί και πως τράβηξε για την Αίγυπτο, παρατώντας και την πατρίδα του ακόμα, και πέθανε στην ξένη γη, κληροδοτώντας στους αιώνες τον πιο μεγάλο λόγο, που τον κρατούσε σ' όλη του τη ζωή χρυμμένο μυστικά στη μελίχια και φοβισμένη καρδιά του, πως απ' τη γεννιά του, απ' τον Ιούδα, θα προέλθει Εκείνος που Τον προσδοκά όλος ο κόσμος, ο Συμφιλιωτής και Σωτήρας του! Πατέρες και δάσκαλοι, συγχωρέστε με

και μη θυμώνετε που κάθομαι και τ' αραδιάζω όλα αυτά σαν μικρό παιδί, ενώ εσείς τα ξέρετε προ πολλού και θα μπορούσατε και μένα να μου τα διδάξετε εκατό φορές πιο καλά και όμορφα. Μα είναι απ' τον ενθουσιασμό μου που μιλάω έτσι και συγχωρέστε μου αυτά τα δάχρυα γιατί τ' αγαπώ το βιβλίο! Ας κλάψει κι εκείνος, ο ιερέας του Θεού, και θα δει πως θα συγκινηθούν οι καρδιές των ανθρώπων που τον ακούν. Μονάχα ένας μικρός σπόρος χρειάζεται, ένας μικρούτσικος σπόρος: ας ρίξει αυτόν τον σπόρο στην ψυχή του απλού ανθρώπου και δε θα πεθάνει, θα ζει πάντα εκεί πέρα, σ' όλη του τη ζωή, θα μέινει εκεί μες στο σκοτάδι, μέσα στη δυσωδία των χρισμάτων του σαν φωτερό σημείο, σαν μια μεγάλη υπενθύμιση. Κι ούτε χρειάζεται να του τα εξηγήσει κανείς και να τον διδάξει. Θα τα καταλάβει μόνος του έτσι απλά όπως είναι. Μήπως τάχα νομίζετε πως δε θα σας καταλάβει ο απλός άνθρωπος; Δοκιμάστε και διαβάστε του τη συγκινητική ιστορία της πεντάμορφης Εσθήρ και της υπεροπτικής Βαστί, ή τη θαυμαστή διήγηση για τον προφήτη Ιωνά και το κήτος. Μην ξεχνάτε ακόμα να τους διαβάσετε τις παραβολές του Κυρίου, ιδιαίτερα απ' το *Ευαγγέλιο* του Λουκά (έτσι έκανα εγώ) και ύστερα απ' τις *Πράξεις των Αποστόλων* τη μεταστροφή του Σαούλ (αυτό το δίχως άλλο, το δίχως άλλο!) και τέλος απ' τα *Συναξάρια* τη ζωή του Αγίου Αλεξίου, του Ανθρώπου του Θεού, και της Μαρίας της Αιγυπτίας, της πιο μεγάλης απ' τις μεγάλες, της χαρούμενης μάρτυρος, της θεολήπτου και χριστοφόρου. Μ' αυτές τις απλές ιστορίες θα τον αιχμαλωτίσεις κι όλα αυτά με μιαν ώρα την εβδομάδα, παραβλέποντας το μικρό σου μισθό, με μιαν ωρίτσα μονάχα. Και τότε θα δει μονάχος του πως ο απλός λαός είναι μεγάλodωρος και ευγνώμων και θα τον ανταμείψει στο εκατονταπλάσιο, ενθυμούμενος το ζήλο του ιερέα του και τα συγκινημένα λόγια του· θα τον βοηθήσει στο χωράφι του, στο σπίτι του, μα και σε σεβασμό θα τον ανταμείψει περισσότερο, νά λοιπόν που και οι αποδοχές του έτσι θ' αυξηθούν. Το πράγμα είναι τόσο απλό που πολλές φορές φοβόμαστε και να το πούμε γιατί νομίζουμε πως οι άλλοι θα γελάσουν μαζί μας κι όμως πόσο όλα αυτά είναι σωστά! Όποιος δεν πιστεύει στο Θεό, δεν πιστεύει και στον λαό Του. Μα όποιος πιστέφει στο λαό Του, εκείνος θα πιστέφει και στην αγιότητά Του, έστω κι αν

ώς τότε δεν πίστευε καθόλου σ' αυτήν. Μονάχα ο λαός και η μελλούμενη πνευματική του δύναμη θα κάνει τους αθεϊστές μας, που απαρνήθηκαν την πατρική τους γη, να ξαναγυρίσουν σ' αυτήν. Μα τι αξίζει ο λόγος του Χριστού χωρίς το παράδειγμα; Ο λαός θα χαθεί αν του λείπει ο λόγος του Θεού γιατί η ψυχή του διψάει τη διδασχή και τον ωραίο ενστερνισμό της. Όταν ήμουν νέος, εδώ και σαράντα χρόνια πάνω κάτω, οδοιπορούσαμε με τον πάτερ Άνθιμο σ' όλη τη Ρωσία, μαζεύοντας για το μοναστήρι μας δωρεές. Μια φορά κονέψαμε για τη νύχτα στον όχτο ενός μεγάλου πλωτού ποταμού μαζί με τους ψαράδες. Στην παρέα μας ήρθε κι ένα καλοκαμωμένο παλικάρι, χωρικός, που φαινόταν να 'ναι δεκαοχτώ χρονώ. Βιαζότανε να φτάσει την άλλη μέρα στον τόπο της δουλειάς του. Θα τραβούσε τη μαρούνα κάποιου έμπορα. Τον έβλεπα που κοίταζε με καλοσύνη και το βλέμμα του ήταν απονήρευτο. Ήταν μια νύχτα ξάστερη, ήσυχη, ζεστή — Ιούλιος μήνας — το ποτάμι ήταν φαρδύ, ένας αχνός ανέβαινε και μας δρόσιζε, πού και πού πλατάγιζε ελαφρά κανένα ψαράκι, τα πουλιά είχαν σωπάσει, όλα ήταν ήρεμα, απαλά, λες και κάνανε την προσευχή τους στο Θεό. Εγώ κι εκείνο το παλικάρι ξαγρυπνούσαμε και πιάσαμε κουβέντα για την ομορφιά τούτου του κόσμου και για το μεγάλο του μυστήριο. Το κάθε χορτάρακι, το κάθε ζουζούνι, το μερμήγκι, η χρυσαφένια μέλισσα, όλα ξέρουν θαυμάσια το δρόμο τους κι ας μην έχουν καθόλου μυαλό, μαρτυρούν το θεϊκό μυστήριο, το πραγματοποιούν αδιάκοπα αυτά τα ίδια, του 'λεγα. Και βλέπω που το παλικάρι ενθουσιάστηκε. Μου εξομολογήθηκε πως αγαπάει το δάσος, τα πουλάκια του. Πρώτα κυνηγούσε πουλιά, καταλάβαινε το κάθε τους σφύριγμα, ήξερε να φωνάζει κοντά του το κάθε πουλάκι.

— Δεν ξέρω τίποτα πιο όμορφο απ' το δάσος, μου λέει, δεν ξέρω, μα πάλι κι όλα τ' άλλα όμορφα είναι...

— Σωστά, του απαντάω, κι όλα τ' άλλα όμορφα είναι, όλα είναι καλά κι ωραία γιατί όλα είναι η αλήθεια. Κοίτα, του λέω, το άλογο: είναι ένα μεγάλο ζώο, τόσο κοντινό στον άνθρωπο, κοίτα το βόδι που τρέφει τον άνθρωπο, που δουλεύει γι' αυτόν σκυφτό, στοχαστικό, κοίταξε τη μορφή τους: τι τρυφερότητα, τι μεγάλη αφοσίωση που 'χουν για τον άνθρωπο μ' όλο που εκείνος τα χτυπάει

καμιά φορά άσπλαχνα, τι άκακη, τι εύπιστη και τι όμορφη που είναι η μορφή τους. Είναι συγκινητικό να ξέρεις πως αυτά είναι αναμάρτητα, γιατί όλα είναι τέλεια, όλα εκτός απ' τον άνθρωπο είναι αναμάρτητα και ο Χριστός ήταν μαζί τους πριν έρθει σε μας.

— Μα σοβαρά το λες, ρωτάει το παλικάρι, πως ο Χριστός είναι και μαζί τους;

— Και πώς αλλιώς θα μπορούσε να γίνει; του λέω εγώ. Γιατί ο Λόγος είναι για όλους: όλη η δημιουργία, όλα τα πλάσματα, κάθε φυλλαράκι στρέφεται προς τον Λόγο, υμνεί τον Κύριο, κλαίει στο Χριστό, εκτελώντας όλα αυτά με το μυστήριο της αναμάρτητης ύπαρξής του. Νά, στο δάσος, του λέω, πλανιέται η τρομερή αρκούδα, η άγρια και η φοβερή, κι όμως είναι εντελώς αθώα γι' αυτό.

Και του διηγήθηκα πώς ήρθε μια φορά μια αρκούδα σ' ένα μέγαλο άγιο που έσωζε την ψυχή του στο δάσος σ' ένα μικρό κελί. Ο άγιος συγκινήθηκε που την είδε, την πλησίασε άφοβα και της έδωσε ένα κομμάτι ψωμί:

— Πήγαινε, σαν να της έλεγε, κι ο Χριστός μαζί σου, και το άγριο θεριό έφυγε υπάκουα και ταπεινά, χωρίς να του κάνει κακό.

Και το παλικάρι χάρηκε που 'φυγε και δεν του 'κανε κακό και που ο Χριστός ήταν μαζί της.

— Αχ, λέει, πόσο είναι όμορφο αυτό, πόσο είναι όμορφα και θαυμαστά όλα τα θεϊκά πράγματα!

Καθόταν εκεί συλλογισμένος ήρεμα και γλυκά. Είδα πως κατάλαβε. Και κοιμήθηκε δίπλα μου με ύπνον ελαφρύ, αναμάρτητο. Ευλόγησε, Θεέ μου, τη νεότητά! Προσευχήθηκα τότε γι' αυτόν πριν πέσω για ύπνο. Κύριε, στείλε το φως και την ειρήνη στους ανθρώπους σου!

*γ) Αναμνήσεις εκ της εφηβικής και νεανικής ηλικίας του στάρετς Ζωσιμά, πριν ακολουθήσει τον μοναστικόν βίον.
Η μονομαχία.*

Στην Πετρούπολη έμεινα κάπου οχτώ χρόνια στη Στρατιωτική Σχολή και η καινούργια ανατροφή έπνιξε μέσα μου πολλές παιδικές εντυπώσεις, αν και δεν ξέχασα τίποτα. Σε αντάλλαγμα απόχτησα

τόσες καινούργιες συνήθειες και ιδέες έτσι που έγινα ένα πλάσμα σχεδόν άγριο, άσπλαχνο κι ανόητο. Απόχτησα το λούστρο της κοσμικότητας και της καλής συμπεριφοράς μαζί με τα γαλλικά μου, μα τους στρατιώτες που μας υπηρετούσαν στη Σχολή τους θεωρούσα, όπως κι όλοι οι άλλοι, πραγματικά κτήνη. Ίσως μάλιστα και περισσότερο απ' τους άλλους γιατί εγώ επηρεαζόμουν απ' το περιβάλλον πιο πολύ απ' όλους τους φίλους μου. Όταν γίναμε αξιωματικοί, ήμασταν έτοιμοι να χύσουμε αίμα για μια προσβολή που θα χάνανε στο σύνταγμά μας, όμως για την πραγματική τιμή κανένας σχεδόν από μας δεν είχε καν ιδέα τι πράγμα είναι. Μα κι αν μάθαινε τι είναι αυτή η τιμή, τότε αυτός πρώτος θα την κορόιδευε αμέσως. Σχεδόν περηφανευόμαστε για τα μεθύσια, τις ακολασίες μας και τους παλικαρισμούς μας. Δεν μπορώ να πω πως ήμασταν όλοι κακοί. Όλοι τούτοι οι νέοι ήταν καλοί, μονάχα που φέρονταν άσχημα και περισσότερο απ' όλους εγώ. Και το κυριότερο είναι που βρέθηκα με δικά μου λεφτά. Βάλθηκα λοιπόν να ζω όπως μου 'χανε κέφι, μ' όλη την ασυγκρατησιά της νιότης. Μα το παράξενο είναι τούτο: διάβαζα τότε και βιβλία, και μάλιστα με μεγάλη ευχαρίστηση. Μονάχα τη Γραφή δεν άνοιγα σχεδόν ποτέ μου εκείνον τον καιρό, αν και ποτέ δεν την αποχωριζόμουν και πάντα την κουβαλούσα μαζί μου: πραγματικά το φύλαγα αυτό το βιβλίο, χωρίς να το ξέρω κι ο ίδιος «ώσπου να 'ρθει το πλήρωμα του χρόνου». Υπηρετούσα πια κάπου τέσσερα χρόνια όταν βρέθηκα στην πολιτεία όπου στάθμευε τότε το σύνταγμά μας. Η κοινωνία της πολιτείας ήταν πολυάριθμη, πολυποίκιλη, εύθυμη, φιλόξενη και πλούσια. Παντού με δέχονταν καλά γιατί από φυσικού μου ήμουν εύθυμος και γιατί περνούσα για πλούσιος, πράγμα που 'χει μεγάλη σημασία για τον κόσμο. Τότε ήταν που 'γινε ένα περιστατικό που στάθηκε η αρχή για όλα τ' άλλα. Γνωρίστηκα με μια νέα και πολύ όμορφη κοπέλα, έξυπνη κι άξια, με περίφημο χαρακτήρα, ευγενική, κόρη ευυπόληπτων γονέων. Ήταν άνθρωποι με περιουσία, είχαν επιρροή και δύναμη, εμένα με δέχονταν πρόθυμα και με χαρά στο σπίτι τους. Όπου μου φάνηκε πως η κοπέλα μ' αγαπάει. Η καρδιά μου φλογίστηκε σ' αυτή τη σκέψη. Αργότερα κατάλαβα πως ίσως να μην την αγαπούσα και τόσο, μονάχα που εχτιμούσα την εξυπνάδα και τον ανώτερο χαρακτήρα της,

πράγμα που δεν μπορούσε να μη συμβαίνει. Όμως ο εγωισμός μ' εμπόδισε τότε να ζητήσω το χέρι της: μου φάνηκε βαρύ και δύσκολο να χάσω τις απολαύσεις της ακόλαστης εργένικης, ελεύθερης ζωής μου από τόσο νέος, αφού μάλιστα είχα και λεφτά. Ωστόσο έκανα μερικούς υπαινιγμούς. Πάντως ανέβαλα για λίγο κάθε αποφασιστικό διάβημα. Τότε με στείλανε ξαφνικά σ' άλλη πολιτεία, για δυο μήνες. Γυρίζω ύστερα από δυο μήνες και μαθαίνω πως η κοπέλα παντρεύτηκε πια, πήρε έναν πλούσιο τσιφλικά της περιοχής, έναν άνθρωπο που, αν και ήταν μεγαλύτερος από μένα, ήταν νέος ακόμα, που είχε σχέσεις στην πρωτεύουσα και μάλιστα με τον καλύτερο κόσμο, πράγμα που δεν είχα εγώ, που ήταν πολύ ευγενικός και μορφωμένος, ενώ εγώ δεν είχα καμιά μόρφωση. Τόσο με έπληξε αυτό το αναπάντεχο γεγονός που θόλωσε το μυαλό μου. Το σπουδαίο ήταν που, όπως έμαθα τότε, τούτος ο νέος τσιφλικάς ήταν αρραβωνιαστικός της από καιρό και τον συναντούσα και γω ο ίδιος πολλές φορές στο σπίτι της κοπέλας, μα δεν είχα παρατηρήσει τίποτα, τυφλωμένος απ' τη μεγάλη ιδέα που 'χα για τον εαυτό μου. Αυτό ήταν που με πείραξε πιο πολύ απ' όλα: πώς δηλαδή έγινε να το ξέρουν σχεδόν όλοι και γω μονάχα να μην το ξέρω; Κι ένιωσα ξαφνικάπραγματική μανία. Άρχισα να θυμάμαι —και σ' αυτές τις στιγμές μου ερχόταν το αίμα στο κεφάλι— πως πολλές φορές της μίλησα σχεδόν καθαρά για την αγάπη μου και, μια και δε με σταματούσε και δε με προειδοποιούσε, θα πει, συμπέρανα τώρα, πως με κορόιδευε. Αργότερα τα σκέφτηκα καλύτερα, βέβαια, και θυμήθηκα πως καθόλου δεν κορόιδευε μα απεναντίας έκοβε παιχνιδιάρικα αυτές τις κουβέντες κι άρχιζε να μιλάει για κάτι άλλο. Μα τότε δεν μπόρεσα να το καταλάβω αυτό και διψούσα για εκδίκηση. Θυμάμαι τώρα με απορία πως ο θυμός μου εκείνος και η δίψα της εκδίκησης φαινόταν και σε μένα τον ίδιο καταθλιπτικά και σιχαμερά, γιατί με τον επινόητο χαρακτήρα μου συνήθως ξεχνούσα γρήγορα το θυμό μου. Γι' αυτό εξερέθιζα επίτηδες τον εαυτό μου και τελικά κατάντησα σιχαμένος κι ανόητος. Περίμενα την κατάλληλη ευκαιρία και μια φορά, μπροστά σε πολύ κόσμο, κατάφερα να προσβάλω τον «αντίζηλό» μου για μια εντελώς άσχετη αιτία. Τον ειρωνεύτηκα για μια γνώμη που είπε πάνω σ' ένα σπουδαίο γεγονός —είμαστε τότε στα 1826—

και τον ειρωνεύτηκα, καθώς λέγανε, έξυπνα και πετυχημένα. Ύστερα τον ανάγκασα να μου ζητήσει εξηγήσεις και τότε εγώ απάντησα με τόση αγένεια που δέχτηκε την πρόκλησή μου σε μονομαχία, παρ' όλη την τεράστια διαφορά που υπήρχε ανάμεσά μας. Γιατί εγώ ήμουν νεότερός του, ασήμαντος και είχα μικρό βαθμό. Αργότερα έμαθα θετικά πως δέχτηκε την πρόκληση γιατί κι αυτός κατά κάποιον τρόπο με ζήλευε: με ζήλευε και πρώτα λιγάκι, όταν ακόμα δεν είχε παντρευτεί. Τώρα σκέφτηκε, αν η γυναίκα του μάθει πως υπόμεινε την προσβολή μου και δεν τόλμησε να με καλέσει σε μονομαχία, ίσως να τον περιφρονούσε άθελά της και να κλονιζόταν η αγάπη της γι' αυτόν. Μάρτυρα βρήκα εύκολα, ένα φίλο μου υπολοχαγό του συντάγματός μας. Αν και τότε απαγορευόταν αυστηρά η μονομαχία, ωστόσο ήταν πολύ της μόδας, ιδιαίτερα στους στρατιωτικούς· τόση είναι η δύναμη των άγριων προλήψεων. Τέλειωνε ο Ιούνιος, και η συνάντησή μας ορίστηκε για την άλλη μέρα, έξω απ' την πολιτεία, στις εφτά το πρωί. Και τότε έγινε κάτι που άλλαξε τα πάντα. Σαν γύρισα το βράδυ στο σπίτι, άγριος κι αποτρόπαιος, θύμωσα με την ορντινάντσα μου, τον Αθανάση, και τον χτύπησα δυο φορές μ' όλη μου τη δύναμη στο πρόσωπο, τόσο που έτρεξε αίμα. Δεν είχε πολύ καιρό στην υπηρεσία μου και συνέβη κι άλλες φορές να τον χτυπήσω, μα ποτέ με τόση θηριώδικη αγριότητα. Και —το πιστεύετε τάχα, αγαπητοί μου;— έχουν περάσει σαραντα χρόνια από τότε, μα το θυμάμαι ακόμα με ντροπή και με οδύνη. Έπεσα να κοιμηθώ, με πήρε ο ύπνος κάπου για τρεις ώρες, ξυπνάω, είχε αρχίσει να χαράζει. Σηκώθηκα, δεν ήθελα πια να κοιμηθώ, πλησίασα στο παράθυρο, τ' άνοιξα —έβλεπε στον κήπο— βλέπω που σκάει ο ήλιος, είναι ζεστά, όμορφα, τα πουλιά κελαϊδούσαν. Τι να 'ναι αυτό, σκέφτομαι, που νιώθω στην ψυχή μου, σαν κάτι ποταπό κι επαισχυντο; Μήπως τάχα γιατί πάω να χύσω αίμα; Όχι, σκέφτομαι, σαν να μην είναι αυτό. Μήπως είναι τάχα που φοβάμαι το θάνατο, φοβάμαι πως θα σκοτωθώ; Όχι δεν είναι αυτό, καθόλου δεν είναι αυτό... Και ξαφνικά κατάλαβα μονομιás τι έτρεχε: ήταν που χτες το βράδι είχα χτυπήσει τον Αθανάση! Όλα τα ξανάδα ξαφνικά, λες και ξαναγίνανε: αυτός να στέκεται μπροστά μου και γω να τον χτυπάω μ' όλη μου τη φόρα, κι αυτός να μένει

προσοχή, κλαρίνο, με το κεφάλι ψηλά, με τα μάτια διεσταλμένα, να ταλαντεύεται στο κάθε χτύπημα και να μην τολμάει ούτε τα χέρια του να σηκώσει για να προφυλαχτεί. Ένας άνθρωπος να καταντήσει έτσι. Ένας άνθρωπος να χτυπάει έναν άλλον άνθρωπο. Τι έγκλημα! Ήταν σαν μια σουβλερή βελόνα να διαπέρασε την ψυχή μου. Στέκομαι εκεί σαν χαμένος κι ο ήλιος λάμπει, τα φυλλαράκια χαρούμενα λαμπυρίζουν, και τα πουλάκια, τα πουλάκια υμνούν τον Κύριο... Σκέπασα με τις δυο παλάμες μου το πρόσωπο, σωριάστηκα στο κρεβάτι και άρχισα να κλαίω μ' αναφυλλητά. Θυμήθηκα τότε τον αδερφό μου τον Μάρκελο και τα λόγια που 'λεγε στους υπηρέτες πριν πεθάνει:

— Αγαπημένοι μου, καλοί μου, γιατί με υπηρετείτε; Γιατί μ' αγαπάτε; Τ' αξίζω τάχα να δουλεύουν άλλοι για μένα;

«Ναι, τ' αξίζω τάχα;» σκέφτηκα ξαφνικά.

Αλήθεια, από πού κι ως πού έγινα άξιος να με υπηρετεί ένας άνθρωπος που πλάστηκε κι αυτός όπως κι εγώ, κατ' εικόνα και ομοίωση του Θεού; Τότε για πρώτη φορά μου καρφώθηκε τούτη η σκέψη στο κεφάλι.

— Μητερούλα μου, σταγονίτσα του αίματός μου, αλήθεια στο λέω: ο καθένας είναι ένοχος μπροστά σ' όλους, μονάχα που δεν το ξέρουν αυτό οι άνθρωποι, μα αν το ξέρανε, αμέσως θα γινόταν Παράδεισος η γη!

«Θεέ μου, μα μήπως τάχα είναι φέματα αυτό;» σκέφτομαι γω και κλαίω. «Ίσως και στ' αλήθεια να 'μαι πιο ένοχος απ' όλους, κι όλους να τους αδίχτησα, ίσως να 'μαι ο χειρότερος άνθρωπος του κόσμου!»

Και είδα ξαφνικά όλη την αλήθεια, σ' όλη της τη λάμψη: τι πάω να κάνω; Πάω να σκοτώσω έναν άνθρωπο αγαθό, μυαλωμένο, που δε μου 'φταιξε σε τίποτα, και θα κάνω ταυτόχρονα τη γυναίκα του δυστυχισμένη, θα τη βασανίσω, θα τη σκοτώσω. Έμενα έτσι ξαπλωμένος στο κρεβάτι μπρούμυτα, με το πρόσωπο στο μαξιλάρι κι ούτε κατάλαβα καθόλου πώς πέρασε η ώρα. Ξάφνου μπαίνει ο φίλος μου ο υπολοχαγός να με πάρει, κρατώντας και τα πιστόλια:

— Α, μου λείει, καλά που σηκώθηκες, είναι ώρα πια, πάμε.

Τότε εγώ τα 'χασα εντελώς, είχαμε βγει για να μπούμε στ' αμάξι:

— Περίμενε δυο λεπτά του λέω, θα γυρίσω αμέσως, ξέχασα το πορτοφόλι μου.

Έτρεξα μέσα μονάχος μου και πήγα κατευθείαν στο καμαράκι του Αθανάση:

— Αθανάση, του λέω, χτες σε χτύπησα δυο φορές στο πρόσωπο, συγχώρεσέ με.

Αυτός ανατρίχιασε, σαν να τρώμαξε, με κοιτάζει, και βλέπω πως αυτό είναι λίγο, λίγο είναι, και ξαφνικά, έτσι όπως ήμουν με τη στολή μου, πέφτω στα γόνατα μπροστά του και κάνω μια υπόκλιση ως το πάτωμα:

— Συγχώρα με! του λέω.

Τότε πια έμεινε εντελώς αποσβολωμένος:

— Η ευγένειά σας, πατερούλη, αφέντη μου, μα πώς εσείς... μα το αξίζω τάχα... και ξαφνικά έβαλε τα κλάματα, όπως και γω πριν από λίγο.

Σκέπασε με τις παλάμες το πρόσωπό του, γύρισε προς το παράθυρο κι άρχισε να τρέμει σύγχορμος απ' τα αναφυλλητά και γω έτρεξα έξω, πήδηξα στο αμάξι.

— Τράβα, φωνάζω στον αμαξά. Κοίτα, φωνάζω στο φίλο μου, κοίτα έναν νικητή, νάτος, μπροστά σου!

Ήμουν α' σαν σε έκσταση, γελούσα, σ' όλο το δρόμο μιλούσα, μιλούσα, δε θυμάμαι πια τι είπα. Αυτός με κοιτάει και λέει:

— Μωρέ, αδερφέ μου, μπράβο σου, βλέπω πως θα τιμήσεις τη στολή μας.

Έτσι φτάσαμε στον τόπο της μονομαχίας. Οι άλλοι ήταν κιόλας εκεί και μας περίμεναν. Μας βάλανε σ' απόσταση δώδεκα βημάτων, αυτός θα πυροβολούσε πρώτος. Στέκομαι μπροστά του χαρούμενος, κατά πρόσωπο, ούτε το μάτι μου δεν παίζει, τον κοιτάζω και τον αγαπώ, ξέρω τι θα κάνω. Έριξε αυτός πρώτος· μόλις μου γρατζούνισε μονάχα το μάγουλο κι άγγιξε τ' αυτί.

— Δόξα να 'χει ο Θεός, φωνάζω εγώ, δε σκοτώσατε άνθρωπο!

Άρπαξα τότε το δικό μου πιστόλι, γύρισα και το πέταξα μακριά μου, στο δάσος:

— Εχέι είναι η θέση σου.

Ύστερα γύρισα στον αντίπαλό μου:

— Ευγενέστατε κύριε, του λέω, συγχωρέστε με τον ανόητο νεαρό που σας πρόσβαλα και σας λύπησα και σας ανάγκασα τώρα να με πυροβολήσετε. Είμαι δέκα φορές χειρότερος από σας, ίσως και περισσότερο. Πέστε τα αυτά και σε κείνο το πρόσωπο που το τιμάτε περισσότερο απ' όλα στον κόσμο.

Μόλις τα πρόφερα αυτά και οι τρεις τους βάλανε τις φωνές.

— Μα τι είναι αυτά, μου λέει ο αντίπαλός μου· θύμωσε κιόλας. Αφού δε θέλατε να χτυπηθείτε προς τι όλα αυτά;

— Χτες ήμουν ανόητος ακόμα, μα σήμερα έβαλα μυαλό, του λέω όλος χαρά.

— Για τα χτεσινά σας πιστεύω, μου λέει, μα για το σημερινό είναι δύσκολο να το συμπεράνει κανείς απ' τα λεγόμενά σας.

— Μπράβο, του φωνάζω, χειροκρότησα κιόλας, συμφωνώ και σ' αυτό μαζί σας, μου αξίζει!

— Θα πυροβολήσετε, αξιότιμε κύριε, ή όχι;

— Όχι, του λέω. Μα αν θέλετε μπορείτε να πυροβολήσετε ακόμα μια φορά, όμως νομίζω πως καλύτερα θα 'ταν να μην το κάνετε.

Φώναζαν και οι μάρτυρες, και περισσότερο ο δικός μου.

— Αυτό είναι αίσχος για το σύνταγμά μας, να ζητάς συγνώμη στο πεδίο της τιμής. Αν το 'ξερα πως θα γινόταν έτσι....

Τότε στάθηκα εκεί μπροστά σ' όλους και δε γελούσα πια:

— Κύριοι, τους λέω, ώστε είναι τόσο εκπληκτικό λοιπόν για την εποχή μας να συναντήσετε έναν άνθρωπο που να μετανιώνει για την ανοησία του και να παραδεχτεί δημόσια πως έχει άδικο;

— Ναι, μα όχι στο πεδίο της τιμής, μου φωνάζει και πάλι ο μάρτυράς μου.

— Σωστά, τους απαντάω, έπρεπε να παραδεχτώ το άδικο μόλις φτάσαμε εδώ πέρα, πριν ακόμα πυροβολήσει, και να μην τον παρσύρω στο μεγάλο αυτό και θανάσιμο αμάρτημα, μα τόσο πια έχουμε εξασχρηωθεί όλοι μας, τους λέω, που μου ήταν σχεδόν αδύνατο να φερθώ έτσι, γιατί μονάχα τώρα που δέχτηκα τον πυροβολισμό του από δώδεκα βήματα απόσταση, μπορούν τα λόγια μου κάτω ν' αξίζουν για σας. Αν τα 'λεγα πριν απ' τον πυροβολισμό, μόλις

φτάσαμε δω πέρα, τότε θα λέγατε: Είναι δειλός, φοβήθηκε το πιστόλι. Δεν αξίζει ούτε να τον ακούσουμε. Κύριοι, φώναξα ξαφνικά μέσα απ' την καρδιά μου, κοιτάχτε τριγύρω τα δώρα του Θεού: τον φωτεινό ουρανό, τον καθάριο αγέρα, το απαλό χορτάρι, τα πουλάκια, όλη την πανώρια κι αθώα φύση, και μεις, μονάχα εμείς είμαστε άθεοι κι ανόητοι και δεν καταλαβαίνουμε πως η ζωή είναι Παράδεισος, γιατί φτάνει να θελήσουμε να το καταλάβουμε και τότε θα δούμε γύρω μας τον Παράδεισο σ' όλη του την ομορφιά, θ' αγκαλιαστούμε και θα κλάψουμε από χαρά...

Ήθελα να συνεχίσω ακόμα μα δεν μπόρεσα, η πνοή μου κόπηκε, ένωθα τόσο γλυκά, τόσο νεανικά και τόση ευτυχία στην καρδιά μου, όση δεν ένωσα σ' όλη μου τη ζωή.

— Σωφρονέστατα και ευσεβέστατα τα όσα λέτε, μου λέει ο αντίπαλος, πάντως είστε πολύ πρωτότυπος.

— Γελάστε, του λέω γελώντας και γω. Μα αργότερα θα μ' επαινέσετε κι ο ίδιος.

— Μα και τώρα, μου λέει, είμαι έτοιμος να σας επαινέσω, ορίστε, σας απλώνω το χέρι μου γιατί, καθώς φαίνεται, είστε ειλικρινής.

— Όχι, λέω γω, τώρα δεν είναι ανάγκη, μα ύστερα, όταν θα γίνω καλύτερος κι άξιος της εκτίμησής σας, τότε να μου δώσετε το χέρι σας, καλά θα κάνετε.

Γυρίσαμε στο σπίτι, ο μάρτυράς μου σ' όλο το δρόμο μ' έβριζε, και γω τον φιλούσα. Αμέσως τα μάθανε όλοι οι συνάδελφοί μου και μαζεύτηκαν να με δικάσουν εκείνη την ίδια μέρα:

— Ατίμασε, λέγανε, τη στολή, ας παραιτηθεί.

Βρέθηκαν και υπερασπιστές:

— Όμως στάθηκε να τον πυροβολήσουν, λέγανε αυτοί.

— Ναι, μα φοβήθηκε τους άλλους πυροβολισμούς και ζήτησε συγνώμη στο πεδίο της τιμής.

— Μα αν φοβόταν τους πυροβολισμούς, αντιλέγανε οι υπερασπιστές, θα 'ριχνε πρώτα κι αυτός πριν να ζητήσει συγνώμη. Όμως το πιστόλι του, γεμάτο ακόμα, το πέταξε στο δάσος. Όχι, εδώ συμβαίνει κάτι άλλο, πολύ πρωτότυπο.

Τους ακούω εγώ και διασκεδάζω κοιτάζοντάς τους:

— Φίλοι μου, τους λέω, σύντροφοί μου, μη νοιάζεστε για την

παραίτησή μου, γιατί το 'κανα κιόλας, την υπέβαλα σήμερα το πρωί στη Γραμματεία κι όταν τη δεχτούν, τότε θα πάω αμέσως σε μοναστήρι, γι' αυτό παραιτούμαι.

Μόλις το είπα αυτό, βάλανε όλοι τους, ώς τον τελευταίο, τα γέλια:

— Δε μας το 'λεγες απ' την αρχή; Ε, τώρα όλα εξηγούνται, τον καλόγερο ποιος τον κρίνει!

Γελάνε, δεν μπορούν να κρατήσουν τα χάχανά τους, μα χωρίς να με κοροϊδεύουν, έτσι χαϊδευτικά, εύθυμα· μ' αγάπησαν ξαφνικά όλοι τους, ακόμα και οι πιο μανιασμένοι κατήγοροι, κι αργότερα, όλο εκείνο το μήνα, ώσπου να εγκριθεί η παραίτησή μου, με είχανε μη στάξει και μη βρεξει:

— Αχ, καλόγερέ μας, μου λέγανε.

Ο καθένας τους έβρισκε να μου πει κι από έναν καλό λόγο, προσπαθούσαν να με κάνουν ν' αλλάξω γνώμη, με λυπόνταν μάλιστα:

— Δε σκέφτεσαι τι κακό πας να κάνεις στον εαυτό σου;

— Όχι, λένε, δεν είναι φοβιτσιάρης, στάθηκε και τον πυροβόλησαν και μπορούσε να ρίξει κι αυτός, μα είχε δει ένα όνειρο την προηγούμενη νύχτα να γίνει καλόγερος, νά γιατί έκανε ό,τι έκανε.

Τα ίδια έλεγε κι ο κόσμος της πολιτείας. Πρώτα δε με πρόσεχαν και τόσο πολύ, με δέχονταν μονάχα στα σπίτια τους, μα τώρα άρχισαν να με καλούν όλοι: γελούσαν μαζί μου και ταυτόχρονα μ' αγαπούσαν κιόλας. Θα παρατηρήσω εδώ πως αν και μιλούσαν όλοι για τη μονομαχία, οι Αρχές αποσιώπησαν την υπόθεση γιατί ο αντίπαλός μου ήταν κοντινός συγγενής του στρατηγού μας και μια κι όλα τελειώσανε χωρίς να χυθεί αίμα, σαν να γίνανε στ' αστεία, και μια και γω παραιτήθηκα, το γυρίσανε κι αυτοί στ' αστείο. Κι άρχισα τότε να μιλάω ανοιχτά κι άφοβα, παρ' όλα τα γέλια, γιατί όλοι γελούσαν, χωρίς κακία βέβαια, με καλοσύνη. Αυτές οι κουβέντες γίνονταν το περισσότερο στις συγκεντρώσεις των κυριών· στις γυναίκες άρεσε πιο πολύ να μ' ακούν κι αυτές αναγκάζανε και τους άντρες.

— Μα πώς μπορεί να φταίω γω για τα κρίματα όλων των άλλων; γελούσε ο καθένας μπροστά μου. Μπορώ να φταίω τάχα για σας λόγου χάρη;

— Μα πού να το καταλάβετε αυτό, τους απαντάω, όταν όλος ο κόσμος από καιρό πια έχει πάρει άλλο δρόμο, κι όταν το φέμα το νομίζουμε γι' αλήθεια και απαιτούμε κι απ' τους άλλους το ίδιο φέμα; Νά, εγώ μια φορά στη ζωή μου φέρθηκα ειλικρινά και τι έγι-νε; Με νομίζετε όλοι σας για παλαβό. Αν και μ' αγαπήσατε, τους λέω, γελάτε ωστόσο μαζί μου.

— Μα πώς μπορεί να μην αγαπήσει κανείς έναν άνθρωπο σαν και σας; μου απαντάει η οικοδέσποινα και βάζει τα γέλια και οι κα-λεσμένοι της ήταν πολλοί.

Ξαφνικά βλέπω να σηκώνεται εκείνη η κοπέλα που γι' αυτήν προ-κάλεσα τη μονομαχία και που 'χα σκοπό να την παντρευτώ. Δεν το παρατήρησα καθόλου πως είχε έρθει τώρα σ' αυτήν την εσπερί-δα. Σηκώθηκε, με πλησίασε, μου 'δωσε το χέρι:

— Επιτρέψτε μου, μου λέει, να σας εξηγήσω πως εγώ δε γε-λάω καθόλου μαζί σας, μα απεναντίας σας ευχαριστώ με δάκρυα στα μάτια και σας εκτιμώ γι' αυτό σας το φέρσιμο.

Με πλησίασε τότε κι ο άντρας της και ύστερα άρχισαν ξαφνικά να 'ρχονται όλοι κοντά μου, μονάχα που δε με φιλούσαν. Ήμουν τόσο, μα τόσο χαρούμενος. Μα περισσότερο από κάθε άλλον πρόσε-ξα τότε έναν κύριο, έναν ηλικιωμένο άνθρωπο, που με πλησίασε κι αυτός. Αν και ήξερα τ' όνομά του, ποτέ δεν τον είχα γνωρίσει προ-σωπικά κι ως εκείνο το βράδι δεν είχα κουβεντιάσει ούτε μια φορά μαζί του.

δ) Ο μυστηριώδης επισκέπτης.

Αυτός ο άνθρωπος ζούσε από καιρό πια στην πολιτεία μας, είχε ση-μαντική θέση, όλοι το εκτιμούσαν, πλούσιος, γνωστός για τη φιλαν-θρωπία του, έκανε μεγάλες δωρεές για το γηροκομείο και το ορφανοτροφείο κι έκανε και κρυφά ευεργεσίες, πράγμα που αποκα-λύφθηκε μετά το θάνατό του. Ήταν κάπου πενήντα χρονώ και είχε ύφος σχεδόν αυστηρό. Ήταν λιγομίλητος. Είχε παντρευτεί μόλις εδώ και δέκα χρόνια. Είχε πάρει μια νέα γυναίκα και είχε τρία μι-χρά παιδιά. Την άλλη μέρα το βράδι καθόμουν στο σπίτι μου, όταν

ξαφνικά ανοίγει η πόρτα και μπαίνει στο δωμάτιό μου εκείνος ο ίδιος κύριος.

Εδώ πρέπει να προσθέσω πως δεν ζούσα πια στο παλιό μου διαμέρισμα. Μόλις υπέβαλα την παραίτησή μου νοίκιασα ένα άλλο σε μιας ηλικιωμένης κυρίας, χήρας δημοσίου υπαλλήλου, με υπηρεσία και τούτο γιατί, μόλις γύρισα απ' τη μονομαχία, είχα στείλει τον Αθανάση πίσω στο λόχο του, γιατί δεν μπορούσα να τον κοιτάζω στα μάτια ύστερα απ' όσα έγιναν, τόσο πολύ οι άνθρωποι του κόσμου έχουν την τάση να ντρέπονται για τις πιο δίκαιες πράξεις τους.

— Σας ακούω, μου λέει ο κύριος που μπήκε, μέρες τώρα στα διάφορα σπίτια με μεγάλη περιέργεια και θέλησα να σας γνωρίσω και προσωπικά για να μιλήσω μαζί σας ακόμα λεπτομερέστερα. Μπορείτε να μου κάνετε, ευγενέστατε κύριε, αυτή τη μεγάλη χάρη;

— Πώς, του λέω, με μεγάλη μου ευχαρίστηση μάλιστα. Τιμή μου.

Του τα λέω αυτά μα σχεδόν είχα τρομάξει· τόσο παράξενος μου φάνηκε εκείνη την πρώτη φορά. Γιατί αν κι όλοι μ' ακούγανε με περιέργεια, κανείς δεν με είχε πλησιάσει με τόσο σοβαρό κι αυστηρό ύφος. Αυτός μάλιστα ήρθε και στο σπίτι μου. Έκατσε.

— Βλέπω πως έχετε, εξακολούθησε, τεράστια δύναμη χαρακτήρα γιατί άφοβα υπηρετήσατε την αλήθεια σε μιαν υπόθεση όπου εν όνοματι της αλήθειας σας διακινδυνεύατε να επισύρετε τη γενική καταφρόνια.

— Νομίζω πως μ' επαινείτε περισσότερο απ' όσο αξίζω του λέω εγώ.

— Όχι, κάθε άλλο, μου απαντάει. Πιστέψτε με πως είναι πολύ πιο δύσκολο απ' όσο το φαντάζεστε να κάνει κανείς αυτό που χάνετε. Και να σας πω την αλήθεια, αυτό ήταν το μόνο που μου 'κανε εντύπωση και γι' αυτό ήρθα τώρα δω πέρα. Περιγράψτε μου, αν ίσως και δεν σας καχοφαίνεται η ανάρμοστη τούτη περιέργειά μου, τι ακριβώς νιώθατε τη στιγμή που αποφασίσατε, την ώρα της μονομαχίας, να ζητήσετε συγγνώμη; Αν το θυμάστε φυσικά. Μη νομίζετε πως σας ρωτάω από επιπολαιότητα. Απεναντίας. Σας ρωτάω γιατί έχω το μυστικό σκοπό μου, που κατά πάσαν πιθανότητα θα σας τον εξηγήσω αργότερα, αν δώσει ο Θεός και γίνουμε στενότεροι φίλοι.

Όλη την ώρα που τα 'λεγε αυτά εγώ τον κοίταζα στο πρόσωπο και ξαφνικά ένιωσα πως του 'χω μεγάλη εμπιστοσύνη κι εκτός απ' αυτό ήμουν τρομερά περίεργος γιατί κατάλαβα πως κρύβει κάποιο ιδιαίτερο μυστικό στην ψυχή του.

— Με ρωτάτε τι ακριβώς ένιωσα τη στιγμή που ζητούσα συγνώμη απ' τον αντίπαλό μου, του απαντάω. Μα καλύτερα να σας τα ιστορήσω απ' την αρχή. Είναι κάτι που δεν το είπα ακόμα σε κανέναν.

Και του διηγήθηκα όλα όσα γίνανε με τον Αθανάση και πώς έπεσα μπροστά του στα γόνατα και τον προσκύνησα.

— Απ' αυτό μπορείτε και μόνος σας να καταλάβετε, του είπα τελειώνοντας, πως στη μονομαχία μου ήταν εύκολο να κάνω αυτό που έκανα γιατί είχα αρχίσει απ' το σπίτι ακόμα και, μια και είχα πάρει αυτό το δρόμο, τα παρακάτω όχι μονάχα δεν ήταν για μένα δύσκολα μα απεναντίας χαρά και αγαλλίαση.

Μ' άκουσε αυτός και μου λέει κοιτάζοντάς με μ' ένα τέτοιο βλέμμα:

— Όλα αυτά είναι πολύ πολύ περίεργα, θα 'ρθω κι άλλη φορά να σας δω.

Από τότε ερχόταν σχεδόν κάθε βράδι. Θα γινόμασταν πολύ φίλοι αν μου μιλούσε και για τον εαυτό του. Μα για τον εαυτό του δεν έλεγε σχεδόν λέξη, όλο με ρωτούσε να του πω για μένα. Παρ' όλα αυτά εγώ τον αγάπησα πάρα πολύ και του άνοιξα την καρδιά μου γιατί σκέφτηκα: Ποιος ο λόγος να μάθω τα μυστικά του; Μου φτάνει που είναι δίκαιος άνθρωπος. Ύστερα, ενώ αυτός ήταν πιο σοβαρός, πολύ πιο μεγάλος από μένα, ερχόταν στο σπίτι μου, σε μένα τον νεαρό και δεν με περιφρονούσε. Έμαθα πολλά χρήσιμα πράγματα απ' αυτόν γιατί ήταν μεγάλο μυαλό.

— Το ότι η ζωή είναι Παράδεισος, μου 'λεγε ξαφνικά, αυτό το σκέφτομαι από καιρό.

Και ξαφνικά πρόσθεσε:

— Αυτό είναι το μόνο που σκέφτομαι.

Με κοιτάει και χαμογελάει.

— Είμαι πιο βέβαιος από σας γι' αυτό, αργότερα θα μάθετε το γιατί.

Τ' ακούω αυτό και σκέφτομαι:

«Φαίνεται πως κατι θέλει να μου εξομολογηθεί».

— Ο Παράδεισος, μου λέει, είναι κρυμμένος μέσα στον καθένα μας, τον έχω και γω εντός μου κι αν θελήσω, αύριο κιόλας, θα πραγματοποιηθεί για μένα στ' αλήθεια, για όλη μου πια τη ζωή.

Τον κοιτάζω: μιλάει με συγκίνηση και με κοιτάζει μυστηριώδικα, σαν κάτι να με ρωτάει.

— Όσο για το ότι ο κάθε άνθρωπος φταίει για όλους και για όλα, εκτός απ' τις δικές του αμαρτίες, αυτό το σκεφτήκατε πολύ σωστά και είναι εκπληκτικό που μπορέσατε να συλλάβετε μια τέτοια σκέψη σ' όλη την πληρότητά της. Και στ' αλήθεια είναι σωστό πως, όταν οι άνθρωποι καταλάβουν αυτή τη σκέψη, θα 'ρθει γι' αυτούς η βασιλεία των Ουρανών, όχι πια σαν όνειρο μα σαν πραγματικότητα.

— Μα τότε, αναφώνησα τότε εγώ με πίκρα, τότε θα γίνει αυτό; Και θα γίνει άραγε ποτέ; Μην είναι μονάχα ένα όνειρο;

— Νά λοιπόν που δεν πιστεύετε, μου λέει. Κηρύσσετε τούτη την ιδέα κι όμως σεις ο ίδιος δεν την πιστεύετε. Μάθετε όμως πως τούτο τ' όνειρο, όπως το λέτε, θα πραγματοποιηθεί, αυτό να το πιστεύετε. Μα όχι τώρα γιατί για το κάθε τι υπάρχει ο νόμος του. Αυτή η υπόθεση είναι ψυχικής, ψυχολογικής μορφής. Για να ξαναχτιστεί ο κόσμος πάνω σε νέες βάσεις πρέπει μονάχοι τους οι άνθρωποι να πάρουν έναν αλλιώτικο δρόμο. Προτού να γίνεις πραγματικός αδερφός για όλους τους άλλους, δε θα φτιαχτεί καμιά αδελφσύνη. Ποτέ και με καμιά επιστήμη, με κανένα συμφέρον δε θα καταφέρουν οι άνθρωποι να μοιράσουν την ιδιοκτησία και τα δικαιώματά τους, έτσι που να μείνουν όλοι ευχαριστημένοι. Ο καθένας θα νομίζει πως έχει λίγα και θα διαμαρτύρεται, θα φθονεί και θα εξολοθρεύει ο ένας τον άλλον. Ρωτάτε τότε θα πραγματοποιηθεί. Θα γίνει, μα πρέπει πρώτα να τελειώσει η περίοδος της ανθρωπίνης απομόνωσης.

— Για ποια απομόνωση μιλάτε; τον ρωτάω εγώ.

— Για την απομόνωση που βασιλεύει τώρα παντού και ιδιαίτερα στον αιώνα μας, μα που ακόμα δεν ολοκληρώθηκε και δεγ' πέρασε η εποχή της. Γιατί τώρα ο καθένας προσπαθεί να ξεχωρίσει όσο μπορεί τον εαυτό του απ' τους άλλους, θέλει να δοκιμάσει όλη την πληρότητα της ζωής εν εαυτώ, όμως αυτές του οι προσπάθειες δεν

καταλήγουν σε πληρότητα ζωής μα σε ολοκληρωτική αυτοκτονία, γιατί αντί να εκπληρώσει τον προορισμό του, πέφτει στην απομόνωση. Όλοι στον αιώνα μας χώρισαν και γίνανε μονάδες, ο καθένας αποτραβιέται στη μονιά του, ο καθένας απομακρύνεται απ' τον άλλον, κρύβεται και κρύβει το έχει του και καταλήγει ν' απωθεί τους ομοίους του και ν' απωθείται απ' αυτούς. Καθένας χώρια μαζεύει πλούτη και σκέφτεται: τι δυνατός που είμαι τώρα και πόσο εξασφαλισμένος. Και δεν το ξέρει ο ανόητος πως όσο περισσότερο μαζεύει, τόσο περισσότερο βουλιάζει και χάνεται μες στην αδυναμία του. Και τούτο γιατί συνήθισε να υπολογίζει μονάχα στον εαυτό του, αποσπάστηκε απ' το σύνολο κι έμεινε μονάχος, έμαθε την ψυχή του να μην πιστεύει στην ανθρώπινη βοήθεια, στους ανθρώπους και στην ανθρωπότητα και το μόνο που σκιάζεται είναι μην τυχόν και χάσει τα λεφτά του και τα δικαιώματα που απόχτησε. Ο ανθρώπινος νους αρχίζει να ειρωνεύεται και να μην καταλαβαίνει πως δεν πρόκειται να σωθεί η προσωπικότητα με τις ατομικές μεμονωμένες προσπάθειες, μα με την πανανθρώπινη αλληλεγγύη. Μα θα 'ρθει το δίχως άλλο και το τέλος αυτής της φοβερής απομόνωσης και θα καταλάβουν όλοι με μιας πόσο αφύσικα χώρισαν ο ένας απ' τον άλλον. Και θα 'ναι τέτοιο το πνεύμα της εποχής που θ' απορούν που τόσο καιρό βρίσκονταν στο σκοτάδι και δε βλέπανε το φως. Τότε θα εμφανιστεί στον ουρανό το σημείον του Υιού του Ανθρώπου... Μα ώς τότε πρέπει να κρατάμε γερά τη σημαία και, πού και πού πρέπει ο άνθρωπος να δίνει το παράδειγμα, έστω και μεμονωμένα, και να βγάζει την ψυχή του απ' την απομόνωση πραγματοποιώντας τον άθλο της αδερφικής συνένωσης, έστω κι αν τον πάρουνε για παράφρονα. Κι αυτό για να μην πεθάνει η μεγάλη ιδέα...

Με κάτι τέτοιες φλογερές και γεμάτες ενθουσιασμό συζητήσεις περνούσαν τα βράδια μας. Τόσο που αραιώσα πολύ τις επισκέψεις μου στ' άλλα σπίτια. Μα και η μόδα μου εξάλλου άρχισε να περνάει. Αυτό δεν το λέω σαν κατηγορία, γιατί όλοι εξακολουθούσαν να μ' αγαπούν και να μου φέρονται με φαιδρή οικειότητα. Ωστόσο πρέπει να παραδεχτούμε πως η μόδα είναι κάτι πολύ σημαντικό για τον κόσμο. Με τον μυστηριώδη όμως επισκέπτη μου άρχισα να ενθουσιάζομαι γιατί εκτός απ' την απόλαυση που μου 'δινε το φωτεινό

μυαλό του, προαισθανόμουν πως είχε κάποιο μυστικό σχέδιο και πως ίσως να ετοιμάζεται για κάποιον σπουδαίο άθλο. Ίσως να του άρεσε που δεν έδειχνα φανερά την περιέργειά μου, που δεν τον ρωτούσα κι ούτε του 'κανα υπαινιγμούς για το μυστικό του. Μα στο τέλος παρατήρησα πως άρχισε κι ο ίδιος να βασανίζεται απ' την επιθυμία να μου αποκαλύψει κάτι. Αυτό έγινε πολύ φανερό ένα μήνα πάνω-κάτω από τότε που μου 'κανε την πρώτη του επίσκεψη.

— Το ξέρετε τάχα, μου 'πε μια φορά, πως στην πολιτεία απορούν πολύ μαζί μας και τους φαίνεται περίεργο που σας επισκέπτομαι τόσο συχνά; Όμως ας λένε ό,τι θέλουν. Σε λίγο όλα θα εξηγηθούν.

Μερικές φορές γινόταν ξαφνικά πολύ ανήσυχος και σχεδόν πάντα σ' αυτές τις περιπτώσεις σηκωνόταν κι έφευγε. Άλλοτε πάλι με κοίταζε για πολλή ώρα διαπεραστικά, τόσο που σκεφτόμουν:

«Κάτι θα μου πει τώρα».

Μα εκείνος άρχιζε να μιλάει για κάτι πολύ γνωστό και συνηθισμένο. Άρχισε να παραπονιέται επίσης συχνά πως του πονούσε το κεφάλι. Και νά που μια φορά, εντελώς αναπάντεχα, ύστερα από μια μεγάλη και φλογερή κουβέντα του, τον βλέπω ξαφνικά να χλωμιάζει, το πρόσωπό του παραμορφώθηκε από μια σύσπαση και με κοίταξε σάμπως τα μάτια του να καρφώθηκαν απάνω μου.

— Τι έχετε; του λέω, μήπως δεν αισθάνεστε καλά;

Γιατί μόλις πριν από λίγο είχε πει πως τον πονούσε το κεφάλι.

— Εγώ... ξέρετε... εγώ... έχω σκοτώσει άνθρωπο.

Το είπε και χαμογέλασε, ήταν άσπρος σαν την κιμωλία. Γιατί χαμογελάει; Αυτή ήταν η πρώτη πρώτη σκέψη που διαπέρασε την καρδιά μου πριν προφτάσω να συλλογιστώ τίποτ' άλλο. Χλώμισα και γω:

— Τι... εσείς... του φωνάζω.

— Βλέπετε, μου απαντάει εκείνος με το χλωμό του χαμόγελο, πόσο δύσκολο μου ήταν να πω την πρώτη λέξη; Τώρα την είπα και νομίζω πως βρήκα το δρόμο. Θα προχωρήσω.

Έκανα πολύν καιρό να τον πιστέψω μα στο τέλος τον πίστεψα όταν ήρθε τρεις βραδιές συνέχεια και μου τα ιστόρησε όλα με λεπτομέρειες. Νόμισα πως είχαν σαλέψει τα λογικά του, μα στο τέλος

με μεγάλη μου λύπη και κατάπληξη πείστηκα. Είχε κάνει ένα μεγάλο και τρομερό έγκλημα πριν από δεκατέσσερα χρόνια. Είχε σκοτώσει μια πλούσια κυρία, νέα και πολύ όμορφη, μια χήρα που είχε χτήματα κι ένα σπίτι στην πολιτεία. Είχε νιώσει γι' αυτήν μεγάλο έρωτα, της τον είχε εξομολογηθεί και άσχιζε να την πείσει να παντρευτούν. Όμως αυτή είχε δώσει πια σ' άλλον την καρδιά της, σ' έναν αξιωματικό με σημαντικό βαθμό, που τότε βρισκόταν σε κάποια εκστρατεία, μα που θα γύριζε γρήγορα. Αυτή απόρριψε την πρότασή του και τον παρακάλεσε να μην ξαναπάει σπίτι της. Αυτός, ξέροντας τα κατατόπια του σπιτιού της, μπήκε στο δωμάτιό της νύχτα, σακαφαλώνοντας απ' τον κήπο στη σκεπή. Αυτό ήταν πολύ τολμηρό γιατί κινδύνευε να τον δουν. Μα, όπως συμβαίνει πολύ συχνά, τα εγκλήματα που γίνονται με πρωτόφαντη τόλμη πετυχαίνουν καλύτερα απ' τ' άλλα.

Μπήκε στη σοφίτα από 'να φεγγίτη και κατέβηκε στις κάμαρες από μια μικρή σκάλα που κατέληγε σε μια πόρτα. Ήξερε πως πολλές φορές οι υπηρέτες ξεχνούσαν να την κλειδώσουν.

Και πράγματι την πέτυχε ανοιχτή. Φτάνοντας κάτω προχώρησε φαχουλευτα μέσα στο σκοτάδι ως την κρεβατοκάμαρά της όπου έκαιγε ένα καντήλι. Λες κι έγινε επίτηδες, οι δυό καμαριέρες της το 'χαν σκάσει χωρίς την άδειά της για να πάνε σ' ένα γλεντάκι που γινόταν εκεί κοντά, κάποια γιορτή. Οι άλλοι υπηρέτες και οι υπηρέτριες κοιμόνταν στην κουζίνα και στα δωμάτιά τους στο κάτω πάτωμα. Μόλις είδε την κοιμισμένη άναψε το πάθος του, μα ύστερα τον κυρίεψε η μανία της ζήλιας και της εκδίκησης και, χωρίς πια να ξέρει τι κάνει, σαν μεθυσμένος, την πλησίασε και της χάρφωσε το μαχαίρι ίσα στην καρδιά, έτσι που αυτή δεν έβγαλε ούτε μια φωνή. Ύστερα με μια καταχθόνια, εγκληματική πονηριά τα ταχτοποίησε όλα έτσι που να στρέφει τις υπόνοιες ενάντια στους υπηρέτες: έκανε ακόμα και τη μικροπρέπεια να πάρει το πορτοφόλι της· πήρε τα κλειδιά κάτω απ' το μαξιλάρι της κι άνοιξε το κομό απ' όπου άρπαξε μερικά πράγματα, ακριβώς όπως θα 'κανε κι ένας αμόρφωτος υπηρέτης. Άφησε δηλαδή τα χρεώγραφα και τις ομολογίες και πήρε μονάχα τα μετρητά, πήρε και μερικά χρυσαφικά, τα πιο μεγάλα, αφήνοντας εκείνα που 'χαν δεκαπλάσια αξία μα ήταν μικρά. Πήρε

και μερικά άλλα για δικό του ενθύμιο, μα γι' αυτό θα μιλήσουμε αργότερα. Αφού τέλειωσε αυτή την τρομερή δουλειά, έφυγε απ' το σπίτι όπως είχε έρθει. Ούτε την άλλη μέρα, όταν μαθεύτηκε το έγκλημα, ούτε κι αργότερα δεν πέρασε από κανενός το νου να υποπτευθεί τον πραγματικό ένοχο! Γιατί δεν ήξερε κανένας ούτε και πως την αγαπούσε, γιατί πάντα του ήταν σιωπηλός και ερμητικός και δεν είχε ούτε ένα φίλο ν' ανοίξει την καρδιά του. Νόμιζαν πως είναι μονάχα γνώριμος της σκοτωμένης και μάλιστα όχι πολύ στενός, γιατί τις τελευταίες δυο βδομάδες δεν την είχε επισκεφτεί ούτε μια φορά. Υποπτεύθηκαν αμέσως τον δουλοπάροικο υπηρέτη της, τον Πιοτρ. Κι όλες οι ενδείξεις βρέθηκαν να 'ναι εναντίον του. Γιατί αυτός ήξερε — και η κυρία του δεν το 'κρυβε — πως θα τον έστελνε για φαντάρο μαζί με άλλους που 'χε υποχρέωση να δώσει απ' τους δουλοπάροικους της στο στρατό. Ήταν εξάλλου κι εργένης και κακής διαγωγής. Μια φορά, όντας μεθυσμένος σ' ένα καπηλειό, είχε πει πως θα τη σκότωνε. Και δυο μέρες πριν απ' το έγκλημα το 'χε σκάσει και ζούσε κάπου κρυμμένος στην πολιτεία. Την άλλη μέρα κιόλας τον βρήκανε στουπί στο μεθύσι να κοιτάται στο δρόμο, στην έξοδο της πολιτείας, μ' ένα μαχαίρι στην τσέπη. Η δεξιά του παλάμη ήταν ματωμένη. Αυτός βεβαίωνα πως είχε ανοίξει η μύτη του, μα δεν τον πίστεψαν. Οι καμαριέρες ομολόγησαν πως είχαν πάει στο γλέντι και πως η εξώπορτα είχε μείνει ανοιχτή ως την ώρα που γυρίσανε. Βρέθηκαν άλλες παρόμοιες ενδείξεις και συλλάβανε τον αθώο υπηρέτη. Άρχισε η δίκη μα αυτός έπεσε άρρωστος βαριά με πυρετό και σε μια βδομάδα πέθανε χωρίς να ξαναβρεί τις αισθήσεις του. Έτσι τέλειωσε η υπόθεση κι όλοι, οι δικαστές κι ο κόσμος, ήταν βέβαιοι πως ο ένοχος ήταν ο υπηρέτης. Από δω και ύστερα άρχισε η τιμωρία.

Ο μυστηριώδης επισκέπτης, που 'χε γίνει πια φίλος μου, μου εξομολογήθηκε πως στην αρχή δε βασανίστηκε καθόλου από τύψεις. Υπόφερε πολύ καιρό όχι για το έγκλημα μα μονάχα απ' τη λύπη του που σκότωσε την αγαπημένη γυναίκα, που αυτή δεν υπήρχε πια, που σκοτώνοντάς την σκότωσε ό,τι αγαπούσε ενώ η φωτιά του πάθους του εξακολουθούσε να τον καίει. Μα σχεδόν καθόλου δεν σκεφτόταν τότε για το αθώο χυμένο αίμα και για τον σκοτωμένο

άνθρωπο. Εξάλλου η σκέψη πως το θύμα του θα μπορούσε να ανήκει σ' έναν άλλον του φαινόταν αφόρητη και γι' αυτό για πολύ καιρό ήταν πεισμένος κατάβαθα πως δεν μπορούσε να κάνει και διαφορετικά. Στην αρχή τον βασάνισε κάπως η σύλληψη του υπηρέτη, μα η αρρώστια κι ο γρήγορος θάνατος του κρατούμενου τον ησυχάσανε. Γιατί ήταν φανερό (έτσι σκεφτόταν τότε) πως πέθανε όχι απ' τη φυλακή ή απ' το φόβο μα γιατί είχε κρυώσει και είχε αρπάξει εκείνη την αρρώστια τις μέρες ακριβώς που το 'χε σκάσει και κυλιόταν ολόκληρη νύχτα στουπί στο μεθύσι πάνω στο νοτισμένο χώμα. Τα λεφτά και τα πράγματα που 'χε κλέψει δεν τον τάραζαν και τόσο (έτσι σκεφτόταν αυτός) γιατί δεν είχε πρόθεση να κλέψει μα να στρέψει αλλού τις υπόνοιες. Το κλεμμένο ποσό ήταν ασήμαντο κι αυτός ύστερα από λίγο δώρησε όλο αυτό το ποσό και πολύ περισσότερα σ' ένα νοσοκομείο της πολιτείας μας που 'χε ιδρυθεί εκείνο τον καιρό. Το 'κανε επίτηδες για να ησυχάσει τη συνείδησή του σχετικά με την κλοπή και είναι αξιοσημείωτο πως για αρκετό καιρό έμεινε πραγματικά ήσυχος. (Αυτό μου το βεβαίωσε ο ίδιος). Ρίχτηκε τότε με μεγάλη ενεργητικότητα στην δουλειά. Ζήτησε μονάχος του απ' την υπηρεσία του να του αναθέσουν μια δύσκολη αποστολή που τον απορρόφησε δυο χρόνια κι έχοντας δυνατό χαρακτήρα ξεχνούσε σχεδόν αυτά που 'χαν γίνει. Κι όταν τα θυμόταν, προσπαθούσε να μην τα σκέφτεται καθόλου. Ρίχτηκε και στη φιλανθρωπία, έκανε πολλά καλά για την πολιτεία μας και πολλές δωρεές· έγινε γνωστός και στις πρωτεύουσες, στη Μόσχα και στην Πετρούπολη, τον εκλέξανε μάλιστα μέλος των εκεί φιλανθρωπικών σωματείων. Μα τέλος άρχισε να πέφτει σε βασανιστική συλλογή, τόσο που δεν μπορούσε να υποφέρει πια.

Τότε του άρεσε μια πολύ όμορφη και μυαλωμένη κοπέλα και την παντρεύτηκε βιαστικά, ελπίζοντας πως με το γάμο θα διαλύσει την αγωνία που δοκίμαζε στη μοναξιά του, πως παίρνοντας καινούργιο δρόμο και εκπληρώνοντας με ζήλο τα καθήκοντά του απένταντι στη γυναίκα και στα παιδιά του θα ξεχάσει οριστικά τα παλιά. Μα έγινε ακριβώς το αντίθετο από εκείνο που περίμενε. Απ' τον πρώτο κιόλας μήνα του γάμου, άρχισε να τον βασανίζει τούτη η αδιάκοπη σκέψη:

«Νά, μ' αγαπάει η γυναίκα μου, μα τι θα γινόταν αν τυχόν και μάθαινε;»

Όταν έμεινε έγκυος στο πρώτο παιδί και του το είπε, αυτός ξαφνικά ταραχτηκε:

«Δίνω ζωή, όμως εγώ ο ίδιος έχω αφαιρέσει τη ζωή ενός ανθρώπου».

Άρχισαν τα παιδιά:

«Με τι δικαίωμα μπορώ να τ' αγαπώ, να τα διδάσκω και να τ' ανατρέφω; Πώς μπορώ να τους μιλήσω για αρετή; Εγώ έχυσα αίμα».

Τα παιδιά μεγαλώνουν και γίνονται πολύ όμορφα, θέλει να τα χαϊδέψει.

«Κι όμως δεν μπορώ να κοιτάζω τ' αθώα, καθάρια τους πρόσωπα. Δεν τ' αξίζω.»

Τέλος, άρχισε να βλέπει μπροστά του την απειλητική και ζοφερή οπτασία της σκοτωμένης, της αδικοχαμένης νεανικής ζωής της, το αίμα που ζητούσε εκδίκηση. Άρχισε να βλέπει τρομερά όνειρα. Μα έχοντας δυνατή καρδιά υπόμεινε για πολύ καιρό αυτό το μαρτύριο:

«Θα τα εξαγοράσω όλα μ' αυτό μου το μυστικό μαρτύριο».

Μα και τούτη η ελπίδα ήταν μάταιη: όσο περνούσε ο καιρός τόσο το μαρτύριό του γινόταν μεγαλύτερο. Ο κόσμος άρχισε να τον εκτιμάει για την φιλανθρωπική του δράση, αν κι όλοι φοβόνταν τον αυστηρό και σκυθρωπό του χαρακτήρα, μα όσο πιο πολύ τον εκτιμούσαν τόσο περισσότερο του γινόταν αυτό ανυπόφορο. Μου εξομολογήθηκε πως άρχισε να σκέφτεται ν' αυτοκτονήσει. Μα αντί γι' αυτό καρφώθηκε στην καρδιά του μια άλλη σκέψη, μια σκέψη που στην αρχή την έβρισχε απραγματοποίητη κι ακαταλόγιστη μα που στο τέλος τόσο σφηνώθηκε στην καρδιά του που δεν μπορούσε πια να την αποσπάσει. Ονειρευόταν να κάνει τούτο: να βγεί μπροστά σ' όλο τον κόσμο και να πει σ' όλους πως είχε σκοτώσει. Κάπου τρία χρόνια έζησε μ' αυτή τη σκέψη, ονειρευόταν αυτή την πράξη με διάφορες μορφές. Τέλος, πίστεψε μ' όλη του την καρδιά πως ό-ταν θα ομολογήσει δημόσια το έγκλημα, θα θεραπεύσει και θα γαληνέψει την ψυχή του για πάντα. Μα όταν έφτασε να πιστέψει κάτι

τέτοιο ένιωσε φρίκη. Γιατί πώς να εκτελέσει την απόφασή του; Και ξαφνικά έγινε εκείνο το περιστατικό στη μονομαχία μου.

— Βλέποντας εσάς, τ' αποφάσισα.

Εγώ τον κοιτάζω καλά καλά.

— Μα πώς μπόρεσε, φώναξα σμίγοντας τα χέρια μου, ένα τόσο ασήμαντο περιστατικό να σας γεννήσει μια τόσο μεγάλη αποφασιστικότητα;

— Η αποφασιστικότητά μου γεννιόταν τρία ολόκληρα χρόνια, μου απαντάει, και η δική σας περίπτωση στάθηκε μονάχα μια αφορμή. Βλέποντας εσάς, κατηγόρησα τον εαυτό μου και σας ζήτησα, πρόφερε με κάποιαν αυστηρότητα μάλιστα.

— Μα δεν θα σας πιστέψει κανείς, παρατήρησα εγώ. Περάσανε δεκατέσσερα χρόνια.

— Έχω αποδείξεις μεγάλες. Θα τις παρουσιάσω.

Έκλαψα τότε και τον ασπάστηχα.

— Ένα πράγμα πέστε μου μονάχα, ένα μόνο! μου είπε (λες κι από μένα εξαρτιόνταν τώρα όλα): Η γυναίκα μου, τα παιδιά! Η γυναίκα ίσως και να πεθάνει απ' την λύπη της και τα παιδιά, αν και δε θα χάσουν τους τίτλους ευγενείας και τα χτήματα, θα μείνουν για πάντα τα παιδιά ενός κατεργίτη! Και η ανάμνηση, τι ανάμνηση θα μείνει στην καρδιά τους από μένα;

Εγώ σωπαίνω.

— Και να τους αποχωριστώ; Να τους αφήσω για πάντα; Γιατί θα πρέπει για πάντα, για πάντα να τους χάσω!

Κάθομαι γω και φιθυρίζω μέσα μου μια προσευχή. Τέλος σηκώθηκα. Ένωσα κάποιο φόβο.

— Λοιπόν; μου λέει και με κοιτάζει.

— Πηγαίνετε, του λέω, κι ομολογήστε το. Όλα θα περάσουν, μονάχα η αλήθεια θα μείνει. Τα παιδιά θα καταλάβουν, όταν θα μεγαλώσουν, πόσο τρανή αποφασιστικότητα υπήρχε στη μεγαλοφυχία σας.

Έφυγε τότε και φαινόταν πως πραγματικά είχε πάρει πια την απόφαση. Μα παρ' όλα αυτά εξακολουθούσε να 'ρχεται στο σπίτι μου δυο βδομάδες συνέχεια, κάθε βράδι· όλο ετοιμαζόταν, κι όλο δεν τα κατάφερνε να τ' αποφασίσει.

Καταβασάνισε την καρδιά μου. Μια ερχόταν αποφασισμένος κι έλεγε με συγκίνηση:

— Ξέρω πως θα κερδίσω τον Παράδεισο, θα τον κερδίσω μόλις ομολογήσω. Δεκατέσσερα χρόνια βρισκόμουν στην Κόλαση. Θέλω να τιμωρηθώ, θα δεχτώ τη δυστυχία και θ' αρχίσω να ζω. Με το φέμα μπορείς να διαβείς όλον τον κόσμο, μα να γυρίσεις πίσω δεν μπορείς. Τώρα όχι μονάχα τον πλησίον μου μα ούτε και τα παιδιά μου δεν τολμώ ν' αγαπήσω. Θεέ μου, ίσως τα παιδιά μου να καταλάβουν πόσο υπόφερα και να μη με καταδικάσουν! Δεν είναι μες στη δύναμη που βρίσκεται ο θεός, μα μέσα στην αλήθεια.

— Όλοι θα καταλάβουν τον άθλο σας, του λέω εγώ, κι αν όχι τώρα, θα τον καταλάβουν αργότερα, γιατί υπηρετήσατε την αλήθεια, την ανώτερη αλήθεια, όχι τη γήινη.

Έφευγε σάμπως ησυχασμένος, μα την άλλη μέρα ξαναρχόταν θυμωμένος, χλωμός και μιλούσε ειρωνικά:

— Κάθε φορά που μπαίνω στο δωμάτιό σας με κοιτάτε με περιέργεια: «Ακόμα», σα να μου λέτε, «δεν τ' ομολόγησες;» Περιμένετε, μη με καταφρονάτε και τόσο. Δεν είναι και τόσο εύκολο όσο σας φαίνεται. Ίσως να μην το κάνω και καθόλου. Δεν θα πάτε βέβαια να με καταγγείλετε τότε, ε;

Κι όμως εγώ όχι μονάχα δεν τον κοίταξα με περιέργεια μα φობόμουν να του ρίξω έστω και μια ματιά. Πολύ με βασάνιζαν όλα αυτά, αρρώστησα σχεδόν, και η ψυχή μου ήταν γεμάτη δάκρια. Έχασα και τον ύπνο μου ακόμα.

— Ερχομαι τώρα, εξακολουθεί αυτός, απ' τη γυναίκα μου. Το καταλαβαίνετε τάχα τι θα πει μια σύζυγος; Όταν έφευγα τα παιδάκια φώναζαν πίσω μου: «Στο καλό, μπαμπά, να γυρίσετε γρήγορα να διαβάσουμε μαζί τα *Παιδικά Αναγνώσματα*». Όχι, αυτό δεν το καταλαβαίνετε εσείς! Τ' αλλουνού τα βάσανα δε σε κάνουν πιο σοφό.

Τα μάτια του αστράφανε, τα χείλη του τρεμούλιασαν. Ξαφνικά χτύπησε τη γροθιά του στο τραπέζι τόσο που τα πράγματα, που ήταν εκεί πάνω, αναπήδησαν. Ήταν τόσο ήσυχος άνθρωπος, αυτό πρώτη φορά του συνέβαινε.

— Μα είναι ανάγκη τάχα; ξεφώνισε αυτός. Χρειάζεται μήπως; Κανένας δεν καταδικάστηκε, κανέναν δεν στείλανε στο κάτεργο ε-

ξαιτίας μου, ο υπηρέτης πέθανε γιατί αρρώστησε. Για το χυμένο αίμα αυτοτιμωρήθηκα. Μα κι ούτε θα με πιστέψουν, δε θα με πιστέψουν ό,τι αποδειξεις κι αν τους φέρω. Είναι ανάγκη να το πω; Είναι ανάγκη; Για το χυμένο αίμα είμαι έτοιμος να βασανίζομαι σ' όλη μου τη ζωή, μονάχα δε θέλω να καταστρέψω τη γυναίκα μου και τα παιδιά μου. Θα 'ταν δίκαιο τάχα να καταστραφούν κι αυτά μαζί μου; Μήπως τάχα κάνουμε λάθος; Ποια είναι η αλήθεια; Και θα την καταλάβουν άραγε αυτή την αλήθεια οι άνθρωποι, θα την εκτιμήσουν, θα την τιμήσουν;

«Θεέ μου!» σκέφτομαι εγώ. «Την εκτίμηση των ανθρώπων συλλογίζεται σε μια τέτοια στιγμή!»

Και τόσο πολύ τον λυπήθηκα που νομίζω πως θα δεχόμουν να μοιραστώ τα βάσανά του μόνο και μόνο για να τον ξαλαφρώσω. Τον βλέπω που με κοιτάζει μανιασμένος. Ένιωσα φρίκη γιατί κατάλαβα, όχι μονάχα με το νου μα και με την ψυχή μου, πόσο κοστίζει μια τέτοια απόφαση.

— Αποφασίστε την τύχη μου, αναφώνησε και πάλι αυτός.

— Πηγαίνετε κι ομολογήστε τα, του ψιθύρισα εγώ.

Έχασα σχεδόν τη φωνή μου μα του το ψιθύρισα σταθερά. Πήρα τότε απ' το τραπέζι το Ευαγγέλιο, μια ρούσικη μετάφραση, και του 'δειξα το κατά Ιωάννην, κεφάλαιο XII, εδάφιο 24:

«'Αμήν, ἀμήν, λέγω ὑμῖν, ἐάν μή ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσῶν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτός μόνος μένει· ἐάν δέ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει».

Αυτό το εδάφιο το είχα διαβάσει λίγο πριν έρθει εκείνος.

Το διάβασε:

— Σωστά, λέει, μα χαμογέλασε πικρά: Ναι, σ' αυτά τα βιβλία, λέει ύστερα από μικρή σιωπή, είναι καταπληκτικό τι μπορείς να συναντήσεις. Είναι εύκολο να τα χώνεις κάτω απ' τη μύτη του αλλουνού. Μα ποιος τα 'γραφε; Άνθρωπος τάχα;

— Το Άγιο Πνεύμα τα 'γραψε, του λέω.

— Εύκολο είναι να φλυαρεί κανείς, είπε και χαμογέλασε, μα τώρα σχεδόν με μίσος.

Πήρα ξανά το βιβλίο, τ' άνοιξα σ' άλλο μέρος και του 'δειξα

την επιστολή προς Εβραίους, κεφάλαιο Χ, εδάφιο 31. Αυτός διάβασε:

«Τρομερόν τό ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος».

Το διάβασε και πέταξε το βιβλίο τρέμοντας σύγχωρμος.

— Τρομερό αυτό το εδάφιο, μου λέει. Δεν μπορείς να πεις, πετυχημένα το διαλέξατε. Σηκώθηκε: Λοιπόν, λέει, χαίρετε, ίσως και να μην ξανάρθω πια... θα ιδωθούμε στον Παράδεισο. Ὡστε είναι δεκατέσσερα χρόνια που έχω «ἐμπέσει εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος». Ἐτσι λέγονται λοιπόν αυτά τα δεκατέσσερα χρόνια. Αύριο θα παρακαλέσω αυτά τα χέρια να μ' αφήσουν...

Ἦμουν έτοιμος να τον αγκαλιάσω και να τον ασπαστώ μα δεν τόλμησα, τόσο το πρόσωπό του ήταν παραμορφωμένο και το βλέμμα του βαρύ. Βγήκε.

«Θεέ μου», σκέφτηκα, «πού τραβάει αυτός ο άνθρωπος!»

Ἐπessa στα γόνατα μπροστά στα εικονίσματα κι έκλαψα γι' αυτόν στην Ὑπεραγία Θεοτόκο, τη βοηθό και την προστάτιδα. Πέρασε κάπου μισή ώρα που έμεινα γονατισμένος και προσευχόμενα με δάκρυα, και ήταν αργά, μεσάνυχτα σχεδόν. Τότε ξαφνικά ανοίγει η πόρτα και ξαναμπαίνει. Εγώ τα ἔχασα.

— Πού είχατε πάει λοιπόν; τον ρωτάω.

— Νομίζω, λέει, νομίζω πως κάτι ξέχασα... το μαντήλι μου, φαίνεται. Ε, κι αν δεν ξέχασα τίποτα, αφήστε με να κάτσω λίγο...

Κάθισε σε μια καρέκλα. Εγώ στεκόμουν όρθιος μπροστά του.

— Καθίστε, μου λέει, και σεις.

Κάθισα. Μείναμε έτσι κάπου δυο λεπτά, με κοίταζε επίμονα και ξαφνικά χαμογέλασε· αυτό το θυμόμουν πάντα, ύστερα σηκώθηκε, μ' έσφιξε στην αγκαλιά του και με φίλησε...

— Να θυμάσαι, μου λέει, πως ήρθα δω πέρα και για δεύτερη φορά. Αχούς; Να το θυμάσαι!

Πρώτη φορά μου μίλησε με το «συ». Κι έφυγε.

— Αύριο, σκέφτηκα εγώ.

Ἐτσι κι έγινε. Εκείνο το βράδι δεν το ἔξερα πως την άλλη μέρα είχε τα γενέθλιά του. Τις τελευταίες μέρες δεν έβγαινα απ' το σπίτι κι έτσι δεν μπορούσα από κανέναν να το μάθω. Κάθε τέτοια μέρα μαζεύονταν πάντα πολλοί γνωστοί στο σπίτι του, όλη η πολιτεία.

Έτσι έγινε και τώρα. Μετά το γεύμα σηκώθηκε, κρατώντας στα χέρια του ένα χαρτί, μιαν επίσημη αυτοκαταγγελία προς τις Αρχές. Κι επειδή όλες οι Αρχές ήταν εκεί διάβασε το έγγραφο σ' όλους. Ήταν μια λεπτομερέστατη περιγραφή του εγκλήματός του: «Αποβάλλω τον εαυτό μου απ' την κοινωνία των ανθρώπων σαν τέρας που είμαι. Ο Θεός με επισκέφτηκε», είπε τελειώνοντας. «Θέλω να υποστώ το μαρτύριο!» Έφερε αμέσως ύστερα κι αράδιασε στο τραπέζι όλα εκείνα που θα του χρειάζονταν για ν' αποδείξει την ενοχή του και που τα φύλαγε δεκατέσσερα χρόνια: τα χρυσαφικά της σκοτωμένης, που τα 'χε πάρει θέλοντας να στρέψει αλλού τις υπόνοιες, ένα μενταγιόν και το σταυρό που 'χε βγάλει απ' το λαιμό της —στο μενταγιόν ήταν το πορτραίτο του αρραβωνιαστικού της— το σημειωματάριό της και τέλος δυο γράμματα: το ένα του αρραβωνιαστικού της, όπου της έγραφε πως θα 'ρθει γρήγορα, και τ' άλλο το δικό της όπου του απαντούσε, το 'χε μισοτελειώσει και το 'χε αφήσει στο τραπεζάκι για να το στείλει την άλλη μέρα. Και τα δυο γράμματα τα 'χε πάρει τότε μαζί του. Γιατί; Και γιατί τα φύλαγε ύστερα από δεκατέσσερα ολάκερα χρόνια αντί να τα καταστρέψει σαν τεκμήρια που ήταν; Και νά τι έγινε τότε: όλοι απόρησαν και φρίξανε, μα κανείς δε θέλησε να τον πιστέψει, αν κι όλοι τον άκουσαν με μεγάλη περιέργεια. Μα νόμιζαν πως έχουν μπροστά τους έναν άρρωστο άνθρωπο και ύστερα από μερικές μέρες όλοι έμειναν σύμφωνοι πως ο καημένος είχε χάσει τα λογικά του. Οι Αρχές και το δικαστήριο δεν μπορούσαν να μη δώσουν συνέχεια στην υπόθεση μα σταμάτησαν κι αυτοί: αν και τα πράγματα και τα γράμματα που παρουσίασε γεννούσαν υπόνοιες, όμως έφτασαν στο συμπέρασμα πως κι αν ακόμα αυτά τ' αντικείμενα ήταν αυθεντικά και πάλι δε θα μπορούσε να στηριχθεί κατηγορία με βάση μονάχα αυτά. Μπορούσε εξάλλου όλα αυτά να του τα εμπιστεύτηκε η ίδια όταν ακόμα ζούσε, σαν γνωστός της που ήταν. Άκουσα πως η αυθεντικότητά τους πιστοποιήθηκε αργότερα απ' τις μαρτυρίες πολλών γνωστών και συγγενών της σκοτωμένης και πως γι' αυτό δεν μπορούσε να υπάρχει καμιά αμφιβολία. Μα δεν ήταν γραφτό να ξεκαθαριστεί αυτή η υπόθεση. Ύστερα από πέντε μέρες μάθανε όλοι πως ο δύστυχος αρρώστησε και πως η ζωή του βρίσκεται σε κίνδυνο. Δεν μπορώ να καταλάβω από τι αρρώ-

στησε. Λέγανε πως ήταν κάποια καρδιακή πάθηση, μα έγινε ακόμα γνωστό πως το επίσημο ιατρικό συμβούλιο, ύστερα απ' την επιμονή της γυναίκας του, εξέτασε τη διανοητική του κατάσταση κι έβγαλε το συμπέρασμα πως υπήρχε μια κάποια διατάραξη. Εγώ δεν μαρτύρησα τίποτα, αν κι όλοι με πίεζαν με ερωτήσεις, μα όταν ζήτησα να τον επισκεφτώ δε μ' αφήνανε για πολύ καιρό, και πιο πολύ απ' όλους η γυναίκα του:

— Εσείς, μου 'λεγε, τον κάνετε άνω κάτω. Ήταν και πρώτα σκυθρωπός μα τον τελευταίο χρόνο όλοι παρατηρούσαν πως ήταν εξαιρετικά ταραγμένος και φερόταν παράξενα κι εκείνην ακριβώς την εποχή φανήκατε και σεις και τον καταστρέψατε. Εσείς του πήρατε τα μυαλά με τα κηρύγματά σας, ένα μήνα ολόκληρο δεν έλειπε απ' το σπίτι σας.

Κι όχι μονάχα η γυναίκα του μα κι όλοι οι άλλοι στην πολιτεία ρίχτηκαν απάνω μου και με κατηγορούσαν.

— Εσείς φταίτε, μου λέγανε.

Όμως εγώ εξακολουθούσα να σωπαίνω, ευτυχισμένος μέσα μου να βλέπω να εκδηλώνεται η Θεία Χάρη σ' αυτόν τον άνθρωπο, που 'χε ορθωθεί ενάντια στον ίδιο τον εαυτό του και τον είχε έτσι τιμωρήσει. Όσο για την τρέλα του, δεν μπορούσα να το πιστέψω. Τέλος μ' αφήσανε να τον δω· το ζήτησε ο ίδιος επίμονα, για να μ' αποχαιρετήσει. Μπήκα μέσα και είδα πως όχι μονάχα οι μέρες μα και οι ώρες του ήταν μετρημένες. Ήταν αδύνατος, κίτρινος, τα χέρια του τρέμανε, πνιγόταν, μα το βλέμμα του ήταν τρυφερό και χαρωπό.

— Τετέλεσται! μου είπε. Καιρό τώρα θέλω να σε δω. Γιατί δεν ερχόσουν;

Δεν του είπα πως δεν μ' αφήνανε.

— Ο Θεός με λυπήθηκε και με φωνάζει κοντά του. Ξέρω πως πεθαίνω μα νιώθω χαρά και γαλήνη για πρώτη φορά ύστερα από τόσα χρόνια. Ένωσα με μιας στην ψυχή τον Παράδεισό μου μόλις έκανα αυτό που έπρεπε. Τώρα πια τολμάω ν' αγαπώ τα παιδιά μου και να τα φιλώ. Δεν με πιστεύουν, κανένας δε με πιστεύει, ούτε η γυναίκα μου, ούτε οι δικαστές μου. Και τα παιδιά μου ποτέ δε θα με πιστέψουν. Σ' αυτό βλέπω σίγουρα πως ο Θεός σπλαχνίστηκε τα παιδιά μου. Θα πεθάνω και τ' όνομά μου θα μένει γι' αυτούς

αηλίδωτο. Τώρα προαισθάνομαι το Θεό, η καρδιά μου είναι χαρούμενη σαν να βρίσκεται στον Παράδεισο... έκανα το καθήκον μου...

Δεν μπορεί να μιλήσει, πνίγεται, μου σφίγγει δυνατά το χέρι, με κοιτάζει με φλογισμένο βλέμμα. Μα δεν κουβεντιάσαμε πολύ, η γυναίκα του όλο κι έμπαινε στο δωμάτιο να δει τι γίνεται. Όμως πρόφτασε και μου φιθύρισε:

— Θυμάσαι που ξανάρθα τότε τα μεσάνυχτα; Και σου είπα να το θυμάσαι; Ξέρεις γιατί είχα έρθει; Για να σε σκοτώσω!

Εγώ ανατρίχιασα.

— Βγήκα τότε απ' το σπίτι σου και βρέθηκα στο σκοτάδι. Τριγύριζα στους δρόμους και πάλευα με τον εαυτό μου. Και ξαφνικά σε μίσησα τόσο που μου ήταν σχεδόν ανυπόφορο. «Αυτός», σκεφτόμουν, «είναι ο μόνος που με κρατάει σφιχτοδεμένο, είναι χριτής μου, δεν μπορώ πια ν' αποφύγω την αυριανή μου τιμωρία, γιατί αυτός όλα τα ξέρει». Όχι πως φοβόμουν ότι θα με καταδώσεις (αυτό ούτε καν το σκέφτηκα), μα είπα: «Πώς θα μπορέσω να τον αντικρύσω, αν δεν ομολογήσω;» Κι αν ακόμα βρισκόσουν πέρα από εννια βουνά, ζωντανός όμως, και πάλι θα μου ήταν ανυπόφορη η σκέψη πως ζεις και τα ξέρεις όλα, και με κρίνεις. Σε μίσησα, λες και συ ήσουν η αιτία για όλα και συ έφταιγες. Ξαναγύρισα τότε, θυμόμουν πως είχες στο τραπέζι σου ένα εγχειρίδιο. Κάθισα και σε παρακάλεσα και σένα να κάτσεις, κι ένα ολόκληρο λεπτό σκεφτόμουν. Αν σε σκότωνα, θα χανόμουν και γω μ' αυτό το φόνο, έστω κι αν δεν έλεγα τίποτα για το προηγούμενο έγκλημα. Μα αυτό δεν το σκεφτόμουν καθόλου κι ούτε ήθελα να το σκέφτομαι εκείνη τη στιγμή. Σε μισούσα μονάχα και ήθελα να εκδικηθώ για όλα. Μα ο Κύριος νίκησε το Διάβολο στην καρδιά μου. Μάθε ωστόσο πως ποτέ δε βρέθηκες τόσο κοντά στο θάνατο.

Ύστερα από μια βδομάδα πέθανε. Όλη η πολιτεία συνόδεψε το φέρετρό του. Ο ιερέας της Μητρόπολης έβγαλε έναν συγκινητικό λόγο. Κλαίγανε για την τρομερή αρρώστια που έκοψε το νήμα της ζωής του. Μα όλη η πολιτεία άρχισε να μ' εχθρεύεται μετά την κηδεία, τόσο που πάφανε να με δέχονται. Είναι αλήθεια πως μερικοί, στην αρχή λίγοι και σιγά σιγά όλο και περισσότεροι, άρχισαν να πιστεύουν πως μου είχε πει την αλήθεια και μ' επισκέφτονταν πολλές φο-

ρές και με ρωτούσαν με μεγάλη περιέργεια και χαρά: Γιατί του αρέσει του ανθρώπου να βλέπει να ταπεινώνεται και να ντροπιάζεται ένας που περνούσε γι' αναμάρτητος. Μα εγώ δεν είπα τίποτα και σε λίγο έφυγα εντελώς απ' την πολιτεία και σε πέντε μήνες ο Κύριος ο Θεός μου μ' αξίωσε ν' ακολουθήσω τον σίγουρο κι αγιασμένο δρόμο και ευλόγησα το αόρατο χέρι που μου 'χε τόσο καθαρά υποδείξει αυτό το δρόμο. Όσο για τον πολυβασανισμένο δούλο του Θεού Μιχαήλ, τον θυμάμαι κάθε μέρα στις προσευχές μου ως τώρα.

Απ' τις Ομιλίες και τις Διδαχές του Στάρετς Ζωσιμά

ε) Περί του Ρώσου μοναχού και της σημασίας του

ΠΑΤΕΡΕΣ και δάσκαλοί μου, τι είναι ο καλόγερος; Οι μορφωμένοι άνθρωποι του καιρού μας προφέρουν τούτη τη λέξη κοροϊδευτικά και είναι πολλοί που τη λένε και σαν βρισιά ακόμα. Κι όσο περνάει ο καιρός τόσο και χειροτερεύει η κατάσταση. Είναι αλήθεια, αλλοίμονο, είναι αλήθεια, πως κι ανάμεσα στους καλόγερους υπάρχουν πολλοί οκνηροί, δούλοι της σαρκός, φιλήδονοι, αναιδείς, αλήτες. Αυτούς παίρνουν σαν επιχείρημα οι μορφωμένοι κοσμικοί:

— Εσείς, μας λένε, είστε οκνηρά και άχρηστα μέλη της κοινωνίας, ζείτε με τον ξένο μόχθο, είσαστε όλοι σας αδιάντροποι ζητιάνοι.

Όμως πόσοι είναι οι ταπεινοί και οι πράοι που θέλουν ν' απομονωθούν και να προσευχηθούν φλογερά στην ησυχία τους; Αυτούς τους θυμούνται πολύ λίγο, τους αποσιωπούν μάλιστα και θ' απορούσαν πολύ αν τους έλεγα πως αυτοί οι πράοι που λαχτάρησαν ν' απομονωθούν για να προσευχηθούν, ίσως να σώσουν για μια ακόμα φορά τη ρούσικη γη! Γιατί στ' αλήθεια αυτοί είναι έτοιμοι κάθε στιγμή για το πλήρωμα του χρόνου. Φυλάνε προσωρινά στην απομόνωσή τους με ευσέβεια την αναλλοίωτη εικόνα του Χριστού σ' όλη την αγνότητα της θεϊκής αλήθειας Του, όπως τους την παράδωσαν οι Πατέρες της Εκκλησίας, οι Απόστολοι και οι Μάρτυρες, κι όταν θα χρειαστεί θα την υψώσουν στον κόσμο που η πίστη του έχει κλονι-

στεί. Αυτό είναι μια μεγάλη ιδέα. Τούτο το άστρο θα λάμψει απ' την ανατολή.

Αυτά σκέφτομαι για τον καλόγερο. Μήπως είναι ψευδές; Μήπως είναι υπεροπτικό; Κοιτάξτε τους κοσμικούς, όλον αυτό τον κόσμο που υψώνεται αλαζονικά πάνω απ' το λαό του Θεού. Δε διαστρέβλωσαν τάχα την μορφή του Θεού και την αλήθεια Του; Έχουν την επιστήμη τους. Μα η επιστήμη μπορεί να εξετάσει μονάχα εκείνα που γίνονται αντιληπτά με τις αισθήσεις. Ο ψυχικός κόσμος, δηλαδή το ανώτερο μισό της ανθρώπινης ύπαρξης, έχει τέλεια εξοστραχιστεί, αποδιώχτηκε με αλαλαγμούς θριάμβου, ακόμα και με μίσος. Ο κόσμος διακήρυξε την ελευθερία, τον τελευταίο καιρό ιδιαίτερα, και τι έγινε λοιπόν με τούτη την ελευθερία τους; Σκλαβιά μονάχα και αυτοκτονία! Γιατί οι κοσμικοί λένε:

— Έχεις ανάγκες και πρέπει να τις ικανοποιήσεις. Γιατί έχεις τα ίδια δικαιώματα που έχουν και οι πιο εξέχοντες και οι πιο πλούσιοι. Μη φοβάσαι να τις ικανοποιείς, απεναντίας πρέπει να πολλαπλασιάσεις τις ανάγκες σου.

Αυτό είναι το σημερινό δόγμα του κόσμου. Νομίζουν πως αυτό θα πει ελευθερία. Μα τι προκύπτει απ' αυτό το δικαίωμα της αύξησης των αναγκών; Στους πλούσιους η απομόνωση και η πνευματική αυτοκτονία, στους φτωχούς ο φθόνος κι ο φόνος· γιατί δικαιώματα βέβαια τους δώσανε μα δεν τους δείξανε ακόμα τον τρόπο να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους. Λένε πως ο κόσμος συνενώνεται όλο και πιο πολύ, συγχωνεύεται σε μιαν αδελφότητα, γιατί συντομεύονται οι αποστάσεις, και οι σχέψεις μεταφέρονται με τον αέρα. Αλλοίμονο. Μην πιστεύετε σε μια τέτοια συνένωση των ανθρώπων. Έχοντας την αντίληψη πως ελευθερία είναι η αύξηση και η γρήγορη, ικανοποίηση των αναγκών, διαστρεβλώνουν τη φύση τους, γιατί αποχτούν πολλές άσκοπες κι ανόητες επιθυμίες και συνήθειες. Ζούνε για να ζηλεύουν ο ένας τον άλλον, για τις σωματικές απολαύσεις και τις επιδείξεις. Θεωρούν τα γεύματα, τ' αμάξια, τους βαθμούς, τους δούλους-υπηρέτες, τόσο απαραίτητα που είναι έτοιμοι να θυσιάσουν γι' αυτά τη ζωή τους, την τιμή τους και την αγάπη προς τον πλησίον τους. Κι όταν δεν μπορούν να χορέσουν αυτές τις επιθυμίες τους, αυτοκτονούν. Όσοι δεν είναι πολύ πλούσιοι, κάνουν τα

ίδια. Οι φτωχοί ξεχνούν το ανικανοποίητο και τη ζήλια τους με το κρασί. Μα σύντομα αντί για κρασί θα μεθύσουν με αίμα. Εκεί τους οδηγούν. Και σας ρωτάω λοιπόν: Είναι ελεύθερος ένας τέτοιος άνθρωπος; Γνώρισα έναν «αγωνιστή της ιδέας» που μου διηγόταν ο ίδιος πως όταν του στέρησαν στη φυλακή τον καπνό, τόσο τον βασάνισε τούτη η στέρηση που λίγο έλλειψε να πάει και να προδώσει την «ιδέα» του, μόνο και μόνο για λίγο καπνό. Κι ένας τέτοιος άνθρωπος να σου λέει:

— Αγωνίζομαι για την ανθρωπότητα.

Μα πού μπορεί να φτάσει ένας άνθρωπος σαν κι αυτόν; Και για τι είναι ικανός; Για μια σύντομη προσπάθεια ίσως, μα για πολύ καιρό δε θ' αντέξει. Και δεν είναι καθόλου παράξενο που, αντί να κατακτήσουν την ελευθερία, πέσανε στη σκλαβιά κι αντί να εξυπηρετήσουν την αδερφική αγάπη και τη συνένωση των ανθρώπων, πέσανε απεναντίας στην ανθένωση και στην απομόνωση, όπως μου 'λεγε στα νιάτα μου ο μυστηριώδης επισκέπτης και δάσκαλός μου. Γι' αυτό και σβήνει όλο και περισσότερο στον κόσμο η ιδέα για την εξυπηρέτηση της ανθρωπότητας, για την αδελφосύνη και την ακεραιότητα των ανθρώπων. Όποιος ακούει αυτή την ιδέα, την κοροϊδεύει, γιατί πώς μπορεί ο άνθρωπος να απαρνηθεί τις συνήθειές του, πού θα τραβήξει αυτός ο σκλάβος που 'χει τόσο συνηθίσει να ικανοποιεί τις αναρίθμητες ανάγκες του, που αυτός μονάχος του τις έχει εφεύρει; Αυτός έχει απομονωθεί και δεν τον νοιάζει καθόλου για το σύνολο. Και τι καταφέρανε; Μάζεψαν περισσότερα πλούτη, μα η χαρά τους λιγόστεψε.

Ο μοναστικός δρόμος είναι εντελώς διαφορετικός. Κοροϊδεύουν την υποταγή, τη νηστεία και την προσευχή κι όμως αυτός είναι ο μοναδικός δρόμος για να πετύχει κανείς την πραγματική, την αληθινή ελευθερία: ξεριζώνω από μέσα μου τις περιττές κι άχρηστες ανάγκες, δαμάζω τον εγωισμό και την περηφάνεια μου με την υπακοή και φτάνω έτσι, με τη βοήθεια του Θεού, στην ελευθερία του πνεύματος και μαζί στην πνευματική χαρά! Ποιος απ' αυτούς λοιπόν είναι ο πιο ικανός να κηρύξει μια μεγάλη ιδέα και να την υπηρετήσει; Ο απομονωμένος πλούσιος ή ο απελευθερωμένος απ' την τυραννία

των πραγμάτων και των συνηθειών; Κατακρίνουν τον καλόγερο για την απομόνωσή του.

— Απομονώνεσαι μέσα στο μοναστήρι για να σώσεις την ψυχή σου και ξεχνάς πως πρέπει να υπηρετήσεις σαν αδερφός την ανθρωπότητα.

Μα ας δούμε: Ποιος δείχνει περισσότερη αδερφική αγάπη; Γιατί δεν είμαστε εμείς οι απομονωμένοι μα εκείνοι, μονάχα που δεν το βλέπουν. Από μας, απ' τα μοναστήρια, βγαίνουν απ' τα παλιά ακόμα χρόνια, οι λαϊκοί ηγέτες. Γιατί να μην υπάρξουν και τώρα; Τούτοι οι ίδιοι ταπεινοί και πράοι νηστευτές και σιωπητές θα ξεσηκωθούν και θα εργασθούν για τη μεγάλη υπόθεση. Απ' το λαό θα έρθει η σωτηρία της Ρωσίας. Και το ρούσικο μοναστήρι ήταν πάντα μαζί με το λαό. Αν ο λαός βρίσκεται σ' απομόνωση, θα πει πως και μεις είμαστε απομονωμένοι. Ο λαός πιστεύει με το δικό μας τρόπο. Ένας άθεος ηγέτης δε θα καταφέρει να κάνει τίποτα στη Ρωσία, έστω κι αν έχει ειλικρινή καρδιά και σπουδαίο μυαλό. Αυτό να το θυμάστε. Ο λαός θ' αντιμετωπίσει τον αθεϊστή και θα τον νικήσει και θα γίνει η ενιαία ορθόδοξη Ρωσία. Φροντίζετε λοιπόν το λαό και διαφυλάξτε αμόλυντη την καρδιά του. Μορφώστε τον εν σιωπή. Αυτός θα 'ναι ο μοναστικός σας άθλος. Γιατί αυτός ο λαός είναι θεοφόρος.

στ) Ολίγα περί κυρίων και δούλων

και περί του αν οι δούλοι δύνανται να καταστώσιν

οι μεν δια τους δε αδελφοί εν πνεύματι

Θεέ μου! Κι ο λαός είναι αμαρτωλός. Ποιος λέει όχι. Η διαφθορά μεγαλώνει μέρα με τη μέρα και προέρχεται εκ των άνω. Η απομόνωση εμφανίζεται και μέσα στο λαό: οι κουλάχοι και οι τοκογλύφοι πληθαίνουν. Ο έμπορος πασχίζει όλο και περισσότερο ν' αποχτήσει τιμές, προσπαθεί να δείξει πως είναι μορφωμένος χωρίς να 'χει καμιά μόρφωση, και για να το καταφέρει αυτό περιφρονεί τις παλιές συνήθειες, απαρνιέται και την πίστη των πατέρων του ακόμα. Πάει και κάνει επισκέψεις στους πρίγκηπες, όμως αυτός δεν είναι παρά ένας μουζίκος που 'χει διαφθαρεί. Ο λαός σάπισε απ' το μεθύσι και

δεν μπορεί να το παρατήσει. Και πόσο άγρια φέρεται στην οικογένεια, στη γυναίκα του, ακόμα και στα παιδιά του. Κι όλα αυτά γιατί πίνει. Είδα στα εργοστάσια να δουλεύουν εννιάχρονα παιδιά: αδύνατα, αρρωστιάρικα, χαμπουριασμένα, που πρόφτασαν κιόλας να διαφθαρούν. Όλη τη μέρα του Θεού δουλεύουν μέσα στις πνιχτικές αίθουσες, μέσα στο θόρυβο της μηχανής, ακούν βρισιές κι ακόλαστα λόγια και πίνουν βότκα. Πάντα βότκα. Αυτό χρειάζεται τάχα η ψυχή ενός τόσο μικρού παιδιού; Του χρειάζεται ο ήλιος, τα παιδικά παιχνίδια, το φωτεινό παράδειγμα και μια στάλα αγάπη. Δεν πρέπει να εξακολουθήσει αυτό, καλόγεροι, δεν πρέπει να συνεχιστεί ο βασανισμός των παιδιών!

Σηκωθείτε και διδάξτε το αυτό. Γρήγορα, όσο μπορείτε πιο γρήγορα. Μα ο Θεός θα σώσει τη Ρωσία, γιατί αν κι ο λαός είναι διεφθαρμένος και δεν μπορεί πια ν' απαρνηθεί τη βρωμερή αμαρτία του, ξέρει πως αυτή την αμαρτία την έχει καταραστεί ο Θεός και πως κάνει άσχημα αμαρτάνοντας. Θα πει λοιπόν πως ο λαός μας πιστεύει ακόμα στην αλήθεια, παραδέχεται το Θεό και κλαίει για τα κρίματά του. Αυτό δεν γίνεται με τους μορφωμένους. Αυτοί, έχοντας για βάση την επιστήμη, θέλουν να πετύχουν την κοινωνική δικαιοσύνη μονάχα με το λογικό τους, αγνοώντας το Χριστό κι έχουν διακηρύξει πια πως δεν υπάρχει ούτε έγκλημα ούτε αμάρτημα. Με τον τρόπο που σκέφτονται, έχουν δίκιο: γιατί, μια και δεν έχεις Θεό, τότε τι νόημα μπορεί να 'χει το έγκλημα; Στην Ευρώπη ο λαός ξεσηκώνεται και βιαιοπραγεί κιόλας ενάντια στους πλούσιους και οι λαϊκοί ηγέτες τον οδηγούν σ' αιματηρές συγκρούσεις και του μαθαίνουν πως το μίσος του είναι δίκαιο. Μα «είναι καταραμένο το μίσος τους γιατί είναι σκληρό». Όμως τη Ρωσία θα τη σώσει ο Κύριος, όπως την έσωσε κιόλας πολλές φορές. Η σωτηρία θα 'ρθει απ' το λαό, απ' την πίστη του, και την ταπεινοφροσύνη του. Πατέρες και δάσκαλοι, διαφυλάξτε την πίστη του λαού γιατί όλα αυτά δεν είναι όνειρο: όλη μου τη ζωή απορούσα με τη μεγάλη αξιοπρέπεια που 'χει ο λαός μας, μια αξιοπρέπεια ωραία κι αληθινή, την είδα με τα μάτια μου, μπορώ να το μαρτυρήσω, την έβλεπα κι απορούσα, την έβλεπα παρ' όλο το έρεβος, τη βρωμιά και τη φτώχεια του λαού μας. Δεν έχει κανένα ραγιαδισμό κι ας πέρασε δυο αιώνες σκλαβιάς. Έχει ύφος

ελεύθερο και φέρεται σαν ελεύθερος, χωρίς όμως να προσβάλλει κανέναν. Δεν είναι ούτε εκδικητικός ούτε φθονερός.

— Είσαι φημισμένος, είσαι πλούσιος, είσαι έξυπνος, έχεις ταλέντο· χαλάλι σου, ας σ' ευλογεί ο Θεός. Σε τιμώ, μα ξέρω πως και γω άνθρωπος είμαι. Και μονάχα το γεγονός ότι σε τιμώ χωρίς φθόνο, αποδείχνει την αξιοπρέπειά μου.

Αλήθεια σας λέω, αν δεν το λένε αυτό (γιατί δεν ξέρουν ακόμα να το πουν), όμως έτσι συμπεριφέρονται, το είδα και το δοκίμασα ο ίδιος. Και (τό πιστεύετε τάχα;) όσο πιο φτωχός και ταπεινός είναι ο Ρώσος, τόσο περισσότερη απ' αυτή την αξιοπρεπή αλήθεια έχει μέσα του, γιατί οι κουλάχοι και οι τοκογλύφοι έχουν κιόλας διαφθαρεί οι περισσότεροι και σ' αυτό φταίμε εμείς που ολιγωρήσαμε και δεν το προσέξαμε! Μα ο Θεός θα σώσει τους ανθρώπους του γιατί η Ρωσία είναι μεγάλη με την ταπεινοφροσύνη. Ονειρεύομαι να δω και σχεδόν βλέπω πια το μέλλον μας: γιατί θα γίνει έτσι· ακόμα κι ο πιο διεφθαρμένος πλούσιός μας θα ντραπεί τέλος για τα πλούτη του μπροστά στον φτωχό και τότε ο φτωχός, βλέποντας αυτή την ταπεινοφροσύνη του, θα τον καταλάβει και θα υποχωρήσει μπροστά του και θ' απαντήσει με χαρά και τρυφερότητα στην ευγενική του ντροπή. Να 'στε βέβαιοι πως αυτό θα συμβεί στο τέλος: για κει τραβάμε.. Η ισότητα βρίσκεται μονάχα στην πνευματική αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Κι αυτό θα το καταλάβουν μονάχα εδώ σε μας. Όταν όλοι θα γίνουν αδέρφια, θα θεμελιωθεί και η αδερφοσύνη, και πριν απ' την αδερφοσύνη ποτέ δε θα μπορέσουν να μοιράσουν τ' αγαθά τους. Εμείς φυλάμε την εικόνα του Χριστού, που θα λάμψει σαν πολύτιμο διαμάντι σ' όλο τον κόσμο... Γέννοιτο, γέννοιτο!

Πατέρες και δάσκαλοι, μια φορά μου συνέβη κάτι πολύ συγκινητικό. Στις οδοιπορίες μου συνάντησα μια φορά στην πολιτεία Κ. την παλιά μου ορντινάντσα, τον Αθανάση. Είχαν περάσει οχτώ χρόνια από τότε που χωρίσαμε. Με είδε τυχαία στην αγορά, με γνώρισε, έτρεξε κοντά μου και, Θεέ μου, πόσο χάρηκε!

— Πατερούλή μου, αφέντη μου, εσείς είσαστε τάχα; Μπας και με γελούν τα μάτια μου;

Με πήγε σπίτι του. Είχε τελειώσει πια τη θητεία του, είχε πα-

ντρευτεί, είχε και δυο μικρά παιδάκια. Ζούσε κάνοντας μικρεμπόριο, είχε έναν πάγκο στην αγορά. Το δωμάτιό του ήταν φτωχικό μα καλοσυγυρισμένο, χαρωπό. Μ' έβαλε να κάτσω, άναψε το σαμολάρι, έστειλε να φωνάξουν την γυναίκα του, λες κι ο ερχομός μου ήταν μια γιορτή γι' αυτόν. Έφερε κοντά μου τα παιδιά:

— Ευλογήστε τα, πατερούλη.

— Αξίζω τάχα να τα ευλογήσω; του απαντάω εγώ. Εγώ είμαι ένας απλός και ταπεινός καλόγερος· θα προσευχηθώ γι' αυτά στο Θεό. Όσο για σένα, Αθανάση Παύλοβιτς, κάθε μέρα παρακαλώ το Θεό, από τότε ακόμα, γιατί συ ήσουν η αιτία να γίνουν όσα γίνανε.

Και του το εξήγησα όπως μπορούσα. Αυτός με κοιτάει και δεν μπορεί να το φανταστεί πως εγώ, ο αφέντης του ο αξιωματούχος, κάθονται τώρα έτσι μπροστά του με τέτοιο ρούχο: έκλαψε μάλιστα.

— Γιατί κλαις λοιπόν, αξέχαστέ μου άνθρωπε; του λέω εγώ. Καλύτερα άσε την ψυχή σου να χαρεί για μένα, καλέ μου, γιατί ο δρόμος μου είναι γεμάτος χαρά και φως.

Δε μιλούσε πολύ, μονάχα αναστέναζε και κουνούσε συγκινημένος το κεφάλι του.

— Και πού είναι τα πλούτη σας; με ρωτάει.

Του απαντάω:

— Τα 'δωσα στο μοναστήρι. Εκεί έχουμε κοινόβιο.

Μετά το τσάι άρχισα να τους αποχαιρετώ και ξαφνικά μου 'δωσε μισό ρούβλι δωρεά για το μοναστήρι, κι άλλο μισό μου το 'βαλε βιαστικά στο χέρι:

— Αυτό είναι για σας, μου λέει. Τώρα που περιοδεύετε ίσως να σας χρειαστεί, πατερούλη.

Πήρα το μισό του ρούβλι, υποκλίθηκα σ' αυτόν και στη γυναίκα του κι έφυγα χαρούμενος. Στο δρόμο σκεφτόμουν: Τώρα και οι δυο μας, αυτός στο σπίτι του και γω στο δρόμο, αναστενάζουμε, μα χαμογελάμε χαρούμενα και η καρδιά μας είναι εύθυμη, κουνάμε το κεφάλι καθώς θυμόμαστε πως θέλησε ο Θεός και συναντηθήκαμε. Από τότε ποτέ πια δεν τον ξανάδα. Ήμουν αφέντης του κι αυτός δούλος μου, μα τώρα, όταν φιληθήκαμε με αγάπη και με πνευματική κατάνυξη, συντελέστηκε ανάμεσά μας η μεγάλη ανθρώπινη αδερφοσύνη. Σκέφτηκα πολύ πάνω σ' αυτό και τώρα συλλογίζομαι

τούτο: Γιατί να 'ναι ασύλληπτο το ότι αυτή η μεγάλη κι απλόφυχη συνένωση θα πραγματοποιηθεί στον καιρό της ανάμεσα σ' όλους τους ανθρώπους της Ρωσίας μας; Πιστεύω πως θα γίνει αυτό και δε θ' αργήσει.

Για τους δούλους θα προσθέσω και τα παρακάτω. 'Όταν ήμουν νέος, θύμωνα πολλές φορές με τους υπηρέτες:

— Η μαγείρισσα σέρβιρε πολύ ζεστό το φαΐ, η ορντινάντσα δεν καθάρισε καλά τα ρούχα.

Μα με φωτίσε τότε ξαφνικά η σκέψη του αγαπητού μου αδερφού, που την άκουσα απ' τον ίδιο όταν ακόμα ήμουν παιδί:

— Το αξίζω τάχα να με υπηρετεί ένας άλλος και γω να τον κακομεταχειρίζομαι, γιατί είναι φτωχός κι αμόρφωτος;

Κι απόρησα τότε πόσο αργά μας έρχονται στο νου μερικά πράγματα που είναι τόσο απλά και καθαρά. Οι λαϊκοί είναι αδύνατο να ζήσουν χωρίς υπηρέτη, μα εσύ κάνε να γίνει ο υπηρέτης σου πιο ελεύθερος πνευματικά απ' ό,τι θα 'ταν αν δεν ήταν υπηρέτης. Και γιατί να μην μπορέσω να γίνω υπηρέτης του υπηρέτη μου, με τρόπο μάλιστα που να το βλέπει κι αυτός, χωρίς όμως καμιά περηφάνεια από μέρους μου και χωρίς καμιά δυσπιστία από μέρους του; Γιατί να μη γίνει ο υπηρέτης μου κάτι σαν συγγενής μου, τόσο που να τον πάρω κι αυτόν μέσα στην οικογένειά μου κι αυτό να μου δώσει χαρά; Ακόμα και τώρα μπορεί να γίνει κάτι τέτοιο και θα χρησιμεύσει για βάση της μελλοντικής υπέροχης συνένωσης των ανθρώπων, όταν δε θα ζητάει πια ο άνθρωπος να βρει υπηρέτες ή να μεταβάλει σε δούλους τους ομοίους του, όπως γίνεται τώρα, μα απεναντίας θα θελήσει να γίνει ο ίδιος υπηρέτης όλων, όπως λέει και το *Ευαγγέλιο*. Και είναι δυνατόν να 'ναι όνειρο το να πιστεύουμε πως ο άνθρωπος στο τέλος θα βρεί τη χαρά αποκλειστικά σε έργα ευσπλαχνίας και διδασχής κι όχι, όπως στις μέρες μας, μέσα στις σκληρές απολαύσεις της απληστίας, της ακολασίας, της αλαζονείας, της καυχησιολογίας και του φθονερού θριάμβου του ενός πάνω στον άλλον; Είμαι βέβαιος πως αυτό δεν είναι όνειρο, μα θα γίνει γρήγορα. Μας ειρωνεύονται και μας ρωτάνε:

— Πότε θα 'ρθει λοιπόν αυτή η εποχή; Και θα 'ρθει τάχα ποτέ; Η γνώμη μου είναι πως με τη βοήθεια του Χριστού θα επιτελέ-

σουμε αυτό το μεγάλο έργο. Μήπως λίγες ιδέες φάνηκαν στον κόσμο, στην ιστορία της ανθρωπότητας, που μόλις πριν από δέκα χρόνια ούτε να τις φανταστεί δεν μπορούσε κανείς και που παρουσιάζονταν ξαφνικά όταν ερχόταν η μυστική τους ώρα και διαδίδονταν σ' όλη τη γη; Έτσι θα συμβεί και στον τόπο μας, ο λαός μας θα φωτίσει ολάκερο τον κόσμο και όλοι θα πουν:

«Ο λίθος, τόν όποϊον άπέρριψαν οί οίκοδόμοι, κατέστη ό άκρογωνιαίος λίθος του οίκοδομήματος».

Θα μπορούσαμε να ρωτήσουμε εκείνους που μας χλευάζουν:

— Λέτε πως εμείς ονειροπολούμε. Μα εσείς πότε θα χτίσετε το οικοδομήμά σας και πότε θα οργανωθείτε δίκαια μονάχα με το λογικό σας, δίχως το Χριστό;

Γιατί τούτοι, αν και βεβαιώνουν πως παλεύουν για τη συνένωση, στην πραγματικότητα αυτό το πιστεύουν μονάχα οι πιο αφελείς απ' αυτούς, τόσο που είναι ν' απορεί κανείς με την αφελεία τους. Μα την αλήθεια, αυτοί έχουν περισσότερο ονειροπόλα φαντασία από μας. Σκέφτονται να τα κανονίσουν όλα δίκαια μα, απορρίπτοντας το Χριστό, στο τέλος θα πλημμυρίσουν τον κόσμο με αίμα. Γιατί το αίμα ζητάει αίμα. Μάχαιραν έδωσες, μάχαιραν θα λάβεις. Και, αν δεν υπήρχε η υπόσχεση του Χριστού, θα εξολοθρευόνταν μεταξύ τους ως τους τελευταίους δυο ανθρώπους επί της γης. Μα κι αυτοί οι τελευταίοι δε θα κατάφερναν να συγκρατήσουν την περηφάνεια τους κι ο τελευταίος θα σκότωνε τον προτελευταίο και ύστερα και τον εαυτό του. Και θα γινόταν αυτό αν δεν είχε υποσχεθεί ο Χριστός πως θ' αποφευχθεί κάτι τέτοιο για χάρη των πράων και των ταπεινών. Αρχίσα τότε, με τη στολή του αξιωματικού ακόμα, μετά την μονομαχία μου, να μιλάω για τους υπηρέτες και θυμάμαι πως όλοι απορούσαν μαζί μου:

— Τι θέλετε λοιπόν; μου λέγανε. Να βάλουμε τον υπηρέτη να κάτσει στο ντιβάνι και να του σερβίρουμε τσάι;

Και τότε εγώ τους απαντούσα:

— Γιατί όχι κι αυτό; Έστω κι αν θα γίνεται αραιά και πού.

Όλοι τότε γελάσανε. Η ερώτησή τους ήταν ελαφρόμυαλη και η απάντησή μου όχι και πολύ ξεκάθαρη, μα νομίζω πως έκρυβε μέσα της κάποια αλήθεια.

ζ) *Περί προσευχής, αγάπης
και επαφής μετ' άλλων κόσμων*

Νέε, μην ξεχνάς την προσευχή σου· σε κάθε σου προσευχή, αν είναι ειλικρινής, θα προβάλλει ένα καινούργιο αίσθημα και μέσα σ' αυτό μια καινούργια σκέψη, που άλλοτε την αγνοούσες και που θα σου δώσει καινούργιο θάρρος. Και θα καταλάβεις πως η προσευχή είναι διαπαιδαγώγηση.

Να θυμάσαι και τούτο ακόμα: Κάθε μέρα και κάθε φορά που θα μπορείς, να επαναλαμβάνεις μέσα σου:

«Κύριε, έλέησον όσους ένεφανίσθησαν σήμεραν ενώπιόν Σου».

Γιατί την κάθε ώρα και την κάθε στιγμή χιλιάδες άνθρωποι τελειώνουν τη ζωή τους σ' αυτή τη γη και οι ψυχές τους παρουσιάζονται ενώπιον του Θεού. Και είναι πολλοί αυτοί που έφυγαν απ' τη γη έρημοι, δίχως να το ξέρει κανείς, μες στη θλίψη και στον πόνο με τη σκέψη πως κανένας δε θα βρεθεί να τους λυπηθεί και πως κανένας δε θα ξέρει αν ζήσανε ή όχι. Και νά που η προσευχή σου υπέρ αναπαύσεώς τους, απ' την άλλη άκρη του κόσμου θα φτάσει στο Θεό, έστω κι αν σου ήταν ολότελα άγνωστοι.

Πόσο θα χαρεί η ψυχή τους που στάθηκε τρομαγμένη μπροστά στον Κύριο, όταν θα νιώσει εκείνη τη στιγμή πως υπάρχει ένας άνθρωπος που προσεύχεται γι' αυτούς, πως έμεινε στη γη μια ανθρωπινή ύπαρξη που τους αγαπάει. Μα κι ο Θεός θα τους ευπλαχυνιστεί περισσότερο, γιατί αφού εσύ τους λυπήθηκες, πόσο μάλλον ο Θεός που η ευπλαχνία και η αγάπη του είναι αστείρευτη. Και θα τους συγχωρέσει για χάρη σου.

Αδερφοί μου, μη σας τρομάζουν οι αμαρτίες των ανθρώπων, αγαπάτε τον άνθρωπο ακόμα και μες στην αμαρτία του, γιατί αυτή η αγάπη είναι το ομοίωμα της αγάπης του Θεού κι αποτελεί την ανώτερη αγάπη επί της γης. Αγαπάτε τη δημιουργία του Θεού και στην ολότητά της μα και στο κάθε της κομματάκι. Αγαπάτε το κάθε φυλλαράκι, την κάθε αχτίδα του Θεού. Αγαπάτε τα ζώα, αγαπάτε τα φυτά, αγαπάτε το κάθε τι. Όταν θα αγαπήσεις το κάθε τι, θ' ανακαλύψεις μέσα σ' αυτά τα πράγματα το μυστικό του Θεού. Και

μια και θα το ανακαλύψεις, θα το κατανοείς όλο και πιο πολύ με την κάθε μέρα που θα περνάει. Και στο τέλος θ' αγαπήσεις όλο τον κόσμο με μια αχέραια, παγκόσμια αγάπη. Ν' αγαπάτε τα ζώα. Ο Θεός τους έδωσε λίγη νοημοσύνη κι ασυννέφιαστη χαρά. Μην την καταστρέφετε λοιπόν, μην τα βασανίζετε, μην αφαιρείτε τη χαρά τους, μην πάτε ενάντια στη σκέψη του Θεού. Άνθρωπε, μην επαίρεσαι αντίκρυ στα ζώα: αυτά είναι αναμάρτητα μα εσύ μ' όλο σου το μεγαλείο ρυπαίνεις τη γη με την εμφάνισή σου και αφήνεις πίσω σου τα σαπρά σου ίχνη. Αλλοίμονο! Σχεδόν ο καθένας μας αυτό κάνει. Ν' αγαπάτε ιδιαίτερα τα παιδάκια γιατί κι αυτά είναι αναμάρτητα, σαν τους αγγέλους, και ζούνε για να μας δίνουν χαρά, για να εξαγνίζουν τις καρδιές μας και είναι σαν μια υπόδειξη για μας. Αλλοίμονο σ' όποιον προσβάλει ένα παιδί. Εμένα μ' έμαθε ν' αγαπάω τα παιδιά ο πάτερ Άνθιμος: αυτός, πρᾶος και σιωπηλός, στις οδοιπορίες μας αγόραζε, με τις πεντάρες που μας ελεούσαν, κουλουράκια και καραμέλες και τα μοίραζε στα παιδιά. Δεν μπορούσε να περάσει από μπροστά τους δίχως να συγκινηθεί η ψυχή του: τέτοιος άνθρωπος είναι.

Καμιά φορά ίσως να μην ξέρεις τι ν' αποφασίσεις, ιδιαίτερα όταν βλέπεις τα χρίματα των ανθρώπων, κι αναρωτιέσαι:

«Να του επιβληθώ με τη βία ή με την ταπεινή αγάπη;»

Πάντα ν' αποφασίζεις:

«Θα επιβληθώ με την ταπεινή αγάπη».

Αν τ' αποφασίσεις αυτό μια για πάντα, θα μπορέσεις να υποτάξεις όλο τον κόσμο. Η ταπεινοσύνη, η γεμάτη αγάπη, είναι φοβερή δύναμη, δυνατότερη από κάθε άλλη. Τίποτα παρόμοιο μ' αυτή δεν υπάρχει. Κάθε μέρα, κάθε ώρα, κάθε στιγμή να προσέχεις τον εαυτό σου και να φροντίζεις να 'ναι κόσμια η μορφή σου. Γιατί μπορεί να περάσεις μπροστά από 'να παιδάκι, να περάσεις οργισμένος, βρίζοντας, με την ψυχή γεμάτη θυμό. Ίσως να μην προσέξεις καθόλου το παιδάκι μα εκείνο θα σε δει, και το πρόσωπό σου, το ασχημισμένο και το ασεβές, μπορεί να χαραχτεί στην ανυπεράσπιστη καρδούλα του. Χωρίς να το ξέρεις, μπορεί να του 'ριξεις έναν κακό σπόρο στην ψυχή του που ίσως και να βλαστήσει, κι όλα αυτά γιατί δεν φυλάχτηκες μπροστά στο παιδί και γιατί δεν καλλιέργησες μέσα σου

την προσεχτική και δραστήρια αγάπη. Αδέρφια μου, η αγάπη είναι ένας σοφός δάσκαλος, μα πρέπει να ξέρει κανείς να την αποκτήσει, γιατί αποχτιέται δύσκολα, αγοράζεται ακριβά, με πολύχρονη δουλειά, γιατί δεν έχει αξία ν' αγαπήσεις για μια στιγμή μα ν' αγαπάς πάντα. Τυχαιά μπορεί κι ο καθένας ν' αγαπήσει, 'ακόμα κι ο μοχθηρός. Ο αδερφός μου ζητούσε συγχώρεση απ' τα πουλάκια: αυτό φαίνεται κάπως ακατανόητο, είναι όμως σωστό γιατί όλα μοιάζουν με τον ωκεανό, όλα ρέουν κι αγγίζουν το ένα το άλλο· αν αγγίξεις σ' ένα μέρος η δόνηση θα μεταδοθεί στην άλλη άκρη του κόσμου. Ας είναι τρέλα το να ζητάς συγνώμη απ' τα μικρά πουλιά, όμως η ζωή των πουλιών και των παιδιών και των ζώων θα 'ταν πιο ανάλαφρη κοντά σου αν εσύ ήσουν πιο κόσμιος απ' ό,τι είσαι τώρα, έστω και τόσο δα πιο ανάλαφρη, μα θα 'ταν ωστόσο. Όλα είναι σαν τον ωκεανό, σας λέω. Τότε θα προσευχόσουν και στα πουλάκια, βανσιζόμενος από μιαν ακέρια αγάπη σαν σε έκσταση και θα παρακαλούσες να σου συγχωρέσουν κι αυτά τις αμαρτίες σου. Να την εκτιμάς αυτή την έκσταση, όσο κι αν φαίνεται ακατανόητη στους ανθρώπους.

Φίλοι μου, να παρακαλάτε το Θεό να σας δίνει την ευθυμία. Να 'στε εύθυμοι σαν τα παιδιά, σαν τα πετεινά τ' ουρανού. Και μη σας ανησυχούν τα κρίματα των ανθρώπων, μη φοβάστε πως θα ματαιώσουν το έργο σας και δε θα τ' αφήσουν να πραγματοποιηθεί. Μη λέτε:

«Το κρίμα είναι ισχυρό, είναι ισχυρή η ασέβεια, είναι ισχυρό το κακό περιβάλλον και μεις είμαστε μονάχοι κι αδύναμοι, θα μας πνίξει το κακό περιβάλλον και δε θ' αφήσει να πραγματοποιηθεί το θεάρεστο έργο».

Αποδιώχνετε, παιδιά μου, αυτή την απαισιοδοξία!

Μια σωτηρία υπάρχει για σένα: Πάρε τον εαυτό σου και κάνε τον υπεύθυνο για τα κρίματα των ανθρώπων. Φίλε μου, αυτό και στ' αλήθεια έτσι είναι. Γιατί μόλις θεωρήσεις ειλικρινά τον εαυτό σου υπόλογο για όλα και για όλους, θα δεις, την ίδια εκείνη στιγμή, πως ακριβώς έτσι είναι και πως εσύ ίσα ίσα φταίς για όλους και για όλα. Μα αν θα ρίχνεις τη δική σου οκνηρία και τη δική σου αδυναμία στους άλλους, θα καταντήσεις στο τέλος να πλημμυρίσεις από σατανική περηφάνεια και θα μεμφθείς το Θεό. Όσο για τη σατανική περηφάνεια, σκέφτομαι τούτο: Μας είναι δύσκολο να την κατα-

λάβουμε εδώ στη γη, γι' αυτό κιόλας εύκολα μπορούμε να λαθέψουμε και να την αποκτήσουμε, νομίζοντας μάλιστα πως κάνουμε κάτι ωραίο και μεγάλο. Μα και πολλά απ' τα πιο δυνατά αισθήματα και πολλά πράγματα απ' την ίδια μας τη φύση δεν μπορούμε ακόμα να τα καταλάβουμε εδώ στη γη. Όμως αυτό ας μη σε παρασέρνει και μη νομίσεις πως μπορείς να δικαιολογηθείς, γιατί ο αιώνιος κριτής θα σε ρωτήσει για κείνα που μπορούσες να καταλάβεις και όχι για κείνα που δεν μπορούσες. Γιατί τότε πια όλα θα τα 'χεις μάθει σωστά και δεν θα φέρνεις αντιρρήσεις. Στη γη περπατάμε σαν να φαχουλεύουμε γύρω μας κι αν δεν είχαμε μπροστά μας την πολύτιμη μορφή του Χριστού, θα χάναμε εντελώς τον δρόμο μας, όπως τον έχασε η ανθρωπότητα πριν απ' τον κατακλυσμό. Σε τούτη τη γη υπάρχουν πολλά που μας είναι κρυμμένα, μα σ' αντάλλαγμα μας έχει χαριστεί η μυστική εσώτερη αίσθηση του ζωντανού μας συνδεσμού μ' έναν άλλο κόσμο, μ' έναν κόσμο ουράνιο κι ανώτερο. Μα και οι ρίζες των σκέψεων και των αισθημάτων μας δε βρίσκονται εδώ παρά σε κόσμους άλλους. Νά γιατί λένε οι φιλόσοφοι πως δεν μπορούμε να καταλάβουμε την ουσία των πραγμάτων όσο βρισκόμαστε σε τούτη τη γη. Ο Θεός πήρε τους σπόρους από άλλους κόσμους κι έσπειρε σε τούτη τη γη και καλλιέργησε τον κήπο Του κι αναπτύχθηκε το κάθε τι που μπορούσε ν' αναπτυχθεί, μα ζει μονάχα απ' την επαφή του με κάποιον άλλο μυστηριώδη κόσμο. Αν εξασθενήσει ή εξαφανιστεί μέσα σου αυτό το αίσθημα, τότε πεθαίνει κι ο σπόρος που 'χει βλαστήσει μέσα σου. Τότε θ' αδιαφορήσεις για τη ζωή και θα τη μισήσεις. Έτσι νομίζω.

*η) Δύνεται τις να κρίνει τους ομοίους του;
Περί της μέχρι τέλους πίστεως*

Να θυμάσαι προπάντων πως δεν μπορείς να γίνεις κανενός κριτής. Γιατί δεν μπορεί να υπάρξει στη γη δικαστής για έναν κακούργο, πριν νιώσει αυτός ο δικαστής πως κι ο ίδιος είναι το ίδιο κακούργος σαν κι αυτόν που 'χει μπροστά του και πως ίσως ίσως αυτός να 'ναι ο πιο ένοχος απ' όλους. Όταν θα φτάσει να το παραδεχτεί αυτό, τότε θα μπορεί να γίνει και δικαστής. Όσο κι αν τούτο φαίνεται

παράλογο από πρώτη άποψη, είναι αληθινό. Γιατί αν εγώ ήμουν αναμάρτητος, ίσως να μην υπήρχε ο εγκληματίας που πρέπει τώρα να δικάσω.

Αν μπορείς να πάρεις απάνω σου το έγκλημα του κατηγορούμενου που θα δικάσει η καρδιά σου, τότε να το πάρεις χωρίς χρονοτριβή και να υποφέρεις γι' αυτόν, και εκείνον να τον αφήσεις να φύγει χωρίς καμιάν επίπληξη. Ακόμα κι αν ο ίδιος ο Νόμος σε όρισε δικαστή του, προσπάθησε και τότε να δικάσεις όσο σου είναι δυνατόν με το ίδιο πνεύμα, γιατί ο κατηγορούμενος θα φύγει και θα καταδικάσει πολύ χειρότερα τον εαυτό του απ' ό,τι θα μπορούσε να κάνει το δικό σου δικαστήριο. Αν μείνει αναίσθητος στη χάρη που του 'κανες —ίσως και να σε περιγελάσει— μην παρασύρεσαι ούτε απ' αυτό: θα πει πως δεν ήρθε ακόμα η ώρα του, μα θα 'ρθει στον καιρό της. Κι αν δεν έρθει, το ίδιο κάνει: θα βρεθεί κάποιος άλλος στη θέση του να καταλάβει και να μαρτυρήσει, να καταδικάσει και να κατηγορήσει μόνος του τον εαυτό του και θα εκπληρωθεί η αλήθεια. Αυτό να το πιστεύεις, να το πιστεύεις χωρίς αμφιβολίες γιατί σ' αυτό στηρίζεται όλη η ελπίδα και η πίστη των αγίων.

Να κάνεις ακούραστα το καλό. Αν θυμηθείς τη νύχτα, όταν πέφτεις να κοιμηθείς, πως «δεν έκανα εκείνο που 'πρεπε», τότε να σηκωθείς αμέσως και να το κάνεις. Αν γύρω σου οι άνθρωποι είναι κακοί κι αναίσθητοι και δε θελήσουν να σ' ακούσουν, τότε να πέσεις μπροστά τους στα γόνατα και να τους ζητήσεις συγνώμη, γιατί, μα την αλήθεια, φταις και συ που δε θέλουν να σ' ακούσουν. Κι αν εξαγριωθούν τόσο πολύ που να σου είναι αδύνατο να τους μιλήσεις, τότε να τους βοηθάς σιωπηλά και ταπεινά, χωρίς να χάνεις ποτέ σου την ελπίδα. Κι αν σε παρατήσουν όλοι και σε διώξουν με τη βία, τότε, όταν θα μείνεις μόνος, πέσε στο χώμα και φίλησέ το, βρέξε το με τα δάχριά σου, και η γη θα δώσει καρπούς, έστω κι αν δε σε δει και δε σ' ακούσει κανένας στην απομόνωσή σου. Να πιστεύεις ως το τέλος, έστω κι αν όλοι οι άνθρωποι της γης χάνανε την πίστη τους κι έμενες μονάχα εσύ πιστός: Πρόσφερε τη θυσία σου και τότε και ύμνησε το Θεό εσύ, ο μόνος που έμεινες.

Κι αν συναντήσεις άλλον έναν σαν και σένα, να αμέσως αμέσως ένας ολάκερος κόσμος, ένας κόσμος ζωής αγάπης. Αγκαλιαστείτε

τότε και υμνήστε τον Κύριο: γιατί η αλήθεια Του εκπληρώθηκε έ-
στω και με σας τους δυο μονάχα.

Αν αμαρτήσεις συ ο ίδιος και είναι η ψυχή σου περίλυπη μέχρι
θανάτου για τα κρίματά σου ή για το αναπάντεχο κρίμα σου, τότε
αγάλλου για έναν άλλον, για έναν δίκαιο, αγάλλου για το ότι, αν
και συ αμαρτήσες, αυτός είναι δίκαιος και δεν αμαρτήσε. Αν η κα-
κία των ανθρώπων σε ταράζει ως την ακατανίκητη αγανάκτηση και
θλίψη, ως την επιθυμία να εκδικηθείς τους κακούργους, να φοβάσαι
περισσότερο απ' όλα το αίσθημα: πήγαινε αμέσως τότε να επιζητή-
σεις να βασανιστείς σαν να 'σουν εσύ ο ένοχος γι' αυτό το κακούργη-
μα. Δέξου την τιμωρία και υπόφερε την και η καρδιά σου θα ηρεμήσει
και θα καταλάβεις πως φταις και συ, γιατί μπορούσες να φωτίσεις
τους κακούργους σαν αναμάρτητος που ήσουν και δεν το 'κανες. Αν
τους φώτιζες, θα 'δειχνες με το φως σου το δρόμο και στους άλλους
και εκείνος που έκανε το έγκλημα ίσως και να μην το 'κανε, αν φω-
τιζόταν απ' το δικό σου φως. Κι αν φωτίζοντάς τους πάλι έβλεπες
πως οι άνθρωποι δεν ακολουθούν το δρόμο της σωτηρίας που τους
έδειξες, μείνε σταθερός και μη χάσεις την πίστη σου στη δύναμη του
ουρανίου φωτός. Πίστεψε πως, αν δεν σώθηκαν τώρα, θα σωθούν
αργότερα. Κι αν δε σωθούν αυτοί, θα σωθούν τα παιδιά τους, γιατί
το φως σου δε θα πεθάνει, έστω κι αν εσύ θα 'χεις πεθάνει πια. Ο
δίκαιος φεύγει μα το φως του μένει. Πάντοτε ο σωτήρας σώζει μετά
το θάνατό του. Το ανθρώπινο γένος δε δέχεται τους προφήτες του
και τους θανατώνει, όμως οι άνθρωποι αγαπούν τους μάρτυρες και
τιμούν εκείνους που οι ίδιοι βασάνισαν. Εσύ δουλεύεις για το σύνολο
και κάθε τι που κάνεις το κάνεις για το μέλλον. Μη γυρεύεις ποτέ
ανταμοιβή γιατί ανταμείφτηκες πια και με το παραπάνω σε τούτη
τη γη: έχεις την πνευματική σου χαρά, που την αποχτάει μονάχα
ο δίκαιος. Μη φοβάσαι ούτε τους μεγάλους ούτε τους ισχυρούς, μα
να 'σαι πάντα συνετός κι ευπρεπής. Γνώριζε το μέτρο, γνώριζε την
ώρα. 'Όταν μένεις μόνος, να προσεύχεσαι. Ν' αγαπάς, να γονατί-
ζεις και ν' ασπάζεσαι τη γη. Να φιλάς τη γη και να την αγαπάς
ακούραστα, αχόρταγα, όλα να τ' αγαπάς, να επιζητάς τον ενθου-
σιασμό και την έκσταση της αγάπης. Πότισε τη γη με τα δάχρυα
της αγαλλίασης κι αγάπα αυτά τα δάχρυά σου. Αυτή την έκσταση

μην την ντρέπεσαι, αγάπα την, γιατί είναι μεγάλο δώρο του Θεού και δε δίνεται στους πολλούς μα μονάχα στους εκλεκτούς.

θ) *Περί Κολάσεως και εξωτέρου πυρός*
Μυστικιστική θεώρησις

Πατέρες και δάσκαλοι, σκέφτομαι:

«Τι είναι Κόλαση;»

Και λέω πως είναι «το μαρτύριο του να μην αγαπάει κανείς». Μια φορά, μέσα στο άπειρο, το άμετρο σε χρόνο και σε διάστημα, δόθηκε σε μια πνευματική ύπαρξη —με την εμφάνισή της στη γη— η δυνατότητα να πει στον εαυτό της:

«Υπάρχω κι αγαπώ».

Μια φορά, μονάχα μια φορά, της δόθηκε μια στιγμή αγάπης ενεργητικής, ζώσης, και γι' αυτό της δόθηκε η επίγεια ζωή και μαζί μ' αυτήν ο καιρός και οι διορίες. Και τι έγινε λοιπόν; Αυτή η ευτυχισμένη ύπαρξη αρνήθηκε το ανεκτίμητο δώρο, δεν το εκτίμησε, δεν το αγάπησε, το κοίταξε χοροϊδευτικά κι έμεινε αναίσθητη. Όταν μια τέτοια ύπαρξη φύγει απ' τη γη, βλέπει τους κόλπους του Αβραάμ, κουβεντιάσει με τον Αβραάμ, όπως μας λέει η παραβολή περί Λαζάρου και πλουσίου, ατενίζει και τον Παράδεισο, μπορεί να πλησιάσει και τον Κύριο, μα αυτό ακριβώς είναι το μαρτύριό της, ότι ανεβαίνει στο Θεό χωρίς να 'χει αγαπήσει, γιατί αγγίζει εκείνους που έχουν αγαπήσει και που αυτή είχε περιφρονήσει την αγάπη τους. Γιατί τώρα βλέπει καθαρά και θα πει μόνος του στον εαυτό του:

«Τώρα πια κατέχω τη γνώση και, αν και διψάω ν' αγαπήσω, δε θα υπάρχει πια κανένας άθλος στην αγάπη μου, δε θα υπάρχει ούτε θυσία γιατί τέλειωσε η επίγεια ζωή μου και δε θα 'ρθει ο Αβραάμ να μου δώσει έστω και μια σταγόνα ζώντος ύδατος (δηλαδή να μου ξαναδώσει το δώρο της επίγειας ζωής που είχα πρώτα) για να δροσίσει τη φλόγα της δίψας μου για πνευματική αγάπη, που με φλογίζει τώρα και που την περιφρόνησα όσο ήμουν στη γη. Δεν έχω

πια ζωή και δε θα υπάρξει πια καιρός! Κι αν ακόμα θα 'μουν πρόθυμος να θυσιάσω τη ζωή μου για τους άλλους, είναι αργά πια, γιατί πέρασε εκείνη η ζωή που θα μπορούσα να την κάνω θυσία στην αγάπη και τώρα μια άβυσσος χωρίζει εκείνη τη ζωή απ' την τωρινή μου ύπαρξη».

Μιλάνε για φλόγες υλικές που έχει η Κόλαση: δεν εξετάζω αυτό το μυστήριο γιατί τρομάζω, μα σκέφτομαι πως κι αν ακόμα υπήρχαν υλικές φλόγες, τότε, μα την αλήθεια, οι κολασμένοι θα τις δέχονταν με χαρά γιατί με τα σωματικά μαρτύρια θα ξεχνούσαν, έστω και για μια στιγμή, το ψυχικό μαρτύριο που είναι πολύ πιο τρομερό. Μα ούτε και είναι δυνατό να τους απαλλάξει κανείς απ' αυτό το ψυχικό μαρτύριο, γιατί δεν είναι εξωτερικό μα το 'χουν μέσα τους. Μα κι αν ήταν δυνατόν να τους απαλλάξουν, τότε, έτσι νομίζω, θα γίνονταν ακόμα πιο πικρά δυστυχισμένοι. Γιατί κι αν ακόμα τους συγχωρούσαν οι δίκαιοι απ' τον Παράδεισο, βλέποντας τα μαρτύριά τους και τους καλούσαν κοντά τους αγαπώντας τους απεριόριστα, και πάλι τα μαρτύριά τους θα μεγάλωναν, γιατί ίσα ίσα μ' αυτή τη συγνώμη θα μεγάλωνε και η δίψα τους για ανταπόδοση αγάπης, για αγάπη ενεργητική και γεμάτη ευγνωμοσύνη, που τους είναι αδύνατο πια να δείξουν. Ωστόσο σκέφτομαι ταπεινά πως όταν θα παραδεχτούν πως τους είναι αδύνατο, θα ξαλαφρώσουν κάπως γιατί, παίρνοντας την αγάπη των δικαίων και μη έχοντας τη δυνατότητα να την ανταποδώσουν, θα υποταχτούν και θα ταπεινωθούν και θα κερδίσουν έτσι κάτι σαν ομοίωμα της ενεργητικής αγάπης, που περιφρόνησαν στη γη, και μιας πράξης που κάπως μοιάζει με κείνην... Λυπάμαι, αδερφοί και φίλοι μου, που δεν μπορώ να το πω πιο χαθαρά αυτό. Όμως, αλλοίμονο σε κείνους που αυτοκαταστράφηκαν πάνω στη γη, αλλοίμονο σε κείνους που αυτοκτόνησαν! Νομίζω πως δεν μπορούν να υπάρξουν πιο δυστυχισμένοι απ' αυτούς. Είναι αμαρτία, μας λένε, να προσευχόμαστε γι' αυτούς στο Θεό και η Εκκλησία, εξωτερικά, σάμπως να τους αποδιώχνει, μα η ψυχή μου λέει πως θα μπορούσαμε να δεηθούμε και γι' αυτούς. Δε θα θυμώσει ο Χριστός για ένα δείγμα αγάπης. Εγώ προσευχόμουν όλη μου τη ζωή μέσα μου γι' αυτούς, σας το εξομολογούμαι, πατέρες και δάσκαλοι, μα και τώρα προσεύχομαι κάθε μέρα.

Ω, υπάρχουν κι άνθρωποι που φτάσανε στην Κόλαση αλαζόνες και θηριώδεις, παρ' όλη την αδιαφιλονίκητη γνώση και την ενατένιση της αναντίρρησης αλήθειας. Υπάρχουν μερικοί φρικαλέοι που πήγαν με το μέρος του Σατανά και το αλαζονικό πνεύμα του. Αυτοί θέλανε μονάχοι τους την Κόλαση και δεν μπορούν να τη χορτάσουν. Αυτοί είναι πια εθελοντές χολασμένοι. Καταράστηκαν μονάχοι τους τον εαυτό τους γιατί καταράστηκαν το Θεό και τη ζωή. Τρέφονται με την άγρια αλαζονεία τους, όπως ένας πεινασμένος που βρέθηκε στην έρημο κι άρχισε να βυζαίνει το ίδιο του το αίμα. Μα δε θα χορτάσουν εις τους αιώνας των αιώνων γιατί δε δέχονται να τους συγχωρέσουν και καταριώνται το Θεό που τους καλεί κοντά του. Δεν μπορούν να κοιτάζουν χωρίς μίσος το Θεό και απαιτούν να μην υπάρχει Θεός της ζωής, απαιτούν να αυτοεχμηδενιστεί ο Θεός και να καταστρέψει τη δημιουργία του. Και θα καίγονται εις τον αιώνα τον άπαντα στις φλόγες της οργής τους, διψώντας το θάνατο και την ανυπαρξία. Μα δεν θα τον λάβουν το θάνατο.

Εδώ τελειώνει το χειρόγραφο του Αλεξέι Φιοντόροβιτς Καραμάζοβ. Το ξαναλέω: Δεν είναι πλήρες κι έχει χάσματα. Οι βιογραφικές πληροφορίες, λόγου χάρη, μιλούν μονάχα για τη νεότητα του στάρετς. Οι διδαχές του και οι γνώμες του συνταιριάστηκαν σαν σε ενιαίο σύνολο, μα είναι φανερό πως αυτά ειπώθηκαν σε διαφορετικούς καιρούς και για διαφορετικές αιτίες. Όλα εκείνα που είπε ο στάρετς τις τελευταίες του ώρες δεν καθορίζονται με ακρίβεια και μας δίνεται μονάχα μια ιδέα για το πνεύμα και το χαρακτήρα αυτής της συνομιλίας, αν την αντιπαραθέσουμε με όσα το χειρόγραφο του Αλεξέι Φιοντόροβιτς περιέχει απ' τις προηγούμενες διδαχές. Ο θάνατος του στάρετς ήρθε πραγματικά εντελώς αναπάντεχα. Γιατί, αν κι όλοι όσοι μαζεύτηκαν εκείνο το τελευταίο βράδι στο κελί του καταλάβαν πως ο θάνατος είναι κοντά, δεν μπορούσαν να το φανταστούν πως θα 'ναι τόσο ξαφνικός. Απεναντίας, οι φίλοι του, όπως το είπα και παραπάνω, βλέποντάς τον τόσο —θα 'λεγε κανείς— ζωηρό κι ομιλητικό, ήταν βέβαιοι πως και η υγεία του είχε καλυτερέψει σημαντικά, έστω και για λίγο καιρό. Ακόμα πέντε λεπτά πριν απ' το

τέλος, όπως λέγανε αργότερα απορώντας, δεν μπορούσε τίποτα να μαντέψει κανείς.

Σα να 'νιωσε ξαφνικά έναν πολύ δυνατό πόνο στο στήθος, χλώμιασε κι έσφιξε δυνατά το χέρι του πάνω στην καρδιά του. Όλοι τότε σηκώθηκαν απ' τις θέσεις τους και τρέξανε κοντά του. Όμως αυτός, αν και υποφέροντας, τους κοίταξε μ' ένα χαμόγελο στα χείλη, γλίστρησε αργά απ' την πολυθρόνα στο πάτωμα, στάθηκε στα γόνατα, ύστερα έγειρε το πρόσωπο προς τη γη, άνοιξε τα χέρια του και, σαν να τον κυρίεψε ένας χαρούμενος ενθουσιασμός, παρέδωσε ήρεμα και χαρούμενα το πνεύμα φιλώντας το χώμα (όπως το δίδασκε ο ίδιος) και προσευχόμενος.

Η είδηση του θανάτου του μαθεύτηκε αμέσως στη σκήτη κι έφτασε στο μοναστήρι. Οι κοντινοί του φίλοι κι όσοι είχαν το αξίωμα που απαιτούσε αυτή η στιγμή, άρχισαν να τον νεκροστολίζουν σύμφωνα με το παλιό τυπικό. Όλη η αδελφότητα μαζεύτηκε στην εκκλησία. Πριν ακόμα φέξει, η είδηση έφτασε στην πολιτεία. Το πρωί όλη σχεδόν η πολιτεία μιλούσε για το γεγονός και πολλοί τράβηξαν για το μοναστήρι. Μα γι' αυτό θα μιλήσουμε στο επόμενο βιβλίο. Τώρα θα προσθέσουμε μονάχα πως δεν είχε περάσει ακόμα η μέρα όταν έγινε κάτι τόσο αναπάντεχο για όλους και τόσο παράξενο —αν κρίνει κανείς απ' την εντύπωση που 'κανε στο μοναστήρι και στην πολιτεία— τόσο ανησυχαστικό κι ακατανόητο που κι ως τα τώρα ακόμα, ύστερα από τόσα χρόνια, τη θυμούνται ζωηρότατα στην πολιτεία μας εκείνη την τόσο ανήσυχη για πολλούς ημέρα...

Ο ΑΛΙΟΣΑ

I

Η Οσμή της Αποσύνθεσης

ΤΟ ΣΩΜΑ του αποδημήσαντος εις Κύριον πάτερ Ζωσιμά το νεκροστολίσανε για την ταφή σύμφωνα με το καθιερωμένο Τυπικό. Όπως είναι γνωστό, τους πεθαμένους καλόγερους και τους ασκητές δεν τους πλένουν.

«Εάν κανείς μοναχός απέλθει εις Κύριον (λέει το Μεγάλο Τυπικό), τότε ό έντεταλμένος μοναχός (ήγουν ό επί τούτω καθορισμένος) σφογγίζει τό σώμα του μέ χλιαρόν ύδωρ, ποιων προηγουμένως μέ τόν σπόγγον (τούτέστιν μέ έλληνικόν σφουγγάρι) σταυρόν επί του μετώπου του τελευτήσαντος, επί των παλαμών, εις τάς χειράς καί τούς πόδας καί τά γόνατα καί ούδέν άλλο».

Όλα αυτά τα έκανε ο ίδιος ο πάτερ Παΐσιος. Μετά το σφόγγισμα τον έντυσε με το μοναστικό του ένδυμα και τον τύλιξε σ' ένα μανδύα. Τον μανδύα τον έκοψε σε μερικά μέρη για να τον σαβανώσει σταυρωτά, όπως τ' όριζε ο κανονισμός. Στο κεφάλι του του έβαλε τον μοναχικό σκούφο με τον οχτάχτινο σταυρό. Ο σκούφος αφέθηκε ξέσκεπος, το πρόσωπο όμως το σκεπάσανε μ' ένα μαύρο κάλυμμα. Στα χέρια του του βάλανε μιαν εικόνα του Σωτήρος. Έτσι ντυμένον το πρωί τον τοποθέτησαν στο φέρετρο (που το 'χαν ετοιμάσει από καιρό πια).

Το φέρετρο είχαν σκοπό να τ' αφήσουν όλη την ημέρα στο κελί

(στο πρώτο μεγάλο δωμάτιο, όπου ο στάρετς δεχόταν τους αδερφούς και τους επισκέπτες). Επειδή ο αναπαυμένος είχε τίτλο ιερομόναχου, έπρεπε να διαβάζουν δίπλα του ιερομόναχοι ή ιεροδιάκονοι, όχι το Ψαλτήρι μα το Ευαγγέλιο. Το διάβασμα το άρχισε αμέσως μετά την νεκρώσιμη ακολουθία ο πάτερ Ιωσήφ. Ο πάτερ Παΐσιος, που προσφέρθηκε υστερότερα να διαβάσει όλη την ημέρα και την επόμενη νύχτα, ήταν εκείνη τη στιγμή πολύ απασχολημένος και ταραγμένος καθώς κι ο ηγούμενος της σκήτης, γιατί ξαφνικά άρχισε να εκδηλώνεται (κι όσο περνούσε η ώρα όλο και περισσότερο) κάποια πρωτόφαντη και μάλιστα «ανάρμοστη» ανησυχία και προσμονή ανάμεσα στους καλόγερους της αδελφότητας κι ανάμεσα σ' αυτούς που φτάνανε αθρόοι απ' την πολιτεία. Ο ηγούμενος κι ο πάτερ Παΐσιος προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να καθησυχάσουν αυτή την έξαψη του πλήθους. Όταν ξημέρωσε πια, άρχισαν να καταφτάνουν και μερικοί που κουβάλησαν μαζί τους και τους αρρώστους τους —το περισσότερο παιδιά— λες και περίμεναν αυτήν ίσα ίσα τη στιγμή για να τα φέρουν, ελπίζοντας, καθώς φαίνεται, στην άμεση θαυματουργό θεραπεία τους που, κατά τη γνώμη τους, δε θ' αργούσε να γίνει. Τότε μονάχα φάνηκε πόσο είχαν συνηθίσει όλοι να θεωρούν τον αναπαυμένο στάρετς, απ' όταν ζούσε ακόμα, σαν έναν αληθινό και μεγάλο άγιο. Αυτοί που καταφτάνανε δεν ήταν μονάχα απλοί άνθρωποι του λαού. Αυτή η προσμονή των πιστών, που εκδηλωνόταν τόσο βιαστικά και ξεκάθαρα, με ανυπομονησία και μάλιστα με απαίτηση, φαινόταν στον πάτερ Παΐσιο αληθινό σχάνδαλο. Και, αν και περίμενε από καιρό πως έτσι θα γίνονταν τα πράγματα, τώρα τα γεγονότα ξεπερνούσαν κάθε προσδοκία του. Συναντώντας καλόγερους που φαινονταν ταραγμένοι, ο πάτερ Παΐσιος άρχιζε να τους κάνει παρατηρήσεις:

— Μια τόσο βιαστική προσμονή πως θα γίνει κάτι το σπουδαίο, τους έλεγε, είναι ελαφρομυαλιά που μονάχα στους λαϊκούς θα ταίριαζε, όμως για μας είναι ανάρμοστη.

Όμως εκείνοι λίγη προσοχή του δίνανε κι ο πάτερ Παΐσιος το παρατηρούσε αυτό μ' ανησυχία, παρ' όλο που κι ο ίδιος (αν θέλουμε να λέμε την αλήθεια) αν και αγαναχτούσε με τις υπερβολικά ανυπόμονες προσδοκίες και τις έβλεπε σαν ελαφρομυαλιά κι άσκοπη φασαρία, κρυφά μέσα του, στο βάθος της ψυχής του, πρόσμενε σχε-

δόν αυτό που περίμεναν και οι άλλοι, πράγμα που δεν μπορούσε παρά να τ' ομολογήσει στον εαυτό του. 'Όμως παρ' όλα αυτά τον δυσαρεστούσαν εξαιρετικά μερικές συναντήσεις που τον έκαναν να νιώθει, σαν από κάποιο προαίσθημα, μεγάλες αμφιβολίες. Ανάμεσα σε κείνους που 'χαν μαζευτεί μέσα στο κελί, παρατήρησε μ' αποστροφή (που γι' αυτήν μάλωσε τον εαυτό του την ίδια εκείνη στιγμή), την παρουσία του Ραχίτιν, λόγου χάρη, και του μακρινού επισκέπτη, του καλόγερου απ' το Ομπντόρσκ, που έμενε ακόμα στο μοναστήρι. Και οι δυο τους του φάνηκαν ύποπτοι, αν και θα μπορούσε να δει κανείς κι άλλους που κάνανε την ίδια εντύπωση. Ο καλόγερος απ' το Ομπντόρσκ ξεχώριζε ανάμεσα σ' όλους τους ανήσυχους. Τον έβλεπες παντού: όλους τους ρωτούσε, αφουγκραζόταν τις διάφορες κουβέντες των άλλων, σ' όλους κάτι ψιθύριζε μ' ένα ιδιαίτερο, μυστηριώδες ύφος. Το πρόσωπό του είχε μια ανυπόμονη έκφραση και φαινόταν νευριασμένος κιόλας γιατί αργεί τόσο πολύ να συμβεί αυτό που περίμενε. 'Όσο για τον Ραχίτιν, όπως αποδείχτηκε αργότερα, βρέθηκε τόσο νωρίς στη σκήτη ύστερα από ειδική εντολή της κυρίας Χοχλάκοβα. Αυτή η καλόκαρδη μα επιπόλαιη γυναίκα, που δεν της επιτρεπόταν η είσοδος στη σκήτη, μόλις ξύπνησε κι έμαθε τι είχε συμβεί, κυριεύτηκε από μια τόσο ακατανίκητη περιέργεια, που έστειλε χωρίς χρονοτριβές τον Ραχίτιν με τη συμφωνία να τα παρακολουθήσει εκείνος όλα και να την ενημερώνει με σημειώματα κάθε μισή ώρα πάνω κάτω για κάθε τι που θα συνέβαινε. Τον Ραχίτιν τον νόμιζε για εξαιρετικά τίμιο και ευσεβή νέο, τόσο καλά τα κατάφερνε αυτός να φέρεται με τον καθένα και να τον κάνει να πιστεύει πως είναι όπως ακριβώς θα τον ήθελε ο άλλος, φτάνει να καταλάβει πως απ' αυτό θα 'χε έστω και το παραμικρό όφελος. Η μέρα ήταν ασυννέφιαστη και φωτεινή και πολλοί απ' τους πιστούς που 'χαν καταφτάσει είχαν μαζευτεί γύρω απ' τους τάφους της σκήτης, που οι περισσότεροι ήταν συγκεντρωμένοι κοντά στην εκκλησία και οι άλλοι σκορπισμένοι στον περίβολο. Κάνοντας το γύρο της σκήτης ο πάτερ Παΐσιος θυμήθηκε ξαφνικά τον Αλιόσα. Είχε πολλή ώρα να τον δει, απ' τη νύχτα σχεδόν. Και μόλις τον θυμήθηκε τον παρατήρησε στην πιο απόμερη γωνιά της σκήτης, δίπλα στο φράχτη, να κάθεται πάνω στην πλάκα ενός τάφου όπου αναπαυόταν ένας καλό-

γερος που πέθανε πριν από χρόνια και ήταν περίφημος για τους ασκητικούς του άθλους. Καθότανε με την πλάτη γυρισμένη προς τη σκήτη, το πρόσωπο προς το φράχτη και σάμπως να κρυβόταν πίσω από το επιτύμβιο μνημείο. Όταν τον πλησίασε ο πάτερ Παΐσιος, είδε πως εκείνος, έχοντας κρύψει το πρόσωπό του στα δυο του χέρια, έκλαιγε πικρά κι άφωνα. Όλο του το κορμί αναταραζόταν απ' τους λυγμούς. Ο πάτερ Παΐσιος στάθηκε για λίγο.

— Φτάνει πια, αγαπητό μου τέκνο, φτάνει, καλέ μου φίλε, είπε συγκινημένα στο τέλος. Γιατί κάνεις έτσι; Δεν πρέπει να κλαίς μα να χαίρεσαι. Ή, μήπως τάχα δεν το ξέρεις πως η σημερινή μέρα είναι η πιο μεγάλη απ' τις ημέρες του; Σκέψου μονάχα πού βρίσκεται τώρα, τούτη τη στιγμή!

Ο Αλιόσα σήκωσε τα μάτια του μια στιγμή ξεσκεπάζοντας το πρησμένο απ' τα δάκρια σαν μικρού παιδιού πρόσωπό του, μα χωρίς να πει λέξη, έστριψε κι έκρυψε πάλι το πρόσωπό του στα χέρια του.

— Όμως, ίσως να 'χεις και δίκιο, πρόφερε σκεφτικά ο πάτερ Παΐσιος.

«Ίσως να 'ναι καλύτερα που κλαίς. Τούτα τα δάκριά σου τα 'στειλε ο Χριστός. Τα ευλαβικά σου δάκρια θα 'ναι μια ψυχική γαλήνη για σένα και θα γεμίσουν χαρά την καρδιά σου», πρόσθεσε μέσα του φεύγοντας απ' τον Αλιόσα.

Εδώ που τα λέμε, βιάστηκε να φύγει γιατί ένιωσε πως ίσως, κοιτάζοντάς τον, βάλει κι αυτός τα κλάματα. Στο μεταξύ η ώρα περνούσε, οι λειτουργίες και τα μνημόσυνα συνεχίζονταν στο μοναστήρι σύμφωνα με την καθορισμένη διάταξη. Ο πάτερ Παΐσιος αντικατέστησε και πάλι τον πάτερ Ιωσήφ κοντά στο φέρετρο και συνέχισε την ανάγνωση του *Ευαγγελίου*. Μα δεν ήταν ακόμα ούτε τρεις η ώρα τ' απόγευμα, όταν συνέβη κάτι που το ανέφερα και στο τέλος του προηγούμενου βιβλίου, κάτι που κανένας δεν το περίμενε και που ήταν τόσο αντίθετο με τη γενική προσδοκία, που, το ξαναλέω, ακόμα κι ως τα τώρα την αναθυμούνται ζωντά αυτή την ιστορία, μ' όλες της τις λεπτομέρειες, σ' όλη τη γύρω περιφέρεια. Από μέρους μου θα προσθέσω για μια ακόμα φορά τούτο: Μου είναι σχεδόν σιχαμερό να θυμάμαι εκείνο το σκανδαλώδες επεισόδιο που στην

πραγματικότητα ήταν κοινότατο και φυσικότατο και δε θα καθόμουν βέβαια να το υπογραμμίσω, αν δεν είχε μια δυνατή επίδραση στην ψυχή και στην καρδιά του κυριότερου —αν και μελλοντικού— ήρωα της διήγησής μου, του Αλιόσα. Το επεισόδιο εκείνο προκάλεσε έναν κλονισμό και μιαν αναστάτωση στην ψυχή του, τάραξε μα κι ατσάλωσε τη σκέψη του τελειωτικά πια για όλη του τη ζωή, κατευθύνοντάς την προς έναν ορισμένο σκοπό.

Αρχίζω λοιπόν τη διήγηση:

Όταν, πριν ακόμα φέξει, τοποθέτησαν το έτοιμο για την ταφή σώμα του στάρετς στο φέρετρο και το μεταφέρανε στο πρώτο δωμάτιο, όπου δεχόταν άλλοτε τους επισκέπτες του, ρώτησε κάποιος αν ίσως θα 'πρεπε ν' ανοίξουν τα παράθυρα. Μα τούτη η ερώτηση που εκείνος ο κάποιος την είπε τυχαία και περαστικά, έμεινε αναπάντητη και σχεδόν απαρατήρητη. Οι λίγοι που την πρόσεξαν είπαν μέσα τους πως το να περιμένει κανείς πως το κορμί ενός τέτοιου μακαρίτη θ' αρχίσει να σαπίζει και να βρωμάει, είναι ολοφάνερα ανόητο. Τόσο που θ' άξιζε να τον λυπηθείς (αν όχι να τον χλευάσεις) εκείνον που πρόσφερε τόσο ολιγόπιστα κι ελαφρόμυαλα μια τέτοια σκέψη. Γιατί όλοι περίμεναν εντελώς το αντίθετο. Μα νά που λίγο μετά το μεσημέρι άρχισε κάτι που στην αρχή το παρατηρούσαν όσοι μπαινοβγαίνανε, σιωπηλά, δίχως να λένε λέξη· φοβόνταν μάλιστα ολοφάνερα ν' ανακοινώσουν τις σκέψεις τους στους άλλους, μα που κατά τις τρεις τ' απόγευμα φανερώθηκε τόσο καθαρά πια κι αδιάφυστα, που η είδηση για το γεγονός διαδόθηκε στη στιγμή σ' όλη τη σκήτη κι ανάμεσα σ' όλους τους προσκυνητές, έφτασε στο μοναστήρι εκπλήττοντας όλους και μαθεύτηκε αστραπιαία και στην πολιτεία, όπου τους ανατάραξε όλους, πιστούς και άπιστους. Οι άπιστοι χαρήκανε μα ήταν και πολλοί πιστοί που χάρηκαν περισσότερο κι απ' αυτούς, γιατί «αρέσει στους ανθρώπους να βλέπουν την πτώση και την καταισχύνη του δικαίου», όπως το 'χε πει ο ίδιος ο μακαρίτης ο στάρετς σε μιαν απ' τις διδαχές του. Το γεγονός ήταν πως απ' το φέρετρο του στάρετς άρχισε ν' αναδίνεται σιγά σιγά, κι όσο περνούσε η ώρα γινόταν αισθητότερη, η οσμή της αποσύνθεσης. Κατά τις τρεις το απόγευμα η αποφορά ήταν πια ολοφάνερη κι όσο περνούσε η ώρα δυνάμωνε. Ύστερα απ' το γεγονός αυτό ξέσπασε ένα

ασυγκράτητο σκάνδαλο, ακόμα κι ανάμεσα στους μοναχούς, που δύσκολα θα μπορούσε να θυμηθεί κανείς όμοιό του στα χρονικά του μοναστηριού και που σ' άλλες περιπτώσεις δε θα μπορούσε κανείς να φανταστεί πως μπορούσε να γίνει κάτι τέτοιο. Αργότερα μονάχα, ύστερα από πολλά χρόνια πια, μερικοί μυαλωμένοι καλόγεροι το θυμόνταν με κατάπληξη και φρίκη: πώς μπόρεσαν να φτάσουν ως εκεί τα πράγματα; Γιατί κι άλλοτε συνέβαινε να πεθαίνουν καλόγεροι που είχαν ζήσει έναν εξαιρετικά ενάρετο βίο και που η αρετή τους ήταν γνωστή σ' όλους, θεοσεβείς στάρετς λόγου χάρη, που όμως κι απ' αυτών τα φέρετρα αναδινόταν μια οσμή αποσύνθεσης, πράγμα φυσικό, που συμβαίνει μ' όλους τους νεκρούς, όμως δεν έφερνε καμιά ταραχή, τι λέω, ούτε την παραμικρότερη ανησυχία. Υπήρξαν βέβαια και στο δικό μας μοναστήρι μερικοί που 'χαν αποδημήσει από πολύ καιρό εις Κύριον και που η ανάμνησή τους διετηρείτο ζωηρή ακόμα στο μοναστήρι μας και που τα πτώματά τους, σύμφωνα με την παράδοση, δεν υπόκυφαν στην αποσύνθεση, πράγμα που συγκινητικά και μυστηριακά επέδρασε πάνω στους μοναχούς κι έμεινε στη θύμησή τους σαν κάτι άξιο και θαυμαστό και σαν μια υπόσχεση μεγαλύτερης ακόμα δόξας για τους τάφους τους, όταν με το θέλημα του Θεού θα ρχόταν η ώρα. Απ' αυτούς η παράδοση ανέφερε ιδιαίτερα τον στάρετς Ιώβ, που έζησε εκατόν πέντε χρόνια, έναν περίφημο ασκητή, μεγάλο νηστευτή και σιωπητή, που 'χε αποδημήσει εδώ και πολλά χρόνια, κατά τα 1810. Τον τάφο του τον δείχνανε με ιδιαίτερο κι εξαιρετικό σεβασμό στους προσκυνητές που έρχονταν για πρώτη φορά στο μοναστήρι, κάνοντας μυστηριώδεις υπαινιγμούς για κάποιες μεγάλες ελπίδες που έδινε ο τάφος αυτός. (Λέω για τον ίδιο εκείνο τάφο όπου βρήκε το πρωί ο πάτερ Παΐσιος τον Αλιόσα). Εκτός απ' αυτόν, που πέθανε εδώ και χρόνια πια, θυμόνταν και τον στάρετς Βαρσονόβιο, που απεδέμησε πιο πρόσφατα, εκείνον τον ίδιο που ο πάτερ Ζωσιμάς διαδέχτηκε στο αξίωμα του στάρετς. Οι προσκυνητές που έρχονταν στο μοναστήρι όσο ζούσε ο Βαρσονόβιος τον θεωρούσαν απλά και σκέτα, «πτωχόν τῷ πνεύματι». Γι' αυτούς τους δυο η παράδοση έλεγε πως κοιτόνταν στα φέρετά τους σαν να 'ταν ζωντανοί και τους θάψανε χωρίς σημάδια αποσύνθεσης. Έλεγαν μάλιστα πως οι μορφές τους είχαν α-

ποκτήσει κάποιο φέγγος μες στο φέρετρο. Μερικοί επιμένανε ακόμα πως απ' τα σώματά τους αναδινόταν μια αισθητή ευωδία. Μα κι αν ακόμα δεν υπήρχαν όλες αυτές οι υποβλητικές αναμνήσεις, πάλι δύσκολο θα 'ταν να εξηγήσει κανείς τον πραγματικό λόγο που στάθηκε αιτία να γίνουν όλες εκείνες οι επιπόλαιες, ανόητες και μοχθηρές σκηνές μπροστά στο φέρετρο του στάρετς Ζωσιμά. Εγώ προσωπικά έχω τη γνώμη πως συμπέσανε ταυτόχρονα και πολλά άλλα πράγματα, επιδράσανε ταυτόχρονα πολλές αιτίες. Μια απ' αυτές ήταν ακόμα και κείνη η ριζωμένη εχθρότητα για το θεσμό των στάρετς γενικά. Τον θεωρούσαν τούτο το θεσμό φθοροποιό νεωτερισμό. Αυτό το πιστεύανε βαθιά στην ψυχή τους πολλοί καλόγεροι του μοναστηριού μας. Ήταν φυσικά και η ζήλια που νιώθανε για τη φήμη της αγιοσύνης που 'χε αποκτήσει ο αναπαυμένος και που τόσο δυνατά στεριώθηκε όσο ζούσε, ώστε ήταν απαγορευμένο κατά κάποιον τρόπο να την αμφισβητήσει κανείς. Γιατί αν κι ο μακαρίτης στάρετς είχε πάρει με το μέρος του πολλούς, κι αυτό όχι τόσο με τα θαύματα όσο με την αγάπη, και είχε δημιουργήσει γύρω του έναν ολόκληρο κόσμο που τον αγαπούσε, παρ' όλα αυτά, όμως, και μάλιστα ακριβώς γι' αυτό, ο στάρετς είχε υποκινήσει πολλούς φθόνους και είχε δημιουργήσει πολλούς άσπονδους εχθρούς, φανερούς και κρυφούς, κι όχι μονάχα μέσα στο μοναστήρι μα κι ανάμεσα στους λαϊκούς. Δεν έκανε κακό σε κανέναν, όμως πολλοί λέγανε μέσα τους:

«Από πού κι ως πού τον νομίζουν οι άλλοι τόσο άγιο;»

Και μονάχα αυτή η ερώτηση, που επαναλαμβανόταν συχνά, δημιούργησε τελικά ένα ακόρεστο μίσος. Νά γιατί, νομίζω, όταν αισθάνθηκαν μερικοί —και τόσο γρήγορα— την οσμή της αποσύνθεσης, πριν περάσει καλά καλά μια μέρα απ' την ώρα του θανάτου του, χάρηκαν τόσο άμετρα. Μα κι απ' τους πιστούς φίλους του στάρετς κι από κείνους που τον θυμούνται με σεβασμό ως τα τώρα, βρέθηκαν μερικοί που πειράχτηκαν σχεδόν μ' αυτό που έγινε και το θεώρησαν προσωπική τους ύβρη.

Η εξέλιξη των γεγονότων έγινε ως εξής:

Μόλις άρχισε να γίνεται αντιληπτή η οσμή, μπορούσε να διακρίνει κανείς κι από μόνη την έκφραση των προσώπων των καλόγερων που μπαινόβγαιναν πως γι' αυτή την αιτία έρχονταν. Έμπαιναν,

μένανε για λίγο μέσα και ξαναβγαίνανε βιαστικοί, για να επιβεβαιώσουν την είδηση στους άλλους που περίμεναν μαζεμένοι απ' έξω. Μερικοί απ' αυτούς κουνούσαν λυπημένα το κεφάλι, άλλοι όμως δεν χρύβανε πια τη χαρά τους, που καθρεφτιζόταν ολοκάθαρα στα μοχθηρά τους βλέμματα. Κι ούτε βρισκόταν πια κανένας που να τους κάνει παρατήρηση, κανένας δεν έλεγε έναν καλό λόγο. Αυτό ήταν παράξενο, γιατί οι πιστοί φίλοι του σάρετς ήταν, όσο και να πεις, οι περισσότεροι μέσα στο μοναστήρι. Μα φαίνεται πως ήταν θέλημα Θεού να νικήσει προσωρινά η μειοψηφία. Σε λίγο άρχισαν κι απ' τους λαϊκούς, ιδίως απ' τους κάπως μορφωμένους, να καταφτάνουν στο κελί για να βεβαιωθούν και να πληροφορήσουν τους άλλους απέξω. Άνθρωποι του λαού μπαίνανε λίγοι, αν και είχαν μαζευτεί πολλοί στην είσοδο της σκήτης. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως ακριβώς ύστερα απ' τις τρεις οι επισκέπτες απ' την πολιτεία πληθύνανε. Όλοι αυτοί έρχονταν ακριβώς εξαιτίας του σκανδάλου που είχε διαδοθεί. Άνθρωποι που δεν το 'χαν καθόλου σκοπό να 'ρθουν εκείνη την ημέρα, φτάσανε τώρα επίτηδες. Ανάμεσά τους ήταν και μερικά σημαντικά πρόσωπα. Για να λέμε την αλήθεια, δεν είχε εκδηλωθεί ακόμα καμιά αταξία ούτε απρέπεια κι ο πάτερ Παΐσιος διάβαζε σταθερά και καθαρά το Ευαγγέλιο, με το πρόσωπο αυστηρό, λες και δεν παρατηρούσε αυτά που γίνονταν γύρω του, αν και από ώρα πια είχε νιώσει πως συμβαίνει κάτι το ασυνήθιστο. Σε λίγο όμως άρχισε κι αυτός ν' ακούει κάτι κουβέντες, στην αρχή χαμηλόφωνες, που σιγά σιγά γίνονταν πιο σταθερές και πιο τολμηρές.

— Φαίνεται λοιπόν πως η κρίση του Θεού δεν είναι σαν των ανθρώπων! άκουσε ξαφνικά ο πάτερ Παΐσιος.

Αυτό το 'πε πριν απ' όλους ένας δημόσιος υπάλληλος απ' την πολιτεία, ένας άνθρωπος ηλικιωμένος και, απ' όσα ξέρανε γι' αυτόν, πολύ ευσεβής. Όμως λέγοντάς το αυτό, δεν έκανε τίποτα άλλο παρά να ξαναπεί φωναχτά κάτι που από ώρα τώρα ψιθύριζαν αναμεταξύ τους οι καλόγεροι. Αυτοί από ώρα κιόλας είχαν προφέρει αυτή την απελπιστική φράση και το χειρότερο απ' όλα ήταν που από στιγμή σε στιγμή φανερωνόταν και μεγάλωνε σ' αυτούς κάποιο αίσθημα θριάμβου. Σε λίγο άρχισε να χαλαρώνεται και η ευπρέπεια ακόμα, λες κι όλοι αισθάνθηκαν μονομιάς πως έχουν ένα κάποιο δικαίωμα να φερθούν άπρεπα.

— Πώς μπόρεσε τάχα να γίνει αυτό; λέγανε μερικοί καλόγεροι κάνοντας στην αρχή πως λυπούνται· το κορμί του ήταν μικρό, πετσά και κόκκαλο, από πού να βρέθηκε αυτή η οσμή;

— Θα πει λοιπόν πως είναι μια σαφής υπόδειξη του Θεού, πρόσθεταν γρήγορα γρήγορα οι άλλοι, κι όλοι παραδέχονταν αμέσως κι αδίσταχτα τη γνώμη τους.

Λέγανε μάλιστα πως κι αν ακόμα άρχιζε η αποσύνθεση, όπως γίνεται με κάθε αμαρτωλό, και πάλι τούτο θα γινόταν αργότερα κι όχι με τόση φανερή βιασύνη. Θα 'πρεπε να περάσει ένα μερόνυχτο τουλάχιστον ενώ «τούτο δω προτρέχει του φυσικού» και συνεπώς είναι δάκτυλος Θεού.

— 'Ηθελε να μας κάνει μιαν υπόδειξη.

Αυτή η γνώμη έκανε κατάπληξη σ' όλους και την παραδέχονταν ασυζητητί. Ο πράος ιερομόναχος πάτερ Ιωσήφ, ο βιβλιοθηκάριος, ο αγαπημένος του μακαρίτη, προσπάθησε να φέρει αντίρρηση σε μερικούς κακεντρεχείς, λέγοντας πως «δεν γίνεται δα παντού έτσι» και πως δεν είναι βέβαια κανένα δόγμα της ορθοδοξίας ότι τα σώματα των δικαίων δεν πρέπει ν' αποσυντίθενται. Αυτό ήταν μια γνώμη μονάχα. Ακόμα και στα πιο ορθόδοξα μέρη, στον 'Αθω λόγου χάρι, δεν κάνει και τόσο κακή εντύπωση η οσμή της αποσύνθεσης. Εκεί θεωρούν σαν κυριότερη απόδειξη της αγιοσύνης των δικαίων όχι την αφθαρσία του σώματος αλλά το χρώμα που θα πάρουν τα κόκκαλα όταν τα σώματα μείνουν πολλά χρόνια μέσα στον τάφο και αποσυντεθούν.

— Αν τα κόκκαλα ύστερα από χρόνια γίνουν χίτρινα σαν κερί, τότε θα πει πως ο Κύριος εκάθισε τον δίκαιο εκ δεξιών του. Αν όμως δε γίνουν χίτρινα αλλά μαύρα, τότε θα πει πως ο Κύριος δεν τον έκρινε άξιο μιας τέτοιας δόξης. Αυτά πιστεύουν στον 'Αθω, στον άγιο εκείνο τόπο όπου από αρχαιοτάτων χρόνων διαφυλάττεται απαρασάλευτα η αγνή ορθοδοξία, κατέληξε ο πάτερ Ιωσήφ.

Μα τα λόγια του ταπεινού μοναχού δε φέρανε κανένα αποτέλεσμα, πολλοί μάλιστα τον κοροΐδεψαν.

« Όλα αυτά είναι σοφιστείες και νεωτερισμοί, δεν αξίζει ούτε να τ' ακούει κανείς», είπαν μέσα τους οι καλόγεροι.

«Εμείς πρέπει να πιστεύουμε στην παράδοση. Λίγοι νεωτερισμοί

φανερώνονται τάχα τώρα τελευταία; Πρέπει όλους να τους παραδεχτούμε;» πρόσθεταν άλλοι.

«Οι δικοί μας Άγιοι Πατέρες δεν ήταν λιγότεροι απ' τους δικούς τους. Εκείνοι έχουν τον Τούρκο πάνω απ' το κεφάλι τους και τα 'χουν ξεχάσει όλα. Η ορθοδοξία τους από καιρό τώρα νοθεύτηκε. Οι εκκλησίες τους ούτε καμπάνες δεν έχουν», πλειοδοτούσαν οι πιο σαρκαστικοί.

Ο πάτερ Ιωσήφ έφυγε λυπημένος, αφού μάλιστα κι ο ίδιος δεν είχε εκφράσει και τόσο σταθερά τη γνώμη του, και χωρίς να την πολυπιστεύει ούτε αυτός. Παρατήρησε όμως με ταραχή πως αρχίζει κάτι εντελώς άπρεπο και πως γινόταν μια αταξία. Σιγά σιγά, μαζί με τον πάτερ Ιωσήφ σώπασαν κι όλες οι άλλες μυαλωμένες φωνές. Και τότε συνέβηκε τούτο: Όλοι όσοι αγαπούσαν τον στάρετς και παραδέχονταν ευλαβικά το θεσμό των στάρετς, ξαφνικά κάτι φοβήθηκαν κι όταν συναντιόνταν κοίταζαν φοβισμένα ο ένας τον άλλον, ενώ οι εχθροί του θεσμού των στάρετς —που τάχα ήταν νεωτερισμός— σήκωσαν κεφάλι.

«Ο μακαρίτης ο στάρετς Βαρσονόβιος όχι μονάχα δε βρωμούσε μα κι ευωδίαζε κιόλας στο φέρετρό του», θύμιζαν αυτοί χαιρέκακα.

«Όμως αυτό το αξιώθηκε όχι γιατί ήταν στάρετς μα γιατί ο ίδιος ήταν δίκαιος».

Ύστερα απ' αυτό άρχισε το κουτσομπολιό και οι κατηγορίες αχόμα σε βάρος του μακαρίτη:

«Δεν είχε δίκιο σ' αυτά που έλεγε. Δίδασκε πως η ζωή είναι μια μεγάλη χαρά κι όχι μια ταπεινοσύνη όλο δάκρυα», λέγανε μερικοί απ' τους πιο ακαταλόγιστους.

«Η πίστη του ήταν μοντέρνα. Δεν παραδεχόταν πως υπάρχει υλική φωτιά στην Κόλαση», πρόσθεταν άλλοι πιο ακαταλόγιστοι κι απ' τους πρώτους.

«Δεν κρατούσε αυστηρά τη νηστεία, έτρωγε βύσσινο γλυκό κι έπινε τσάι, τ' αγαπούσε πολύ τα γλυκά, οι κυρίες τού τα στέλνανε. Επιτρέπονται τάχα σ' έναν ασκητή τα τσάγια;» λέγανε μερικοί φθονεροί.

«Το 'χε πάρει απάνω του», αναθυμόνταν μοχθηρά οι πιο κακόβουλοι.

«Νόμιζε πως είναι άγιος. Οι άνθρωποι γονάτιζαν μπροστά του κι αυτός το δεχόταν, λες και πραγματικά του άξιζε».

«Έχανε κατάχρηση του μυστηρίου της εξομολόγησης», πρόσθεταν ψιθυρίζοντας με κακία οι πιο φανατικοί εχθροί του θεσμού των στάρετς.

Κι ανάμεσα σ' αυτούς ήταν οι γεροντότεροι και οι πιο θεοφοβούμενοι καλόγεροι, μεγάλοι νηστευτές και σιωπητές, που δεν βγάζανε λέξη όσο ζούσε ο μακαρίτης, μα τώρα ξαφνικά άνοιξαν το στόμα τους. Αυτό ήταν τρομερό γιατί τα λόγια τους είχαν μεγάλη επίδραση στους νεαρούς κι ακαταστάλαχτους ακόμα καλόγερους. Όλα αυτά τ' άκουγε με μεγάλη προσοχή, ο καλόγερος απ' το Ομπντόρσκ, που ήρθε απ' τον άγιο Σίλβεστρο, αναστέναζε βαθιά και κουνούσε το κεφάλι:

«Ναι, φαίνεται πως ο πάτερ Θεράπων είχε δίκιο να λέει εκείνα που μου 'πε χτες», σκεφτόταν.

Εκείνη ακριβώς τη στιγμή φάνηκε κι ο πάτερ Θεράπων. Λες κι ερχόταν για να διπλασιάσει την ταραχή.

Το 'χω πει πια και πιο μπροστά πως σπάνια έβγαινε απ' το μικρό ξύλινο κελί του, που ήτανε στο μελίσσωνα. Ούτε και στην εκκλησία δεν πήγαινε συχνά, μα δεν του λέγανε τίποτα γιατί το 'χαν πάρει απόφαση πως ήταν «πτωχός τῷ πνεύματι» και δεν του επέβαλλαν το γενικό κανονισμό. Όμως, αν θέλουμε να πούμε την αλήθεια, πρέπει να παραδεχτούμε πως δεν μπορούσαν να κάνουν κι αλλιώς. Γιατί έναν τέτοιο μεγάλο νηστευτή και σιωπητή, που προσευχόταν μέρα νύχτα (πολλές φορές τον έπαιρνε ο ύπνος έτσι γονατιστό) ήταν κάπως άπρεπο να τον αναγκάσεις να υποταχτεί στο γενικό κανονισμό, τη στιγμή που ο ίδιος δεν ήθελε να τον εφαρμόσει.

— Αυτός είναι πιο άγιος από μας κι εκτελεί άθλους μεγαλύτερους από κείνους που προβλέπει ο κανονισμός, λέγανε οι καλόγεροι.

— Αν δεν πηγαίνει στην εκκλησία, αυτό θα πει πως ξέρει μονάχος του πότε πρέπει να πάει. Έχει δικό του κανονισμό.

Έτσι λοιπόν, για να μην ακουστούν μεμφιμοιρίες και ν' αποφύγουν ένα σκάνδαλο, άφηναν τον πάτερ Θεράποντα στην ησυχία του. Τον στάρετς Ζωσιμά δεν τον αγαπούσε καθόλου ο πάτερ Θεράπων

κι αυτό το ξέρανε όλοι. Και νά λοιπόν που φτάνει ώς το κελί του πως «η κρίση του Θεού δε συμφωνεί με την κρίση των ανθρώπων» και πως ο μακαρίτης «είχε προτρέξει του φυσικού». Φαίνεται πως ο πρώτος που του 'φερε την είδηση ήταν ο επισκέπτης απ' το Ομπντόρσκ, που είχε μιλήσει και χτες μαζί του και είχε φύγει κατατρομαγμένος. Ανέφερα ακόμα πως ο πάτερ Παΐσιος στεκόταν σταθερός κι ακλόνητος πάνω απ' το φέρετρο και διάβαζε το *Ευαγγέλιο*· αν και δεν μπορούσε να δει ούτε να ακούσει τι γινόταν έξω από το κελί, τα μάντευε όμως όλα γιατί ήξερε πολύ καλά το περιβάλλον του. Δεν είχε ταραχτεί. Περίμενε χωρίς φόβο το κάθε τι που θα μπορούσε ακόμα να συμβεί και που την έχβασή του την πρόβλεπε με το διαπεραστικό πνευματικό του βλέμμα. Τότε, ξάφνου, άκουσε έναν ασυνήθιστο κι ολότελα πια απρεπή θόρυβο απ' τον προθάλαμο. Η πόρτα άνοιξε διάπλατα και στο κατώφλι φάνηκε ο πάτερ Θεράπων. Απ' το κελί διακρίνονταν καθαρά πολλοί καλόγεροι, ακόμα κι άνθρωποι απ' την πολιτεία που τον είχαν συνοδεύσει και μένανε τώρα κάτω απ' το χαγιάτι. Όμως αυτοί δεν ανέβηκαν μα μείνανε κάτω και περίμεναν να δουν τι θα πει και τι θα κάνει ο πάτερ Θεράπων. Γιατί προαισθάνονταν, και μάλιστα με κάποιο φόβο παρ' όλο το θράσος τους, πως δεν είχε έρθει έτσι, χωρίς λόγο. Ο πάτερ Θεράπων σταμάτησε στο κατώφλι και σήκωσε τα χέρια του προς τον ουρανό. Κάτω απ' το δεξί του χέρι φάνηκαν τα διαπεραστικά κι όλο περιέργεια ματάκια του επισκέπτη απ' το Ομπντόρσκ, που ήταν ο μόνος που δε βάσταζε κι ακολουθούσε από κοντά τον πατέρα Θεράποντα. Τόσο ήταν περίεργος. Οι άλλοι, όταν άνοιξε με χρότο η πόρτα, πισωπάτησαν ακόμα πιο πολύ απ' το φόβο τους. Σηκώνοντας τα χέρια του ο πάτερ Θεράπων ξεφώνισε:

— Εξορκίζω τα κακά πνεύματα! κι άρχισε να κάνει το σημείο του σταυρού γυρίζοντας διαδοχικά προς όλους τους τοίχους και τις τέσσερις γωνιές του κελιού.

Αυτή την πράξη του πατέρα Θεράποντα την κατάλαβαν αμέσως όσοι τον συνόδευαν. Γιατί ξέρανε πως έτσι έχανε πάντα όπου και να 'μπαινε και πως πουθενά δε θα καθόταν κι ούτε θα 'βγαζε λέξη πριν διώξει το Σατανά.

— Έξω από δω, Σατανά, έξω από δω! ξανάλεγε κάθε φορά που

έκανε ένα σταυρό στον αέρα. Εξορκίζω τα κακά πνεύματα! ξεφώνισε και πάλι.

Φορούσε το χοντροκομμένο του ράσο και είχε δεμένη τη μέση του μ' ένα σκοινί. Κάτω απ' την πουκαμίσσα του, που ήταν φτιαγμένη από καναβάτσο, διακρινόταν το γυμνό του στήθος, γεμάτο άσπρες τρίχες. Ήταν ξυπόλητος. Μόλις άρχισε να κουνάει τα χέρια του, ακούστηκαν να κουνουνίζουν οι βαριές αλυσίδες που 'χε κάτω απ' το ράσο του. Ο πάτερ Παΐσιος σταμάτησε την ανάγνωση, προχώρησε, στάθηκε μπροστά του και περίμενε.

— Γιατί ήρθες, πανοσιότατε; Γιατί αυτή η διατάραξη της τάξης; Γιατί σκανδαλίζεις το ταπεινό ποίμνιο; πρόφερε στο τέλος κοιτάζοντάς τον αυστηρά.

— Γιατί ήρθα; Τι ρωτάς; Ποια είναι η πίστη σου; φώναξε ο πάτερ Θεράπων με ύφος μισοπάλαβο. Ήρθα να διώξω από δω τους μουσαφίρηδες σας, τους βρωμερούς διαβόλους. Ήρθα να δω αν μαζέφατε πολλούς όλο τούτο τον καιρό που έλειπα εγώ. Θέλω να πάρω μια σημυδόσκουπα να τους διώξω.

— Διώχνεις τον Σατανά, ίσως όμως εσύ ο ίδιος να τον υπηρετείς, είπε άφοβα ο πάτερ Παΐσιος. Ποιος μπορεί να πει για τον εαυτό του: «άγιος είμι»; Μήπως νομίζεις, πάτερ μου, πως εσύ είσαι;

— Βρωμερός είμαι κι όχι άγιος. Δε θα κάτσω ποτέ στην πολυθρόνα για να με λατρεύουν σαν είδωλο! είπε με βροντερή φωνή ο πάτερ Θεράπων. Οι άνθρωποι καταστρέφουν την ιερή μας πίστη τη σήμερον ημέρα. Ο μακαρίτης ο άγιός σας, είπε γυρίζοντας στους άλλους και δείχνοντας με το δάχτυλο το φέρετρο, έδιωχνε τους δαίμονες. Έδινε και φάρμακα στους δαιμονισμένους. Μα νά που τώρα πληθύνανε δω πέρα σαν αράχνες. Και σήμερα κι ο ίδιος βρώμησε. Αυτό που βλέπουμε είναι θεϊκό σημάδι.

Κάτι τέτοιο είχε συμβεί στ' αλήθεια όταν ζούσε ο πάτερ Ζωσιμάς. Κάποιος καλόγερος άρχισε να βλέπει στον ύπνο του, ύστερα και στον ξύπνιο του, το Σατανά. Όταν τα εξομολογήθηκε κατατρομαγμένος στον στάρετς, εκείνος τον συμβούλεψε να προσεύχεται ασταμάτητα και να νηστεύει. Μα όταν κι αυτό δεν έφερε χαμιά καλυτέρευση, τον συμβούλεψε να πάρει κάποιο φάρμακο χωρίς να

παρατήρει όμως τις προσευχές και τη νηστεία. Αυτό είχε σκανδαλίσει πολλούς τότε και τα λέγανε μεταξύ τους κουνώντας το κεφάλι, και περισσότερο απ' όλους ο πάτερ Θεράπων. Γιατί αμέσως βρέθηκαν μερικοί που του γνωστοποίησαν τούτη την «ασυνήθιστη» συμβουλή του στάρετς.

— Έξελθε, πάτερ! είπε επιταχτικά ο πάτερ Παΐσιος. Δεν κρίνουν οι άνθρωποι μα ο Θεός. Ίσως αυτό το «σημείο» να μην μπορείς ούτε συ να το καταλάβεις, ούτε γω, ούτε κανείς. Έξελθε, πάτερ, μη σκανδαλίζεις το ποίμνιο! Ξανάπε επίμονα.

— Δε νήστευε όπως έπρεπε, γι' αυτό έγινε αυτό που έγινε. Είμαι ολοφάνερο πια και θα 'ταν αμαρτία να το κρύβουμε! έλεγε ο ξέφρενος φανατικός, που ο ζήλος του ξεπερνούσε τα λογικά του. Υπέκυψε στον πειρασμό κι έτρωγε ζαχαρωτά, οι κυρίες τού τα φέρνανε στις τσέπες τους, γλυκαινόταν και με τσάγια, κατάντησε κοιλιόδουλος, γέμιζε το στομάχι του με γλυκίσματα και το μυαλό του με σκέψεις αλαζονικές... Γι' αυτό υπέστη τώρα αυτή την καταισχύνη...

— Άφρονα τα λόγια σου, πάτερ, είπε κι ο πάτερ Παΐσιος με δυνατή φωνή. Εκτιμάω τις νηστείες σου και τον ασκητισμό σου, όμως κάτι τέτοια λόγια σαν αυτά που είπες, μονάχα ένα παιδί που ζει έξω απ' το μοναστήρι θα μπορούσε να τα πει, ένα παιδί άμυαλο. Έξελθε, πάτερ, σε διατάζω, κατέληξε με βροντερή φωνή ο πάτερ Παΐσιος.

— Εγώ να φύγω! πρόφερε ο πάτερ Θεράπων και σαν να κλονίστηκε λιγάκι, μα με τον ίδιο θυμό. Μας κάνετε τους σοφούς! Περηφανεύεστε για τη μόρφωσή σας μπροστά στη δική μου μηδαμινότητα. Ήρθα δω πέρα αμόρφωτος, μα εδώ ξέχασα κι αυτά που ήξερα, ο ίδιος ο Θεός με φύλαξε και με προστάτεψε τον ταπεινό εμένα απ' τη μεγάλη σοφία σας...

Ο πάτερ Παΐσιος στεκόταν και περίμενε ακλόνητος. Ο πάτερ Θεράπων σώπασε για λίγο, και ξαφνικά, κάνοντας το πρόσωπό του κλαψιάρικο, και σκεπάζοντας το μάγουλό του με τη δεξιά παλάμη, πρόφερε μακρόσυρτα κοιτάζοντας το φέρετρο του στάρετς:

— Το πρωί θα του φάλλουν το «Βοηθέ καί προστάτα», τον υπέροχο αυτόν κανόνα, μα όταν θα φοφήσω γω θα πουν μονάχα το «Ω

μακαρία ζωή»*, αυτό το ταπεινό τροπάριο, — πρόφερε κλαψιάρικα και θλιβερά. Είσαστε περήφανοι κι αλαζόνες, τούτο το μέρος είναι καταραμένο, ξεφώνισε ξαφνικά σαν τρελός και κάνοντας μια χειρονομία γύρισε και κατέβηκε γρήγορα τα σκαλοπάτια.

Το μπουλούκι που τον περίμενε κάτω, δίστασε για μια στιγμή. Μερικοί τον ακολούθησαν αμέσως, άλλοι όμως κοντοστάθηκαν γιατί η πόρτα του κελιού ήταν ακόμα ανοιχτή κι ο πάτερ Παΐσιος φάνηκε στο κατώφλι κι έμεινε εκεί ασάλευτος παρακολουθώντας. Μα ο γερο-φανατικός δεν είχε τελειώσει ακόμα. Όταν προχώρησε καμιά εικοσαριά βήματα, στράφηκε ξαφνικά προς τη μεριά του ήλιου που βασίλευε, σήκωσε και τα δυο του χέρια στον ουρανό και σωριάστηκε χάμω σαν θερισμένος κραυγάζοντας:

— Ο Κύριός μου νίκησε! Ο Χριστός νίκησε τον δύοντα ήλιο! ούρλιαζε παράφορα, σηκώνοντας προς τον ήλιο τα χέρια του και χτυπώντας το μέτωπο στο χώμα.

Άρχισε να κλαίει γοερά, με λυγμούς, σαν μικρό παιδί. Το κορμί του αναταραζόταν ολόκληρο από τ' αναφυλλητά και τα χέρια του ήταν απλωμένα. Τότε τρέξαν όλοι κοντά του, αντήχησαν φωνές, κάποιoi άλλοι ολόλυξαν... Λες και είχαν χάσει όλοι τα λογικά τους.

— Νά ποιος είναι άγιος! Νά ποιος είναι δίκαιος! ακούγονταν άφοβες πια οι φωνές. Νά ποιος αξίζει να γίνει στάρετς, πρόσθεταν άλλοι με μανία.

— Δε θα θελήσει να γίνει... Θα τ' αρνηθεί ο ίδιος... δε θα μπει στη δούλεψη του καταραμένου νεωτερισμού... δε θα θελήσει να μιμηθεί τις βλακειές τους, είπαν αμέσως κάτι άλλοι.

Και είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς ως πού θα 'φταναν τα πράγματα αν δε χτυπούσε η καμπάνα που καλούσε τους πιστούς στη λειτουργία. Όλοι άρχισαν αμέσως να σταυροκοπιούνται. Σηκώθηκε κι ο πάτερ Θεράπων, έκανε πολλές φορές το σημείο του σταυρού και προχώρησε προς το κελί του, εξακολουθώντας να φωνάζει. Μα

* Όταν βγάσουν το φέρετρο απ' το κελί για να το πάνε στην εκκλησία και ύστερα απ' τη νεκρώσιμη ακολουθία, όταν το πηγαίνουν στο νεκροταφείο, φάλλουν το «Ω μακαρία ζωή», αν ο νεκρός είναι καλόγερος. Αν ο απελθών είναι ιερομόναχος τότε φάλλουν τον κανόνα: «Βοηθέ και προστάτα...» Σ.τ.Σ.

οι κραυγές του τώρα ήταν εντελώς ασυνάρτητες. Μερικοί τον ακολούθησαν, όμως οι περισσότεροι διαλύθηκαν και τράβηξαν βιαστικά για την εκκλησία. Ο πάτερ Παΐσιος άφησε τον πατέρα Ιωσήφ να συνεχίσει στη θέση του το διάβασμα και κατέβηκε στον κήπο. Οι φωνές των φανατικών δεν μπόρεσαν να τον κλονίσουν, μα ένωσε πως κάτι το ιδιαίτερο του 'σφιγγε την καρδιά με θλίψη και μελαγχολία. Σταμάτησε κι αναρωτήθηκε:

«Γιατί αυτή η θλίψη που με κάνει να χάνω και το κουράγιο μου ακόμα;»

Κατάλαβε τότε —κι απόρησε πολύ— πως τούτη η θλίψη προερχόταν, καθώς φαίνεται, απ' την πιο ασήμαντη αιτία. Νά τι είχε συμβεί: Μέσα στο μπουλούκι που 'χε μαζευτεί έξω απ' την είσοδο του κελιού είδε και τον Αλιόσα, και θυμήθηκε τώρα πως μόλις τον είδε, ένωσε αμέσως κάτι σαν πόνο στην καρδιά.

«'Ωστε τόσο μεγάλη σημασία έχει για μένα αυτός ο νέος;» αναρωτήθηκε με κατάπληξη.

Εκείνη τη στιγμή ίσα ίσα ο Αλιόσα περνούσε από μπροστά του, λες και βιαζόταν να πάει κάπου. Δεν πήγαινε όμως προς το μέρος της εκκλησίας. Τα βλέμματά τους συναντήθηκαν. Ο Αλιόσα απόστρεψε τα μάτια του και τα χαμήλωσε. Ο πάτερ Παΐσιος μάντεψε απ' την έκφραση του προσώπου του τη μεγάλη αλλαγή που γινόταν εκείνη τη στιγμή στην ψυχή του νέου.

— 'Ωστε και συ λοιπόν αφέθηκες να παρασυρθείς απ' τον πειρασμό; αναφώνησε ξαφνικά ο πάτερ Παΐσιος. Είσαι λοιπόν και συ μ' αυτούς τους ολιγόπιστους; πρόσθεσε θλιμμένα.

Ο Αλιόσα κοντοστάθηκε και κοίταξε κάπως αόριστα τον πάτερ Παΐσιο, μα πάλι απόστρεψε και χαμήλωσε τα μάτια. Ούτε καν γύρισε στο συνομιλητή του. Ο πάτερ Παΐσιος παρατηρούσε προσεκτικά.

— Πού πας έτσι βιαστικά; Η λειτουργία αρχίζει, του ξανά 'πε. Μα ο Αλιόσα πάλι δεν απάντησε.

— 'Η, μήπως φεύγεις απ' τη σκήτη; Μα πώς; Έτσι, χωρίς άδεια, χωρίς ευλογία;

Ο Αλιόσα χαμογέλασε ξαφνικά με ειρωνεία, κοίταξε παράξενα, πολύ παράξενα τον πάτερ Παΐσιο, που σ' αυτόν τον είχε εμπιστευτεί ο δάσκαλός του λίγο πριν πεθάνει, ο πρώην κύριος της καρδιάς και

της ψυχής του, ο αγαπημένος του στάρετς. Και ξαφνικά, χωρίς και πάλι ν' απαντήσει, έκανε μια χειρονομία αδιαφορίας, λες και δεν τον ένοιαζε πια αν θα φερόταν ή όχι με τον πρεπούμενο σεβασμό, και προχώρησε βιαστικά προς την έξοδο της σκήτης.

— Θα ξαναγυρίσεις ακόμα! ψιθύρισε ο πάτερ Παΐσιος κοιτάζοντάς τον με πικραμένη απορία.

Μια Τέτοια Στιγμή!

ΒΕΒΑΙΑ ο πάτερ Παΐσιος δε γελάστηκε όταν έκανε τη σκέψη πως το «αγαπημένο του αγόρι» θα ξαναγυρίσει. Ίσως μάλιστα (αν κι όχι εντελώς, πάντως με πολλή διορατικότητα), κατάλαβε την πραγματική ψυχική κατάσταση του Αλιόσα. Μολοταύτα εγώ, για να 'μαι ειλικρινής, πρέπει να παραδεχτώ πως μου είναι πολύ δύσκολο να περιγράψω εκείνη την παράξενη κι ακαθόριστη στιγμή στη ζωή τού τόσο αγαπημένου και του τόσο νεαρού ακόμα ήρωα της διήγησής μου. Στη θλιμμένη ερώτηση του πάτερ Παΐσιου: «Είσαι λοιπόν και συ με τους ολιγόπιστους;» θα μπορούσα φυσικά ν' απαντήσω σταθερά για λογαριασμό του Αλιόσα: «Όχι, δεν ήταν με το μέρος των ολιγόπιστων». Κι όχι μονάχα αυτό, θα μπορούσα να βεβαιώσω πως συνέβαινε εντελώς το αντίθετο: η ταραχή του προερχόταν ίσα ίσα απ' τη φλογερή του πίστη. Ωστόσο αυτή η ταραχή υπήρχε, και ήταν τόσο βασανιστική, που και πολύ αργότερα ο Αλιόσα θεωρούσε εκείνη τη θλιβερή μέρα σαν μια απ' τις πιο ζοφερές και τις πιο μοιραίες της ζωής του. Αν με ρωτούσε κανείς: «Είναι ποτέ δυνατό να αισθάνθηκε όλη τούτη τη θλίψη και την ταραχή μόνο και μόνο γιατί το σώμα του στάρετς του υπόκυψε τόσο γρήγορα στην αποσύνθεση αντί να κάνει θαύματα και να γιατρέψει τους αρρώστους;» τότε θ' απαντούσα χωρίς δισταγμό: «Ναι, πραγματικά γι' αυτό». Θα παραχαλούσα μονάχα τον αναγνώστη μου να μη βιαστεί ακόμα να γελάσει με την αφέλεια του νεαρού ήρωά μου. Όσο για μένα, όχι μονάχα δεν το 'χω σκοπό να ζητήσω να τον λυπηθεί-

τε ή να προσπαθήσω να δικαιολογήσω την απλοιχή του πίστη, λέγοντας λόγου χάρη πως ήταν πολύ μικρός ακόμα ή πως δεν έχει μορφωθεί αρκετά ή άλλα τέτοια, μα απεναντίας δηλώνω πως σέβομαι ειλικρινά το χαρακτήρα του. Δε χωράει αμφιβολία πως ο κάθε νέος που θα 'βαζε φραγμούς στην καρδιά του, που έμαθε πια να μην αγαπάει φλογερά μα μονάχα χλιαρά, που το μυαλό του δουλεύει σωστά μα με πολύ —για την ηλικία του— σχεπτικισμό, (και γι' αυτό οι σχέψεις του είναι φτηνές), ο κάθε τέτοιος νέος, λέω, θ' απόφυγε αυτό που συνέβη με το δικό μου ήρωα. Όμως σε μερικές περιπτώσεις είναι πιο τιμητικό ν' αφήσει κανείς τον εαυτό του να τον παρασύρει ένα πάθος, έστω και παράλογο, που να προέρχεται πάντως από μια μεγάλη αγάπη, παρά να συγκρατηθεί. Για τους νέους αυτό είναι ακόμα πιο αληθινό γιατί δεν μπορεί κανείς να 'χει μεγάλη εμπιστοσύνη σ' ένα νέο που συνεχώς λογικεύεται. Η γνώμη μου είναι πως ένας τέτοιος νέος δεν αξίζει και πολλά πράγματα! «Όμως», θα μου πουν ίσως οι λογικοί άνθρωποι, «δεν μπορεί βέβαια ο κάθε νέος να πιστεύει σε μια τέτοια πρόληψη κι ο δικός σας ο νέος δεν μπορεί να 'ναι παράδειγμα για τους άλλους». Τότε εγώ θ' απαντούσα και πάλι: «Ναι, ο δικός μου νέος πίστευε, πίστευε φλογερά κι ατράνταχτα. Εγώ όμως και πάλι δε ζητάω συγνώμη γι' αυτόν».

Τα βλέπετε όμως; Αν και δήλωσα παραπάνω (βιάστηκα πολύ ίσως), πως δε θα κάτσω να εξηγήσω και να δικαιολογήσω τον ήρωά μου, καταλαβαίνω τώρα πως είναι απαραίτητο να πω μερικά πράγματα για τη μελλοντική κατανόηση της διήγησής μου. Θα πω λοιπόν τούτο: Δεν ήταν τα θαύματα που περίμενε ο Αλιόσα. Η ανυπόμονη προσμονή του δεν ήταν καθόλου ελαφρόμυαλη. Γιατί δεν τα περίμενε για να εδραιωθούν οι πεποιθήσεις του (κάθε άλλο), ούτε για να επαληθεύσει καμιά προηγούμενη πεποίθησή του. Ω, όχι, όχι. Πάνω απ' όλα αυτά βρισκόταν η μορφή, και μονάχα η μορφή, του αγαπημένου του στάρετς, του δίκαιου εκείνου που τον σεβόταν ως τη λατρεία. Όλη η αγάπη που 'χε στη νεανική κι άδοξη καρδιά του για «όλους και για όλα» είχε συγκεντρωθεί εκείνον τον καιρό, κι όλο τον προηγούμενο χρόνο (ίσως αυτό να 'ταν κακό), σ' ένα πλάσμα, τουλάχιστον στις στιγμές των ενθουσιασμών του, στον πολυαγαπημένο του στάρετς που τώρα είχε πεθάνει. Η αλήθεια είναι

πως αυτό το πλάσμα το 'βλεπε από καιρό σαν ιδανικό του αναμφισβήτητο, έτσι που δεν μπορούσε παρά να συγκεντρώσει όλες τις εφηβικές του δυνάμεις κι όλες του τις προσπάθειες για να το φτάσει. Τόσο, που φορές φορές ξεχνούσε «όλους κι όλα» (θυμόταν αργότερα ο ίδιος πως εκείνη την καταθλιπτική μέρα είχε ξεχάσει εντελώς τον αδερφό του, τον Ντιμήτρι, που γι' αυτόν τόσες αγωνίες είχε δοκιμάσει την προηγούμενη μέρα· είχε ξεχάσει ακόμα να πάει στον πατέρα του Ηλιούσετσα τα διακόσια ρούβλια, πράγμα που τόσο φλογερά το υποσχότανε να κάνει μόλις χτες), κι όμως παρ' όλα αυτά δεν του χρειάζονταν θαύματα μα ποθούσε την «ανώτερη δικαιοσύνη», τη δικαιοσύνη που κουρελιάστηκε τόσο ξαφνικά (κατά τη γνώμη του) και που το κουρέλιασμά της πλήγωσε τόσο άσπλαχνα κι αναπάντεχα την καρδιά του. Τι κι αν ήρθαν έτσι τα πράγματα που τούτη η δικαιοσύνη πήρε τη μορφή των θαυμάτων που περίμενε ο Αλιόσα πως θα κάνει αμέσως το σώμα του λατρευτού του δασκάλου; Έτσι ακριβώς σκεφτόταν και το ίδιο περίμεναν κι όλοι οι άλλοι στο μοναστήρι, άνθρωποι μάλιστα που ο Αλιόσα τους θαύμαζε γιατί ήταν μυαλωμένοι, ο ίδιος ο πάτερ Παΐσιος λόγου χάρη. Έτσι λοιπόν κι ο Αλιόσα, χωρίς να ταραζεται από αμφιβολίες, είχε δώσει και στις ελπίδες του τη μορφή που 'χαν παραδεχτεί πια και οι άλλοι. Είχε ζήσει ένα χρόνο πια στο μοναστήρι και είχε συνηθίσει να προσμένει θαύματα. Όμως το σπουδαίο γι' αυτόν δεν ήταν τα θαύματα, μα η δικαιοσύνη, η δικαιοσύνη! Και νά που εκείνος που, σύμφωνα με τις προσδοκίες του, θα 'πρεπε να δοξαστεί περισσότερο από κάθε άλλον στον κόσμο, ταπεινώθηκε ξαφνικά και ντροπιάστηκε! Γιατί; Ποιος είχε κρίνει έτσι; Ποιος μπορούσε να κρίνει έτσι; Νά τα ερωτήματα που καταβασάνισαν αμέσως την άπειρη και παρθενική καρδιά του. Δεν μπορούσε να μην προσβληθεί, να μη θυμώσει μάλιστα που ο πιο δίκαιος απ' τους δίκαιους παραδόθηκε στην ειρωνεία και στο μοχθηρό χλευασμό ενός επιπόλαιου πλήθους, που ήταν τόσο κατώτερό του. Έστω, ας μη γίνονταν θαύματα, ας μην επαληθεύονταν οι προσδοκίες, όμως γιατί αυτή η άδοξη ντροπή; Γιατί η τόσο γρήγορη αποσύνθεση που «προέτρεξε του φυσικού», όπως λέγανε οι κακόβουλοι καλόγεροι; Και γιατί αυτό το «σημείο», που το επιδεικνύουν θριαμβευτικά αυτοί μαζί με τον πατέρα Θεράποντα

και γιατί νομίζουν πως έχουν το δικαίωμα να βλέπουν έτσι τα πράγματα; Πού είναι λοιπόν η Θεία Πρόνοια και ο δάκτυλος του Θεού; Γιατί απεσύρθη «τη στιγμή ακριβώς που χρειαζόταν πιο πολύ από κάθε άλλη φορά» (συλλογιζόταν ο Αλιόσα), λες και θέλησε η ίδια να υποταχτεί στους τυφλούς, βουβούς κι άσπλαχνους φυσικούς νόμους;

Νά γιατί μάτωνε η καρδιά του Αλιόσα. Φυσικά, όπως το είπα και πιο πάνω, τη μεγαλύτερη σημασία την είχε το πρόσωπο που 'χε αγαπήσει πιο πολύ από κάθε τι σ' αυτόν τον κόσμο. Κι αυτό ακριβώς το πρόσωπο είχε «ντροπιαστεί», είχε «ατιμαστεί»! Ίσως αυτή η μεμφιμοιρία του νεαρού μου ήρωα να 'ταν ελαφρόμυαλη και παράλογη, μα εγώ το ξαναλέω για τρίτη φορά (και παραδέχομαι από τώρα πως ίσως να 'μαι και γω ελαφρόμυαλος), πως χαίρομαι γιατί ο έφηβός μου αποδείχτηκε πως δεν ήταν τόσο σώφρων σε μια τέτοια στιγμή. Και τούτο γιατί ο κάθε άνθρωπος που δεν είναι βλάκας έχει όλο τον καιρό να λογικευτεί. Όμως, αν και σε μια τέτοια εξαιρετική στιγμή δε βρεθεί η αγάπη στην καρδιά ενός έφηβου, τότε πότε θα φανερωθεί; Δε θέλω μολοταύτα να κρύψω σ' αυτή την περίπτωση ένα παράξενο φαινόμενο που εκδηλώθηκε (αν και για μια μονάχα στιγμή) στο μυαλό του Αλιόσα εκείνη τη μοιραία και θολή γι' αυτόν στιγμή. Αυτό το καινούργιο κάτι, που φανερώθηκε στιγμιαία στη σκέψη του, ήταν μια βασανιστική εντύπωση απ' την κουβέντα που είχε χτες με τον αδερφό του τον Ιβάν και που τώρα την αναθυμόταν αδιάκοπα. Ιδιαίτερα τώρα. Ω, όχι πως κάποια απ' τις θεμελιακές, τις στοιχειακές, ας πούμε, πεποιθήσεις του είχε διασαλεφθεί στην ψυχή του. Το Θεό του τον αγαπούσε και πίστευε σ' αυτόν ακλόνητα, αν και ξαφνικά άρχισε να μεμφιμοιρεί εναντίον του. Όμως, παρ' όλα αυτά, άρχισε και πάλι να πιέζει την ψυχή του κάποια θολή μα βασανιστική και μοχθηρή εντύπωση, καθώς ξαναθυμόταν τη χτεσινή του κουβέντα με τον Ιβάν. Τον πίεζε όλο και περισσότερο και προσπαθούσε να 'ρθει στην επιφάνεια.

Όταν άρχισε πια να σκοτεινιάζει, ο Ρακίτιν, περνώντας απ' το πευκόδασος, και πηγαίνοντας απ' τη σκίτη στο μοναστήρι, είδε ξαφνικά τον Αλιόσα, ξαπλωμένον μπρούμυτα κάτω από 'να δέντρο. Έμενε έτσι ακίνητος σαν να κοιμόταν. Τον πλησίασε και του φώναξε:

— Εδώ είσαι, Αλεξέι! Μα είναι δυνατόν και συ... άρχισε να λέ-

ει απορημένος, μα σταμάτησε χωρίς να τελειώσει τη φράση του: Μα είναι δυνατόν και συ να 'φτασες ως αυτό το σημείο;

Ο Αλιόσα και πάλι δε σήκωσε τα μάτια, μα από μιά του κίνηση ο Ρακίτιν κατάλαβε πως τον ακούει και τον καταλαβαίνει.

— Μα τι έχεις λοιπόν; εξακολούθησε αυτός ν' απορεί.

Όμως άρχισε κιόλας να χαμογελάει και το χαμόγελό του όσο πήγαινε γινόταν και πιο ειρωνικό.

— Άκουσέ με, λοιπόν. Είναι δυο ώρες τώρα που σε γυρεύω. Ξαφνικά χάθηκες από κει πέρα... Μα τι κάνεις εδώ; Τι ευσεβέστατες ανοησίες είναι αυτές; Μα κοίταξέ με τουλάχιστον...

Ο Αλιόσα σήκωσε το κεφάλι του. Ανακάθισε κι ακούμπησε στον κορμό του δέντρου. Δεν έκλαιγε, μα το πρόσωπό του ήταν πονεμένο και στα δυο μάτια του φαινόταν κάποιος ερεθισμός. Ωστόσο δεν κοίταζε κατάματα τον Ρακίτιν μα κάπου πέρα.

— Ξέρεις κάτι; Το πρόσωπό σου άλλαξε εντελώς. Δεν έχεις πια εκείνη την περίφημη πραότητα σου. Μήπως θύμωσες με κανέναν; Σε πείραξαν;

— Παράτα με! πρόφερε ξαφνικά ο Αλιόσα, εξακολουθώντας να μην τον κοιτάζει κι έκανε μια βαριεστημένη χειρονομία.

— Μπα; Έτσι είμαστε; Αρχίσαμε, βλέπω, να τα λέμε σαν τους κοινούς θνητούς. Εσύ που ήσουν άγγελος! Ε, λοιπόν, Αλιόσχα, με κάνεις κι απορώ, μα την αλήθεια. Κι όμως είναι καιρός που δεν απορώ πια με τίποτα δω πέρα. Εγώ σε θεωρούσα μορφωμένο άνθρωπο...

Ο Αλιόσα τον κοίταξε επιτέλους μα κάπως αφηρημένα, λες και δεν τον καταλάβαινε καλά ακόμα.

— Κι όλα αυτά γιατί βρώμησε ο γέρος σου; Μα είναι δυνατό να το πίστεφες και συ στα σοβαρά πως άλλη σκοτούρα δεν είχε παρά ν' αρχίσει να σκαρώνει θαύματα; αναφώνησε ο Ρακίτιν απορώντας και πάλι ειλικρινά.

— Πίστευα, πιστεύω, θέλω να πιστεύω και θα πιστεύω. Θες άλλο τίποτα; φώναξε νευριασμένα ο Αλιόσα.

— Τίποτα απολύτως, φιλαράχο μου. Φτου να πάρει ο διάολος. Σήμερα ούτε ένας μαθητάκος δεκατριώ χρονών δεν τα πιστεύει πια αυτά. Όμως, εδώ που τα λέμε, ένας διάολος το ξέρει... Έντε τώ-

ρα θύμωσες με το Θεό σου, επαναστάτησες εναντίον του. Είναι, βλέπεις, γιατί δεν προβιβάσανε και δεν παρασημοφόρησαν όπως έπρεπε το γέρο σου! Ε, ρε, μυαλά που τα 'χετε!

Ο Αλιόσα μισόκλεισε τα μάτια του και τον κοίταξε επίμονα. Κάτι έλαμψε ξαφνικά στο βλέμμα του, όμως δεν ήταν ο θυμός για τον Ραχίτιν.

— Δεν επαναστατώ ενάντια στο Θεό μου. Μονάχα που δεν αποδέχομαι τον κόσμο του, είπε ξαφνικά ο Αλιόσα μ' ένα στραβό χαμόγελο.

— Πώς έτσι, δεν αποδέχεσαι τον κόσμο; είπε ο Ραχίτιν, αφού σκέφτηκε λίγο. Τι σαχλαμάρες είναι αυτές;

Ο Αλιόσα δεν απάντησε.

— Ε, πολλά είπαμε γι' αυτά τα μικροπράματα. Ας μιλήσουμε και σοβαρά. Έφαγες σήμερα;

— Δε θυμάμαι... έφαγα νομίζω.

— Πρέπει κάτι να φας να καρδαμώσεις, αν κρίνω απ' το μούτρο σου. Με πιάνει λύπη να σε βλέπω σ' αυτό το χάλι. Ξαγρύπνησες κι όλη τη νύχτα. Άκουσα πως είχατε συνεδρίαση χει πέρα. Και ύστερα όλες αυτές οι φασαρίες και τα πασαλείμματα... Σίγουρα μονάχα ένα κομματάκι αντίδωρο θα μάσησες. Έχω στην τσέπη μου ένα σαλάμι, το πήρα χτες απ' την πολιτεία για κάθε ενδεχόμενο, καθώς ερχόμουνα δω πέρα, μονάχα που βέβαια εσύ δε θα θελήσεις...

— Δώσε.

— Αχά! Έτσι, ε; Όστε επανάσταση. Και οδοφράγματα! Τι να σου πω, αδερφέ μου, κάτι τέτοια πράματα δεν είναι να τα περιφρονεί κανείς. Έλα, πάμε στο σπίτι μου... Με μεγάλη μου ευχαρίστηση θα κατέβαζα τώρα κανένα ποτηράκι βότκα, είμαι φόφιος απ' την κούραση. Όμως, βότκα, φυσικά, δε θα τ' αποφασίσεις να πεις... ή μήπως θα πεις;

— Δώσε και βότκα.

— Αυτό μάλιστα! Θαυμάσια, αδερφέ μου! είπε ο Ραχίτιν και τον κοίταξε με άγρια κατάπληξη. Ό,τι και να πεις η βότκα και το σαλάμι είναι σπουδαία πράματα και δεν πρέπει να χάνουμε την ευκαιρία. Πάμε!

Ο Αλιόσα σηκώθηκε σιωπηλός κι ακολούθησε τον Ραχίτιν.

— Αν το 'βλεπε αυτό ο αδερφούλης σου ο Βάνιτσα, θα 'μενε με το στόμα ανοιχτό! Μια και το 'φερε η κουβέντα, ο αδερφούλης σου ο Ιβάν Φιοντόροβιτς τράβηξε σήμερα το πρωί για τη Μόσχα. Το ξέρεις;

— Ξέρω, πρόφερε αδιάφορα ο Αλιόσα και ξαφνικά θυμήθηκε για μια στιγμή τον αδερφό του Ντιμήτρι.

— Όμως αυτό κράτησε μονάχα μια στιγμή, και αν και του θύμισε κάποια βιαστική δουλειά που δεν έπρεπε ν' αναβληθεί πια ούτε για ένα λεπτό, κάποιο χρέος, κάποια τρομερή υποχρέωση, ούτε κι αυτό δεν του 'κανε εντύπωση, δεν έφτασε στην καρδιά του και στη στιγμή ξεχάστηκε και πάλι. Όμως αργότερα το θυμόταν αυτό για πολύ καιρό ο Αλιόσα.

— Ο αδερφούλης σου ο Βάνιτσα, είπε μια φορά για μένα πως είμαι ένας «ανόητος λιμπεραλιστικός λαπάς». Και συ δε βάσταξες κάποτε και μου 'δωσες να καταλάβω πως είμαι «άτιμος»... Ας εί- ναι! Τώρα θα δούμε την εξυπνάδα σας και την τιμιότητά σας (αυτό το είπε ο Ραχίτιν ψιθυριστά, σχεδόν από μέσα του). Άκου, ξανάπε δυνατά. Καλύτερα να μην περάσουμε απ' το μοναστήρι, ας πάρου- με το μονοπάτι που βγάζει ίσα στην πολιτεία... Χμ, με τούτη την ευκαιρία θα περάσω κι απ' της κυρίας Χοχλάκοβα. Της έγραφα ό- λα όσα έγιναν. Και φαντάσου! μου στέλνει στο λεπτό σημείωμα γραμ- μένο με μολύβι (αυτή η κυρία τρελαίνεται να γράφει σημειώματα) και μου λέει πως «ποτέ δεν το περίμενε πως ένας τόσο σεβάσμιος στάρετς όπως ο πάτερ Ζωσιμάς θα φερόταν έτσι δα!» Έτσι ακρι- βώς το 'γραφε, αλήθεια σου λέω. «Πως θα φερόταν έτσι δα!» Κι αυτή αγανάχτησε. Όλοι σας είστε... πάρε τον έναν και χτύπα τον άλλον! Στάσου! φώναξε και πάλι αναπάντεχα.

Σταμάτησε και πιάνοντας τον Αλιόσα απ' τον ώμο τον σταμά- τησε κι εκείνον.

— Ξέρεις, Αλιόσα, είπε και τον κοίταζε εξεταστικά στα μάτια, κυριευμένος ολόκληρος από μια καινούργια ιδέα που του κατέβηκε ξαφνικά.

Και, αν και το πρόσωπό του έδειχνε γελαστό, ήταν φανερό πως φοβόταν να πει φωναχτά τούτη την καινούργια κι αναπάντεχη σχέ-

ψη του, τόσο απίστευτη του φαινόταν ακόμα η κατάσταση όπου έβλεπε τον Αλιόσα.

— Ξέρεις, Αλιόσκα, πού θα 'ταν το καλύτερο να πηγαίναμε τώρα; πρόφερε δειλά και παρακλητικά.

— Το ίδιο κάνει... όπου θες.

— Πάμε στις Γκρούσενκα; Ε; θα 'ρθεις; πρόφερε τέλος ο Ρακίτιν τρέμοντας όλος από μια φοβισμένη προσμονή.

— Πάμε στις Γκρούσενκα, απάντησε αμέσως ήσυχα ήσυχα ο Αλιόσα.

Αυτό πια καθόλου δεν το περίμενε ο Ρακίτιν, αυτή τη γρήγορη και ήρεμη συγκατάθεση δηλαδή. Τόσο που λίγο ακόμα και θα τινάζόταν προς τα πίσω απ' την έκπληξή του.

— Αυτό πια!... Μπραβόοο! έκανε να φωνάξει κατάπληχτος, μα ξαφνικά άρπαξε τον Αλιόσα απ' το μπράτσο κι αρχίσανε να προχωρούν γρήγορα στο μονοπάτι. Φοβόταν τρομερά πως ο Αλιόσα θα χάσει την αποφασιστικότητά του. Προχωρούσαν σιωπηλοί· ο Ρακίτιν φοβόταν και να μιλήσει ακόμα.

— Και να 'ξερεις πόσο θα χαρεί... άρχισε να μουρμουρίζει, όμως και πάλι ξανασώπασε.

Μα ούτε και πήγαινε εκεί τον Αλιόσα για να χαρεί η Γκρούσενκα. Αυτός ήταν ένας άνθρωπος σοβαρός και δεν έκανε τίποτα χωρίς συμφέρον. Τώρα είχε διπλό σκοπό. Απ' τη μια μεριά ήθελε να εκδικηθεί, να δει δηλαδή «το ντρόπιασμα του δικαίου» και την πιθανή «πτώση» του Αλιόσα όταν «από άγιος θα γινόταν αμαρτωλός», πράγμα που το γλεντούσε απ' τα πριν. Απ' την άλλη είχε υπόψη του ένα κέρδος υλικό που γι' αυτό θα μιλήσουμε παρακάτω.

«'Ωστε λοιπόν μας παρουσιάζεται μια τέτοια στιγμή», σκέφτηκε χαιρέκακα. «Θα πρέπει να την αρπάξουμε γερά, γιατί μια τέτοια στιγμή μάς είναι κατάλληλη».

Το Κρεμμυδάκι

Η ΓΚΡΟΥΣΕΝΚΑ έμενε στο πιο πολυσύχναστο μέρος της πολιτείας, κοντά στην πλατεία της Μητρόπολης, στο σπίτι της χήρας του έμπορα Μορόζοβ. Κρατούσε μια μικρή ξύλινη πτέρυγα στην αυλή. Το σπίτι της Μορόζοβα ήταν μεγάλο, πέτρινο, δίπατο, παλιό κι ακαλαίσθητο εξωτερικά. Εκεί ζούσε απομονωμένη η γριά ιδιοκτήτρια με δυο ανιψιές της, που ήταν κι αυτές αρκετά ηλικιωμένες, γεροντοκόρες. Δεν είχε καμιάν ανάγκη να νοικιάσει την πτέρυγα της αυλής, μα όλοι το ξέρανε πως δέχτηκε για νοικάρισσα την Γκρούσενκα (εδώ και τέσσερα χρόνια) μόνο και μόνο για να ευχαριστήσει το συγγενή της, τον έμπορα Σαμσόνοβ, που ήταν ο πασίγνωστος «προστάτης» της Γκρούσενκα. Λέγανε πως ο ζηλιάρης γέρος εγκατέστησε στο σπίτι της Μορόζοβα την «ευνοούμενη» του γιατί ήταν βέβαιος πως η γρια θα παρακολουθούσε άγρυπνα τη διαγωγή τής καινούργιας της νοικάρισσας. Μα αποδείχτηκε πολύ γρήγορα πως η επιτήρηση ήταν περιττή και στο τέλος η Μορόζοβα συναντούσε πολύ σπάνια την Γκρούσενκα και δεν την ενοχλούσε με καμιά επίβλεψη. Η αλήθεια είναι πως είχαν περάσει τέσσερα χρόνια από τότε που ο γέρος την έφερε σ' αυτό το σπίτι απ' την πρωτεύουσα της επαρχίας, δεκαοχτάχρονη κοπέλα, δειλή, χαμηλοβλεπούσα, λεπτοκαμωμένη, αδυνατούλα, σκεπτική και μελαγχολική κι από τότε έχουν πολλά αλλάξει. Για τη ζωή αυτού του κοριτσιού ξέρανε πολύ λίγα και μπερδεμένα πράγματα στην πολιτεία μας. Ούτε και τον τελευταίο καιρό μάθανε περισσότερα, ακόμα και τότε που όλοι άρ-

χισαν να ενδιαφέρονται για την «ομορφονιά». Γιατί πραγματικά η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα είχε γίνει πολύ όμορφη τελευταία. Λέγανε πως όταν ήταν δεκαεφτά χρονώ την είχε ξελογιάσει τάχα κάποιος αξιωματικός κι αμέσως την παράτησε. Ο αξιωματικός, λέγανε, έφυγε και παντρεύτηκε κάποιαν άλλη και η κοπέλα έμεινε φτωχή και ντροπιασμένη. Λέγανε ακόμα πως, αν κι ο γέρος πήρε την Γκρούσενκα και την έσωσε απ' τη μιζέρια, αυτή ήταν από τίμια οικογένεια, από σόι κληρικών μάλιστα. Ο πατέρας της ήταν άλλοτε διάκος ή κάτι τέτοιο. Και νά που φτάσανε τέσσερα χρόνια για να γίνει η συναισθηματική, προσβλημένη και αξιολύπητη μικρή ορφανή μια ροδαλή, παχουλή ρούσιχη ομορφιά, μια γυναίκα με τολμηρό κι αποφασιστικό χαρακτήρα, περήφανη κι αναιδής, που καταλάβαινε από χρήματα, άπληστη, φιλάργυρη και προσεχτική στις δουλειές της, που 'χε προφτάσει κιόλας, έτσι ή αλλιώς, να συγκεντρώσει, καθώς λέγανε, ένα κεφαλαίάκι. Για ένα μονάχα ήταν σίγουροι όλοι: Πως ήταν απρόσιτη και πως εκτός απ' τον γέρο, τον κηδεμόνα της, κανένας δε θα μπορούσε να καυχηθεί πως του 'χε χαρίσει την εύνοιά της. Αυτό ήταν απράνταχτα εξακριβωμένο, γιατί πολλοί είχαν προσπαθήσει ν' αποκτήσουν την εύνοιά της, προπάντων τα δυο τελευταία χρόνια. Μα όλες οι προσπάθειες αποδείχτηκαν μάταιες. Μερικοί μάλιστα αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν γελοιοποιημένοι και ντροπιασμένοι απ' τη σταθερή και κοροϊδευτική αντίσταση αυτής της ενεργητικής νέας γυναίκας. Ξέρανε ακόμα πως είχε ανακατευτεί τον τελευταίο χρόνο σε «επιχειρήσεις» και πως έδειξε εξαιρετικές ικανότητες, τόσο που τελικά ήταν πολλοί εκείνοι που τη λέγανε σωστή Εβραία. Όχι πως ήταν τοκογλύφος, μα ήταν γνωστό λόγου χάρη πως συνεταιρικά με τον Φιόντορ Παύλοβιτς Καραμάζοβ αγόραζε για κάμποσον καιρό σ' εξευτελιστική τιμή κάτι γραμμάρια, πληρώνοντας το δέκατο της αξίας τους και ύστερα πούλησε μερικά απ' αυτά στο δεκαπλάσιο της αξίας τους. Τον άρρωστο, χήρο Σαμσόνοβ, που τον τελευταίο χρόνο είχαν πρηστεί τα πόδια του και δεν μπορούσε καθόλου να περπατήσει, που ήταν σωστός τύραννος των ενήλικων γιων του, πολύ παραλής, άνθρωπος σπαγγοραμμένος κι άκαρδος, τον έκανε σχεδόν ό,τι ήθελε ενώ στην αρχή τη μεταχειριζόταν πολύ αυστηρά κι όπως έλεγαν οι κουτσομπόληδες της έδινε ως και «το

λάδι με το σταγονόμετρο». Μα η Γκρούσενκα πρόφτασε και χειραφετήθηκε και τα κατάφερε ταυτόχρονα να τον κάνει να της έχει απόλυτη εμπιστοσύνη πως του είναι πιστή. Ο γέρος ήταν σπουδαίος επιχειρηματίας (είναι καιρός τώρα που 'χει πεθάνει) και είχε κι αυτός αξιοπρόσεχτο χαρακτήρα. Τσιγκούνης και πεισματάρης σαν βράχος και, αν και η Γκρούσενκα του 'χε κάνει τόση εντύπωση που δίχως αυτήν δεν μπορούσε να ζήσει (τα τελευταία δυο χρόνια λόγου χάρη αυτό ήταν αληθινό στην κυριολεξία), και πάλι δεν της έδωσε κανένα σημαντικό κεφάλαιο. Ακόμα κι αν τον φοβέριζε πως θα τον παράταγε εντελώς και πάλι δε θ' άλλαζε γνώμη. Της εκχώρησε ένα μικρό ποσό, μα κι αυτό ακόμα έχανε σ' όλους μεγάλη εντύπωση όταν μαθεύτηκε.

— Εσύ είσαι γυναίκα με μυαλό, της είπε δίνοντάς της κάπου οχτώ χιλιάδες. Πάρε λοιπόν τούτα τα λεφτά και κάνε κουμάντο. Μα να ξέρεις πως ώσπου να πεθάνω δεν έχεις τίποτα άλλο να περιμένεις από μένα εκτός από εκείνα που σου 'δινα κάθε χρόνο για τη συντήρησή σου. Μα και στη διαθήκη μου τίποτα δε θα σου γράφω.

Πραγματικά, κράτησε το λόγο του: όταν πέθανε, τ' άφησε όλα στους γιους του, που όσο ζούσε τους είχε σαν υπηρέτες του μαζί με τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους. Την Γκρούσενκα ούτε καν την ανάφερε στην διαθήκη του. Όλα αυτά μαθεύτηκαν αργότερα. Όμως της έδινε συνεχώς συμβουλές πώς να τοποθετήσει καλύτερα «τα προσωπικά της κεφάλαια» και της υπόδειχνε διάφορες «δουλειές». Όταν ο Φιόντορ Παύλοβιτς Καραμάζοβ μπλέχτηκε μαζί της σε μια τυχαία «επιχείρηση» και στο τέλος, χωρίς καθόλου να το περιμένει, ερωτεύτηκε την Γκρούσενκα, τόσο που έχασε τα λογικά του, ο γερο-Σαμσόνοβ, που 'χε κιόλας το 'να του πόδι στο λάκο, έσπαγε πολύ κέφι μαζί του. Είναι αξιοσημείωτο πως η Γκρούσενκα σ' όλη τη διάρκεια της γνωριμίας της με το γέρο της δεν του 'κρυβε τίποτα και ήταν πάντα ειλικρινής μαζί του και ήταν ο μόνος άνθρωπος στον κόσμο που εμπιστευόταν. Τον τελευταίο καιρό όμως, όταν παρουσιάστηκε ξαφνικά ο Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς, ο γέρος έπαψε πια να γελάει. Απεναντίας, μια φορά συμβούλεψε αυστηρά και σοβαρά την Γκρούσενκα:

— Αν είναι να διαλέξεις ανάμεσα σ' αυτούς τους δυο, τον πατέ-

ρα δηλαδή και το γιο, τότε να προτιμήσεις το γέρο, με τη συμφωνία όμως να σε παντρευτεί οπωσδήποτε ο γερο-κατεργάρης και πριν απ' το στεφάνωμα να γράφει στ' όνομά σου κανένα σημαντικό ποσό. Όμως με το λοχαγό μην κάνεις πια παρέα, δε θα δεις προκοπή.

Αυτά ήταν τα λόγια του γεροπαραλυμένου, που ένιωθε πια κοντά το τέλος του. Και πραγματικά, σε πέντε μήνες πέθανε. Θα προσθέσω ακόμα πως, αν και ξέρανε πολλοί στην πολιτεία μας την παράλογη και τερατώδεια αντιζηλία των Καραμάζοβ, του πατέρα και του γιου, που μάλωναν για την Γκρούσενκα, πολύ λίγοι καταλάβαιναν τότε τις πραγματικές της σχέσεις και με τους δυο. Ακόμα και οι δυο υπηρέτριες της Γκρούσενκα (ύστερα απ' την καταστροφή που γι' αυτήν θα μιλήσουμε παρακάτω) κατέθεσαν αργότερα στο δικαστήριο πως η Αγκραφένα Αλεξάντροβνα δεχόταν τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς μόνο και μόνο επειδή τον φοβόταν γιατί την είχε «απειλήσει πως θα την σκότωνε».

Είχε δυο υπηρέτριες: Μια πολύ γριά μαγείρισσα, αρρωστιάρα και σχεδόν κουφή, που την είχε στη δούλεψή της απ' τον καιρό που ζούσε με την πατρική της οικογένεια, και την εγγονή της μαγείρισσας, μια νεαρή και ζωηρή κοπέλα κάπου είκοσι χρονώ. Αυτή ήταν καμαριέρα της. Η Γκρούσενκα ζούσε με μεγάλη τσιγκουνιά και η επίπλωση του σπιτιού της δεν ήταν καθόλου πλούσια. Κρατούσε στην πτέρυγα τρία δωμάτια όλα κι όλα με έπιπλα της σπιτονοικοκυράς, παλιά, από κόκκινο ξύλο, στο στυλ του 1820.

Όταν ο Ραχίτιν κι ο Αλιόσα μπήκανε μέσα, σκοτείνιαζε πια για τα καλά, μα δεν είχαν ανάψει ακόμα φως. Η Γκρούσενκα ήταν ξαπλωμένη στο σαλόνι της, πάνω στον μεγάλο, σκληρό κι άγαρμπο καναπέ, που η ράχη του ήταν βαμμένη σαν κόκκινο ξύλο και ήταν ταπετσαρισμένος με δέρμα που από καιρό τώρα είχε τριφτεί και είχε τρυπήσει. Κάτω απ' το κεφάλι της είχε βάλει δυο μαξιλάρια του κρεβατιού. Κοιτόταν ανάσκελα, ακίνητη, έχοντας τα χέρια κάτω απ' το κεφάλι. Ήταν ντυμένη λες και κάποιον περίμενε. Φορούσε ένα μαύρο μεταξωτό φόρεμα, μιαν ανάλαφρη νταντέλα στο κεφάλι, που της πήγαινε θαυμάσια, και στους ώμους της είχε ρίξει μιαν εσάρπα, νταντελένια κι αυτή, στερεωμένη στο στήθος με μια μεγάλη χρυσή αγκράφα. Πραγματικά περίμενε κάποιον, ήταν μελαγχολική και α-

νυπόμονη. Το πρόσωπό της ήταν λιγάκι χλωμό, τα χείλη και τα μάτια της φλογισμένα. Με την άκρη του δεξιού της ποδιού χτυπούσε νευρικά το χέρι του καναπέ. Μόλις φτάσανε ο Ραχίτιν κι ο Αλιόσα, έγινε μια μικρή φασαρία: απ' τον προθάλαμο μπορούσε ν' ακούσει κανείς την Γκρούσενκα που σηκώθηκε βιαστικά και φώναξε τρομαγμένα:

— Ποιος είναι; μα η κοπέλα που δέχτηκε τους επισκέπτες φώναξε αμέσως στην κυρία της.

— Δεν είναι εκείνος. Άλλοι είναι. Δεν είναι τίποτα.

— Τι να της συμβαίνει; μουρμούρισε ο Ραχίτιν καθώς πήρε τον Αλιόσα απ' το χέρι και μπαίνανε στο σαλόνι.

Η Γκρούσενκα στεκόταν κοντά στον καναπέ και φαινόταν ακόμα τρομαγμένη. Μια πλεξούδα απ' τα σκουρόξανθα μαλλιά της ξέφυγε απ' την νταντέλα κι έπεσε στον δεξί της ώμο. Όμως αυτή δεν το παρατήρησε και δεν ταχτοποίησε τα μαλλιά της παρά αφού καλοκοίταξε τους επισκέπτες και τους αναγνώρισε.

— Α, εσύ είσαι, Ραχίτκα; Με κατατρόμαξες. Με ποιον ήρθες; Ποιος είναι μαζί σου; Ω, Θεέ μου, ποιον έφερε! αναφώνησε όταν διέκρινε τον Αλιόσα.

— Μα πες λοιπόν να φέρουν τα κεριά! είπε ο Ραχίτιν με πολλή άνεση, σαν να 'ταν στενός γνώριμος κι άνθρωπος του σπιτιού που 'χε το δικαίωμα να δίνει και διαταγές.

— Κεριά... και βέβαια πρέπει να φέρουν κεριά... Φένια, φέρε του ένα κερί... Διάλεξες την ώρα για να τον φέρεις, μα την αλήθεια! αναφώνησε και πάλι, δείχνοντας με μια κίνηση του κεφαλιού τον Αλιόσα.

Και στρέφοντας στον καθρέφτη άρχισε να ταχτοποιεί όπως όπως τα μαλλιά της. Φαινόταν κάπως δυσανεσχημένη.

— Δεν έκανα καλά που ήρθα δηλαδή; ρώτησε ο Ραχίτιν που αμέσως πειράχτηκε.

— Με τρόμαξες, Ραχίτκα, αυτό είναι, είπε η Γκρούσενκα και γύρισε χαμογελαστή στον Αλιόσα. Μη με φοβάσαι, καλέ μου Αλιόσα, είμαι πολύ χαρούμενη που σε βλέπω, απροσδόκητέ μου ξέने. Όμως εσύ, Ραχίτκα, με τρόμαξες. Νόμιζα πως θα μου κουβαληθεί ο Μίτκα. Του την έσχασα, βλέπεις. Τον έβαλα να μου δώσει το λό-

γο της τιμής του πως με πιστεύει και τότε εγώ του είπα φέματα. Του είπα πως θα πάω στον γέρο μου τον Κουζμά Κουζμίτς και θα μετράω όλη τη νύχτα τα χρήματά του. Κάθε βδομάδα πηγαίνω σπίτι του και ταχτοποιώ τους λογαριασμούς. Αμπαρώνουμε καλά την πόρτα· εκείνος μετράει με τον αριθμητήρα και γω τα γράφω στα βιβλία, μονάχα σε μένα έχει εμπιστοσύνη. Λοιπόν, ο Μίτκα το πίστεψε πως θα 'μαι εκεί, όμως εγώ κλειδώθηκα εδώ πέρα και περιμένω μian είδηση. Πώς έτσι σας άφησε να μπειτε η Φένια! Φένια, Φένια, τρέξε στην εξώπορτα, άνοιξέ την και κοίταξε γύρω γύρω μην είναι ο λοχαγός. Ίσως να κρύφτηκε κάπου και να κατασκοπεύει. Τρέμω απ' το φόβο μου!

— Κανένας δεν είναι, Αγκραφένα Αλεξάντροβνα, μόλις τώρα κοιτάξα. Κάθε στιγμή πάω και μισανοίγω την πόρτα και κοιτάζω. Και γω φοβάμαι.

— Τα 'κλεισες τα παντζούρια, Φένια; Καλύτερα να κατεβάσουμε και τις κουρτίνες. Έτσι! είπε και κατέβασε μονάχη της τις βαριές κουρτίνες. Γιατί άμα δει φως, θα 'ρθει το δίχως άλλο. Τον φοβάμαι σήμερα τον Μίτκα τον αδερφούλη σου, Αλιόσα.

Η Γκρούσενκα μιλούσε δυνατά, αν και ταραγμένα, μα και σχεδόν με κάποιο ενθουσιασμό.

— Γιατί τον φοβάσαι τόσο τον Μίτιενκα σήμερα; ρώτησε ο Ραχίτιν. Εσύ, μου φαίνεται, δεν τον φοβάσαι συνήθως, τον κάνεις ό,τι θέλεις.

— Σου λέω πως περιμένω μian είδηση, μια τόσο πολύτιμη ειδησούλα που ο Μίτιενκα δεν μου χρειάζεται καθόλου τώρα. Μα νιώθω κιόλας πως δεν πίστεψε ότι θα πάω στου Κουζμά Κουζμίτς. Σίγουρα θα κάθεται τώρα στον κήπο του Φιόντορ Παύλοβιτς και θα παραφυλάει. Μα αν θρονιάστηκε εκεί πέρα, τόσο το καλύτερο γιατί δε θα 'ρθει εδώ! Στον Κουζμά Κουζμίτς πήγα στ' αλήθεια, με συνόδεψε ο Μίτια. Του είπα πως θα μείνω εκεί πέρα ως τα μεσάνυχτα και τον παρακάλεσα να 'ρθει το δίχως άλλο να με πάρει και να με συνοδέψει ως το σπίτι. Εκείνος έφυγε και γω έκατσα κάπου δέκα λεπτά στου γέρου και ύστερα ξανάρθα εδώ. Φοβόμουν πολύ, έτρεχα για να μην τον συναντήσω.

— Πού θα πας και στολίστηκες έτσι; Γιατί έβαλες αυτό το περίεργο σκουφάκι;

— Βλέπω πως εσύ είσαι ακόμα πιο περίεργος, Ραχίτιν! Σου λέω πως περιμένω μιαν είδηση. Μόλις έρθει, θα σηκωθώ και θα πετάξω, κι από δω παν και οι άλλοι. Γι' αυτό και στολίστηκα. Για να 'μαι έτοιμη.

— Και πού θα πετάξεις;

— Μη ζητάς να μάθεις, γιατί όποιος ξέρει πολλά γερνάει γρήγορα.

— Είσαι όλο χαρές-χαρούδια βλέπω. Ποτέ δε σε ξανάδα έτσι. Έβαλες ολόκληρη τουαλέτα λες και θα πας σε χορό, είπε ο Ραχίτιν εξετάζοντάς την.

— Τι ξέρεις εσύ από χορούς;

— Εσύ ξέρεις;

— Εγώ τουλάχιστον έχω δει χορό. Εδώ και τρία χρόνια, όταν ο Κουζμά Κουζμίτς πάντρευε το γιο του, κοίταζα ψηλά απ' τον εξώστη. Μα τι κάθομαι και κουβεντιάζω μαζί σου τη στιγμή που 'χω δω πέρα έναν πρίγκηπα; Αυτός μάλιστα! Αλιόσα, καλούλη μου, σε κοιτάζω και δεν πιστεύω στα μάτια μου. Θεέ μου, πώς έγινε και βρέθηκες εδώ στο σπίτι μου; Να σου πω την αλήθεια, δεν το περίμενα καθόλου· δεν θα πίστευα ποτέ πως μπορούσες να 'ρθεις. Αν και η στιγμή δεν είναι καθόλου κατάλληλη, όμως είμαι όλο χαρά. Κάθισε το λοιπόν εδώ στον καναπέ, νιόβγαλτο φεγγάρι μου. Αλήθεια, σαν να μου φαίνεται πως δεν ξέρω τι λέω... Αχ, Ραχίτκα, αν τον έφερνες χτες ή προχτές!... Μα κι έτσι είμαι πολύ ευχαριστημένη. Ίσως καλύτερα χιόλας που τον έφερες σε μια τέτοια στιγμή κι όχι προχτές.

Έκατσε ζωηρά στον καναπέ πλάι στον Αλιόσα και τον κοίταζε ενθουσιασμένη. Πραγματικά ήταν χαρούμενη, δεν έλεγε φέματα. Τα μάτια της καίγανε, τα χείλη γελούσαν, όμως γελούσαν καλόκαρδα, εύθυμα. Ο Αλιόσα δεν περίμενε να δει μια τέτοια έκφραση καλοσύνης στο πρόσωπό της... ως τα χτες λίγες φορές την είχε συναντήσει και είχε σχηματίσει τρομερή ιδέα γι' αυτήν. Χτες είχε ταραχτεί πολύ απ' το κακό και ύπουλο φέρσιμό της με την Κατερίνα Ιβάνοβνα. Τώρα παραξενευόταν πολύ γιατί ήταν σαν να 'βλεπε ένα εντελώς

αλλιώτικο πλάσμα. Και, όσο κι αν τον τυραννούσε η προσωπική του θλίψη, άρχισε να την κοιτάζει με προσοχή. Οι τρόποι της είχαν κι αυτοί καλύτερέφει: δεν έσερνε τόσο γλυκερά τα λόγια της όπως χτες, οι χειρονομίες της δεν ήταν τόσο ράθυμες και προσποιητές... όλα ήταν απλά, ανοιχτόκαρδα, οι κινήσεις της γρήγορες, ντόμπρες, ειλικρινείς. Όμως σαν να 'χε έξαψη.

— Θεέ μου, όλα σήμερα θα πραγματοποιηθούν! άρχισε να τιτιβίζει και πάλι. Γιατί είμαι τόσο χαρούμενη που σε βλέπω, Αλιόσα; Ούτε και γω η ίδια δεν το ξέρω. Αν με ρωτούσες, δε θα 'ξερα τι να σου απαντήσω.

— Αυτό έλειπε, να μην ξέρεις κιόλας, είπε χαμογελώντας ειρωνικά ο Ραχίτιν. Τότε γιατί μου κολλούσες, φέρτον και φέρτον; Θα 'χες κάποιο σκοπό βέβαια.

— Τότε είχα άλλο σκοπό, μα τώρα πάει πια, δεν είναι πια η στιγμή. Θα σας φιλέφω, νά τι θα κάνω. Τώρα έγινα καλή, Ραχίτκα. Μα κάτσε λοιπόν και συ, Ραχίτκα, τι στέκεσαι; Μα εσύ κάθισες κιόλας. Αμ, βέβαια, ο Ραχίτουτσα δεν ξεχνάει ποτέ τον εαυτό του. Νά τον τώρα, κάθεσαι εκεί πέρα, Αλιόσα, απέναντί μας και είναι καχιωμένος γιατί δεν είπα πρώτα σ' αυτόν να κάτσει. Τα παίρνει κατάκαρδα ο Ραχίτκα μου! είπε γελώντας η Γκρούσενκα. Μη μου θυμώνεις, Ραχίτκα, σήμερα είμαι καλή. Μα γιατί είσαι έτσι μελαγχολικός, Αλιόσα; Ή, μήπως με φοβάσαι; είπε και τον κοίταξε με καλόκαρδη ειρωνεία στα μάτια.

— Έπαθε συμφορά. Δεν τον προβιάσανε, είπε βραχνά ο Ραχίτιν.

— Ποιον δεν προβιάσανε;

— Ο στάρετς του βρώμισε.

— Ποιος βρώμισε; Σίγουρα κάποια ανοησία θα τσαμπουνάς, κάποιο αισχρόλογο θα ετοιμάζεσαι να πεις. Σώπα, βλάκα. Μ' αφήνεις, Αλιόσα, να κάτσω στα γόνατά σου; Να, έτσι.

Και ξαφνικά μ' ένα πήδημα βρέθηκε στα γόνατά του γελώντας, σαν χαδιάρικη γάτα, αγκαλιάζοντας απαλά το λαιμό του με το δεξί της μπράτσο.

— Θα σε κάνω να ευθυμήσεις, θεοσεβούμενο αγόρι μου! Αλήθεια, μου επιτρέπεις να καθίσω στα γόνατά σου; Δε θα μου θυμώσεις; Ένα λόγο να μου πεις και φεύγω αμέσως.

Ο Αλιόσα σώπαινε. Καθόταν και φοβόταν να σαλέψει. Την άκουσε να λέει: «ένα λόγο να μου πεις και φεύγω αμέσως», μα δεν απάντησε, σαν να 'χε μαρμαρώσει. Όμως δεν του συνέβαινε εκείνο που θα μπορούσε να περιμένει και να φανταστεί ένας Ραχίτιν λόγου χάρη, που τον παρακολουθούσε απ' τη θέση του με βλέμμα σαρκοβόρου: η μεγάλη λύπη της ψυχής του νέκρωνε κάθε αίσθηση που θα μπορούσε ίσως να γεννηθεί στην καρδιά του κι αν του ήταν δυνατό εκείνη τη στιγμή ν' αποκτήσει συνείδηση του εαυτού του, θα καταλάβαινε πως τώρα είναι πια θωρακισμένος ενάντια σε κάθε πειρασμό. Μολαταύτα, παρ' όλη τη συγκεχυμένη κι ασύνειδη ψυχική του κατάσταση και παρ' όλη τη θλίψη που τον βάραινε, απορούσε άθελά του μ' ένα καινούργιο και παράξενο συναίσθημα που γεννιόταν στην καρδιά του: αυτή η γυναίκα, αυτή η «τρομερή» γυναίκα, όχι μονάχα δεν τον φόβιζε όπως πρώτα, που τρώμαζε κι όταν ακόμα σκεφτόταν γενικά τις γυναίκες, μα απεναντίας, τούτη εδώ που τη φοβόταν περισσότερο απ' όλες, που τώρα καθόταν στα γόνατά του και τον αγχάλιαζε, γεννούσε μέσα του ξαφνικά ένα εντελώς αλλιώτικο, αναπάντεχο συναίσθημα, ένα αίσθημα κάποιας ασυνήθιστης, πολύ μεγάλης κι αγνής περιέργειας. Κι όλα αυτά χωρίς κανένα φόβο πια, χωρίς την παραμικρή φρίκη. Αυτό ήταν το κυριότερο κι αυτό που τον έχανε ν' απορεί άθελά του.

— Φτάνουν πια οι φλυαρίες σας, φώναξε ο Ραχίτιν. Καλύτερα φέρε μας σαμπάνια. Μου τη χρωστάς, φέματα;

— Σωστά, σωστά. Ξέρεις, Αλιόσα, του υποσχέθηκα και σαμπάνια ακόμα αν σ' έφερνε εδώ πέρα. Θα πω να φέρουν λοιπόν, θα πιω και γω! Φένια, φέρε μας σαμπάνια, εκείνο το μπουκάλι που άφησε ο Μίτια. Γρήγορα. Κουνήσου. Αν και είμαι τσιγκούνα, όμως θα σας κεράσω σαμπάνια. Όχι εσένα, Ραχίτκα, εσύ είσαι μανιτάρι, όμως αυτός εδώ είναι σωστός πρίγκηπας! Κι ας μην έχω διάθεση, τώρα όμως θα πιω και γω μαζί σας, θέλω να το ρίξω έξω.

— Τι «είδηση» είναι αυτή που περιμένεις; Ή μήπως είναι μυστικό; ρώτησε περίεργος ο Ραχίτιν, προσπαθώντας να δείξει πως δεν δίνει σημασία στα πειράγματα που πέφτανε βροχή απάνω του.

— Τι μυστικό να 'ναι, αφού και συ το ξέρεις, πρόφερε ξαφνικά η Γκρούσενκα με ύφος όλο έγνοια.

Γύρισε το κεφάλι της προς τον Ραχίτιν κι απομακρύνθηκε λιγάκι από τον Αλιόσα, αν κι εξακολουθούσε να κάθεται στα γόνατά του και να 'χει το χέρι της περασμένο γύρω στο λαιμό του.

— Έρχεται ο αξιωματικός μου, Ραχίτιν, έρχεται ο αξιωματικός μου!

— Αυτό τ' άκουσα. Μα είναι κιόλας τόσο κοντά;

— Τώρα είναι στο Μόχρογιε. Θα στείλει από χει έναν μαντατοφόρο, μου το 'γραψε ο ίδιος, πήρα γράμμα του τις προάλλες. Τώρα κάθομαι δω και περιμένω τον μαντατοφόρο.

— Μπα! Και γιατί έμεινε στο Μόχρογιε;

— Πού να στα λέω τώρα όλα. Σου φτάνουν κι αυτά.

— Α, ώστε γι' αυτό ο Μίτιενκα, τώρα; Πω! Πω! Το ξέρει ή δεν το ξέρει;

— Αυτό μας έλειπε! Τίποτα δεν ξέρει. Αν το μάθαινε, θα με σκότωνε. Όμως πια καθόλου δεν τον φοβάμαι, δεν το φοβάμαι πια το μαχαίρι του. Σώπα, Ραχίτκα, μη μου θυμίζεις τον Ντιμήτρι Φιοντόροβιτς: μου κατασπάραξε την καρδιά. Όμως αυτή τη στιγμή δε θέλω ούτε να τα συλλογίζομαι όλα αυτά. Μονάχα τον Αλιόσετσα μπορώ να σκέφτομαι, κάθομαι τώρα και τον κοιτάζω... Μα χαμογέλασε λοιπόν, καλούλη μου, ευθύμησε λιγάκι, χαμογέλασε έστω και ειρωνικά με τις ανοησίες που λέω, με το κέφι μου... Νά, χαμογελάει, χαμογελάει! Για κοίτα τι τρυφερό που 'ναι το βλέμμα του. Ξέρεις, Αλιόσα, νόμιζα πως είσαι θυμωμένος μαζί μου για κείνο που 'κανα προχτές, στη δεσποινίδα δηλαδή· σαν παλιόσκυλο φέρθηκα... Όμως καλύτερα που 'γινε έτσι. Ήταν κακό μα και καλό ταυτόχρονα, είπε η Γκρούσενκα και χαμογέλασε ξάφνου στοχαστικά.

Μια ξαφνική σκληρότητα φάνηκε σ' αυτό το χαμόγελό της.

— Ο Μίτκα μού 'λεγε πως φώναζε: «Πρέπει να τη μαστιγώσουν!» Την πρόσβαλα άσχημα. Με κάλεσε, θέλησε να με νικήσει, να με καλοπιάσει, με τη σοκολάτα της... Όχι, καλά που 'ρθαν έτσι τα πράγματα, είπε και χαμογέλασε πάλι. Όμως όλο και φοβάμαι πως θύμωσες...

— Αλήθεια λέει, είπε σοβαρά απορημένος ο Ραχίτιν. Στ' αλήθεια σε φοβάται, Αλιόσα, εσένα, το κλωσσοπουλάκι.

— Για σένα, Ραχίτκα, είναι κλωσσόπουλο, γιατί δεν έχεις κα-

θόλου συνείδηση, νά! Εγώ, βλέπεις, τον αγαπάω με την ψυχή μου, νά! Το πιστεύεις, Αλιόσα, πως σ' αγαπάω μ' όλη μου την ψυχή;

— Βρε, την ξεδιάντροπη! Άκου τα, Αλιόσα. Ερωτική εξομολόγηση σου κάνει.

— Ναι, τον αγαπάω. Τι σε νοιάζει εσένα;

— Κι ο αξιωματικός; Και η πολύτιμη ειδησούλα απ' το Μόκρογιε;

— Άλλο το ένα κι άλλο το άλλο.

— Λογική που την έχουν οι γυναίκες!

— Μη μ' ερεθίζεις, Ραχίτκα, είπε με έξαψη η Γκρούσενκα. Άλλο το 'να κι άλλο τ' άλλο. Τον Αλιόσα τον αγαπάω αλλιώς. Είναι αλήθεια, Αλιόσα, πως είχα πονηρούς σκοπούς πρώτα. Είμαι, βλέπεις, τιποτένια· είμαι, βλέπεις, αχαλίνωτη, όμως είναι και στιγμές που σε βλέπω σαν να βλέπω την ίδια μου τη συνείδηση. Όλο και σκέφτομαι: «Πόσο θα πρέπει να με περιφρονεί εμένα, την αχρεία, ένας τέτοιος άνθρωπος». Και προχτές το σκεφτόμουν αυτό καθώς έτρεχα εδώ απ' το σπίτι της δεσποινίδας. Είναι καιρός που σε πρόσεξα, Αλιόσα. Ο Μίτκα το ξέρει, του το 'χω πει. Και με καταλαβαίνει. Το πιστεύεις τάχα, Αλιόσα; Είναι φορές που σε κοιτάζω και ντρέπομαι, ντρέπομαι ολόκληρο τον εαυτό μου... Όμως ούτε ξέρω πώς έγινε κι άρχισα να σε σκέφτομαι, ούτε και θυμάμαι από πότε άρχισε αυτό...

Μπήκε η Φένια κι έβαλε στο τραπέζι ένα δίσκο με μιαν ανοιγμένη μπουτίλια και τρία ποτήρια γεμάτα.

— Νά και η σαμπάνια! φώναξε ο Ραχίτιν. Βρίσκεσαι σε έξαψη, Αγκραφένα Αλεξάντροβνα και τα 'χεις λίγο χαμένα. Θα πιεις κάνα ποτήρι και θ' αρχίσεις να χορεύεις. Εχ, ούτε κι αυτό το κάνατε όπως έπρεπε, πρόσθεσε εξετάζοντας την σαμπάνια. Η γριά γέμισε τα ποτήρια στην κουζίνα, φέρανε το μπουκάλι ξεβούλωτο και δεν είναι ούτε παγωμένη. Τι να γίνει; Ας την πιούμε κι έτσι...

Πλησίασε στο τραπέζι, πήρε ένα ποτήρι και το 'πια μονορούφι. Ύστερα το ξαναγέμισε.

— Σπάνια να σου τύχει σαμπάνια, πρόφερε γλείφοντας τα χείλια του. Έλα, Αλιόσα, πάρε ένα ποτήρι να μας δείξεις τι αξίζεις. Στην υγειά τίνος θα πιούμε όμως; Για τις πύλες του Παραδείσου

μήπως; Πάρε το ποτήρι σου, Γκρούσα, πιες και συ στην υγεία των πυλών του Παραδείσου.

— Τι πύλες του Παραδείσου κάθεσαι και λες;

Η Γκρούσενκα πήρε το ποτήρι. Ο Αλιόσα πήρε το δικό του, ήπιε μια γουλιά και το ξανάβαλε στο τραπέζι.

— Όχι, καλύτερα να μην πιω! είπε και χαμογέλασε αχνά.

— Κι όμως καυχίσουν πως θα πιεις! φώναξε ο Ραχίτιν.

— Αφού είναι έτσι ούτε και γω θα πιω, είπε η Γκρούσενκα. Δε μου κάνει όρεξη κιόλας. Πιες το μονάχος σου όλο το μπουκάλι, Ραχίτσα. Άμα πιει ο Αλιόσα, τότε θα πιω και γω.

— Άρχισαν τα γλυκοσαλιάσματα! είπε χοροΐδευτικά ο Ραχίτιν. Αυτή πήγε και κάθησε στα γόνατά του! Αυτός είναι λυπημένος, το καταλαβαίνω· μα εσύ τι έχεις; Αυτός επαναστάτησε ενάντια στο Θεό του, ήταν έτοιμος να περιδρομιάσει σαλάμια...

— Πώς έτσι;

— Πέθανε ο στάρετς του σήμερα. Ο στάρετς Ζωσιμάς, ο άγιος.

— Ωστε πέθανε ο στάρετς Ζωσιμάς! αναφώνισε η Γκρούσενκα. Θεέ μου, και γω δεν το 'ξερα! έκανε ευλαβικά το σταυρό της. Θεέ μου, και τι κάνω εγώ τώρα; Πήγα και θρονιάστηκα στα γόνατά του!

Σαν να τρόμαξε ξαφνικά και στη στιγμή πετάχτηκε κι έκατσε στον καναπέ. Ο Αλιόσα την κοίταξε για κάμποσο απορώντας. Κάτι το φωτεινό φάνηκε στο πρόσωπό του.

— Ραχίτιν, πρόφερε ξαφνικά δυνατά και σταθερά, μη με χοροΐδεύεις πως τάχα επαναστάτησα ενάντια στο Θεό μου. Δε θέλω να γίνω κακός μαζί σου, γίνε λοιπόν και συ αγαθότερος. Έχασα ένα θησαυρό που εσύ δεν είχες ποτέ σου, δεν μπορείς λοιπόν τώρα να με κρίνεις. Κοίταξε καλύτερα αυτήν εδώ: Είδες πώς με λυπήθηκε; Ερχόμουνα δω πέρα νομίζοντας πως θα βρω μια μοχθηρή ψυχή, το 'θελα μάλιστα, γιατί και γω ήμουν πρόστυχος και κακός. Μανά που βρήκα μια αληθινή αδερφή, βρήκα ένα θησαυρό, μια ψυχή γεμάτη αγάπη... Τώρα μόλις με λυπήθηκε... Αγκραφένα Αλεξάντροβνα, για σένα το λέω. Μου ξαναστύλωσες την ψυχή μου.

Τα χείλη του Αλιόσα τρέμανε, ανάπνεε δύσκολα. Σώπασε.

— Λίγο ακόμα και θα πεις πως σ' έσωσε! γέλασε με κακία ο Ραχίτιν. Το ξέρεις όμως πως είχε σκοπό να σε καταπιεί;

— Φτάνει, Ραχίτκα! τινάχτηκε ξαφνικά η Γκρούσενκα. Σωπάστε και οι δυο σας. Τώρα όλα θα τα πω: Εσύ, Αλιόσα, να σωπάσεις γιατί με τα λόγια σου με κάνεις και ντρέπομαι, γιατί είμαι κακιάκι όχι καλή, νά τι είμαι. Και συ, Ραχίτκα, να σωπάσεις γιατί λες φέματα. Είναι αλήθεια πως είχα μια άτιμη σκέψη και ήθελα να τον καταπιώ, μα τώρα λες φέματα· τώρα είναι εντελώς διαφορετικά τα πράγματα... να μη σε ξανακούσω πια, Ραχίτκα!

‘Όλα αυτά η Γκρούσενκα τα ‘πε με μιαν ασυνήθιστη ταραχή.

— Πάει, μουρλαθήκανε και οι δυο τους! σφύριξε ο Ραχίτιν και τους κοίταζε απορημένος. Σαν παλαβοί κάνουν, σωστό τρελοκομείο. Συγκινήθηκαν και οι δυο τους και τώρα θα ‘χουμε και δάκρυα!

— Ναι, θα κλάψω, θα κλάψω! είπε η Γκρούσενκα. Με είπε αδερφή του. Αυτό πια ποτέ μου δε θα το ξεχάσω! ‘Όμως σου λέω και τούτο, Ραχίτκα. Μπορεί να ‘μαι κακιά, όμως ένα κρεμμυδάκι το ‘δωσα.

— Τι κρεμμυδάκι κάθεσαι και λες; Φτου να πάρει και να σηκώσει. Στ’ αλήθεια τους έστριψε.

Ο Ραχίτιν απορούσε με τον ενθουσιασμό τους και θύμωνε γιατί ένοιθε προσβλημένος, αν και μπορούσε πολύ εύκολα να καταλάβει πως αν γίνονταν όλα αυτά, ήταν γιατί συμπέσανε έτσι τα πράγματα που ήταν αδύνατο να μη συγκινηθούν και οι δυο τους, πράγμα που συμβαίνει σπάνια στη ζωή. Μα ο Ραχίτιν, που καταλάβαινε και διαισθανόταν το κάθε τι που ‘χε σχέση με τον εαυτό του, ήταν ανίκανος να νιώσει τα αισθήματα των πλησίον του. Κι αυτό οφειλόταν πρώτα στη μικρή πείρα της ζωής που ‘χε όντας νέος, μα εν μέρει και στο μεγάλο του εγωισμό.

— Μην νομίζεις, Αλιόσετσα, είπε η Γκρούσενκα και γέλασε ξάφνου νευρικά, πως καυχιέμαι γιατί έδωσα ένα κρεμμυδάκι. Το καυχήθηκα στον Ραχίτκα μονάχα, εσένα θα στο πω με άλλο σκοπό. Είναι μονάχα ένα παραμύθι, μα καλό παραμύθι. Τ’ άκουσα όταν ήμουν παιδί ακόμα απ’ τη Ματργιόνα, που είναι τώρα μαγείρισσά μου. Για στάσου, νά πως είναι: «Μια φορά κι ένα καιρό, ζούσε μια κακιά γυναίκα, σωστή μέγαιρα. Πέθανε κι ούτε ένα καλό δεν είχε κάνει στη ζωή της. Την άρπαξαν το λοιπόν οι διαβόλοι και την πετάξανε στη φλογισμένη λίμνη. Τότε ο φύλακας-άγγελός της κάθισε

και σκέφτηκε: “Πρέπει να θυμηθώ καμιά καλοσύνη της για να πάω να την πω στο Θεό”. Θυμήθηκε, και μια και δυο πάει και λέει στο Θεό: “Αυτή, του λέει, έβγαλε ένα κρεμμυδάκι φρέσκο απ’ το περιβόλι και το ’δωσε σε μια ζητιάνα”. Κι ο Θεός απαντάει: “Πάρε λοιπόν το ίδιο εκείνο κρεμμυδάκι, και πήγαινε πάνω απ’ τη λίμνη. Βάστα το κρεμμυδάκι απ’ τη μια άκρη κι ας πιαστεί αυτή απ’ την άλλη. Τότε τράβα την. Αν τα καταφέρεις να την τραβήξεις απ’ τη λίμνη, τότε ας πάει στον Παράδεισο. Όμως αν σπάσει το κρεμμυδάκι, θα πει πως καλά είναι εκεί που είναι”. Έτρεξε ο άγγελος στη γυναίκα και της λέει: “Πιάσου γερά απ’ το κρεμμυδάκι και γω θα σε τραβήξω”. Κι άρχισε να την τραβάει προσεχτικά. Την είχε βγάλει ολάκερη σχεδόν απ’ τη λίμνη, μα μόλις είδαν οι άλλοι αμαρτωλοί πως την τραβάνε έξω, γαντζώθηκαν όλοι πάνω της για να βγουν κι αυτοί μαζί της. Μα η γυναίκα ήταν κακιά, σωστή μέγαιρα, κι άρχισε να τους κλωτσάει: “Εμένα θέλουν να βγάλουν κι όχι εσάς. Δικό μου είναι το κρεμμυδάκι κι όχι δικό σας”. Μόλις το ’πε αυτό, το κρεμμυδάκι έσπασε. Κι αυτή ξανάπεσε στη λίμνη και καίγεται εκεί πέρα ώς τα σήμερα. Ο άγγελος έβαλε τα κλάματα κι έφυγε». Νά ’το παραμύθι, Αλιόσα, το θυμάμαι απ’ έξω γιατί εκείνη η στρίγγλα είμαι εγώ. Στον Ραχίτκα καυχήθηκα πως έδωσα ένα κρεμμυδάκι, όμως εσένα αλλιώς θα στο πω: η μοναδική καλοσύνη της ζωής μου ήταν που ’δωσα αυτό το κρεμμυδάκι. Μη με παινεύεις λοιπόν, Αλιόσα, μη με νομίζεις για καλόκαρδη. Είμαι κακιά, κακιά σαν στρίγγλα. Αν αρχίσεις τα παινέματα, θα με κάνεις να ντρέπομαι. Ναι, θα στα πω όλα τα κρίματά μου. Άκου, Αλιόσα: Το ’θελα τόσο πολύ να σε καταφέρω που δεν άφηνα σε ησυχία τον Ραχίτκα κι όλο του ’λεγα να σε φέρει. Του υποσχέθηκα και εικοσιπέντε ρούβλια αν σ’ έφερνε. Στάσου, Ραχίτκα, περίμενε!

Πλησίασε βιαστικά το τραπέζι, άνοιξε ένα συρτάρι, έβγαλε από μέσα ένα πορτοφόλι κι από χει ένα χαρτονόμισμα των εικοσιπέντε ρουβλίων.

— Μα τι σαχλαμάρες είναι αυτές; φώναξε ταραγμένος ο Ραχίτιν.

— Πάρτα, Ραχίτκα, σου δίνω το χρέος μου. Δεν πιστεύω βέβαια να τ’ αρνηθείς; Συ ο ίδιος μου το ζήτησες. Και του πέταξε το χαρτονόμισμα.

— Αυτό έλειπε τώρα, να μην το πάρω κιόλας, είπε βραχνά ο Ραχίτιν.

Ήταν φανερό πως ντρεπόταν, μα έκρυβε παλικάρισμα την ντροπή του.

— Τούτο το εικοσιπεντάριχο είναι ό,τι μου χρειάζεται. Αν δεν υπήρχαν και οι βλάκες πώς θα ζούσαν οι έξυπνοι;

— Και τώρα σώπαινε πια, Ραχίτκα· τώρα όλα όσα θα πω δεν είναι για τ' αυτιά σου. Κάτσε εκεί στη γωνιά και σώπαινε. Δε μας αγαπάς, σώπαινε λοιπόν.

— Και γιατί τάχα να σας αγαπάω; γρύλισε ο Ραχίτιν χωρίς να κρύβει πια το θυμό του.

Το εικοσιπεντάριχο το 'βαλε στην τσέπη του. Όμως ντρεπόταν που όλα αυτά γίνανε μπροστά στον Αλιόσα. Υπολόγιζε πως θα πληρωνόταν μετά, έτσι που να μην το μάθαινε ποτέ ο άλλος. Μα τώρα απ' την ντροπή μάνιασε. Ός τα τώρα το 'βρισκε προτιμότερο να μην πηγαίνει και πολύ χόντρα στην Γκρούσενκα, παρ' όλα τα πειράγματα και την περιφρόνησή της, γιατί ήταν φανερό πως αυτή είχε κάποια εξουσία πάνω του. Μα τώρα πια έχασε την υπομονή του και θύμωσε.

— Αγαπάει κανείς για κάτι. Μα σεις οι δυο τι καλό μου κάνετε;

— Ν' αγαπάς χωρίς να περιμένεις τίποτα. Νά, όπως αγαπάει ο Αλιόσα.

— Και πώς σ' αγαπάει δηλαδή; Τι καλό σου 'κανε και τον έχεις μη στάξει και μη βρέξει;

Η Γκρούσενκα στεκόταν στη μέση της κάμαρας. Μιλούσε με θέρμη και στη φωνή της ακούστηκε κάποιος τόνος υστερίας.

— Σώπα, Ραχίτκα, δεν μπορείς καθόλου να μας καταλάβεις! Και να μη σε ξανακούσω να μου μιλάς με το συ, κατάλαβες; Δε στο επιτρέπω. Από πού κι ως πού τέτοιο θράσος; Νά! Κάτσε εκεί στη γωνιά και σώπαινε σαν λαχές μου. Και τώρα, Αλιόσα, θα σου πω όλη την αλήθεια, για να δεις τι άτιμη που είμαι! Εσένα στα λέω κι όχι στον Ραχίτκα. Ήθελα να σε καταστρέψω, Αλιόσα· όρκο σου δίνω πως δε λέω ψέματα, το 'χα αποφασίσει πια. Τόσο πολύ το 'θελα που δωροδόχησα τον Ραχίτκα για να σε φέρει εδώ πέρα. Και γιατί το θέλησα τόσο πολύ; Εσύ, Αλιόσα, δεν έβαζες τίποτα με το

νου σου, απέστρεφες το πρόσωπό σου, περνούσες από μπροστά μου με τα μάτια χαμηλωμένα. Όμως εγώ εκατό φορές σε κοίταξα, άρχισα να τους ρωτάω όλους για σένα. Η μορφή σου έμεινε για πάντα χαραγμένη στην καρδιά μου: «Με περιφρονεί», σκεφτόμουν, «ούτε να με κοιτάξει δε θέλει». Όσπου στο τέλος άρχισα ν' απορώ και η ίδια με τον εαυτό μου: «Γιατί φοβάμαι ένα τέτοιο παιδαρέλι; Θα τον καταπιώ και θα γελάω κι από πάνω». Είχα μανιάσει. Κανένας δε θα τολμήσει να πει —το πιστεύεις τάχα;— ούτε να το σκεφτεί καν πως μπορεί να 'ρθει στο σπίτι της Αγκραφένα Αλεξάντροβνα γι' αυτή τη βρωμοδουλειά. Μονάχα το γέρο μου έχω, είμαι δεμένη μαζί του, πουλήθηκα σ' αυτόν, ο Σατανάς μας στεφάνωσε. Όμως άλλος, κανένας. Μα βλέποντας εσένα τ' αποφάσισα: «Αυτόν θα τον καταπιώ. Θα τον καταπιώ και θα γελάω κι από πάνω». Βλέπεις τι παλιόσχυλο είμαι; Και συ με είπες αδερφή σου! Τώρα ήρθε αυτός που με κατάστρεψε· κάθομαι δω και περιμένω ειδήσεις. Και ξέρεις τι ήταν για μένα αυτός ο άνθρωπος; Εδώ και πέντε χρόνια, όταν μ' έφερε δω πέρα ο Κουζμά, κρυβόμουν απ' τους ανθρώπους για να μη μ' ακούν και να μη με βλέπουν. Αδυνατούτσικη, ανοητούτσικη, καθόμουν κι έκλαιγα μ' αναφυλλητά, νύχτες ολάκερες ξαγρυπνούσα και σκεφτόμουν: «Πού να 'ναι τάχα αυτός ο παλιάνθρωπος; Ζει με μιαν άλλη σίγουρα και με χοροϊδεύει. Ας γινόταν», σκεφτόμουν, «να τον βρω καμιά φορά, να τον συναντήσω και τότε πια, τότε πια θα του το πληρώσω, τότε πια θα του το πληρώσω!» Καθόμουν τις νύχτες και μούσχευα το μαξιλάρι μου με δάχρια και τα σκεφτόμουν πάλι και πάλι όλα αυτά, ξέσχιζα επίτηδες την καρδιά μου, την έτρεφα με το θυμό μου. «Θα του τα ξεπληρώσω, θα του τα ξεπληρώσω!» Ήταν φορές που ξεφώνιζα κιόλας στο σκοτάδι. Μαςαν θυμόμουν πως τίποτα δε θα μπορέσω να του κάνω και πως εκείνος τώρα με χοροϊδεύει, ίσως μάλιστα να με είχε ξεχάσει κι ολότελα, ριχνόμουν απ' το κρεβάτι στο πάτωμα, πνιγόμουν στ' ανήμπορα δάχριά μου και τρανταζόμουν απ' τους λυγμούς ως τα ξημερώματα. Το πρωί σηκώνόμουν σαν λυσσασμένη σκύλα και με χαρά μου θα κατάπινα όλο τον κόσμο. Ύστερα, τι νομίζεις, άρχισα να μαζεύω λεφτά, έγινα άσπλαχνη, χόντρυνα· νομίζεις όμως πως έβαλα μυαλό; Κάθε άλλο. Κανένας δεν το βλέπει και δεν το ξέρει σ' όλη την

οικουμένη, όμως, σαν απλωθούν τα σκοτάδια της νύχτας, κοίτομαι καμιά φορά όπως και τότε που ήμουν κοριτσάκι, εδώ και πέντε χρόνια, τρίζω τα δόντια μου και κλαίω ως το πρωί. «Θα μου το πληρώσει, θα μου το πληρώσει», σκέφτομαι! Τ' άκουσες όλα αυτά; Ε, τώρα λοιπόν πώς με καταλαβαίνεις; Εδώ κι ένα μήνα παίρνω ξαφνικά εκείνο το γράμμα. Έρχεται, μου λέει· η γυναίκα του πέθανε, θέλει να με δει. Μου κόβεται η ανάσα. Θεέ μου, σκέφτηκα ξαφνικά: Θα 'ρθει και θα μου σφυρίξει, θα με φωνάξει και γω θα συρθώ κοντά του σαν δαρμένο σκυλάκι με την ουρά κατεβασμένη, σαν ένοχη απέναντί του! Τα σκέφτομαι αυτά και δεν μπορώ να τα πιστέψω και η ίδια: «Είμαι ή δεν είμαι τιποτένια; Θα τρέξω ή όχι κοντά του;» Και ήμουν πιο θυμωμένη με τον εαυτό μου αυτό το μήνα απ' όσο ήμουν εδώ και πέντε χρόνια. Τώρα το βλέπεις, Αλιόσα, τι αχαλίνωτη είμαι, τι μανιασμένη. Σου είπα όλη την αλήθεια! Διασκέδαζα με τον Μίτια μόνο και μόνο για να μην τρέξω σε κείνον. Σώπα, Ραχίτκα, εσύ δεν μπορείς να με κρίνεις, όλα αυτά δεν τα είπα σε σένα. Τώρα, πριν έρθετε, πλάγιαζα δω πέρα, σκεφτόμουν, περίμενα, αποφάσιζα όλη τη μοίρα μου και ποτέ δε θα μάθετε τι είχα στην καρδιά μου. Όχι, Αλιόσα, πες στη δεσποινίδα σου να μη θυμώνει με τα προχτεσινά!... Κανένας στον κόσμο δεν ξέρει τι αισθάνομαι τώρα, μα κι ούτε μπορεί να ξέρει... Γιατί μπορεί σήμερα κιόλας να πάρω ένα μαχαίρι μαζί μου πηγαίνοντας εκεί, δεν τ' αποφάσισα ακόμα...

Και προφέροντας αυτά τα «συγκινημένα» λόγια η Γκρούσενκα δε βάσταξε, δεν τέλειωσε τη φράση της, έκρυψε το πρόσωπό της στις παλάμες της, έπεσε πάνω στα μαξιλάρια κι άρχισε να κλαίει με λυγμούς, σαν μικρό παιδί. Ο Αλιόσα σηκώθηκε και πλησίασε τον Ραχίτιν.

— Μίσα, του είπε, μη θυμώνεις. Αυτή σε πρόσβαλε, όμως μη θυμώνεις. Την άκουσες; Δεν πρέπει να 'χουμε τόσο πολλές απαιτήσεις από μιαν ανθρώπινη ψυχή, πρέπει να 'μαστε πιο σπλαχνικοί...

Ο Αλιόσα πρόφερε αυτά τα λόγια μέσα σε μιαν ασυγκράτητη ορμή αισθήματος. Ένιωθε την ανάγκη να ξεσπάσει και γι' αυτό μίλησε στον Ραχίτιν. Αν δεν ήταν κανένας εκεί, τότε θα μιλούσε φωναχτά μονάχος του.

Μα ο Ραχίτιν τον κοίταξε κοροϊδευτικά κι ο Αλιόσα απότομα σταμάτησε.

— Γέμισες το κεφάλι σου με γνώμες του στάρετς και τώρα κάθεται και μου τις ξεφουρνίζεις. Αλιόσετσα, Άνθρωπε του Θεού, πρόφερε μ' ένα χαμόγελο γεμάτο μίσος ο Ραχίτιν.

— Μην κοροϊδεύεις, Ραχίτιν, μην ειρωνεύεσαι, μη μιλάς για τον νεκρό. Εκείνος ήταν ανώτερος απ' όλους που υπήρξαν στη γη! φώναξε ο Αλιόσα με φωνή γεμάτη δάκρια. Δε σου μίλησα σαν δικαστής μα σαν ο έσχατος κατηγορούμενος. Τι είμαι εγώ μπροστά σ' αυτήν; Ερχόμουνα δω πέρα γυρεύοντας το χαμό μου κι όμως έλεγα: «Δε με νοιάζει, δε με νοιάζει τίποτα!» Κι όλα αυτά γιατί ήμουν μικρόψυχος. Όμως αυτή, ύστερα από βάσανα πέντε χρόνων, τα συγχώρεσε όλα μόλις ήρθε κάποιος και της είπε μια λέξη ειλικρίνειας. Τα συγχώρεσε όλα, τα ξέχασε και τώρα κλαίει! Γύρισε αυτός που την είχε προσβάλει, την καλεί, κι αυτή όλα του τα συγχωράει και βιάζεται χαρούμενη να τον ξαναδεί. Το μαχαίρι δε θα το πάρει, όχι δε θα το πάρει! Εγώ δεν είμαι να κάνω κάτι τέτοιο. Δεν ξέρω αν εσύ είσαι, Μίσα, μα εγώ δεν είμαι! Σήμερα, τώρα, πήρα ένα μάθημα... Αυτή είναι ανώτερη σε αγάπη από μας... Τα 'χεις ξανακούσει αυτά που μας είπε τώρα; Όχι, σίγουρα δεν τ' άκουσες. Γιατί αν τα 'χες ξανακούσει, από καιρό πια θα τα καταλάβαινες όλα... και η άλλη που προσβλήθηκε προχτές και κείνη πρέπει να τη συγχωρέσει! Και θα τη συγχωρέσει όταν μάθει... και θα μάθει... Αυτή η ψυχή δεν έχει γαληνέφει ακόμα, πρέπει να τη λυπόμαστε... ίσως τούτη η ψυχή να κρύβει έναν ολάκερο θησαυρό...

Ο Αλιόσα σώπασε γιατί του κόπηκε η ανάσα. Ο Ραχίτιν παρ' όλο το θυμό του κοίταξε απορημένος. Ποτέ δεν το περίμενε πως ο ήρεμος Αλιόσα θα 'βγαζε μια τέτοια τيرانτα.

— Μωρέ δικηγόρος που βρέθηκε! Βρε, μπας και την ερωτεύτηκες; Αγκραφένα Αλεξάντροβνα, ο νηστευτής μας στ' αλήθεια σ' ερωτεύτηκε. Νίκησες! φώναξε γελώντας με αναίδεια.

Η Γκρούσενκα σήκωσε το κεφάλι της απ' το μαξιλάρι και κοίταξε τον Αλιόσα μ' ένα συγκινημένο χαμόγελο που φώτισε ξαφνικά το κάπως πρησμένο απ' τα δάκρια πρόσωπό της.

— Άστονε, Αλιόσα, καλό μου χερουβείμ, τον βλέπεις τι άνθρω-

πος είναι. Βρήκες σε ποιον να μιλήσεις. Εγώ, Μιχαήλ Οσίποβιτς, γύρισε και είπε στον Ραχίτιν, ήμουν έτοιμη να σου ζητήσω συγνώμη γιατί σ' έβρισα, όμως τώρα το μετάνιωσα. Αλιόσα, έλα κοντά μου, κάτσε δω πέρα, είπε και τον καλούσε μ' ένα χαρούμενο χαμόγελο. Έτσι, ωραία, πες μου τώρα (τον πήρε απ' το χέρι και τον κοίταζε χαμογελώντας κατάματα) πες μου: Αυτόν που με πρόσβαλε τον αγαπάω ή όχι; Καθόμουνα δω πέρα στο σκοτάδι πριν έρθετε κι όλο ρωτούσα την καρδιά μου. Τον αγαπάω ή όχι; Πες μου το εσύ, Αλιόσα, έφτασε πια η ώρα· ό,τι μου πεις, αυτό θα κάνω. Να τον συγχωρέσω ή όχι;

— Μα αφού τον συγχώρεσες κιόλας, είπε χαμογελώντας ο Αλιόσα.

— Σωστά, τον συγχώρεσα, πρόφερε σκεπτικά η Γκρούσενκα. Τι άτιμη που είναι η καρδιά, μα την αλήθεια! Στην υγεία της άτιμης καρδιάς μου λοιπόν! είπε κι άρπαξε ξαφνικά ένα ποτήρι απ' το τραπέζι.

Το 'πие μονορούφι, το σήκωσε ψηλά και το 'ριξε με φόρα κατάγής. Το ποτήρι έσπασε κουδουνίζοντας. Στο χαμογελό της φάνηκε κάποια σκληρότητα.

— Μα ίσως και να μην τον συγχώρεσα ακόμα, είπε κάπως απειλητικά χαμηλώνοντας τα μάτια, σα να μιλούσε με τον εαυτό της. Ίσως η καρδιά μου να ετοιμάζεται μονάχα να τον συγχωρέσει. Θα παλέψω ακόμα με την καρδιά μου. Βλέπεις, Αλιόσα, τα δάχρυα που 'χυσα πέντε ολάκερα χρόνια τα 'χω πολύ αγαπήσει... Ίσως ίσως το μόνο που αγάπησα να 'ταν η προσβολή που μου 'κανε κι όχι αυτόν τον ίδιο!

— Ε, δε θα 'θελα να 'μουνα στη θέση του! είπε σχεδόν σφυρίζοντας ο Ραχίτιν.

— Κι ούτε θα βρεθείς ποτέ, Ραχίτκα, ποτέ δε θα βρεθείς. Θα μου γυαλίζεις τα παπούτσια μου, Ραχίτκα, ναι, μονάχα γι' αυτό θα σε χρησιμοποιήσω. Μια γυναίκα σαν και μένα δεν είναι για τα δόντια σου... Και ίσως όχι και για τα δικά του...

— Έτσι; Τότε γιατί στολίστηκες; είπε σαρκαστικά ο Ραχίτιν.

— Μη με κατηγορείς για την τουαλέτα μου, Ραχίτκα, δεν την ξέρεις ακόμα καλά την καρδιά μου! Άμα θέλω, το ξεσκίζω το φόρε-

μά μου, τώρα αμέσως το σκίζω, τούτη την ίδια στιγμή, φώναξε εκείνη δυνατά. Δεν μπορείς να ξέρεις γιατί στολίστηκε, Ραχίτκα! Ίσως να πάω και να του πω: «Με είδες ποτέ σου τόσο όμορφη ή όχι;» Γιατί εκείνος μ' άφησε δεκαεφτά χρονώ, αδύνατη, χτικιάρα και κλαψιάρα. Θα κάτσω κοντά του, θα τον χαϊδολογήσω, θα τον κάνω ν' αναφεί: «Είδες τώρα πώς είμαι»; θα του πω. «Σου φτάνει λοιπόν, ευγενέστατε κύριέ μου, γλείφου τώρα γιατί τρέχουν τα σάλια σου!» Να γιατί στολίστηκε ίσως, Ραχίτκα, τέλειωσε η Γκρούσενκα μ' ένα κακό γέλιο. Είμαι αχαλίνωτη, Αλιόσα, μανιασμένη. Μπορώ να σκίσω το φόρεμά μου, μπορώ να παραμορφωθώ, να χαλάσω την ομορφιά μου, να κάψω το πρόσωπό μου, να το πετσοκόψω με μαχαίρι και να πάω να ζητιανεύω. Άμα θελήσω δε θα πάω τώρα σε κανέναν· άμα θελήσω αύριο κιόλας θα στείλω στον Κουζμά όλα όσα μου χάρισε κι όλα τα λεφτά του και θα πάω να δουλεύω όλη μου τη ζωή μεροκάματο!... Νομίζεις πως δεν θα το κάνω, Ραχίτκα, δε θα τολμήσω να το κάνω; Κι όμως θα το κάνω, θα το κάνω, μονάχα μη μ' ερεθίζετε... και κείνον θα τον διώξω με τις κλωτσιές, θα τον χοροιδέψω κατάμουτρα!

Τα τελευταία λόγια τα φώναξε υστερικά, μα και πάλι δε βάσταξε, έκρυψε το πρόσωπό της στα χέρια της και ρίχτηκε πάνω στο μαξιλάρι. Τρανταζόταν και πάλι απ' τα αναφυλλητά. Ο Ραχίτιν σηκώθηκε:

— Καιρός να φεύγουμε, είπε. Είναι αργά και δε θα μας αφήσουν να μπούμε στο μοναστήρι.

Η Γκρούσενκα αναπήδησε.

— Όστε στ' αλήθεια λοιπόν θέλεις να φύγεις, Αλιόσα; αναφώνησε με πικραμένη απορία. «Μα τι 'ναι αυτά που μου κάνεις; Μ' ανατάραξες ολόκληρη, με κατασπάραξες και τώρα θα πρέπει να περάσω όλη τη νύχτα μονάχη μου!

— Μπας και θέλεις να κοιμηθεί εδώ πέρα; Δηλαδή αν το θέλει, ας μείνει! Μπορώ να φύγω και μόνος μου! έχυσε το φαρμάκι του ο Ραχίτιν.

— Σώπα, κακόφυχε άνθρωπε, του φώναξε αγριεμένη η Γκρούσενκα. Εσύ ποτέ σου δε μου 'πες τα λόγια που 'ρθε να μου πει αυτός.

— Τι σου είπε δηλαδή; γκρίνιαξε ερεθισμένος ο Ραχίτιν.

— Δεν ξέρω, δεν ξέρω τι ακριβώς μου είπε, μα τα λόγια του μπήκαν ίσα στην καρδιά μου, άνω κάτω μ' έκαναν... Ήταν ο πρώτος κι ο μοναδικός που με λυπήθηκε! Αυτό είναι. Γιατί δεν ερχόσουν πρωύτερα, καλό μου χερουβείμ, είπε και γονάτισε ξαφνικά μπροστά του σαν σε έκσταση. Όλη μου τη ζωή περίμενα έναν άνθρωπο σαν και σένα, το 'ξερα πως κάποιος θα 'ρθει και θα με συγχωρέσει. Πίστευα πως κάποιος θα βρεθεί να μ' αγαπήσει και μένα την τιποτένια, να μ' αγαπήσει όπως εσύ, κι όχι γιατί είμαι τιποτένια!...

— Μα τι σου έκανα λοιπόν; απάντησε ο Αλιόσα χαμογελώντας με καλосύνη.

Έσχυφε και την πήρε απαλά απ' το χέρι.

— Ένα χρεμμυδάκι σου 'δωσα, ένα μικρούτσικο χρεμμυδάκι μονάχα!... είπε κι εβαλε κι αυτός τα κλάματα.

Εκείνη τη στιγμή ακούστηκε ξαφνικά θόρυβος απ' τον προθάλαμο, κάποιος είχε μπει στο χωλ. Η Γκρούσενκα σηκώθηκε απότομα. Φαινόταν κατατρομαγμένη. Η Φένια μπήκε τρέχοντας στο δωμάτιο φωνάζοντας και χειρονομώντας.

— Κυρία, καλή μου κυρία, έφτασε ο μαντατοφόρος! φώναξε χαρούμενα και λαχανιασμένα. Έρθε κι ένα αμάξι απ' το Μόχρογιε για να σας πάρει, ο αμαξάς ο Τιμοφέη με την τρόικά του, τώρα θα ζέφουν ξεκούραστα άλογα... Έφερε και γράμμα, κυρία, ένα γράμμα, νά το!

Το γράμμα το 'χε στο χέρι της κι όλη την ώρα που μιλούσε το ανέμιζε στον αέρα καθώς χειρονομούσε. Η Γκρούσενκα της άρπαξε το γράμμα και πλησίασε το χερί. Ήταν ένα μικρό σημείωμα μονάχα, μερικές αράδες που τις διάβασε στο λεπτό.

— Με κάλεσε! φώναξε κατάχλωμη και το πρόσωπό της στράβωσε από 'να αρρωστιάτικο χαμόγελο. Μου σφύριξε! «Τρέχα, σκυλάκι!»

Όμως μονάχα για μια στιγμή έμεινε σαν αναποφάσιστη. Ξάφνου το αίμα ανέβηκε στο κεφάλι της και φλόγισε τα μάγουλά της.

— Πηγαίνω! φώναξε ξαφνικά. Αντίο, πέντε χρόνια μου! Αντίο, Αλιόσα, η μοίρα μου αποφασίστηκε... φευγάτε, φευγάτε, φευγάτε από δω όλοι σας, δε θέλω πια να σας βλέπω!... Η Γκρούσενκα τρέ-

χει για ν' αρχίσει μια καινούργια ζωή... Μη μου κρατάς κακία και συ, Ραχίτκα. Μπορεί να βρω και το θάνατο εκεί που πάω! Ουφ! Σαν να 'μαι μεθυσμένη!

Τους παράτησε ξαφνικά κι έτρεξε στην κρεβατοκάμαρά της.

— Τώρα πια δεν της χρειαζόμαστε! γκρίνιαξε ο Ραχίτιν. Πάμε, γιατί ίσως ν' αρχίσει πάλι τις φωνές, βαρέθηκα πια...

Ο Αλιόσα τον ακολούθησε μηχανικά. Στην αυλή στεκόταν ένα αμάξι· ξεξεύανε τ' άλογα, κάποιος βαστούσε ένα φανάρι και πήγαινε δω και κει πολυάσχολος. Απ' την ανοιγμένη εξώπορτα μπάζανε τα τρία ξεκούραστα άλογα. Μα μόλις ο Αλιόσα κι ο Ραχίτιν κατέβηκαν απ' το κατώφλι, το παράθυρο της κρεβατοκάμαρας άνοιξε και η Γκρούσενκα φώναξε του Αλιόσα με δυνατή και ξάστερη φωνή:

— Αλιόσετσα, πες χαιρετίσματα στον αδερφούλη σου τον Μίτιενκα και πες του να μη με θυμάται με κακία, εμένα που τον βασάνισα τόσο. Να του πεις ακόμα τούτο: «Η Γκρούσενκα έλαχε σ' έναν κανάγια κι όχι σε σένα, τον ευγενικό». Και να προσθέσεις ακόμα πως τον αγάπησε η Γκρούσενκα για λίγο, για μιαν ωρίτσα όλη κι όλη τον αγάπησε. Ας τη θυμάται λοιπόν, από δω και πέρα σ' όλη του τη ζωή εκείνη την ωρίτσα, έτσι πες του σου παραγγέλνει η Γκρούσενκα!...

Τέλειωσε με λυγμούς στη φωνή της. Το παράθυρο έκλεισε με θόρυβο.

— Χμ! Χμ! μούγκρισε ο Ραχίτιν γελώντας. Τον έσφαξε τον αδερφό σου τον Μίτιενκα και τώρα του λέει να τη θυμάται κιόλας σ' όλη του τη ζωή. Μωρέ αιμοβορία!

Ο Αλιόσα δεν απάντησε τίποτα λες και δεν άκουσε. Περιπατούσε γρήγορα κοντά στον Ραχίτιν σαν να βιαζόταν φοβερά. Είχε ύφος αφηρημένο και βάδιζε μηχανικά. Τον Ραχίτιν ξαφνικά κάτι τον σούβλισε σαν να του 'χαν αγγίξει με το δάχτυλο μια πρόσφατη πληγή. Εντελώς άλλα περίμενε όταν έφερνε τον Αλιόσα στην Γκρούσενκα κι άλλα γίνανε· όχι εκείνα που ήθελε.

— Πολωνός είναι αυτός ο αξιωματικός της, είπε και πάλι συγκρατώντας τον εαυτό του. Μα ούτε κι αξιωματικός δεν είναι πια, στο τελωνείο δούλευε, εκεί στην Σιβηρία, στα σύνορα της Κίνας. Σίγουρα θα 'ναι κάνας τενεχές μικροπολωνός. Λένε πως τώρα έχα-

σε τη θέση του. 'Ακουσε πως η Γκρούσενκα έχει λεφτά, γι' αυτό και γύρισε. Έτσι εξηγούνται όλα τα θαύματα.

Ο Αλιόσα και πάλι δεν απάντησε σαν να μην άκουσε τίποτα. Ο Ραχίτιν δε βάσταξε.

— Λοιπόν την έσωσες την αμαρτωλή, ε; είπε γελώντας χαιρέκαχα. Επανέφερες το απολωλός πρόβατο στην ευθεία οδό, ε; Έδιωξες τους εφτά δαίμονες, ε; Νά λοιπόν που τα θαύματα που περιμέναμε απ' το πρωί γίνεται επιτέλους!

— Πάψε, Ραχίτιν, είπε πονεμένα ο Αλιόσα.

— Τι συμβαίνει; Με «περιφρονείς» για τα εικοσιπέντε ρούβλια μήπως; «Πούλησε τον καλύτερο φίλο του», θα λες μέσα σου. Όμως δεν είσαι Χριστός, ούτε και γω είμαι Ιούδας.

— Αχ, Ραχίτιν, στο λόγο μου σου λέω, το 'χα ξεχάσει κιόλας, αναφώνησε ο Αλιόσα. Μονάχος σου έρχεσαι και μου το θυμίζεις τώρα...

Μα ο Ραχίτιν, είχε πια μανιάσει για καλά.

— Δεν πάτε όλοι σας στο διάολο λέω γω! κραύγασε ξαφνικά. Τι μου 'ρθε κι έμπλεξα μαζί σου! Δε θέλω πια να σε ξέρω. Τράβα μονάχος σου. Το δρόμο τον ξέρεις!

Γύρισε απότομα και μπήκε σ' άλλο δρόμο, αφήνοντας τον Αλιόσα στο σκοτάδι. Ο Αλιόσα βγήκε απ' την πολιτεία και πήρε το δρόμο για το μοναστήρι μεσ' απ' τα χωράφια.

Ο εν Κανά Γάμος

Η ΤΑΝ πια πολύ αργά για τις συνήθειες του μοναστηριού όταν ο Αλιόσα έφτασε στη σκήτη. Ο φύλακας τον άφησε και μπήκε από μιαν ιδιαίτερη είσοδο. Το ρολόι είχε χτυπήσει εννιά, ώρα ανάπαυσης και γαλήνης ύστερα από μια τόσο πολυτάραχη για όλους μέρα. Ο Αλιόσα άνοιξε δειλά την πόρτα και μπήκε στο κελί του στάρετς όπου βρισκόταν τώρα το φέρετρό του. Εκτός απ' τον πάτερ Παΐσιο, που διάβαζε ολομόναχος κοντά στο φέρετρο το Ευαγγέλιο, και τον νεαρό δόκιμο Πορφύριο, που κοιμόταν στο άλλο δωμάτιο κατάχαμα, με τον βαθύ ύπνο της νιότης, κατακουρασμένος απ' τη χτεσινή ολονύχτια ομιλία κι απ' τις σημερινές φασαρίες, κανένας άλλος δεν υπήρχε στο κελί. Ο πάτερ Παΐσιος, αν και άκουσε πως μπήκε ο Αλιόσα, ούτε καν γύρισε να δει. Ο Αλιόσα πήγε στη δεξιά γωνιά, γονάτισε κι άρχισε να προσεύχεται. Η ψυχή του ήταν γεμάτη συναισθήματα, μα κάπως συγκεχυμένα, έτσι που κανένα απ' αυτά δεν ξεχώριζε καθαρά, μα αντίθετα αναιρούσε αμοιβαία το 'να τ' άλλο μέσα σ' ένα αργό στροβίλισμα. Όμως στην καρδιά του έβιωθε κάποια γλύκα και, παράξενο, ο Αλιόσα δεν απορούσε καθόλου γι' αυτό. Ξανάβλεπε και πάλι αυτό το φέρετρο, τον πολυαγαπημένο του νεκρό, μα η ψυχή του δεν έκλαιγε πια, δε σπάραιζε από πόνο όπως το πρωί. Γονάτισε τώρα μπροστά στο φέρετρο, σαν να γονάτιζε μπροστά σε κάτι ιερό, μα στην καρδιά του και στη σκέψη του έλαμπε η χαρά. Ένα παράθυρο ήταν ανοιχτό, ο αέρας ήταν καθαρός και δροσερός.

«Θα πει λοιπόν πως δυνάμωσε η μυρουδιά, μια και τ' αποφάσισαν ν' ανοίξουν το παράθυρο», σκέφτηκε ο Αλιόσα.

Μα κι αυτή ακόμα η σκέψη για την οσμή της αποσύνθεσης, που μόλις πριν από λίγο του φαινόταν τόσο φριχτή, τόσο ταπεινωτική, δεν ξεσήκωσε μέσα του εκείνη την παλιά αγωνία και αγανάκτηση. Άρχισε να προσεύχεται, μα σε λίγο το παρατήρησε κι ο ίδιος πως προσεύχεται σχεδόν μηχανικά. Ξεσκίδια από σκέψεις περνούσαν απ' την ψυχή του, άναβαν σαν αστράκια κι αμέσως ξανασβήνανε, ύστερα έρχονταν άλλες.

Όμως παρ' όλα αυτά κάτι ακέραιο υπήρχε στην ψυχή του, στέρεο, καταπραϊντικό, και το καταλάβαινε. Φορές φορές άρχιζε να προσεύχεται φλογερά, ένιωθε την ανάγκη να ευχαριστήσει και ν' αγαπήσει... Μα αρχίζοντας την προσευχή, άρχιζε ξαφνικά να σκέφτεται κάτι άλλο κι αμέσως έπεφτε σε συλλογή, ξεχνούσε και την προσευχή και κείνο που την είχε διακόψει. Προσπάθησε να προσέξει σε κείνα που διάβαζε ο πάτερ Παΐσιος, μα όντας πολύ κουρασμένος άρχισε σιγά σιγά να τον παίρνει ο ύπνος...

«Καί τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας», διάβαζε ο πάτερ Παΐσιος, «καί ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ· ἐκλήθη δέ καί ὁ Ἰησοῦς καί οἱ μαθηταί αὐτοῦ εἰς τόν γάμον».

«Γάμος; Τι 'ναι αυτό... γάμος...» περνούσαν σαν ανεμοστρόβιλος οι σκέψεις απ' το μυαλό του Αλιόσα. «Είναι και κείνη ευτυχισμένη, πήγε στο γλέντι... Όχι, δεν πήρε μαχαίρι μαζί της, δεν πήρε... Όλα εκείνα ήταν λόγια “θλίψης” μονάχα... Ναι... αυτά τα λόγια της “θλίψης” πρέπει να τα συγχωράμε... έτσι είναι. Αυτά τα λόγια γαληνεύουν την ψυχή, χωρίς αυτά δε θα μπορούσαν τόσο εύκολα οι άνθρωποι να υποφέρουν τα βάσανά τους. Ο Ραχίτιν πήγε απ' το σοκάκι. Πάντα θα πηγαίνει απ' το σοκάκι ο Ραχίτιν όσο θα σκέφτεται τις προσβολές που του 'χουν κάνει... Κι όμως, ο δρόμος... ο μεγάλος, ο ίσιος, ο φωτεινός, ο χρυστάλλινος δρόμος με τον ήλιο στο τέρμα του... Ε;... τι διαβάζουν;»

«Καί ὑστερήσαντος οἴνου λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτόν· οἶνον οὐκ ἔχουσι...»

Αντηχούσε στ' αυτιά του Αλιόσα.

«Αχ, ναι, κάτι άφησα να μου ξεφύγει, κι όμως ήθελα όλο να τ' ακούσω, τ' αγαπώ αυτό το χωρίο: είναι ό έν Κανᾱ γάμος, το πρώτο θαύμα... Αχ, αυτό το θαύμα, αυτό το όμορφο θαύμα! Ο Χριστός επισκέφθηκε τη χαρά των ανθρώπων κι όχι τη θλίψη τους και με το πρώτο θαύμα Του τη χαρά των ανθρώπων βοήθησε... “Όποιος αγαπάει τους ανθρώπους, εκείνος αγαπάει και τη χαρά τους”... Αυτό το “λέγε και το ξανάλεγε ο μακαρίτης κάθε ώρα και στιγμή, αυτό ήταν μια απ’ τις κυριότερες σχέφεις του... “Χωρίς χαρά δεν μπορείς να ζήσεις”, λέει ο Μίτια... Ναι, Μίτια... Κάθε ωραίο κι αληθινό είναι πάντα γεμάτο συγνώμη, κι αυτό δική του σχέφη ήταν...»

«...λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· τί ἐμοί καί σοί. γύναι· οὐπω ἤκει ἡ ὥρα μου· λέγει ἡ μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις· ὅ,τι ἂν λέγῃ ὑμῖν, ποιήσατε».

«Ποιήσατε... Η χαρά, η χαρά κάποιων φτωχών, πολύ φτωχών ανθρώπων... Και βέβαια φτωχοί ήταν, αφού και στο γάμο τους δεν έφτασε το κρασί... Οι ιστορικοί γράφουν πως κοντά στη λίμνη της Γενισαρέτ και σ' όλα εκείνα τα μέρη κατοικούσαν τότε οι πιο φτωχοί άνθρωποι... οι πιο φτωχοί που μπορείς να φανταστείς... Μα ήξερε η μεγάλη καρδιά του άλλου μεγάλου πλάσματος, που ήταν κι αυτό εκεί, της Μητέρας Του, πως Εκείνος δεν κατέβηκε στη γη μονάχα για τον μεγάλο και τρομερό Του άθλο. Ήξερε πως η καρδιά του θα 'νιωθε τ' ανοιχτόκαρδο γλέντι μερικών άσημων, άσημων κι απονήρευτων πλασμάτων που Τον προσκάλεσαν καλοσυνάτα στο φτωχικό τους γάμο. «Οὐπω ἤκει ἡ ὥρα μου», λέει Αυτός μ' ένα ήρεμο χαμόγελο (σίγουρα θα της χαμογέλασε με πραότητα)... Γιατί κι αλήθεια, μήπως κατέβηκε στη γη για να πολλαπλασιάζει το κρασί στους φτωχούς γάμους; Κι όμως έκανε όπως Τον παρακάλεσε Εκείνη... Αχ, πάλι διαβάζει:»

«...λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος. καὶ ἐγέμισαν αὐτὰς ἕως ἄνω. καὶ λέγει αὐτοῖς· ἀντλήσατε νῦν καὶ φέρετε τῷ ἀρχιτρικλίνῳ. καὶ ἤνεγκαν ὡς δέ ἐγεύσατο ὁ ἀρχι-

τρίκλινος τό ὕδωρ οἶνον γεγεννημένον —καί οὐκ ἤδει πόθεν ἐστίν. Οἱ δέ διακόνου ἤδεισαν οἱ ἡντληχότες τό ὕδωρ— φωνεῖ τόν νυμφίον ὁ ἀρχιτρίκλινος καί λέγει αὐτῷ· πᾶς ἄνθρωπος πρῶτον τόν καλόν οἶνον τίθησι, καί ὅταν μεθυσθῶσι, τότε τόν ἐλάσσω· σύ τετήρηκας τόν καλόν οἶνον ἕως ἄρτι».

«Μα τι 'ναι αὐτό! Γιατί ξανοίγει ἐτσι το δωμάτιο... Αχ, ναι, εἶναι γάμος, στεφάνωμα... μα και βέβαια. Νά και οι καλεσμένοι και οι νεόνυμφοι που κάθονται και η εὐθυμη παρέα... πού εἶναι λοιπόν ο σοφότατος Αρχιτρίκλινος; Μα ποιος εἶναι αὐτός; Ποιος; Πάλι ξανοίγει το δωμάτιο... Ποιος σηκώνεται ἐκεῖ πέρα, πίσω ἀπ' το μεγάλο τραπέζι; Πώς... κι αὐτός εἶναι ἐδῶ; Μα εἶναι στο φέρετρο... Ὅμως εἶναι κι αὐτός ἐδῶ... σηκώθηκε, με εἶδε, ἐρχεται προς τα δω... Θεέ μου!»

Ναι, προς τα δω ἐρχόταν, τον πλησίασε ο ξερακιανός γεροντάκος με τις μικρές ρυτίδες στο πρόσωπο, χαρούμενος και χαμογελαστός. Το φέρετρο δεν ὑπάρχει πια. Φοράει τα ἴδια ρούχα που φορούσε και χτες ὅταν καθόταν και κουβέντιαζε μαζί τους. Το πρόσωπό του ὅλο ξεσκέπαστο, τα μάτια του λάμπουν. Πώς γίνεται; Θα πει λοιπόν πως εἶναι κι αὐτός στο γλέντι, τον ἔχουν καλέσει κι αὐτόν στο γάμο που γίνεται στην Κανά της Γαλιλαίας.

— Εἰσαι και συ κλητός, καλέ μου, κλητός κι ἐκλεκτός, ἀκούει μιαν ἡρεμη φωνή ἐκεῖ κοντά του. Γιατί κρύφτηκες ἐδῶ πέρα και δεν ἐρχεσαι να σε δούμε;... Ἐλα και συ μαζί μας.

Εἶναι η φωνή του, η φωνή του στάρετς Ζωσιμά... Μα και ποιος ἄλλος θα μπορούσε να τον φωνάξει; Ο στάρετς πήρε τον Αλιόσα ἀπ' το χέρι και τον βοήθησε να σηκωθεί ἀπό κεί που ἦταν γονατισμένος.

— Διασχεδάζουμε, συνεχίζει ο ξερακιανός γεροντάκος. Πίνουμε ἕνα κρασί καινούργιο, το κρασί της καινούργιας, της μεγάλης χάρας. Βλέπεις πόσοι πολλοί εἶναι οι καλεσμένοι; Νά κι ο γαμπρός και η νύφη, νά κι ο σοφότατος Αρχιτρίκλινος, δοκιμάζει το καινούργιο κρασί. Γιατί με κοιτάς ἀπορημένος; Ἐδῶσα ἕνα κρεμμυδάκι, γι' αὐτό βρίσκομαι δω πέρα. Και εἶναι πολλοί ἐδῶ μέσα που δώσανε ο καθένας ἀπό ἕνα κρεμμυδάκι, ἀπό ἕνα μικρό κρεμμυδάκι μονά-

χα... Τι άλλο είναι οι πράξεις μας; Και συ, ήρεμο και μειλίχιο αγόρι μου, και συ τα κατάφερες σήμερα να δώσεις ένα κρεμμυδάκι σε μια πεινασμένη. Καιρός ν' αρχίσεις, καλέ μου, καιρός ν' αρχίσεις πράε μου, το έργο σου!... Βλέπεις τάχα τον Ήλιο μας; Τον βλέπεις;

— Φοβάμαι... δεν τολμάω να Τον κοιτάξω... ψιθύρισε ο Αλιόσα.

— Μην Τον φοβάσαι. Είναι τρομερός μέσα στο μεγαλείο Του, είναι φοβερός στο ύφος Του, μα είναι απέραντη η ευσπλαχνία Του για μας. Πήρε τη μορφή μας γιατί μας αγαπάει και τώρα διασκεδάζει μαζί μας, κάνει το νερό κρασί για να μη διακοπεί η χαρά των καλεσμένων. Περιμένει καινούργιους καλεσμένους, προσκαλεί ακατάπαυστα καινούργιους εις τους αιώνες των αιώνων. Νά, φέρνουν και το καινούργιο κρασί, το βλέπεις; Φέρνουν τις υδρίες...

Κάτι φλόγιζε την καρδιά του Αλιόσα, κάτι ξεχύλιζε τόσο που πόνεσε, δάκρια αγαλλιάσης τρέχανε απ' την ψυχή του... τέντωσε μπροστά τα χέρια του, έβγαλε μια κραυγή και ξύπνησε...

Πάλι το φέρετρο, το ανοιχτό παράθυρο και το ήσυχο, επίσημο και καθαρό διάβασμα του *Ευαγγελίου*. Μα ο Αλιόσα δεν πρόσεχε πια τι διαβάζουν. Παράξενο. Ο ύπνος τον πήρε γονατιστόν και τώρα στεκόταν όρθιος. Ξαφνικά, σαν να τινάχτηκε απ' τη θέση του, έκανε τρία σταθερά και βιαστικά βήματα και πλησίασε στο φέρετρο. Άγγιξε μάλιστα με τον ώμο του τον πατέρα Παΐσιο μα δεν το παρατήρησε. Εκείνος σήκωσε για μια στιγμή τα μάτια του απ' το βιβλίο, μα τα ξανακατέβασε αμέσως γιατί κατάλαβε πως του έφηβου του συνέβαινε κάτι παράξενο. Ο Αλιόσα κοίταξε κάπου μισό λεπτό το φέρετρο, τον σκεπασμένο νεκρό που κοιτόταν ασάλευτος με την εικόνα στο στήθος και την κουκούλα με τον οχτάχτινο σταυρό. Μόλις τώρα είχε ακούσει τη φωνή του. Και η φωνή εκείνη αντηχούσε ακόμα στ' αυτιά του. Αφουγκραζόταν ακόμα, πρόσμενε πως κάτι θ' ακούσει ακόμα... μα ξαφνικά γύρισε απότομα και βγήκε απ' το χελί.

Ούτε στο κατώφλι δε σταμάτησε, κατέβηκε γρήγορα κάτω. Η ψυχή του ήταν γεμάτη ενθουσιασμό και διψούσε λευτεριά, απλοχωριά. Από πάνω του απλώθηκε ατέλειωτος ο ουράνιος θόλος, γεμάτος ήσυχα και λαμπερά αστέρια... Απ' το ζενίθ ως τον ορίζοντα απλωνόταν αχνοφέγγοντας ο δίκλωνος γαλαξίας. Η δροσερή και ή-

συχη νύχτα αγχάλιαζε τη γη. Ούτε φύλλο δε σάλευε. Οι άσπροι πύργοι και οι χρυσοί τρούλοι της Μητρόπολης λαμπύριζαν στον ζαφειρένιο αιθέρα. Τα φθινοπωριάτικα λουλούδια στις πρασιές κοντά στο σπίτι είχαν αποκοιμηθεί και θα μένανε έτσι ως το πρωί. Η γαλήνη της γης σα να 'σμιγε με τη γαλήνη των ουρανών, το μυστήριο της γης άγγιζε το μυστήριο των άστρων... Ο Αλιόσα στάθηκε, κοίταξε, και ξαφνικά σωριάστηκε στη γη σαν θερισμένος.

Δεν ήξερε γιατί την αγχάλιαζε, δεν προσπαθούσε να καταλάβει γιατί το 'θελε τόσο πολύ να τη φιλήσει, να τη γεμίσει όλη με φιλία, όμως τη φιλούσε κλαίγοντας, την πότιζε με τα δάχριά του κι ορκιζόταν εκστατικά να την αγαπάει στους αιώνες των αιώνων.

«Πότισε τη γη με τα δάχρια της χαράς σου και αγάπα αυτά σου τα δάχρια...».

Τα λόγια τούτα αντηχούσαν στην ψυχή του. Γιατί έκλαιγε; Ω, έκλαιγε μέσα στον ενθουσιασμό του ακόμα και γι' αυτά τ' άστρα που του 'ριχναν το φως τους απ' το άπειρο και δεν «ντρεπόταν για την έκσταση τούτη». Λες και τα νήματα όλων αυτών των αναρίθμητων κόσμων του Θεού είχαν διασταυρωθεί στην ψυχή του κι αυτή έπαλλε ολάκερη «στην επαφή της με τους άλλους κόσμους». 'Ηθελε να τους συγχωρέσει όλους και για όλα, και να ζητήσει συγνώμη. Ω, όχι για τον εαυτό του μα για όλους. Για «μένα παρακαλούν άλλοι», αντήχησε και πάλι η φωνή στην ψυχή του. Μα κάθε στιγμή ένωθε καθαρά, σχεδόν απτά, πως κάτι το στέρεο και σχεδόν το ίδιο ακλόνητο σαν αυτόν τον ουράνιο θόλο κατέβαινε βαθιά στην ψυχή του. Κάποια ιδέα κυρίεψε το πνεύμα του για πάντα. Είχε πέσει στη γη αδύναμος έφηβος και σηκώθηκε σταθερός μαχητής για πάντα. Αυτό το αισθάνθηκε και τόνισε ξαφνικά την ίδια εκείνη στιγμή της έκστασής του. Ποτέ δεν ξέχασε ο Αλιόσα εκείνη τη στιγμή.

«Κάποια επιφοίτηση δέχτηκε η ψυχή μου εκείνη την ώρα», έλεγε αργότερα, πιστεύοντας ακράδαντα στα λόγια του...

Ύστερα από τρεις μέρες έφυγε απ' το μοναστήρι. Έτσι υπάκουε και στην προτροπή του σάρετς του, που τον είχε διατάξει «να ζήσει μέσα στον κόσμο».

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΦΙΟΝΤΟ
Ρ ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΒΣΚΗ « ΑΔΕΛ
ΦΟΙ ΚΑΡΑΜΑΖΟΒ » ΤΟΜΟΣ
ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΗΘΗΚ
Ε ΣΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΤΥΠΟ-ΓΡ
ΑΦΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΣΤΑ
ΤΡΙΚΑΛΑ (ΤΗΛ.: 0431-29897)
ΜΕ ΤΗΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΡΕΝΤΖΟ
ΔΕ ΓΙΟΡΓΙΟ ΤΟ ΚΑΛΟΚ
ΑΙΡΙ ΤΟΥ 1990
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΓΚΟΒΟΣΤΗ